Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GRENAA og OMEGN
FØR og NU
1985

GRENAA og OMEGN
FØR og NU
1985

ISBN 87-87629-25-9
1. oplag 1985
© P. S. Johnsen
Redaktion: P. S. Johnsen
Tryk og grafisk tilrettelægning:
Johnsen bogtryk/offset, Grenaa

Tidligere udgivet i denne serie:
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1976 - udsolgt
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1977
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1978
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1979
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1980 - udsolgt
Grenaa og Nørre Djurs - Før og Nu 1981
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1982
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1983
Grenaa og Omegn - Før og Nu 1984
Nørre Djurs - Før og Nu 1977 - udsolgt
Nørre Djurs - Før og Nu 1978

Forside af omslaget: Djurslands Museum 1985. (Foto Elin Dreyer)
Bagside af omslaget: Kannikegade, foto fra 1930erne

Forord

Med udgivelsen af GRENAA og OMEGN FØR og NU 1985 er der hermed udkommet 10 årgange.

Som lovet i 1984 indeholder jubilæumsudgaven et emne- og forfatterregister. Dermed skulle det være lettere at orientere sig i de ca. 1400 sider, det efterhånden er blevet til siden starten i 1976. Årbøgerne skulle også kunne fungere som opslagsbøger.

Den linie, der blev lagt fra begyndelsen, hvad angår årbogens format og opbygning, er stadig den samme. Derimod er der sket en ændring med hensyn til artiklernes omfang. Hvor der tidligere var flere, men korte artikler, er der nu sket en ændring til få, men længere. Det er derved blevet muligt at give stoffet en nøjere bearbejdelse, så de behandlede emner får større værdi for eftertiden.

En tak skal rettes til årets forfattere, der har stillet deres viden og tid til rådighed og har leveret en række gennemarbejdede artikler. Også tak til Grenaa Egnsarkiv, der som sædvanlig har ydet en uundværlig assistance med fremfinding og udlån af de nødvendige arkivalier i forbindelse med udarbejdelsen af årbogen.

P. S. Johnsen

Indholdsfortegnelse

Set og sket 1984/85 ..... side 5
Døde i Grenaa kommune ..... side 23
Det var nyheder dengang, af J. A. Nielsen ..... side 25
Protokoller fra Grenaa Arresthus ..... side 31
En vise om Gjertrud Marie Hansdatters henrettelse ..... side 34
Arbejde adler i Grenaa ..... side 38
Skytteforeningen i Grenaa ..... side 40
Diverhøj-en bronzealderhøj ..... side 43
Urmageren i Albøge ..... side 50
Da »Birkehøj« ved Ålsø var fattigård ..... side 55
Min farfars hus i Grenaa ..... side 66
Maltgøreriet - Storegade 43 ..... side 74
Grenaa Andels- Svineslagteri ..... side 79
Da der var byfester i Grenaa ..... side 104
Katholm Gods 1818-1823 ..... side 112
Gangpige på epidemisygehuset i 1920erne ..... side 122
Gamle buksepiger i Grenaa ..... side 127
Fra Grenaa Egnsarkiv ..... side 130
Indbyggerantal i Grenaa gennem tiderne ..... side 138
Emneregister ..... side 140
Forfatterregister 1976-1985 ..... side 143
Forfatterregister 1985 ..... side 144

Set og sket 1984/85

Tekst: Otto Rasmussen
Foto: Kurt L. Jakobsen

Oktober 1984

1.
EDB-alderen kommer for alvor til Grenaas erhvervsliv. Grenaa Handelsskole starter EDB-kursus for - interesserede ledere og medarbejdere i min-dre og mellemstore virksomheder. Tanken er at give erhvervsfolkene en grundlæggende viden om EDB, så de kan vurdere, hvorledes datalogien kan anvendes i deres virksomheder, og hvorledes den kan hjælpe til effektivi sering af arbejdet. Det strømmer ind med tilmeldelser.

3.
Børnehaven på H. P. Rosenvinges plads markerer, at det er 100 år siden, at Asyl- og Diakonisseforeningen indviede det første børneasyl i Grenaa. Det er 25 år siden, at dette asyl afløstes af den moderne børnehave. Samtidig tog man en nyistandsættelse på børnehaven i brug. Den kostede 800.000 kr. Da det første asyl blev opført i Vestergade kostede det 7.850 kr. Erhvervelsen af huset på Rosenvinges plads og ombygningen af det til børnehave kostede i 1959 184.000 kr.

5.
Østjyske Andersslagterier afskediger 20 mand på afdelingen i Grenaa, fordi råvaretilførslen svigter. Driftsleder Tommy Hansen siger, at der ikke er fare for lukning af afdelingen. – Men lukning blev besluttet et par måneder senere!

6.
Geologer finder ved Katholm strand en tand af en fortidsøgle. Det oplyses, at tanden er ca. 270 millioner år gammel.

9.
Firmaet Amoco begynder med skibet »Western Atlantik«, der sejler under Panama-flag, oliejagt i Kattegat med Grenaa som basishavn. Det er anden gang, man gennem seismiske undersøgelser søger at finde olie under Kattegat. Det giver intet resultat.

10.
Der var konflikt mellem de praktiserende læger og den offentlige sygesikring. Patienterne måtte selv betale ved lægebesøg. Men de kunne så senere få en del af beløbet refunderet af sygesikringen. Tilbagebetalingen skete på rådhuset. Men det gav problemer, da der konstateredes økonomisk forskelsbehandling ved disse refusioner.

15.
Der indrettes karate-center i ejen dommen Søndergade 8, hvor der tidligere har været automobilhandel. Senere er det planen at åbne et Jane Fonda workshop i centret. Initiativtageren er H. C. Rosenvinge, der i nogle år har drevet bodybuilding institut og som nu udvider med nye ting i større lokaler. Det er tidens krops-kultur, der placerer sig centralt i Grenaa.

18.
SID i Grenaa begynder at offentliggøre navne på medlemmer, der ikke har betalt kontingent til tiden og derfor bliver slettet som medlemmer af fagforeningen. Det giver anledning til nogen uro i medlemskredsen.

23.
Grenaa er en udpræget færgeby. I forbindelse med planerne om bygning af en Storebælts-bro og i en kommentar til disse planer fremhæver Grenaa og Ebeltoft kommuner samt Århus amt, at en fast broforbindelse over Storebælt vil betyde, at der mistes 400 jyske arbejdspladser. Deraf mange i Grenaa.

26.
Grenaa byråd beslutter, at antallet af spilleautomater (enarmede tyveknægte) på byens restauranter ikke må forøges. Der er opstillet 17 spilleautomater i byen. Det beløb, der må indkastes pr. spil forhøjes fra 25 til 50 øre.

26.
Østdjurs Musikforening, der hidtil mest har holdt sig til den klassiske stil, har ebbe i kassen, og beslutter derfor at lægge stilen om, så der også bliver rock-koncerter. Niels Hausgård skal også give en koncert i foreningen. Men han er jo næsten blevet klassisk! Giver moderniseringen ikke resultat, må foreningen antagelig standse.

27.
Østdjurslands Enkeltfagskursus fejrede sit 10 års jubilæum og tog nyistandsatte lokaler i brug.

29.
Venstres Ungdom på Djursland fejrede sit 50 års jubilæum. Økonomiminister Anders Andersen var hovedtaler. Han var initiativtager til foreningen for 50 år siden. Festen samlede ca. 50 deltagere.

30.
Seks kunstnere fra Djursland, Ruth Falk, Hemmed, Ketty Steffensen, Grenaa, Maud Sinclair, Tvedhuse, Flemming Hedegård, Grenaa, Ole S.

Henriksen, Kni og Arne Tipsmark, Grenaa, har udstillet deres arbejder i den tyske by Stuttgart. Deres udstilling hævdede sig godt i det sydtyske miljø.

November

1.
Dele af loftet i Søndre skoles svømmehal styrtede ned. Årsagen var, at klordampe har tæret de metalophæng, der bærer loftet. Uheldet skete tidlig om morgenen, hvor der ikke var børn i hallen. Men rengøringsassistent Britta Jensen, der arbejdede i hallen, var i livsfare.

2.
Kontantværdien af enfamiliehuse i Grenaa kommune er ved årsreguleringen pr. 1. april gennemsnitlig steget med 27 pct., meddeler Grenaa kommunes økonomiske Forvaltning. Et gennemsnitshus har en kontantværdi af 382.000 kr. Kommunen har 3.849 énfamiliehuse, hvis samlede kontantværdi bliver 1.492 millioner kr. Stigningen øger skattetrykket, fordi den har betydning for lejeværdien af egen bolig.

6.
Bygningen Storegade 43, på hjørnet af Skolestræde, som maltgører Rasmus Jensen lod bygge 1894, og hvor der senere var sodavandsfabrik, er købt af snedkermester Bent Hansen. Den nye ejer ombygger huset til ejerlejligheder. Bygningen er omfattet af kommunens bevaringsplan og må derfor ikke ændres i det ydre.

7.
Menighedsrådsvalget i Grenaa havde beskeden tilslutning. Der blev afgivet 1305 stemmer, eller 13,83 pct. af de mulige mod 17,73 pct. ved foregående valg. Fælles kirke- og missionsliste vandt et mandat og fik seks, grundtvigsk liste vandt et mandat og fik fem. Socialdemokratiet fik tre og SF et mandat. Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet blev ikke repræsenteret.

13.
Århus amts pensionat på Trekanten i Grenaa for fysisk og psykisk udviklingshæmmede tages i brug. Der er plads til 26 beboere. Byggeriet har kostet ca. 10 millioner kr.

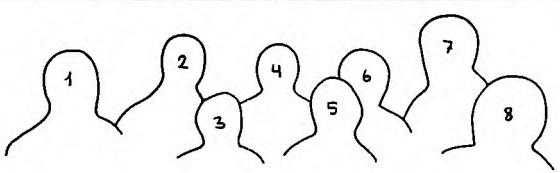

24.
Djurslands Rideklub fejrer 25 års jubilæum. Det blev ved den lejlighed oplyst, at klubben ventede at få fritagelse for at betale leje til kommunen af de arealer, klubben benytter. Djurslands Ridehal blev opført i 1967 af klubben. Ridehallen og cafeteriet er ramme om Djurslands Rideklubs mange aktiviteter. Foruden ridesporten holdes månedlige klubaftner med film og foredrag og meget mere.
På billedet ses bestyrelsen i jubilæumsåret.

1. Robert K. Andersen (formand)
2. Allan Krarup
3. Marianne Pedersen
4. Vagn Albæk Sørensen
5. Hanne Rasmussen
6. Jonna Nielsen
7. Mogens Gerstrøm
8. Jonna Schneider

13.
DSB har ændret funktionerne, således at Grenaabanen hører under områdechefen i Århus. Dermed har Grenaa for første gang i historien ikke længere stationsforstander. Som stationsleder er udnævnt trafikkontrollør Bjarne Olsen.

16.
En ældre dame har anonymt skænket 5.000 kr. til reparation af Grenaa kirkes ur.

17.
Teknologirådet har bevilget 99.000 og EF-kommissionen har bevilget 400.000 kr til støtte for undersøgelse af, hvilke muligheder, der er for elproduktion på Anholt ved vindkraft. Pengene fra EF skal bruges til en forsøgsmølle.

20.
Lægekonflikten, der da var syv uger gammel, har betydet at apotekerne sælger mindre af den medicin, der skal recept til og mere håndkøbsmedicin, særlig kodimagnyl. Grenaa Apotek, der har fabrikation af håndkøbsmedicin, mærker stærkt den forøgede efterspørgsel efter denne varegruppe.

28.
Fællesorganisationen i Grenaa har 90 års jubilæum. 20 fagforeninger med ialt 6.000 medlemmer er tilsluttet Fællesorganisationen.

28.
Grenaa musikskole fik som julegave fra Lions Club en kontrabas til 10.000 kr. Gaven blev overrakt i forbindelse med en kirkekoncert.

29.
Grenaa byråd har besluttet at oprette børnehave ved Anholt skole. De fire første alderstrin på Anholt skal undervises i én klasse. Da den første klasse får børnehaveklassen med, udvides dens ugentlige timetal fra 17 til 19. På Anholt er der 25 børn i alderen fra 7 til 15 år. Det tal ventes at være faldet til otte i 1992.

30
Grenaa menighedsråd konstituerer sig. Den hidtidige formand Karen Kaarsbo fortsætter på den post. Hun var eneste kandidat til formandsposten.

30.
Gymnasieelever arrangerede karnevalsoptog gennem Grenaa. Arrangementet var tilrettelagt gennem tre temadage. På den råkolde novemberdag livede festlige sambarytmer og farverige dragter op i gaderne.

December

5.
Firmaet Thorfisk, Grenaa begynder direkte eksport af fiskefiletter med skib fra Grenaa havn til USA. I første sending afgik 300 tons. Der forventes en eksport for op mod 70 millioner kr. i 1985.

8.
Østjyske Slagterier beslutter at lukke afdelingen i Grenaa, hvor opskæring har fundet sted. Lukningen skal ske fra 1. april. 92 ansatte bliver ledige. Nogle kan dog overflyttes til slagteriets andre afdelinger.

Dermed forsvinder sidste rest af Grenaa Andels Svineslagteri, der grundlagdes 1904.

8.
Finansudvalget har godkendt en bevilling på 34,3 millioner kr. til opførelse af en ny politigård i Grenaa i 1985/86. Politigården skal opføres på hjørnet af Ringvejen og Århusvej. Den får et etageareal på 3.700 kvadratmeter.

12.
Grenaa kommune får meddelelse fra indenrigsministeriet om, at de generelle tilskud fra staten til Grenaa kommune i 1985 nedsættes med 17,5 millioner kr.

14.
Direktør Peter Lyngdorf, Europafærgerne, Grenaa, udnævnes til svensk konsul i Grenaa med virkning fra 1. december. På posten afløser han grosserer Erik Secher.

18.
Klokkespillet i Grenaa kirke er mere end 40 år gammelt og det er nu slidt op, hvilket kan høres, når det er i funktion. Organist Clara Gabel foreslår, at der stiftes en fond med det formål at få anskaffet et nyt klokkespil. Af Sparekassens fond er der skænket 10.000 kr. til formålet. Det nu opslidte klokkespil var i sin tid en gave fra Sparekassen for Grenaa by og Omegn.

22.
Grenaa postkontor oplyser, at salget afrjulemærker er gået tilbage. Der er solgt julemærker for 82.000 kr. Samme dato året før var der solgt for 91.000 kr.

24.
På opmarchpladsen til Grenaa-Hundested færgen fik de ventende biler i dagene op til jul besøg af nisser. Nisserne delte småkager ud til børnene og rengjorde vinduer og lygter på bilerne in-

24.
Grenaa Handelsstandsforenings juleoptog den sidste søndag før jul, havde som hovedattraktion »Bamsen og kyllingen«, som børnene kender fra TV. Desuden var der lånt en cykelbus fra en skole i Randers.

den overfarten. Det var rigtig nisseservice!

27.
Grenaa kommune offentliggør sit budget for 1985. Det balancerer med 608,8 millioner kr. Beskatningsprocenten er 17,9, grundskyldspromillen 5,9 og kirkeskatteprocenten 0,8. Skatteudskrivningen andrager 173,4 millioner kr. og de generelle tilskud 44,6 millioner kr.

Samtidig er der lavet budgetoverslag for de tre følgende år. Her udgør balancesummen i millioner kr.: 1986 629,4, 1987 661,6 og 1988 698,7. Det er altså prognosen for tre år. I 1989 vil skatteudskrivningen efter den være 194,7 millioner kr.

29.
Grenaa-afdelingen af Foreningen af Arbejdsledere fejrer 25 års jubilæum. Afdelingen startede med 20 medlemmer og har nu 320 fordelt over Djursland og Mols.

29.
Fra årsskiftet privatiseres Kino, og biografdirektør Gert Skov, der hidtil har været kommunalt ansat som leder af den kommunalt drevne biograf, overtager biografen i forpagtning og driver den så for egen regning. Samtidig forhøjes priserne i biografen lidt og salen bliver igen inddelt i to prisgrupper.

31.
Amtsrådsmedlem Peter Christensen, Grenaa (S) foreslår at færgeforbindelsen ved Udbyhøj afløses af en bro. Motiveringen er, at det nordlige Djursland trues af affolkning. En broforbindelse over Randers Fjord ville bedre områdets erhvervsmuligheder.

Januar 1985

2.
Grenaa Fiskeauktion omsatte i 1984 fisk for 45,3 millioner kr. Det er en fremgang på tre millioner kr. i forhold til året før. Den landede fiskemængde gik også lidt frem, men det var i det væsentligste priserne, der var bedre. Der har særlig været fremgang for torsken, medens det er gået tilbage for rødspætterne.

2.
I en nytårsudtalelse siger borgmester Arne Jessen: – Medborgerne skal tilgodeses med arbejdspladser, men samtidig skal vi gerne have et miljø, som de samme mennesker kan leve i.

3.
Grenaa-Hundested Færgefart havde i 1984 en fremgang i antallet af overførte passagerer på 4,2 pct. og en fremgang for personbiler på 9,6 pct. Også for lastbiler og busser var der en markant fremgang.

10.
Grenaa byråd frigiver 25.000 kr. til projektering af den sidste del af golfbanen i Enslev. Golfbanen med ni huller vil komme til at koste ca. 1,5 millioner kr. de årlige driftsudgifter bliver ca. 150.000 kr. Hvorledes driften skal finansieres er der ikke taget stilling til.

4.
Hotel Dagmar, der er opført 1867 og dermed byens første og ældste hotel, er fra årsskiftet ophørt som hotel. Ejeren, direktør K. Riber Jensen, lader det gamle hotel indrette til erhvervsejendom for liberale erhverv. En tandlæge er rykket ind. Det er kun den egentlige hoteldrift, der ophører. Bodegaen Søren Kanne og natklubben fortsætter.

17.
15 unge mennesker i alderen fra 18 til 24 år blev ved retten i Grenaa dømt for vold. Straffene er fra 14 dages hæfte til tre måneders fængsel. 11 af dommene blev gjort betingede. Det er den største voldssag, der har været i Grenaa. De dømte havde overfaldet syv sagesløse mennesker. Blandt voldsofrene var en kvinde, som blev afskediget fra sit arbejde, fordi hun havde for mange sygedage efter overfaldet.

19.
Slagteriarbejder Viggo Steffensen, der har været slagteriarbejdernes tillidsmand i Grenaa, får ansættelse som fabrikschef ved slagteriets afdeling i Hobro. Det sker i forbindelse med slagteriafdelingens lukning i Grenaa. Viggo Steffensen, der har gjort et betydeligt arbejde som ledende fagforeningsformand, flytter dermed over på den anden side af bordet som chef i en virksomhed med mange ansatte. Samtidig udtræder Viggo Steffensen af Grenaa byråd, hvor han har været medlem i syv år valgt af Socialdemokratiet. I byrådet afløses han af viceskoleinspektør Erik Hoberg.

21.
Kriminalpolitiet i Grenaa anholder 16 personer, der sigtes for narkosmugling i international stil. Nogle af dem anholdes i Frederikshavn. I Norge anholdes tre i samme sag. Efter grundlovsforhør sidder ialt 12 fængslet i sagen.

24.
Grenaa byråd beslutter at forlænge Nordhavnsvej frem til den nye nordhavn. Dette vejanlæg vil koste 490.000 kr.

25.
En meteor med en lysende hale efter sig passerede i morges kl. 7,20 over Grenaa i nord-sydgående retning.

28.
Grenaa Fiskeriforening stiller på sin generalforsamling krav om, at spildevandet fra Grenaa renses bedre, da mange fisk ellers kan dø af iltmangel.

30.
Kirkens Korshærs genbrugsbutik »Ting og Tøj« på Lillegade har i 1984 en omsætning på 150.000 kr. Nettooverskuddet er blevet 104.000 kr. Forretningen drives ved frivillig indsats.

31.
Oliejagten i Kattegat kan, hvis den fortsættes, og Grenaa bliver konstant basishavn give mellem 100 og 300 arbejdspladser på Grenaa havn, skrives der om. Findes der olie og gas under Kattegats blå bølger, bliver mulighederne langt større.

Februar

2.
Januar blev virkelig kold. På flyvestation Tirstrup blev månedens gennemsnitstemperatur minus 5,4 grader. Månedens normal er nul grader. Laveste temperatur var 21,2 graders frost – og nedbøren, der hovedsagelig faldt som sne, lå noget over det normale. Ved Fornæs blev den laveste temperatur kun 13,6 graders frost.

2.
TV-avisen havde et medarbejderhold i Grenaa for at se på miljøet. Grenaas miljøproblemer er derved blevet hævet op på landsplan. TV vil skildre, hvorledes den lille købstadsidyl ved den friske strand i løbet af 15 år blev omdannet til et sted, hvor tunge industrier skaber betydelige miljøproblemer. Udsendelsen er programsat til 10. februar. – Hele 1985 bliver der mange miljødebatter omkring Grenaa.

3.
Syv små vandværker i landsbyerne i Grenaa kommune har for højt nitratindhold i drikkevandet. Der må højst være 50 mg nitrat pr. liter vand. Værst er det i Vejlby, hvor nitratindholdet er målt til 103 mg pr. liter. Dette værk skal inden et år finde en bedre grundvandskilde. Grenaa Miljøforening har taget sagen op og rettet en henvendelse til kommunen.

4.
Grenaa politi får assistance fra Rigspolitiets rejsehold for at efterforske, om virksomheder i Grenaa forurener vand og luft mere end tilladt efter de gældende udledningstilladelser.

8.
Politimester Sten Berthing, Grenaa meddeler, at han efter samråd med statsadvokaten og miljøstyrelsen er parat til at bringe miljøsager for retten. Der vil blive rejst sigtelser mod flere virksomheder i Grenaa samt mod Grenaa kommune. Sigtelserne drejer sig om for store udledninger af spildevand ved Fornæs. De sigtede virksomheder er: Dansk-Norsk Kvælstoffabrik, Danapak, BASF, De danske Spritfabrikker, Grenaa Papfabrik, Grenaa Dampvæveri og Grenaa Mælkecentral.

10.
De blå Pigespejdere i Grenaa fejrede deres 50 års jubilæum ved en reception i spejderhuset på Høgevej.

12.
Interpol sættes ind i efterforskningen vedrørende narkotika-smuglerierne mellem Grenaa og Varberg. Fire spaniolere er anholdt i Varberg for smuglerierne. De var i besiddelse af 3,6 kg hash, som de havde haft med i en campingbil, da de med »Europafærgen« drog på vinterferie i Sverige.

12.
Østjyske Slagterier sælger slagteribygningerne, hvor slagterivirksomhed nu er ophørt, til Grenaa Dampvæveri. Salget sker med klausul om, at der ikke mere må drives slagterivirksomhed i bygningerne. Dermed er 80 års slagterihistorie i Grenaa slut. Det oprindelige Grenaa Andels-Svineslagteri, startet 1904, gik i 1972 i fusion med ØAS, hvorefter slagtningerne ophørte i Grenaa, der blev opskæringsafdeling for ØAS.

13.
I den hårde vinter er issituationen i Kattegat blevet så alvorlig, at Anholtfærgen må opgive sejladsen. Foreløbig har øen mad og olie nok. Et fly, der skulle hente nogle håndværkere havde brød, mælk og andre ferskvarer med. – Senere skulle der komme problemer.

14.
Vinteren har i nogle dage givet mere end problemer på vejene. Men den nystiftede Grenaa Skiklubs skibakke på Møgelbjerg har kun været brugbar i to dage, fordi sneen blæste væk fra bakken. Skiklubben søger derfor kommunen om penge, så der kan plantes langs bakken. Det kan fastholde sneen. Bak-

ken har rigtig skihejs, så det er i den store stil, blot det forhindres at sneen bliver borte med blæsten.

18.
På Anholt mangler befolkningen mad, særlig mælk, brød og grøntsager på grund af issituationen. Færgen har ikke sejlet en uge. En enkelt gang er der fløjet post over.

18.
Grenaa kommune foreslår, at der med støtte af EF-midler oprettes et miljøteknisk institut i Danmark – og kommunen mener, det vil være rimeligt, at placere dette institut i Grenaa.

20.
Det besluttes, at gravide kvinder blandt personalet på Grenaa rådhus kan blive fritaget for at arbejde med skærmterminaler. Man har ikke noget sikkert bevis for, at arbejde ved skærmterminal skader gravide og giver abort. Men der er iagttagelser, der peger i den retning.

22.
1361 kg madvarer er med taxafly fløjet til den indefrosne ø Anholt. Det var hovedsagelig grøntsager, herunder kartofler, dybfrost og pålæg, der kom til øen, som ikke har haft færgeforbindelse i 11 dage.

23.
Broforbindelse over Storebælt vil blive en katastrofe for Djurslands erhvervsliv. Landsdelen bliver som en isoleret ø. Det er en vurdering, der kommer fra professor H. P. Myrup Århus Universitet. Medens Djursland taber på Storebæltsbro vil Fyn og Sønderjylland vinde.

28.
Ved en analyse af badevandet i svømmehallen har levnedsmiddelkontrollen fastslået, at de mennesker, der benytter svømmehallen på Søndre Skole i Grenaa, vasker sig for lidt med vand og sæbe, inden de hopper i svømmebasinet. Kimtallet i vandet er målt til over 1000, og det må ikke overstige 200. Det høje bakterieindhold i vandet kan kun skyldes, at de badende ikke overholder de hygiejniske regler.

Marts

2.
110 sigøjnere på vej til Norge, hvor de har statsborgerskab, har gæstet Grenaa, hvorfra de med Europafærgen skulle til Varberg. De vakte en del opsigt, særlig i kraft af deres store biler og campingvogne. Mange af bilerne var af mærket Mercedes.

6.
Det første retsmøde holdtes i sagen mod de syv store erhvervsvirksomheder i Grenaa kommune, der alle er sigtet for for store udledninger af spildevand ved Fornæs. Alle nægtede sig skyldige. Sigtelsen drejer sig om en overtrædelse af miljøloven.

7.
En meget positiv udvikling synes at være igang blandt de unge i Grenaa og på Djursland. Medens der på landsbasis er tilbagegang i antallet af unge, der søger optagelse på gymnasierne, så er der fremgang for tilmeldingerne i Grenaa både til 1. gymnasieklasse og til HF. 100 elever har søgt at komme ind på den matematiske linie på gymnasiet. Det er en fremgang på 20 pct., for den sproglige linie er der en fremgang på 30 pct. i forhold til året før. Også til HF på Grenaa gymnasium er der et stigende antal ansøgere.

8.
Grenaas arresthus skal have en tilbygning på 200 kvadratmeter. Det bliver en treetagers bygning.

8.
Den debat, der foregår på miljøområdet, er ikke nogen debat. Det er envejskommunikation, der efterhånden ligner et forsøg på mental forurening af erhvervslivets arbejdsklima. Disse ord brugte Grenaa Landboforenings formand, gårdejer Arne Jørgensen, Højbjerg i sin beretning ved foreningens generalforsamling.

13.
Grenaa byråd forhøjer bevillingen til golfbanen ved Enslev. Den kommer ialt til at koste 1,8 millioner kr. SFs to byrådsmedlemmer stemte imod den øgede bevilling.

14.
Byrådet godkender, at Grenaa havn anskaffer en ny mobilkran til 1,8 million kr.

14.
DB Kvickly, Grenaa havde i 1984 en fremgang i omsætningen på 5,5 millioner kr. til 71,7 millioner. Der er et nettoresultat på 1,9 millioner kr. Kvickly, Grenaa er blandt landets 10 bedste forretninger af den art, oplystes det på generalforsamlingen.

15.
Miljøstyrelsen griber ind og pålægger Grenaa at gøre noget ved forureningen

af farvandet ved Fornæs. Rent faktisk kommer Grenaa under miljøadministration. De to største industrier BASF og De danske Spritfabrikker får deres spildevandstilladelse ophævet. Virksomhederne erklærer, at den hårdere kurs kan betyde tab af arbejdspladser.

21.
Ved Grenaa Handelsstandsforenings generalforsamling understreger formanden for foreningens erhvervssektion, bankdirekdør Torben Bundgaard at det er miljøproblemer, der giver Grenaa overskrifter i de landsdækkende aviser. Han siger videre, at industrien er Grenaas styrke. Den producerer varer til forbrugere udenfor lokalsamfundet og giver Grenaa muligheder. På det grundlag efterlyser Bundgaard saglighed i miljødebatten.

22.
Dukkefigurerne »Bamsen og kyllingen«, som Grenaa Handelsstandsforening anvendte i sit juleoptog, har gjort så meget lykke, at en landsdækkende butikskæde har ønsket at leje dem. Dette genbrug af en Grenaa-ide ventes at kunne give handelsstandsforeningen en indtægt på 20.000-30.000 kr.

26.
Djurslands Banks initiativpris blev ved bankens generalforsamling uddelt for tredie gang. Prisen, der er på 10.000 kr. blev delt i to med 5.000 kr. til hver. Prismodtagerne var Djurslands Ventilationsfabrik A/S og I/S Bønnerup Havn.

26.
Djurslands Bank havde i 1984 et resultat på 22 millioner kr. før afskrivninger, hensættelser, kursreguleringer og skat mod 11,3 millioner kr. året

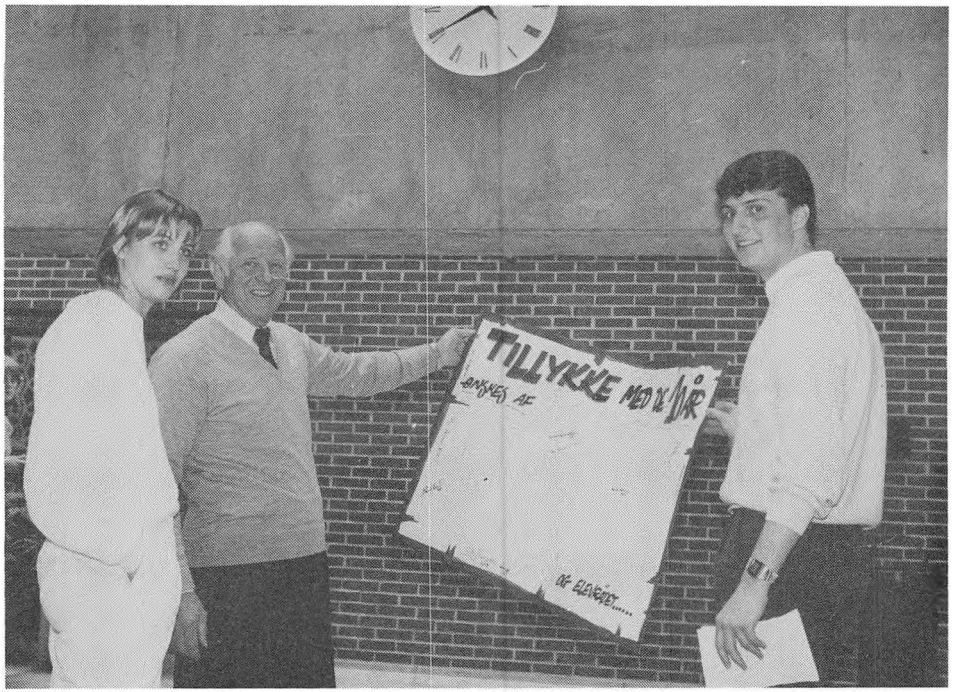

Grenaa Handelsskole på N. P. Josiassensvej markerer sin 10 års fødselsdag. Elevernes fødselsdagsgave til skolen var et ur, der skal symbolisere, at skolen følger med tiden. På billedet står givere og modtager ved den officielle overrækkelse med det medfølgende kort, der bærer samtlige elevers underskrifter. Fra venstre er det den nye elevrådsformand, Sussi Kristensen, direktøren for Djurslands Erhvervsskoler, Holger Grønborg, og den tidligere formand for elevrådet, Allan Jørgensen.

før, oplystes det på bankens generalforsamling. Nettoresultatet blev 2,6 millioner kr. mod 39,5 millioner kr. året før. Når der er denne forskel skyldes det, at 1983 gav store kursgevinster, medens 1984 gav kurstab. Bankens balance nåede i 1984 over én milliard kr. De samlede indlån steg med 15 pct.

26.
Medens andre går og glæder sig til foråret efter en lang hård vinter, meddeler Grenå Amatørteater, at bestyrelsen er begyndt at spekulere på årets juleforestilling. Det bliver »Jul i Nøddebo Præstegård«.

April

1.
Flertallet i Grenaa byråd har helt tabt miljøpolitikken på gulvet. Byrådet er blevet gjort til grin i TV, og derved har vor by fået et kedeligt omdømme udover det ganske land! Disse barske ord brugte formanden for Det radikale Venstre i Grenaa, Th. Kirkbak, da han aflagde beretning ved vælgerforeningens generalforsamling.

1.
Der øves hærværk mod politiets biler i Grenaa. 15 hjul på politiets biler og

nogle private politifolks biler er en nat blevet punkteret. Nogle bildæk er flænset, og også på politiets tjenestecykler er der øvet hærværk. Skaden anslås til 20.000 kr.

1.
Grenaa kommune indfører havehjælp for pensionister. Det betyder, at pensionister, der af helbredsmæssige grunde ikke selv kan udføre havearbejde, får udført havearbejde ved kommunal foranstaltning. Pensionisten betaler selv fem kr. pr. arbejdstime.

9.
Fagbevægelsen i Grenaa arrangerede en stor demonstration i Museumsgården som protest mod regeringens og de radikales indgreb i overenskomstforhandlingerne, der begrænsede lønstigningerne til to pct. Flere virksomheder i Grenaa var af samme årsag lukket kortere tid som følge af strejker og blokade.

9.
Djurslands Turistforening etablerer i den kommende sommer en udlejning af motorsejlbåde til turister. Det sker i samarbejde med selskabet Skandinavian Active Holiday.

15.
Djurslands Bank har skænket et 213 år gammelt sølvbæger til Djurslands Museum. Sølvbægeret, der er syv centimeter højt, er fremstillet af guldsmed I. D. Planitz i Grenaa i 1772. Banken har erhvervet det hos en antikvitetshandler i København. Bægeret fortæller om fortidens sølvsmedekunst i Grenaa, og det er det ældste, der kendes.

15.
Generationsskifte på Meiers Maskinfabrik i Grenaa. Direktør Axel Meier træder tilbage som direktør og efterfølges af sin søn, den 35-årige Poul Meier, der er fjerde generation i firmaet. Fabrikken er specialist i slagterimaskiner og fremføringsanlæg.

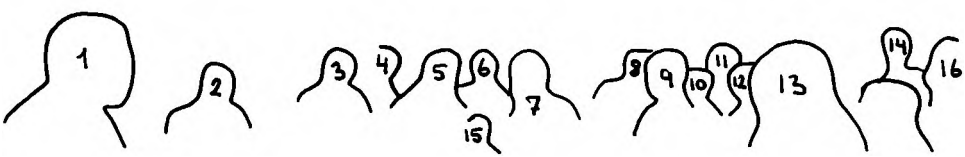

20.
Den gamle Smedje på Nytorv åbnes og vil blive holdt åbent hele året for turister, skoleelever og andre interesserede. Det er dels som et kulturminde men også som et praktisk arbejdende værksted, hvor specielle ting af gammel dato kan restaureres på den gode gammeldags facon. Arbejdet i smedjen varetages af vogn- og beslagsmed Holger Nielsen, Karlby og kleinsmed Peter Gravgaard, Grenaa. Det er firmaet Danmontage ved fabrikant Dan Nielsen, der har påtaget sig at holde smedjen åben. Arbejdet støttes af Djurslands Turistforening. Smedjen er grundlagt i 1849. Initiativet til, at den bevares som kulturminde, kommer fra Djurslands Museum.
Billedet er fra åbningen af den gamle Smedje og f.v. ses:

1. Per Rasmussen, turistchef.
2. Bjarne Flou, museumsinspektør.
3. Arne Jessen, borgmester.
4. Sigvard Rasch, pens. maskinarbejder.
5. John Holmstrøm, erhvervschef.
6. Bent Andersen, smed.
7. Dan Nielsen, fabrikant.
8. Holger Nielsen, smed.
9. Gunnar Sørensen, trafikass., byrådsmedl.
10. Ib Poulsen, fabrikant.
11. Peter Graugaard, kleinsmed.
12. Holger Grønborg, direktør.
13. Jørgen Hansen, revisor.
14. Claus Fyrst Rasmussen.
15. Eva Maria L. Nielsen.
16. Jens Mathiesen, kleinsmed.

16.
Rejsegilde på Grenaas nye vandrerhjem ved idrætscentret. Vandrerhjemmet skal kunne rumme 100 gæster, og det vil stå klart i juli. Ved rejsegildet blev det sagt, at det bliver Danmarks bedste vandrerhjem.

16.
Landbo- og husmandsforeningernes vikartjeneste vil i fremtiden også tage sig af muldvarpebekæmpelse overalt, hvor disse skadedyr måtte forekomme i området.

16.
Byrådet godkendte nye vedtægter for Grenaa Varmeværk. Et enkelt medlem, Poul Erik Pedersen (FRP) kunne ikke deltage i godkendelsen. Han gav udtryk for, at byrådet efter hans mening har for lidt kontrol med varmeværket, og han ønskede, at varmeværket får mere end et bestyrelsesmedlem valgt af byrådet.

17.
Under en tur langs kanalen i Kolindsund fandt den 13-årige Søren Winther Jørgensen, Dalsgårdsvej, Grenaa et ravsmykke fra stenalderen. Det skønnes at være 4000 år gammelt. Det vejer 60 gram.

18.
Grenaa har mulighed for at få et statstilskud på seks-syv millioner kr., hvis der tages fat på byfornyelse i bymidten. I en ny lov om byfornyelse sætter staten 900 millioner kr. af til byfornyelse i hele landet. Grenaa byråd står dog noget famlende overfor mulighederne, sagde formanden for kommunens plan- og miljøudvalg, Mogens Blach, på et borgermøde, hvor der blev redegjort for sagen. Flere mødedeltagere gav udtryk for ønsket om at komme igang, da andre byer ellers løber med pengene fra staten. Ved byfornyelse betaler staten halvdelen. Kommunen og private resten.

19.
Emballagefabrikken Danapak øgede i 1984 sin omsætning og sit overskud med 17 pct. Omsætningen er på 495 millioner kr. Virksomheden har afdeling i flere byer.

24.
Byrådet gav borgmesteren bemyndigelse til at indkøbe seks brugte pontonbroer til den nye lystbådehavn, dog under forudsætning af, at de kan fås billigt, hvilket vil sige for 150.000 kr.

24.
Grenaa byråd vedtager, at kommunen skal ansætte en journalist som informationsmedarbejder i kommunen. Der regnes med 20 ugentlige arbejdstimer for den der ansættes.

25.
Kystvejbroen og Sønderbro i Grenaa skal istandsættes. Det vil koste et par millioner kr.

26.
En projekteret ombygning og tilbygning til plejehjemmet Violskrænten i Grenaa vil komme til at koste 12,5 millioner kr., oplyser byrådet.

26.
Grenaa Genbrugscenter har i det sidste år modtaget ialt 577.666 kg affald. Det giver 31,5 kg pr. indbygger. Over halvdelen af det, der modtages er pap og papir, men dertil kommer flasker, jern, gamle møbler og tøj. Det meste af tøjet går til anvendelse i u-lande.

27.
Frihedskæmpere fra gruppe PE 2 udgiver på 40-årsdagen for befrielsen en bog »Modstandsbevægelsen i Grenaa«.

27.
Grenaa byråd anbefaler bygningen af et nyt stort feriecenter ved Grenaa strand. Projektet er udarbejdet af arkitektfirmaet Ravn & co. Efter planen bliver der 48 ferieboliger.

29.
Firmaet Thorfisk, Grenaa fejrer 40 års jubilæum. Firmaet har 530 ansatte i Grenaa og har meget stor eksport til Mellemeuropa. Firmaet har filialer i Hundested og Hirtshals.

30.
Grenaa Dampvaskeri og kemisk Tøjrensning på Grønland, Grenaa nedrives. På arealet skal bygges tre boliger for ældre.

Maj

1.
Firmaet Holms Bogtryk, Grenaa fejrer 100 års jubilæum. Firmaet blev grundlagt af journalist Jens Kr. Holm, der kom fra Skive. Han var en tid redaktør af Grenaa Folketidende, senere en kort tid af Grenaa Dagblad, der blev udgivet som aflæggerblad fra Randers. Den nuværende indehaver af firmaet er Peer Fabech Holm, der er fjerde generation.

2.
Efter den hårde vinter er det blevet nødvendigt at så ca. 70 pct. af arealerne med vinterbyg om.

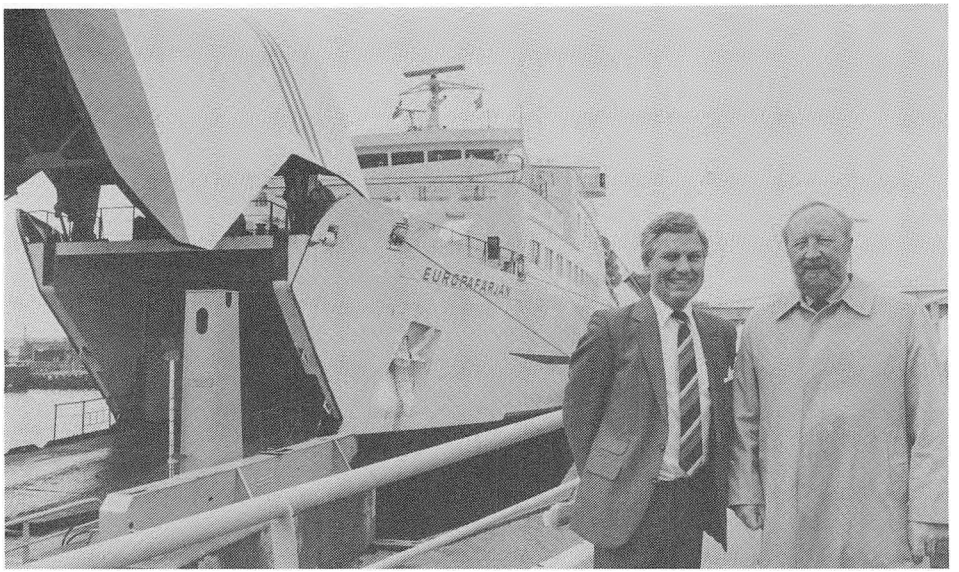

8.

Europafærgen, Grenaa-Varberg linien har eksisteret i 25 år. Den åbnedes 8. maj 1960. Siden blev der skabt en linie til Helsingborg, så Grenaa blev en virkelig stor færgeby. I de første år måtte Europafærgen kæmpe hårdt for sin plads på Kattegats blå bølger. Der blev åbnet konkurrerende ruter fra Århus og Horsens til Halmstad og Falkenberg. Men det blev Europafærgen, der bed sig fast.
På billedet ses t.v. direktør Roland Johansson, Varberg og direktør/konsul Peter Lyngdorf, Grenaa, foran Grenaa-Varberg Linjens »Europafärjan«.

12.

Vestre Skole i Grenaa fejrer indvielsen af skolens ombygning, der har stået på temmelig længe. Men skolen mangler fortsat et udendørs idrætsanlæg – og det efterlyses der penge til ved indvielsen.

13.

Grenaa kommunes nyansatte fritidskonsulent, lærer Hardy Andersen starter motionsidræt for ledige i Grenaa.

13.

På 600 landbrug i Grenaa kommune skal det undersøges om landbrugenes møddingpladser og ajlebeholdere opfylder kravene i miljøloven og den dertil knyttede handlingsplan. Undersøgelsen ventes at strække sig over en tre-årig periode. I visse tilfælde kan kommunen give påbud om ændring af afløbsforhold fra en ejendom. Den kontrol foretages i alle kommuner. Mange steder er den gået igang tidligere.

21.

Sammenslutningen Anonyme Alkoholikere i Grenaa etablerer en fast ugentlig mødedag for folk med alkoholproblemer.

21.

Anholt får en maskine »Hamsteren«, der skal behandle affaldet fra øens hustanke, inden det deponeres på lossepladsen. Løsningen, der vil koste knapt 400 kr. pr. husstand er godkendt af miljøstyrelsen.

22.

Vildtbiologerne nærer frygt for, at oliejagten i Kattegat kan true fuglene. Særlig i området syd for Anholt er der mange svømmefugle. De tælles af vildtbiologerne, der vil kontrollere, om der sker skade på fuglelivet, når der søges efter olie.

22.

Vitaminfabrikken BASF i Grenaa oplyser, at der vil blive investeret én milmion i et anlæg, der skal rense luften. Beboerne i området har klaget meget over lugtgener fra fabrikken. Direktør Claus Hornemann siger, at fabrikken stadig investerer i miljøforbedrende foranstaltninger. I det kommende år regnes der med investeringer på seks millioner kr. til det formål. Bl.a. anvendes der 1,7 millioner til et nyt kloroformfilter, som vil opsamle den kloroform, der fremkommer ved produktionen.

BASF har iøvrigt haft et godt år i 1984. Fabrikken i Grenaa har haft et overskud på 25,4 millioner kr. Fabrikken har 250 ansatte. Det er en fremgang på 40 i årets løb.

23.

Djurslands Museum og Dansk Fiskerimuseum får mere plads, idet man er begyndt at gøre den gamle auktionshal klar til brug for museet. Arbejdet ventes at tage to – tre år, da det gennemføres, som der er penge til det. Når det er fuldt færdigt vil museets arkæologiske samlinger få en hel etage, og der bliver også lokaler til særudstillinger – herunder også af kunst.

24.

Bestanden af rødspætter i den sydlige del af Kattegat og udfor Djurslands kyst er i løbet af en 10-årig periode reduceret til en fjerdedel af, hvad den var

før i tiden. Det konstaterer havbiologen Else Nielsen efter omfattende undersøgelser. Årsagen menes at være iltmangel, der er forårsaget af øget algevækst, som den øgede tilførsel til havet af næringssalte har givet mulighed for. Til gengæld er bestanden af isinger øget. Men isingerne har stress, så de lettere bliver syge, konstaterer havbiologerne.

28.
Hjemmesygeplejen i Grenaa skal fra 1. januar udvides med en døgnplejeordning. Ordningen, hvortil socialudvalget har fremsat forslag, vil til anlæg koste 330.000 kr. Den årlige driftsudgift bliver ca. en million kr. Ordningen vil betyde, at ældre længere kan blive i deres hjem, så plejehjemspladser spares og mange ældre menneskers ønske om længst muligt at blive i eget hjem opfyldes.

31.
Flere mennesker i Grenaa har fået behov for kontanthjælp. Det skyldes dels øget arbejdsløshed, dels nye lovregler. I juni 1983 havde sagsbehandleren i kontanthjælpafdelingen i den sociale forvaltning i Grenaa 85 sager ugentlig. I 1985 er tallet steget til 102 sager ugentlig. Derfor har byrådet vedtaget at ansætte en sagsbehandler mere i afdelingen fra 1. august samt en halvtids sekretær.

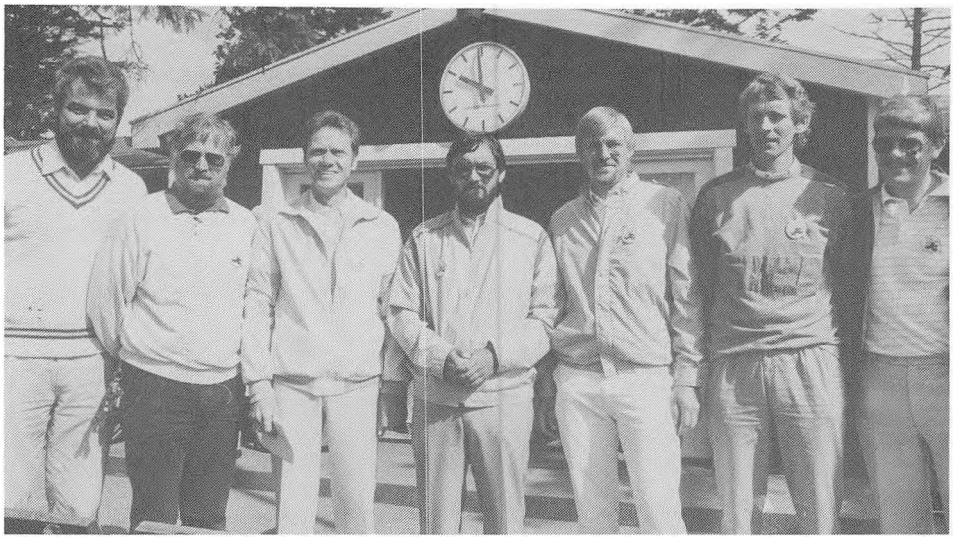

4.
Det er jubilæumsår for Grenaa Tennisklub, hvis første tennisbane blev indviet den 10. juni 1910. Denne første tennisbane lå for enden af Markedsgade. Før tennisklubben blev startet havde der dog været spillet tennis i Grenaa allerede i 1901 i klubben Dania, der dyrkede tennis- kroket- og ringspil ved Søndermølle. Grenaa Tennisklub har i anledning af 75 års jubilæet udgivet et festskrift, hvor det bl.a. oplyses, at der blev anlagt en tennisbane i klitten ved badehotellet i 1915. I 1926 fik tennisklubben bane ved gasværket. I 1949 fik klubben den nuværende plads ved stadion.
På billedet ses den nuværende bestyrelse fotograferet på jubilæumsdagen.
1. Eigil Crone
2. Mogens B. Christensen
3. Hans-Erik Sørvin (formand)
4. Jørgen Noer
5. Poul Rønholt
6. Kristen Brændgaard
7. Poul Erik Have

Juni

8.
Gredana A/S vil i år kunne udbetale 2,6 millioner kr. i udbytte til aktionærerne.

10.
Dyrskuet i Grenaa havde af kvæg: 69 SDM, 34 RDM og 42 jersey.

11.
Det gamle epidemisygehus på Østerbrogade i Grenaa får en fremtid som alternativt medicinsk behandlingscenter. Det er læger og naturlæger, der er gået i et usædvanligt samarbejde. Centret ventes åbnet i januar.

12.
Et forslag om at gøre Lillegade i Grenaa til stillegade blev stemt ned i byrådet. Heller ikke et forsøg med trafikdæmpende foranstaltninger i gaden i sommertiden kunne byrådet gå med til. Det var Lillegadeforeningen, der havde stillet forslaget til byrådet. Fra flere sider i byrådet blev det sagt, at det på længere sigt vil være bedre at gøre gaden til gågade.

12.
Grenaa byråd gav tilslutning til et forslag fra Grenaa Ungdomsskole om etablering af en produktionshøjskole i Grenaa. Detailprojekt skal udarbejdes. På en produktionshøjskole skal de unge foruden teori også indøve færdigheder i egentlig produktion.

13.
Feriegården Saxogården ved Grenaa strand er i løbet af de sidste fem år blevet moderniseret for ca. 1,5 millioner kr. Fra Byggeriets Realkreditfond har institutionen nylig modtaget en gave på 20.000 kr.

14.
Damekonfektionsforretningen Folmer Mors, Torvet, Grenaa har 75 års jubilæum. I jubilæumsåret er indehaveren, Hans Mors, tredie generation, der driver forretningen.

15.
Kreditforeningen Danmark har åbnet et kontor i Grenaa. Det hører under kreditforeningens distriktskontor i Randers, og det passes af Tina Jacobsen.

18.
Et lille jordskælv, der havde centrum i Skåne, var også mærkbart på Anholt.

22.
Efter forslag fra dommer Birger Breum skal der i Grenaa kommune ansættes en ungdomskonsulent, som skal søge at hjælpe unge, der er kommet ind på en kriminel løbebane, på ret vej igen. Grenaa er den første kommune i landet, der tager et sådant initiativ. En sag, hvor 15 unge mennesker blev dømt for vold, er en direkte inspiration til dette initiativ, og dommer Breum siger i den forbindelse, at mange unge, der idømmes betingede straffe, har svært ved at erkende situationens alvor, og de fortsætter ofte ad kriminalitetens vej. Det er disse unge, som konsulenten skal hjælpe.

22.
Grenaa kommune har fået meddelelse om, at kommunen indenfor en treårig periode frem til 1988 kan disponere over 10 millioner kr. af de midler, som staten har stillet til rådighed til byfornyelse. Der vil i første omgang blive satset på sanering af Aftenstjerne-karreen. – I Grenaa havde man kun håbet på syv millioner fra staten.

24.
Anholt Flyveplads fejrer 25 års jubilæum. Prins Henrik deltog i jubilæet, og han var selv pilot i det fly, han kom med.

29.
Dagbladet Djursland skifter redaktør pr. 1. juli. Redaktør Hans Thordrup trækker sig tilbage efter 35 års arbejde i Grenaa. Han afløses af redaktør Erling Hansen, der er opvokset i Grenaa, og som begyndte sin journalistiske løbebane på Grenaa Folketidende. Erling Hansen kommer fra en stilling på Sjællands Tidende.

26.
Byrådet vedtager, at Grenaa kommune skal anmelde til politiet, at Grenaa Dampvæveri har overtrådt sin tilladelse til udledning af spildevand. Derimod slipper fem andre virksomheder for politianmeldelse.

27.
I Grenaa kommunes spildevandsplanlægning indgår, at Trustrup skal have et rodzoneanlæg til rensning af spildevand. Det mekaniske rensningsanlæg i Trustrup har fungeret dårligt.

29.
Den kommunale Højskole i Grenaa havde i 1984 10.484 kursusdeltagere, oplyses det i skolens årsberetning.

6.
Ved Grenaa Handelsstandsforenings sommermarked var der gratis kaffe og rundstykker til alle, der kom rimeligt tidligt op den lørdag morgen. Handelsstanden indbyder til endnu to markedsdage i slutningen af denne måned.

Juli

2.
Nye udendørs TV-antenner må fremover ikke opsættes udendørs i Grenaas bymidte. Det fremgår af den bevarende lokalplan, som byrådet har godkendt.

5.
Nedgangen i rødspættebestanden i Kattegat skyldes måske, at fiskene er angrebet af parasitter, oplyser Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Parasitterne sætter sig i rødspætternes hjerne, og rødspætterne dør nogen tid efter angrebet. Forurening af de kystnære havområder, hvor rødspætteyngelen lever, kan dog også være medvirkende årsag til bestandens nedgang. Men overfiskning frikendes stort set som årsag til nedgangen i bestanden.

9.
– Kornet skal have regn i denne uge, ellers forringes høsten, sagde planteavlskonsulent J. P. Jellesen, Grenaa Landboforening. – Senere på sommeren blev høsten forringet, fordi det regnede alt for meget! Og der var for lidt sol til turister og badende.

10.
I en rapport fra Århus amt meddeles det, at der er stigende aktivitet på alkoholklinikken på Grenaa Sygehus. Klinikken blev åbnet i 1982. Det første år var der 39 patienter og 1278 konsultationer, i 1983 var der 69 patienter og 1459 konsultationer. Driftsudgifterne for ambulatoriet i Grenaa var i 1983 200.000 kr. For hele Århus amt er antallet af klienter på alkoholklinikkerne stagnerende. Klientellet i Grenaa betegnes som »lettere«.

11.
I løbet af det sidste år er renten for kontantlån i parcelhus faldet fra 14,5 til 11,1 pct. Dette rentefald og andre forhold har bevirket at et gennemsnitsparcelhus i Grenaa er steget fra 400.000 til 450.000 kr., oplyser BRFs repræsentant, arkitekt Per Revsbech, der samtidig siger, at nyere parcelhuse er en mangelvare i Grenaa.

13.
For første gang i flere år er der ingen ledige murere i Grenaa og Nørre Djurs kommuner. Men det er kun i byggesektoren, at beskæftigelsen er så høj. Ledigheden som helhed i Grenaa og på Djursland er på højde med året før med ialt ca. 3000 personer i hele området, oplyses det fra arbejdsformidlingen. Det er især HK og specialarbejderne,

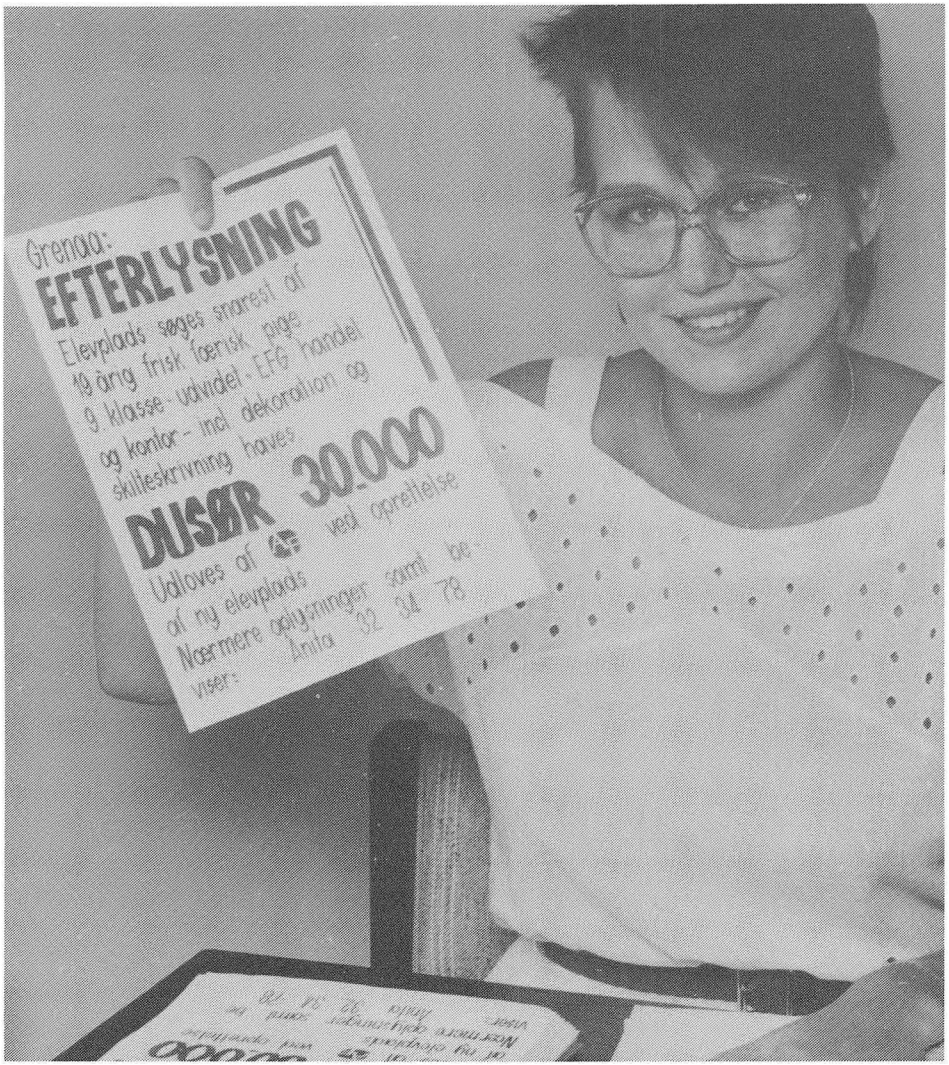

24.

Ungdomsarbejdsløsheden giver også det resultat, at nogle unge virkelig udfolder sig meget positivt. Den 19-årige Anita Vejlstrup, Grenaa, der som så mange andre ikke kunne få praktikplads, da hun var færdig med EFG-basisåret, tog sagen i egen hånd. Hun lod trykke plakater og indrykkede annoncer, hvor hun gjorde opmærksom på, at der er et tilskud på 30.000 kr. til firmaer, der opretter en ny elevplads. Plakaterne delte hun selv ud i butikker og på kontorer, hvor hun kunne tænke sig, der var en mulighed for elevplads. For en ordens skyld må det understreges, at de 30.000 kr., som hun kalder »Dusør« er tilskud fra det offentlige til arbejdsgiveren – ikke noget hun skal betale. Men alligevel: kvikt gjort! På billedet ses Anita Vejlstrup med nogle af sine mange ansøgninger sammen med kopier af de løbesedler, hun har omdelt i Grenaa.

der har mange ledige. Alene i Grenaa kommune er 1010 ledige.

18.

Europafærgen melder om en vældig ferietrafik over Kattegat, hvis man vil have en bil med til Sverige over Grenaa – Varberg er der først plads sidst på måneden, oplyses det fra færgerne.

18.

Der er rigeligt med penge i sommertiden. Djurslands Bank oplyser, at bankens indlån i første halvår af 1985 er steget med 16 pct., men udlånene kun med otte pct.

23.

SID, specialarbejderforbundet i Grenaa og Nørre Djurs kommune indleder en charmeoffensiv. Afdelingen har fra hovedforbundet fået stillet 919.000 kr. til rådighed – 500 kr. pr. medlem. Det er penge, der kan bruges politisk mod den borgerlige regering, men som iøvrigt kan bruges frit. SID vil først og fremmest søge at sælge sig selv, som man sælger barbersprit og vaskepulver, siger forbundsformanden Frank Kjeldsen. Foreløbig er det blevet til, at der er uddelt 70 fodbolde til sportsklubber, og SID er sponsor for et fodboldhold og et håndboldhold. Desuden er der planlagt en koncert med Kim Larsen og på heden ønsker SID at anlægge en lille park med geder og ponyer til glæde for børn.

24.

Et hold gymnaster fra Trustrup-Ålsrode Idrætsforening, der var til et gymnastikstævne i Tyskland, arrangerede, da de havde lidt spildtid en improviseret opvisning på pladsen foran domkirken i Køln. Det samlede mange tilskuere.

29.
Farvandsdirektoratet har sat to millioner kr. af til restaurering af Anholt fyr. I denne sommer skal der bruges 700.000 kr. til udvendig istandsættelse. Mange ødelagte sten skal fornyes. Fyret er 200 år gammelt.

30.
Grenaa Miljøforening og Naturfredningsforenings lokalkomite ønsker, at BASF standser den del af produktionen, hvorved der dannes kloroform. Ønsket er formuleret som et krav i et åbent brev til Grenaa kommune og Århus amt.

Fabrikken svarede omgående på foreningens krav ved at meddele, at fabrikken kun udleder 25 pct. af det kloroform, der er udledningstilladelse til.

August

2.
Juli måned gav kun to rigtige sommerdage, hvilket vil sige dage med over 25 graders varme, oplyser vejrtjenesten på flyvestation Tirstrup.

6.
Der skal anlægges cykelstier langs hovedvejen mellem Grenaa og Ålsø. Strækningen er 3,6 km. Udgiften bliver 12,3 millioner kr. Arbejdet afsluttes i 1986.

8.
1985 tegner til at blive rekordår for Grenaa Fiskeauktion. I hele 1984 omsatte fiskeauktionen for 45,3 millioner kr. Men i de første syv måneder af 1985 har der været en omsætning på 32,7 millioner kr. Det kom til at betyde meget, at der var et godt torskefiskeri fra Grenaa i vintertiden. Grenaa var ikke så generet af is i den hårde vinter, som mange andre havne.

9.
Grenaa får et nyt missionærpar, Tove og Jens Martin Jacobsen. I en samtale med avisen siger de, at kvindens plads er i hjemmet. Men de vil iøvrigt ikke kommentere Indre Missions holdning til kvindelige præster.

10.
Forurenings-debatten har nu givet

1.
Der mangler dagplejemødre i Grenaa. I Grenaa kommune er der 175 børn i dagpleje, men der er yderligere 30 børn, som der ikke kan skaffes dagplejemødre til. Grenaa kommune har derfor søgt seks dagplejemødre, men det har ikke givet resultat. På billedet ses dagplejemødrene Thora Skov og Andora Munk her med deres dagplejebørn:

1. Janni Hansen
2. Andora Munk
3. Katrine Munk
4. Maria Skov
5. Mathilde Munk
6. Thora Skov
7. Mette Skov
8. Martin Fiehn
9. Heidi Andersen
10. Nicki Thorsted Jensen
11. Stefan Hornsyld
12. Henriette Niemann.

Grenaa et så dårligt ry ud over landet, at det kniber for de lokale virksomheder at få besat stillinger på leder- og teknikerniveau, selvom der tilbydes gode lønninger til folk, der skal hentes udefra. Det oplyser den lokale arbejdsgiverforening. – Når der er ledige stillinger, henvender folk sig med spørgsmål om miljøet, inden de søger. De tvivler på, at det er forsvarligt at lade deres børn vokse op i Grenaa, siger formanden for arbejdsgiverforeningen, direktør H. Halskov Hansen.

14.
Alle husstande i Grenaa får en pjece ind af brevsprækken med titlen: »Hvis alarmen lyder«. Pjecen fortæller om, hvorledes folk bør forholde sig, hvis der sker udslip af klor fra BASF eller af nitrøse gasser fra Dansk-Norsk Kvælstoffabrik. Pjecen gør dog opmærksom på, at faren for store farlige udslip er lille.

15.
Grenaa Gymnasium giver flere sprogmuligheder på den matematiske linie. Alle eleverne skal have engelsk i 1. g., men kan som andet fremmedsprog vælge mellem tysk, fransk og russisk. Det er resulteret i tre franskhold, to tyskhold og et russiskhold blandt matematikerne.

16.
Efter en opgørelse pr. 1. august skylder 569 skatteydere Grenaa kommune syv millioner kr. i skat. Skatteforvaltningen siger, at det ikke er noget foruroligende tal.

19.
Arbejdet med den nye nordlige fordelingsvej gennem Dolmer er gået igang. Vejanlægget vil koste 11,5 millioner kr.

22.
Olieeventyret i Kattegat og de dertil knyttede fremtidsdrømme er slut – i alt fald for denne gang! Efter at være nået ned til en dybde på 3363 meter uden at finde olie har selskabet Amoco nu lukket borehullet.

23.
SID i Grenaa oplyser, at forbundet har fået 30 klager fra medlemmer, der er utilfredse med ansættelsesforhold i landbruget. Det er særlig feriepengene, der giver problemer.

Dagen efter svarer Grenaa Landboforenings formand, Arne Jørgensen, Højbjerg. Han siger, at SID er for usmidige i sine krav og uinteresseret i at gå ind på de betingelser, der gælder i landbruget.

24.
Grenaas nye golfbane ved Enslev er anlagt over den gamle opfyldte losseplads. En foreløbig undersøgelse har afsløret, at det gamle affald danner biogas. Tilsvarende forhold er konstateret på en gammel losseplads i Viborg, hvor gassen udnyttes. Det skønnes, at der årligt kan hentes energi til en værdi af 1,8 millioner kr. under golfbanen i Grenaa – og det er netop lige det beløb, det har kostet at anlægge banen med de ni huller. Byrådet har vedtaget at iværksætte en undersøgelse for at se, om biogassen kan hentes op. Byrådets energiudvalg har været på en studietur i Viborg for at se på forholdene der.

29.
Trafikminister Arne Melchior siger på et møde i Grenaa, at regeringen vil garantere, at der opretholdes en færgeforbindelse mellem Djursland og Sjælland, hvis der bliver etableret en fast broforbindelse over Storebælt. Det overvejes, hvorledes en sådan færgeforbindelse skal betales.

September

2.
Århus amts udvalg for teknik og miljø har efter forslag fra Grenaa byråd vedtaget at Lyngby får status som byzone. Det giver lettelser for nyt byggeri i landsbyen.

3.
Firmaet Grenaa Rustfri Stål har fået en ordre på 30 gærtanke til et byggeri i det sydlige Kina. Hver tank kan rumme 250.000 liter øl. De første 11 tanke er afskibet.

4.
Miljøet er nu det store debatemne i Grenaa. Men et miljømøde på Grenaa Gymnasium havde kun samlet 70 deltagere. Mødet var foranstaltet af amtet, der blev kritiseret for dårlig avertering af mødet.

7.
I finanslovforslaget for 1986 er afsat 250.000 kr. til anlægsarbejder på Anholt havn, der er statshavn. I det løbende projekt er der nu brugt ialt 10 millioner kr. på havnen.

9.
På Grenaa kommunes budget er afsat 13 millioner kr. til anlægsarbejder på Grenaa havn. Dette beløb svarer nogenlunde til havnens årlige driftsbudget, der er på 13,8 millioner kr.

12.
En produktionshøjskole, der planlægges opført som en tilbygning til ungdomsgården i Åstrup, vil koste 1,1 millioner kr. i anlæg. Den årlige drift ventes at ville koste 980.000 kr.

13.
På Grenaa kommunes anlægsbudget for de kommende tre år er der afsat godt 30 millioner kr. til kloakforanstaltninger og rensningsanlæg. Alene et nyt biologisk rensningsanlæg ved Stensmark vil koste 12 millioner kr. Der skal etableres nye rensningsanlæg i flere af kommunens landsbyer.

18.
18 mennesker fra Djursland er ved Vestre landsret dømt for ulovlig dyrkning af hamp. Efter ændret retspraksis er al dyrkning af hamp blevet ulovlig i Danmark, uanset med hvilket formål planten dyrkes. Den er bl.a. blevet dyrket som vildtfoder og prydplante i haven. Tidligere skulle det bevises, at hamp blev anvendt som hash i større udstrækning for at der var noget ulovligt i dyrkningen. Det er ikke mindst en meget energisk indsats fra kriminalpolitiet i Grenaa mod den i de senere år ret omfattende hashdyrkning på Djursland, der har ført til, at hampdyrkning er blevet ulovliggjort. Hashdyrkningen på Djursland var en tid også meget omtalt i svenske aviser og svensk TV. Dyrkningen af hamp til hash er særlig foregået i djurslandske kollektiver.

20.
Fra 1. oktober samles de to færgeruter fra Grenaa til Varberg og Helsingborg atter i et selskab Lion Ferry AB, som den svenske Stena Line står bag. Dette selskab driver også færgefarten Frederikshavn-Göteborg. Dermed er al færgedrift over Kattegat mellem Danmark og Sverige reelt samlet under en hat, selvom der er to selskabsnavne.

21.
Venstre i Grenaa ønsker de kommunale campingpladser privatiseret. I Venstres valgprogram til kommunalvalget den 19. november går partiet ind for, at de to kommunale campingpladser, Polderev Camping med bistro og købmandsforretning samt Anholt Camping sælges til private, der så skal drive dem.

23.
Flere af de virksomheder ud over landet, der giver anledning til miljøproblemer holdt åbent hus i weekenden, deriblandt BASF, Grenaa. På BASF var der kun adgang mod forudbestilt adgangskort. 1200 mennesker kom ind på fabrikken, medens 600 henvendte sig forgæves, da der ikke var muligheder for at tage så mange. De besøgende blev vist rundt i grupper på 30-40 og fik forklaret en hel del om virksomhedens produktion – og om miljøforhold. TVs dækning af landsbegivenheden blev i det væsentligste optaget ved BASF. Der var ikke adgang til foto inde på fabrikken.

24.
Amatørarkæologen Ove Madsen, Hørning har på en mark ved Lyngby fundet flere ting fra vikingetiden. Fundene peger på, at der kan være mere på stedet, måske rester af en boplads.

26.
I et tillæg til regionsplanen har Århus amt foreslået, at der udlægges større arealer til tung forurenende industri i området nord for Grenaa. Et flertal i Grenaa byråd har gjort indsigelse mod dette forslag fra amtet, idet flertallet henviser til, at området ved Fornæs ikke tåler mere forurening.

28.
Et af Grenaas gamle huse, Storegade 30 på hjørnet af Storegade og Overstræde viste sig pludselig at være forsvundet, skønt huset var erklæret for bevaringsværdigt af Nationalmuseet og Djurslands Museum. Det 234 år gamle hus havde fået nye ejere, som ville sætte det i stand. Men de fandt så meget råddenskab i huset, at de foretrak nedrivning, hvilket de dog ikke havde fået tilladelse til af kommunen, hvor nedrivningen betragtes som en alvorlig overtrædelse af lokalplanen og bevaringsplanen.

Døde i Grenaa kommune

1.10.1984-30.9.1985

Aage Kristian F. Adamsen	Tinghøjvej 2, Albøge	82 år 11.03.85
Clara Johanne Albrechtsen	Fasanvej 26	75 år 14.04.85
Astrid Sørine Andersen	Trekanten 1	85 år 27.07.85
Elly Kjærsgaard Andersen	Strandgade 25	64 år 23.10.84
Hans Peter Andersen	Violskrænten 12	76 år 17.06.85
Kaj Aage Andersen	Fuglsangvej 137	74 år 02.10.84
Kristian Ingemann Andersen	Violskrænten 13	78 år 03.01.85
Lis Grønnegaard Andersen	Skovbrynet 7	77 år 08.04.85
Ole John Andersen	Karen Blixens Vej 1	46 år 14.01.85
Tage Andersen	Gyvelbakken 5	71 år 11.05.85
Tage Olaf Andersen	Fasanvej 27	70 år 19.10.84
Tage Valter Andersen	Svalevej 18	64 år 18.04.85
Thyge Andersen	Kølvej 5	30 år 21.10.84
Aage Leon Andersen	Brogade 4	62 år 28.10.84
Jørn Andreasen	Carl Svenstrups Vej 27	31 år 14.01.85
Katrine Margrethe Bengtsen	Hedevej 3	65 år 20.06.85
Louis Bilde	Overstræde 2	78 år 12.07.85
Rasmus Rasmussen Bisp	Østeralle 14	79 år 14.01.85
Jens Viktor S. Bjerre	Korsgade 15	62 år 16.01.85
Vagn Block	Fuglsangvej 119	63 år 06.10.84
Inger Nielsine Boserup	Fasanvej 20	73 år 01.06.85
Carl Brink	Fredensgade 17	62 år 05.05.85
Poul Richard Bruun	Vævervej 2, Glatved	83 år 31.05.85
Kim Buus	de Lichtenbergs Vej 73	22 år 29.12.84
Ragna Else K. Bønnerup	Havnevej 33	58 år 25.02.85
Inga Kristine Buch	Storegade 46E	76 år 15.03.85
Gudrun Børgesen	Tjørnebakken 11	59 år 16.12.84
Grete Carlsen	Karen Blixens Vej 3 D	74 år 26.09.85
Aase Thøger Carlsen	Kalkværksvej 8	61 år 09.03.85
Hedevig K. M. Christensen	Lillegade 48	90 år 07.11.84
Ingrid Rohde Christensen	Åstrupkrogen 3	56 år 10.08.85
Jensine Christensen	Svenstrupvej 4, Svenstrup	76 år 04.03.85
Karl Albert Christensen	Bygaden 22, Anholt	76 år 15.09.85
Marie Knudsine Christensen	Søgade 37	75 år 30.08.85
Niels Henry Christensen	Nyvej 6	72 år 02.08.85
Petra Sofie Christensen	Solbakkevej 15	77 år 24.12.84
Villy Ove Christensen	Søren Kannes Vej 18	69 år 13.12.84
Børge Christiansen	Rosenbakken 7	73 år 24.12.84
Viggo Emil Christiansen	Lyngbyvej 105, Lyngby	75 år 28.06.85
Sigurd Johannes Dalby	Fasanvej 53	79 år 14.12.84
Marie Sørine Fransine Dam	Kølvej 52	90 år 13.04.85
Anton Karl Dohn	Hallendrupvej 39, Hallend.	84 år 29.03.85
Astrid Harriet Else Dolling	Lyngbyvej 105, Lyngby	84 år 12.09.85
Janos Domonkos	Sygehusvej 5,	67 år 27.12.84
Elith Gerhard Dyekjær	Østergade 15	87 år 24.11.84
Elin Inga Erikson	Vestervej 5	62 år 19.08.85
Martine Eriksson	Blichersvej 14	80 år 28.03.85
Lily Frederikke Fischer	Markedsgade 29	75 år 29.05.85
Jens Ejner Flindt	Krattet 288	40 år 19.04.85
Marna Petrea Fogh	Violskrænten 13	86 år 16.08.85
Inger Brok Gentsch	Storegade 33	84 år 08.04.85
Charles Rasmus C. Glerup	Fuglevænget 40	74 år 31.08.85
Marie Petrea Gleerup	Hammelev Kirkevej 14, Hammelev	80 år 22.03.85
Veronika K. J. Grentzmann	Karen Blixens Vej 1	77 år 03.05.85
Connie Jacobine Hansen	Karen Blixens Vej 4	45 år 25.06 85
Elvine Hansen	Slemmingvej 9	73 år 11.03.85
Hans Peder Hansen	Engdraget 33	59 år 01.04.85
Inger Hansen	Lillegade 38	66 år 23.03.85
Jørgen Bladt Hansen	Skovbrynet 10	48 år 13.11.84
Knud Hansen	Havneplads 13	56 år 13.05.85
Niels Ellermann Hansen	Karen Blixens Vej 1	77 år 11.02.85
Povline A. D. Hansen	Lillegade 48	79 år 23.03.85
Peder August Hellmund	Lillegade 48	79 år 13.05.85
Børge Ernst Hemberg	Sølystvej 1	65 år 02.04.85
Marie Kristine Hemberg	Trekanten 1	91 år 22.07.85
Agnar Hjort	Revnvej 2	79 år 21.12.84
Johanne Marie Hjulmand	Lillegade 48	91 år 30.11.84
Jenny Sofie Holck	Søbyvej 31, Søby	74 år 16.02.85
Karen Margrethe Holm	Åvangen 16	56 år 26.07.85
Ella K. Horslund-Olsen	Karen Blixens Vej 1	86 år 24.01.85
Lily Debora Baj Hvitved	Havnevej 65	73 år 01.06.85
Ejnar Herold Høgh	Vestervej 25	75 år 07.04.85
Gunner B. Jensen Iversen	Århusvej 48	68 år 31.05.85
Ernst Ludvig Jacobsen	Petersborgv 16, Trustrup	81 år 04.11.84
Holger Nørregaard Jakobsen	Allelevvej 14, Allelev	61 år 13.08.85
Anders Jensen	Sønderled 5	67 år 22.12.84
Ane Marie P. P. Jensen	Storegade 51	88 år 08.12.84
Axel Oluf Jensen	Bakken 7, Ålsrode	79 år 12.12.84
Bodil Mary Jensen	Fasanvej 26	68 år 22.02.85
Børge V. Krogh Jensen	Møllebakkevej 33, Homå	72 år 10.01.85
Carl Jensen	Ymersvej 7	71 år 18.05.85
Christiane R. T. Jensen	Nygaardsvej 46, Lyngby	82 år 03.09.85
Egon Jensen	Nygade 23	51 år 15.10.84
Grethe Jensen	Nygade 11	55 år 24.01.85
Hans Arne Kristian Jensen	Fasanvej 26	77 år 03.05.85
Harry Dichmann Jensen	Trekanten 1	72 år 31.10.84
Jens Hald Jensen	Lyngbyvej 105, Lyngby	77 år 04.10.84
Karen Jensine Jensen	Fuglevænget 66D	87 år 23.06.85
Maren Jensen	Århusvej 167, Trustrup	83 år 11.10.84
Marie Mols Jensen	Åbrinken 1	55 år 27.10.84
Ragnhild Jensen	Nytorv 1	77 år 01.04.85
Rasmine Marie Jensen	Trekanten 1	85 år 07.08.85
Rona Jensen	Ymersvej 7	69 år 24.12.84
Søren Kristian Jensen	Ellekrogen 6, Vejlby	84 år 27.08.85
Tage Jensen	Lillegade 48	70 år 17.03.85
Niels Erik Jeppesen	Trekanten 1	73 år 25.08.85
Meta Kirstine Jul	Århusvej 184, Trustrup	76 år 30.08.85
Anna Marie Jürgensen	Østeralle 11	81 år 02.11.84
Bent Erling Jørgensen	Enghavevej 9	39 år 18.08.85
Orla Marius Jørgensen	Møgelbjergvej 22	71 år 04.12.84
Rasmus Aage Jørgensen	Lyngbyvej 36, Lyngby	71 år 22.12.84
Libbi Yrsa Kamp	Sandstumpvej 38	56 år 20.12.84
Kai Kierulff	Skovlystvej 4, Katholm	67 år 08.06.85

Alma F. V. Kjeldsen	Karen Blixens Vej 1	88 år 06.10.84
Jens Erland Knøsgaard	Henrik Ibsensvej 52	75 år 14.09.85
Aksel Valdemar Koustrup	Violskrænten 13	85 år 24.05.85
Emma Maria Kristensen	Fasanvej 51	84 år 04.04.85
Julius A. B. Kristensen	Nygaardsvej 19, Lyngby	65 år 16.05.85
Vagner Ørskov Kristensen	Vestervej 8	76 år 25.06.85
Agnes Kirstine Larsen	Djursgade 9	82 år 03.11.84
Albine C. J. Larsen	Lillegade 48	83 år 30.09.85
Egild Larsen	Fasanvej 12B	60 år 04.11.84
Laura Johanne Larsen	Enghavevej 6	68 år 13.05.85
Poul Kornelius Lauridsen	Violskrænten 13	90 år 10.01.85
Kaj Asger Lerkenfeldt	Mellemstræde 5,	65 år 04.10.84
Albert Madsen	Fuglevænget 38	78 år 28.12.84
Ane Lissi Madsen	Lykkesholmvej 17	53 år 29.12.84
Hedvig Rasmine Madsen	Sygehusvej 11	81 år 03.08.85
Jens Carlo Madsen	Korsgade 4	81 år 28.08.85
Alfred Martinussen	Havnevej 209	80 år 21.05.85
Hans Axel Meier	Storegade 7	90 år 11.02.85
Ingrid Elisabet Michaelsen	Fuglevænget 20	60 år 22.07.85
Valborg Rønn Mikkelsen	Fasanvej 45,	86 år 08.10.84
Ellen Møller	Karen Blixens Vej 1	72 år 13.09.85
Nilie Kristine Marie Møller	Violskrænten 13	91 år 29.09.85
Aage Andersen Møller	Robstrupvej 34, Robstrup	75 år 08.05.85
Achton Nielsen	Fasanvej 22	79 år 08.09.85
Agnes Petrea Nielsen	Violskrænten 13	94 år 05.05.85
August Nielsen	Violskrænten 13	80 år 26.05.85
Axel Einar Nielsen	Trekanten 1	87 år 16.08.85
Christian Erik Nielsen	Fuglevænget 30	59 år 23.04.85
Ejnar Nielsen	Korsgade 5	73 år 20.04.85
Elvira Katrine Nielsen	Violskrænten 13	84 år 05.04.85
Erna Jensine Nielsen	Karen Blixens Vej 3 C	64 år 20.08.85
Esther Karoline Nielsen	Gyvelbakken 23	69 år 12.08.85
Helga Marie K. Nielsen	Hesselager 5	75 år 07.12.84
Jens Kristian Nielsen	Åkrogen 10	43 år 08.11.84
Johannes Eriksen Nielsen	Århusvej 201, Trustrup	72 år 03.06.85
Karen Kristence Nielsen	Lillegade 48	79 år 11.06.85
Niels Kristian Nielsen	Karen Blixens Vej 1	95 år 04.03.85
Oda Kirstine Nielsen	Søren Kannes Vej 11	69 år 18.12.84
Petrea Nielsen	Lillegade 48	77 år 13.03.85
Poul Karlo Krog Nielsen	Søren Kannes Vej 11	73 år 21.11.84
Severine Jensine Nielsen	Hammelevvej 28	88 år 17.03.85
Kirsten Nygaard	de Lichtenbergs Vej 57	21 år 09.04.85
Marta Nielsine Nymann	Enghavevej 22	75 år 30.08.85
Inge Else Nørgaard	Lyngdalvej 30	67 år 05.01.85
Axel Kristian Nørregaard	Gymnasievej 2	65 år 11.07.85
Mary Ottilie Olsen	Fuglevænget 76 B	72 år 29.09.85
Arne Englund Pedersen	Karen Blixens Vej 1	51 år 27.06.85
Bente Nielsen Pedersen	Jeppe Åkjærs Vej 6	42 år 10.11.84
Cathrine Ingrid Pedersen	Glentevej 18,	72 år 19.02.85
Christian N. Pedersen	Havnevej 59	76 år 03.12.84
Grethe Emilie Pedersen	Åboulevarden 16	65 år 15.03.85
Karl Oskar Boie Pedersen	Solbakkevej 14	69 år 12.02.85
Kæld Søndergaard Pedersen	Hoedvej 36, Ålsø	70 år 02.11.84
Søren Marinus Pedersen	Trekanten 1	88 år 27.09.85
Viktor Brøsted Pedersen	Fasanvej 7B	68 år 19.11.84
Anna C. Petersen	Karen Blixens Vej 1	84 år 18.04.85
Edith Petersen	Petersborgvej 38, Trustrup	55 år 26.05.85
Jensine Kruse Petersen	Østergade 22	72 år 02.06.85
Poul Nymann Petersen	Søndervang 5	60 år 29.06.85
Victor Fløistrup Petersen	Karen Blixens Vej 5B	75 år 05.10.84
Karen Rigmor Poulsen	Violskrænten 13	77 år 09.03.85
Birtha Rasmussen	Århusvej 229, Obdrup	64 år 05.03.85
Georg Rasmussen	Markedsgade 34	53 år 18.05.85
Hagbard Rasmussen	de Lichtenbergs Vej 79	75 år 17.03.85
Jens Karl Rasmussen	Frejasvej 37	78 år 06.11.84
Jensine Caroline Rasmussen	Violskrænten 13	85 år 29.04.85
Kathrine Marie Rasmussen	Trekanten 1	82 år 09.01.85
Mary Anine K. Rasmussen	Trekanten 1	77 år 25.07.85
Mary K. M. Rasmussen	Havnevej 134C	85 år 26.07.85
Petri Kristian Rasmussen	Lillegade 48	82 år 20.11.84
Pia M. R. Rasmussen	Nordstrandsvej 12, Anholt	50 år 23.09.85
Søren O. S. Rasmussen	Bakkehegnet 52	84 år 14.10.84
Marie Jakobsen Ravnkilde	Århusvej 7	85 år 17.04.85
Charles Rhode	Blichersvej 24	72 år 10.08.85
Jette Schneider	Lindealle 13, Trustrup	37 år 08.07.85
Laurids Christian Simonsen	Violskrænten 13	77 år 21.11.84
Elna L. Steffensen	Lyngbyvej 105, Lyngby	91 år 16.04.85
Niels I. M. Steffensen	Fuglevænget 45	79 år 13.08.85
Akton Gustav Svendsen	Lillegade 48	81 år 10.10.84
Amalie Svith	Violskrænten 13	93 år 17.05.85
Birgitte Sørensen	Lillegade 48	86 år 26.05.85
Cilius S. Sørensen	Korsgade 18	69 år 05.10.84
Henry Bjerregaard Sørensen	Fuglevænget 46	71 år 02.04.85
Jakob Sørensen	Nygårdsvej 7, Lyngby	77 år 18.04.85
Kamilla Sørensen	Violskrænten 13	83 år 13.02.85
Karl Sørensen	Ørkenvej 6, Anholt	62 år 19.04.85
Laurits Sørensen	Vesterbro 6, Trustrup	61 år 20.02.85
Mathea Sørensen	Glentevej 16	87 år 21.01.85
Minna J. P. Sørensen	Fuglevænget 26	52 år 22.05.85
Ove Kristen Emil Sørensen	Bygaden 6, Anholt	68 år 15.06.85
Peter Henrik K. Sørensen	Strandgade 3,	59 år 17.07.85
Elinius Terkildsen	Bavnhøjvej 9	89 år 10.01.85
Inger Doris Thrue	Slemmingvej 21	58 år 16.11.84
Marie Kathrine Thygesen	Ågårdsvej 17, Kristiansmd.	89 år 03.12.84
Svend Aage Udengaard	Fuglevænget 60	78 år 27.09.85
Asta Emilie Marie Udsen	Lillegade 37	82 år 04.01.85
Karl Møller Vendelboe	Fasanvej 18	91 år 12.02.85
Anna Dorthea M. Vester	Karen Blixens Vej 1	85 år 26.08.85
Ib Bent Hvidbak Vilhelmsen	Lyngbyvej 60, Lyngby	48 år 24.10.84
Valter Lauesen Vinter	Østergade 35	79 år 02.09.85

Plejehjemsadresser:
Karen Blixens Vej 1: Gigtplejehjemmet.
Lillegade 48: De gamles Hjem.
Lyngbyvej 105: Lyngby Hvilehjem.
Trekanten 1: Plejehjemmet Fuglsanggården.
Violskrænten 13: Plejehjemmet Violskrænten.

Det var nyheder dengang

Læst i »Grenaa Folketidende« af J. A. Nielsen

1895

Januar:
Forsamlingshus skal bygges i Hammelev. Blev først til noget 1907.
Mormonerne holder møde i deres lokale på Vestergade.
Snekastninosarbejde betales med 25 øre i timen.
Almindelig modstand mod et gasværk i Grenaa.

Februar:
Islagt til Kalkgrunden og Lysbøjen.

Marts:
Ingen post til Anholt i 1 1/2 måned på grund af is.
Grenaa Bank opløses. Der skal oprettes en handelsbank.

Maj:
Kraftige blomsterplanter 75-100 øre pr. 100 stk.
En arbejdsgiverforening startet i Grenaa med 16 medlemmer.
Grenaa Handels- og Landbrugsbank starter.

Juni:
Redningsbåden »N. C. David« ankommer til Grenaa fra Læsø.
Borgmester Rothe i Grenaa byråd.
Grenaa nye Pigeinstitut begynder 1. september.

August:
Sølvbryllup med 328 deltagere på Hotel Skandinavien.

September:
Mekanisk piano spiller i Grenaa og i Trustrup.
Forslag om pavillon og keglebane i Anlægget forkastes.

Oktober:
Jernstøber Hasselbalch har åbnet badeanstalt.
Sct. Peders Menighedshjem indviet på Vestervej.
Lorentzens savværk på Nytorv brænder.

November:
Sensationelt byrådsmøde: Rådets flertal udvandrer.
Grenaa Kirkegård udvides med tre tønder land.

December:
Købmand Schoubye forærer kommunen jord til Schoubyegade.
Byrådet til ministeriet om havn på Anholt.

1905

Januar:
Beboere ved Grenaa Havn ønsker skole oprettet dér.

Marts
Grenaa Grundejerforening indbyder til møde om en elektrisk jernbane i Nørreherred.
P. Thorup åbner forretning i »tårnbygningen« på Storegade.
Rugbrødsfabrik opføres i Grenaa af bagermestre.
Konsortium vil oprette hønseri øst for Kejserbækken.

April:
Grenaa Handels- og Landbrugsbank tager ny bygning i brug.
Børnehjælpsdag foranstaltes i Grenaa.

Maj:
Der anvises sportsplads i Posthaven ved Vestergade.

Juni:
Grenaa Tennisklub startes.
Børnehjælpsdagen giver overskud på 3436 kr.

Juli:
Jernbanemøder flere steder på Djursland.
6 tdr. land købes til cykelbane på Bredstrup Mark.
Muddergrøften i Anlægget er en skam for byen.

August:
Monument for de faldne på Anholt indvies.
Cykelbane ved Havnevejen idvies med deltagelse af 1500 tilskuere.
Grenaa Idrætsklub genoplives.

September:
Ny skole i Hammelev indvies.

Oktober:
Grenaa Haandværkerforening køber købmandsgård ved Torvet til foreningsbygning.

November:
Grenaa Rådhus fylder 100 år. Påtænkt fest opgives på grund af for lille tilslutning.
Roeoptagningsmaskine anskaffes på Katholm.

December:
Der skal tegnes aktier a 50 kr. til et påtænkt afholdshotel i Grenaa.

1915

Februar:
Lærer Højfeldt skriver i avisen om museum i Grenaa.
Redaktør Gustav S. Andersen kommer til Grenaa Folketidende.

Marts:
A/S »Djursland« køber »Grenaa Avis« med ejendom og trykkeri af Edm. Lønskov.
Reservebrandkorpset i Grenaa ophæves.

April:
Bådfart i åen og langs kysten skal påbegyndes.
Byggeplaner for Pavillon i Anlægget vedtages.
Axel Klindt sygehuslæge i Grenaa.

Juni:
Kvindernes Frihedseg plantes i Anlægget.
Tennisbane ved Grenaa Havn tages i brug.
Grenaa Turistforening stiftet.
Stort grundejer-delegeret møde i Grenaa.

Juli:
Museumsdirektør fraråder museum i Grenaa.
Arbejdsanvisningskontor oprettes i Grenaa.
To tandlæger opretter klinik i Grenaa på samme tid.

Oktober:
Grenaa Handels- og Kontoristforening flytter fra »Valhalla« til Hotel Dagmar.
Ungdomsskole oprettes i Grenaa.

1925

Januar:
Rosenvinges fest for de ældre samler 250 deltagere.
Den kommunale Vælgerforening i Grenaa afgået ved døden.

Februar:
Adresse til byrådet om bevarelse af Baunhøj Mølle.
Grenaa Byråd bygger barakker til husvilde.
Grenaa Byråd køber Baunhøj Mølle for 19.000 kr.

Marts:
»De gamles Hjem« i Grenaa indviet.
Fabrikant Rosenvinge opfører bygning med WC og bad ved Asylet.
Kraftstationen i Grenaa indviet.

April:
Anholtbåden »Vera« skal forlænges med 20 fod.

Maj:
Maskinværkstedet »Åstrup« ved Bernhard W. Kruse åbner (Mellemstrup).
Vægter Peder Poulsen (Svitring) død, 83 år (se byhistorien).

Juni:
Store folkemøder i Lundskov og på Hasselbakken.
Ingeniør Munkebo motorsagkyndig i Grenaa.

August:
Busruten Grenaa-Havnen solgt af Henrik Sørensen til Axel Nielsen for 20.000 kr. med bil.
Grenaa Folkebibliotek har 50 års jubilæum.

September:
Grenaa Rugbrødsfabrik solgt til Chr. Nielsen for 80.000 kr.
Lyngby-Albøge kommunes beboere går ind for deling af kommunen.

December:
Der opstilles juletræ på torvet i Grenaa – med indsamling.
Der indføres husnumre på Havnevej og gadelys i Bredstrup.

1935

Januar:
Ny administrationsbygning drøftes i Grenaa.
Fabrikant H. P. Rosenvinge død, 78 år gl.

Februar:
Ny bedding afleveres i Grenaa Havn.
Borgmester Worch, Langewiesen, dør i Grenaa, (se Grenaa 1978 side 86).
Borgermøde med protest mod ny administrationsbygning.
Ny færge til Grenaa-Hundested søsat.

Marts:
Administrationsbygning vedtaget med 7 stemmer mod 5.
Grenaa Havnevej reguleres – Træerne fjernes.

April:
Overlæge Klindt flytter til ny overlægebolig ved sygehuset.
Færgen »Isefjord« indvies.

Maj:
Grenaa Havns Motorfabrik overtages af Møller Jensen.
De første villaer bygges ved Gasværksvej. (Josiassensvej).

Juni:
HK opretter fast kontor i Grenaa.
Grenaa nye stadion indvies.
De kommunale koncerter indstilles til

fordel for byfest.

Juli:
Isværk opføres ved Grenaa Havn.
Grenaa-film har fået en god udførelse.
August:
Badmintonklub stiftes i Grenaa.
Grenaa Kommune anlægger ny plantage i heden på 100 tdr. ld.

September:
Grundstensnedlæggelse ved den ny administrationsbygning.
Nu skal der hvide skærme på cyklerne.
Grenaa Haandværkerforening vil bygge keglebane.
Redningsbådshuset flyttes fra Kalkværksvej til sydmolen.

Oktober:
Færdselshelle opstilles på Jernbanetorvet (byens første).
Ny forbindelse til Anholt: Fiskekutteren »Erik«.

November:
Da der var skibsfart mellem Kolind og Grenaa. (Erindringer).
Der tales om at nedrive al bebyggelse ved Grenaa Strand.

December:
Der oprettes husholdningsforening indenfor Grenaa Landboforening.
Mejeriet »Brolykke« indretter isværk.

1945

Januar:
Yde-Poulsens hus i Grenaa Hede sprængt i luften af modstandsfolk.
Vejen Kløverbakken på Baunhøj vedtaget.

Februar:
Schalburgtage-bombning af Storegade og Torvet. (Se Grenaa 1980 side 64).

April:
Stikker-drab på Hotel Skandinavien.
Mange debatter om folkeferieby ved Grenaa Strand.
Socialt Boligselskab af 1945 oprettes.
Juli:
Indsamling til kirke ved Grenaa Havn indbringer 20.000 kr.
De sidste tyskere forlader Grenaa.
Savværksejer Bachmann og tømmerhandler E. Olesen åbner ny tømmerhandel på Havnevej.

August:
Grenaa Idræts-Forening 40 år.
Vandrerhjemmet ved Grenaa Strand har haft besøg af 198 mænd og 137 kvinder.

September:
Folkeferie-projekt i Grenaa indsendt til ministeriet.
Byarkiv oprettes i Ebeltoft.

November:
Villakvarteret »Rosenbakken« godkendt af byrådet.
Boligselskabet Grenaa bygger 3-etagers ejendom i Korsgade.
Grenaa Byråd vedtager Østre Skole og Gymnasium.

1955

Januar:
Grenaa Hørskætteri sælges for 300.000 kr. til Dansk Lin- og Cellulose-Industri A/S. (Se Grenaa 1984 side 83).
Petersen Damgaards stalde ved Bredgade rives ned.
Oversvømmelse i Grenaa Havn: 1,60 m over dagligt vande.
Navigationsundervisningen i Grenaa indstilles.

Februar:
200 vejtræer Grenaa-Ålsø fjernes. 2/3 af bestanden.
Pumpestationen på Grønland sættes ud af drift – vandet smager mindre godt.

Marts:
Det gamle rådhus overdrages staten for 22.000 kr.
Kirkekomiteen ved Grenaa Havn køber den gamle havneforskole for 25.000 kr.
Slut med brolagte gader i Grenaa.
Husmandskolonien ved Hammelevgård 25 år.

April:
Modstand mod skattebogen i Grenaa.
Byrådet vil ikke medvirke med »Byens billede«.
66 nye lejligheder projekteres ved Fasanvej.

Maj:
Grenaa Afholds- og Højskolehotel moderniseres til »Missionshotel i topklasse« – af KFUM og K.
Boliganvisningsudvalget i Grenaa ophører at fungere.
Grenaa Dampvæveri fyrer 175 mand af 700.
Homaa Trinbræt ophører 22. maj.
Grenaa Roklubs nye bådehus færdigt ved frivilligt arbejde.
Det socialfilantropiske Byggeselskabs 2. afd.: 10 dobbelthuse ved Fasanvej til 635.510 kr.
Parkeringsbåse og asfalt indføres på Nytorv.

Juni:
Kommunal udflugt for ældre indskrænkes til eftermiddagstur på grund af for stor tilslutning.
Meiers Maskinfabrik bygger ny hal ved Markedsgade.
Grenaa Turistforening fylder 40 år.

Auktionslokaler tages i brug »over Falck«.
Cykelstier ved Randersvej er nu færdige.
1500 til friluftsforestilling på Stadion: »Jeppe på bjerget«.
Grenaa by går over til automatisk tænding og slukning af gadebelysningen.
Rideklub for Grenaa og Omegn startet.

August:
Gjerrildbanens dage er talte: For få vil dække underskud.
Grenaa Idræts-Forening fylder 50 år.

September:
C. J. Momme & Sechers Eftf. og Otto Secher 100 års jubilæum.
Trykkeriarbejder Gunnar Poulsen, København, svømmer fra Sjælland til Jernhatten på 17 timer.
Omkørselsvejen Ringgaden åbnet for trafik, (til Århusvej).
Brugsforeningen på Østerbro går over til selvbetjening.

Oktober:
Konsulent Arne Larsen-Ledet går af – Sønnen Jørgen Larsen-Ledet afløser ham i Grenaa Landboforening.
Selvbetjeningstelefoner i Grenaa fra 24. oktober.
Ålsrode Mejeri skal nedlægges.
Mentalhygiejnisk rådgivningskontor etableres i Grenaa.
Grenaa Sygehus' patienter skal have egen lampe ved sengene.

November:
Grenaa Fiskeriforening fylder 60 år.
Grenaa har fået 632 nye lejligheder på 10 år.

December:
Ryomgård-Gjerrild-Grenaa jernbane nedlægges, siger kommissionsberetning.
Nu to overlæger på Grenaa Sygehus.

1965

Januar:
Ny branddam anlægges i plantagen (skoven).
»Valhalla« ved Torvet under nedbrydning.
Ålsø-Vejlby projekterer selv nyt alderdomshjem.
Reko-station oprettes i Grenaa med 6 køretøjer.
Havnekontoret bliver direktionskontor for Grenaa-Hundested.
Djurslands søndre Plantningsforening 75 år.

Februar:
Kæmperegning til Anholt efter salget af »Anø« på 190.000 kr.
Den gamle døbefont fra kirkegården kommer på museet.
Thykiers administrations- og boligbygning ved Torvet rives ned.
Sidste rejsegilde på »Lynggården«s 4 blokke. Start 1963.
Grenaa Marineforening 50 års jubilæum.

Marts:
Grenaa og Omegns Brugsforening går ind under HB (Hovedstadens Brugsforening) - Solidarisk ansvar bortfalder.
Grenaa Korforening synger i radioen.
Torvet omlægges. Søren Kanne og Frederik den Syvendes statuer flyttes. Ny brugsforening åbnet i Lyngby.
Blaa Kors i Grenaa har 60 års jubilæum.

April:
Mejeribrugets Emballagefabrik »Danapak« snart klar til brug.
Grenaa-Hundested laver udflugtsture Grenaa-Sverige.
Olivia Holm Møller får livsvarig gave på 30.000 kr.
401 lejligheder under opførelse i Grenaa.
MF »Hundested« afleveres i Grenaa Havn.
Ensrettet færdsel indføres forskellige steder i Grenaa.

Maj:
Færdselsfyr Torvet-Storegade træder i virksomhed.
Den ældste færge »Djursland« sælges til Jugoslavien.
Hotelvært- og Restaurationsforeningen for Djursland 50 år.
Grenaa Brandstation flytter til Vestbanegårdens remise.
Grenaa Købmandsforening 40 år.
Grenaa Sejlklub får nyt klubhus.
Imponerende kornhal opført i Trustrup af købmand Aage Jacobsen.
Grenaa Missionshus midlertidig kirke ved kirke-restaurering.
Olivia Holm Møller skænker Ålsø-Vejlby sine billeder – mod at der opføres museumsbygning.
Fiskeauktionshallens bygning og kontorlokaler indvies.
Internationalt Kunstnerhjem indvier cafeteria.
Djursland søges delt i 6 storkommuner.

Juni:
Den gamle brandstation nedrives.
Kolonihaveforbundet får 16.000 kvadratmeter jord til kolonihaver ved »Kærlighedsstien« ved Nordkanalen.
De gamle træmaster på Havnevej udskiftes med stålmaster.
Ålsø-Vejlby vil ikke af med Fuglsang til Grenaa.
Arbejdsanvisningskontoret i Grenaa 50 år.

Juli:
241 lejligheder opført i Grenaa sidste år.
Færgeruten Aarhus-Halmstad nedlægges. Grenaa-Halmstad oprettes.
800 m lang racerbane anlægges i Perstrup.
Metodist-skole tænkes rejst ved Ringvej-Århusvej.

August:
Autofirma Bohnstedt Petersen vil begynde millionbyggeri ved Århusvej.
Emma og Jørgen Jensen opretter legat på 82.489 kr.
Skibsbygger Vester bygger ny svejse- og maskinhal.
Løvenholm-kollegiet har alt optaget.
Nina Pedersen Damgaard starter motionsgymnastik-institut i Grenaa.
Grenaa Idræts-Forening fylder 60 år.

September:
Søren Kannes Fritidshjem indviet (Vandrerhjemmet).
Else Høholt bliver sygehusinspektør i Grenaa efter Bruus Laursen.
Anholt Fyr bliver fuldautomatiseret.

Oktober:
JAK-banken i Markedsgade i Grenaa indviet.
Grenaa nye handelsskole indviet.
Grenaa Kirke genåbnes efter restaurering.
Grenaa skoler vil indføre skolepatruljer.

November:
Grenaa Haandværkerforening tager afsked med Teknisk Skole.
Samarbejde mellem Grenaa Folketidende og Randers Dagblad.
Folketidende trykkes nu i Randers og kommer igen som eftermiddagsblad.

December:
7 kommuner på Grenaaegnen bliver mindre, 6 større.
Mælketankvogne afløser mælkekuskene.
Højvandslukke over Grenaaen for at holde salt ude.
Djurslands Bank er nu en kendsgerning.

1975

Januar:
Grenaa foreslås som »Årets by« i Jyllands-Posten.
Trustrup Haandværker- og Borgerforening optager kvinder som medlemmer – med stemmeret.
Der bygges ny toiletbygning ved Polderev til 79.982 kr.
Vandkunst m.v. indrettes ved Museet/Kannikegade.
Plastik-fiskekasserne ved Grenaa studeres landet over.
Grenaa Asyl- og Diakonisseforenings børnehave ved Rosenvingesplads bliver kommunal.
Djurslands Svæveflyveklub startet i Grenaa.
Mur opføres ved Djurslands Museum: Gyselig og helt rigtig . . .

Februar:
Sidste kul ankommer til Grenaa Gasværk.
Ny »Hattekaj« opføres i Grenaa Havn, 27 meter lang.
Rekord: 28 fragtskibe losset eller ladet i Grenaa i januar.
Grenaa Erhvervsråd stiftet.
Det flydende værft i Grenaa Havn går til Tyskland.
De blå pigespejdere i Grenaa 40 års jubilæum.
Svømmehallen på Søndre Skole åbner for offentligheden.
Automatisk ringeanlæg i Grenaa Kirke tages i brug.

Marts:
Grenaa Asyl- og Diakonisseforening og Sygeplejeforeningen vest for Lyngby-Ålsø-Vejlby opløses 1. april.
Musikskole søges stiftet i Grenaa af musik- og sanglærere m.fl.
En påtænkt Grenaa-messe må aflyses på grund af for ringe tilslutning.
Den nye handelsskole i Grenaa er indviet.
Blaa Kors i Grenaa 70 år.
Ny svømmeafdeling i GIF startet.
Gågaden i Østergade omdannes efter turistsæsonen.

April:
Grenaa Roklub søsætter tre nye både, en skal måske til Anholt.
Grenaa Turistforening opsætter informationsskilte flere steder.
Byudviklingsudvalget for Grenaaegnen ophæves.
Sygekassens hus i Storegade skal nu være musiksalgshus.
Svømmehallen sælger 1890 billetter i den første uge, anslået 600.
Jysk Færgefart A/S har 7 mill. kr. i underskud i 1974.
Nørregade 8 nedrives af DB til fordel for parkeringsplads.
25-30 foreninger interesseret i idrætscenter i Grenaa.
Genbrug af brugt tøj: Arbejde tages op af pastor Jacobsen.
Lignende straks efter af Kirkens Korshær i Grenaa.
Amtskommunen godkender Grenaa Kommunes køb af Svend Johnsens gård i Åstrup for 1,6 mill. kr.
Djurslands Museum kan nu efter 4 års behandling af sagen overtage gartnerauktions-bygningen.
Ny redningsbåd ankommer til Grenaa Havn fra Bornholm.
Fællesantenne på Møgelbjerg udbydes

i licitation.

Maj:
Teltplads på Anholt Sønderstrand godkendt af miljøministeriet.
Grenaa Sejlklub stiller frivillige babysittere til rådighed – mens forældrene er på havet . . .
Grenaa Brandvæsen får ny sprøjte til 278.000 kr. og ny vandtankvogn nr. 2.
Beværterforeningen for Djursland og Mols 60 år.
Skoleinspektør Vester udnævnes til skoledirektør.
Grenaa Turistforening 60 år.
Grenaa Gasværk averterer med lukning ved månedens udgang.
Grenaa Købmandsforening 50 år.
Grenaa-firmaer skal eksportere værelser pr. containere til olieområdet ved Stavanger, ialt 100.
Tre landsby-miljøer ved Grenaa skal bevares: Dolmer, Åstrup og Hammelev.
Rekordstævne i atletik på Grenaa Stadion: 500 starter.
Grenaa Gasværk har lukket for forsyningen – efter 78 år.

Juni:
Den radikale byrådsgruppe kræver borgmester Aksel H. Hansens tilbagetræden efter aftale ved byrådsvalget – men borgmesteren vil ikke gå af . . .
Plan om nyt kapel på Grenaa Kirkegård opgives indtil videre.
Norsk dame ønsker oprettet museum på Anholt.
Grenaa indfører tvungen dagrenovation for hele kommunen.
Frederik den Syvendes statue skal opstilles ved Grenaa-Hallen, når den er restaureret for 32.000 kr.
Huslejenævnet i Grenaa ophæves 1. juli.
Kredslægen forbyder vanding af Stadion med vand fra åen: Det er sundhedsfarligt.
Parkering syd for Grenaa Kirke annulleres.
Tremandsgruppe skal søge at få golfbane i Grenaa.

Juli:
Grenaa Fjernvarmeværk er tilsluttet af 837 ejendomme.
Naturkatastrofe over Trustrup-Drammelstrup: 90 mm nedbør.
Feriebussen i Grenaa: Ingen stor succes.
Grenaa Kommunes kulturelle forvaltning nu under eet tag: I Sparekassen/-Sygekassen Storegade 6.

August:
1000 til håndbold på Hammelevs nye bane.
Grenaa Fællesbageri A/S bliver ApS og har ophørt driften.
500 medlemmer i GIFs svømmeafdeling.
Fritidsklubben »Søren Kanne« 10 års jubilæum.
Fornæs Fyr lukkes for besøgende: Der stjæles inventar.
Til Grenaa Musikskole melder sig 162 elever.

September:
Største dag på Anholt: 370 lystfartøjer.
Broforbindelse genetableres mellem Museumsgårdens bygninger.

Oktober:
Grenaa Badmintonklub 40 års jubilæum.
Lyngby Bibliotek genåbner.
Nu 210 funktionærer og arbejdere på Grenaa Dampvæveri.
A. P. Møllers Fond giver 2 mill. kr. til et gigtplejehjem i Grenaa.
Jernbanespor skal etableres ved Bredstrupvej for 14,4 mill. kr.
Anholt-færgen skal flyttes fra Kulkajen til Færgehavnen.

November:
50 år gammel benzintank hos Andr. Jakobsen i Søndergade bliver sløjfet.
Rekord for Anholt i 1975: 9129 lystfartøjer.
Turistsæson 1976 ventes at slå alle rekorder.
Krydset Nørregade/Bredgade kræves færdselssikret.
Grund på 10.000 kvadratmeter til ny politigård tilbydes ved Ringvej/Århusvej.
Kommunen vil bygge gangbro over åen ved Hornslethsallè.
Grenaa Folkebibliotek udgiver bog ved 100 års jubilæum.
Andelsbanken i Grenaa 50 år.
Grenaa Landbohusholdningsforening 40 år.
Grenaa Husmoderforening 40 år.

December:
Anholt-boerne: Færgen bør have hjemsted på Anholt.
Grenaa byråd bevilger penge til projekteringsarbejde ved eventuel teaterscene i Kino.
Grenaa-Hundested har i 41 år befordret over 20 mill. passagerer.
Millionbyggeri på Grenaa Havn planlægges i 1976: Til farvandsvæsnet bl.a.
Der ventes taget en hurtig beslutning om nyt rådhus i Grenaa.

Protokoller fra Grenaa Arresthus

Af J. A. Nielsen

I visitatsbogen for Grenaa Arresthus 1859-1869, deponeret i Grenaa Egnsarkiv, kan der gøres mange studier, f.eks. om, hvem der bliver indsat her, og hvad de befandtes at være iklædt ved anholdelsen. I det følgende er anført de indsattes stilling i livet, men ikke deres navne. Det ses, at der er adskillige kvinder mellem de indsatte, og for at vise, hvordan man var klædt på i de dage, er anholdelsesdatoen anført. Tillige er anført en del om de forseelser, der har medført, at de forskellige er indsat i arresten. Her kan det konstateres, at det meget ofte er småforseelser, der er tale om, og at straffen for dem meget ofte er et par dages »vand og brød« eller nogle få dages simpelt fængsel. Ting som gadeuorden og drukkenskab, hvilke to ting sikkert ofte hører sammen, er hyppigt forekommende i forseelsernes række.

For at vise, hvordan folk fra forskellige samfundslag var påklædt i 1859-69, er udvalgt så mange forskellige personer som muligt.

Den første anholdte i protokollen er: *Indsidder N. N.*, indsat 15. april 1859. Hans blad i protokollen ser således ud (stavemåden bibeholdes):

»Ved Visitationen hos anholdte befandtes han at være iført en blaa Vadmels Frakke, do. Buxer, en brun Vest, hvid Vadmels Nattrøie, en blaa og hvid Hvergarns do., et lilla Sirtses Halsklæde, et Par hvide uldne Strømper, 1 Par Træsko, en Tvistes Skjorte, en Klædes Kaskjet, og tillige var han i Besiddelse af en bruunskaftet Lommekniv, en sort Pæglsflaske, en Lærreds Pung med 11 Skilling, der blev tagen i Forvaring for at overleveres Dommeren. Endvidere en blaa Vadmels Trøie, do. Buxer, en do. Klædes Vest, en blaa og bruunstribet Vest, 1 Par Klædes Underbuxer, 1 Par blaa Halvstrømper, 2 Tvistes Skjorter, 1 hvidt Lommetørklæde, et graat, rødt og bruunstribet Kastetørklæde, en hvid Spølkun, 1 Par hvide uldne Vanter«.

Det må nok siges, at denne første indsatte har været særdeles veludstyret. Nr. 2 i bogen er mere beskedent udstyret. Det er *arbejdsmand N. N.*, og hans protokolblad ser således ud (han er indsat 3. maj 1859):

»Ved Visitationen hos Anholdte befandtes han at være iført blaa Hvergarns Frakke, et Par do. Beenklæder, et Par blaa og hvide indbundne Strømper, et smalt Sirtses Tørklæde, en Lærreds Skjorte, en sort Klædes Kaskjet, et Par Støvler, 1 blaatærnet Lommetørklæde, tillige en Skindpung med 2 Rd., 2 Mk og 3 Sk. og en Nøgle, der blev taget i Forvaring for at overleveres Dommeren«.

14. Juni 1859 hedder det om *arbejdsmand N. N.*: »Ved Visitationen hos Anholdte befandtes han at være iført en aldeles pjaltet Paaklædning uden Værdi; endvidere var han i Besiddelse af 17 Mk. og 7 Sk., der blev taget i Forvaring for at overleveres Dommeren«.

10. august 1859 står der om det anholdte *fruentimmer N. N.*: »Ved Visitationen hos Anholdte befandtes hun at være iført en blaa og hvidprikket Sirtses Kjole, et gl. do. Forklæde, 1 blaa Vadmels Underklokke, 1 rød do., 1 Tvistes Særk, 1 do. Snøreliv, 1 culørt Glasperlekrans med et gult Hjerte, 1 Par Klodser (?), rød og hvidtærnet Bomulds Hue og endvidere 1 rød og blaatærnet Sirtses Kjole, 1 hvid Uld Klokke, 1 sort vatteret Hat, 1 bruunt Mariner Skjørt, 1 sort Hætte, 1 Tvist Særk, mrk. B.T.F.K.S. 9 forskellige Huer, 5 forskjellige Tørklæder og 2 Par Strømper«.

Den anholdte dame kan ikke selv skrive under på, at listen er hende forelagt. Under hendes navn står: m.f.P., hvilket er udlagt: »med ført Pen«.

En anden har skrevet under for hende, idet navnet er skrevet med en formfuldendt skrift.

I 1859 er der ydermere tre anholdte fruentimmer. De er alle anført »m.f.P.«

»Ved Visitationen hos Anholdte befandtes hun at være iført en blaa og rødstribet Hvergarns Kjole, 1 blaa og hvidtærnet Musselins Forklæde, 1 hvid ulden Klokke, 1 Tvistes Særk, 1 Par blaa uldne Strømper, 1 hvid Kappe, 1 Par Klodser (?), 1 hvidt Lommeklæde og et colourt Tørklæde og en Portemonnaie med 3 Mk. 11 Sk.«

21. juli 1859: »Ved Visitationen hos Anholdte befandtes han at være iført Aarhuus Arrests Klæder«.

24. juni 1897: Fhv. købmand N. N.:
»Ved Visitationen var han iført blaa Klædes Overfrakke, graa Buckskins Frakke, do. Vest, graastribede Buxer, sort Hat, brunstribet Schirtings Krave, do. Manchetter, sort silkeslips, graastribede Uldstrømper, et Par Blanklæders Støvler samt Tvistlærreds Skjorte«.

15. oktober 1880: Skipper N. N.:
»Ved Visitationen var han iført brun

Klædes Frakke, do. Buxer, sort blød Filthat, blaa ulden Trøie, brun do. Tørklæde, hv. uldne Underbuxer, blaastribet Uldtrøie, blaastribet Tvistes Skjorte, graa Uldstrømper, et Par Blanklæders Støvler«.

18. oktober 1889: Positivspiller N. N.:
»Ved Visitationen var han iført brun og graasprængt Bockskins Frakke, sort do. Vest, graastribede do. Buxer, blaa Klædes Kasket, sort Lastings Krave, do. Manchetter, sort ulden Brystpude, Tvistlærreds Skjorte, hv. Uldstrømper og et Par Blanklæders Støvler«.

15. september 1887: Gjordemoder N. N.:
»Ved Visitationen var hun iført graatærnet Hvergarns Kjole, graa ulden Schavl, sort Atlaskes Hat, sort prikket Vest, sort Moree's Forklæde, sort Silketørklæde, hv. ulden Krave, et sort stribet ulden Skjørt, et brunstribet do., et hvidstribet do., hv. Schirtings Buxer, Tvistlærreds Særk, graa Uldstrømper, et Par Snørestøvler. Endvidere en Portemonnaie med 64 kr. 80 øre og et Cylinderur«.

28. august 1889: Fattiglem N. N.:
»Ved Visitationen var han iført blaa Vadmels Frakke, do. Buxer, do. Vest, sort Klædes Kasket, sort Lastings Krave, hvid Vadmels Undertrøie med blaatærnede uldne Ærmer, hv. Vadmels Underbuxer, blaa Uldstrømper, et Par Basardtræsko, en Hørlærreds Skjorte«.

21. januar 1891: Sagfører N. N.:
»Ved Visitationen var han iført brun Dyffels Overfrakke, blaa Bockskins Frakke, do. Buxer, do. Vest, sort Filthat, do. Schirtings Krave, do. Flip, do. Manchetter, lys Humbug, brun Uldtrøie, hv. Bomulds Underbuxer, Dovlas Skjorte, graa Uldstrømper, et Par Snøresko«.

26. februar 1895: Musiklærer N. N.:
»Ved Undersøgelsen var han iført brun Dyffels Overfrakke, graa Bockskins Buxer, sort do. Vest, brun blød Filthat, sort Skindtrøie, sort ulden Krave, hv. Flip, do. Manchetter, graa Uldtrøie, hv. Bomulds Underbuxer, graa Uldstrømper, et Par lange Støvler, Dovlas Skjorte«.

En Arrestjournal for Grenaa Arresthus

(Ligeledes deponeret i Grenaa Egnsarkiv) er påbegyndt 1880 og afsluttet 1888. Den er autoriseret af Christian Siersted, der var fuldmægtig på herredskontoret og konstitueret som den ledende, når byfogden, Christopher Krabbe, var i rigsdagen – og det var han ofte.

De første 3-4 sider i protokollen omhandler mest betleri, der var ulovligt, og om dette betleri er det nok på sin plads at sige, at man med ordet »betleri« mener tiggeri ved dørene eller måske lidt pænere sagt henstillinger ved dørene om f.eks. en lille skilling til natlogi eller en bøn om lidt mad. Betleri var i gamle dage meget udbredt og var en plage for mange. Som modvirkning oprettedes der en landsforening, »Arbejde adler«, hvis medlemmer henviste betlere til foreningens herberger, hvor »rejsende svende« kunne få natteleje og mad mod at udføre et arbejde, f.eks. save og kløve brænde, hvilket var en stor artikel i gamle dage. Der fandtes et herberg i Grenaa. I 1983, da dette skrives, kendes betleri bogstavelig talt ikke. Betleri, tyveri, løsgængeri, manglende erlæggelse af alimentationsbidrag eller underholdningsbidrag er faste punkter i de indsattes protokolblade. Ting som vold, falsk og bedrageri forekommer også hyppigt, medens »forargeligt samliv« og »omgang mod naturen« er sjældnere. Afsoning af bøder og skolemultker er tilsyneladende en måde at komme om ved tingene på, idet en bestemt meget kendt mand sidder adskillige sådanne af gennem årene. Han var selverhvervende i et mindre erhverv og har sikkert set sin fordel ved at afsone bøder. Sådanne afsoninger og mindre forseelser klaredes som regel med to-tre dages simpelt fængsel, så sagen var til at overse.

I det følgende opremses en række forseelser og de deraf følgende domme. Der nævnes ikke navne.

En slagter er indsat for utilbørlig opførsel i retslokalet og for mistanke for tyveri. For brud på orden og rolighed idømmes han 18 timer i spændetrøje, »hvilken dom er exekveret fra den 18/3, eftm. kl. 1, til den 19/3 formd. 7«. Dette er en usædvanlig straffemetode.

For vold og sigtelse for blodskam dømmes en mand et års forbedringshusarbejde og indsættes i straffeanstalten på Vridsløselille Mark. – Kun ganske enkelte idømmes så svære straffe, men en kvinde må dog i forbedringshuset på Christianshavn afsone en dom på 18 måneder for tyveri. Hun var 33 år gammel.

En dreng på 13 idømmes 20 slag ris og derefter tre dages simpelt fængsel for tyveri.

En sømand på 27 år idømmes for løsgængeri og betleri 80 dages tvangsarbejde og indsættes i arbejdsanstalten i Mariager. I folkemunde sagde man, at han »skulle pumpe vand i Mariager!« Hvis man ikke pumpede, kom man til at stå i vand helt op til hal-

sen . . .

For at have plejet legemlig omgang med et barn får en dreng på 17 år et år på Vridsløselille.

En Schæfer (skytte) er mistænkt for brandstiftelse. Han får en af protokollens hårdeste domme på 3 års forbedringshusarbejde på Christianshavn. En anden indsat, der også skal 3 år i Vridsløselille, »tillægges 1/2 pund brød ifølge distriktslægens indstilling«.

For ulovlig omgang med hittegods får en 62-årig mand 18 måneders forbedringshusarbejde i Horsens Straffeanstalt.

En ugift kvinde på 20 år mistænkes for falsk ed. Hun idømmes 2 års forbedringshusarbejde på Christianshavn, og hendes barn anbringes på en fattiggård.

En 45-årig arbejder idømmes spændetrøje i 24 timer for at være mødt beruset i retten.

For at have forladt sin rejsestue idømmes en snedkersvend 2 dages simpelt fængsel på vand og brød. I gamle dage skulle man have et rejsebrev udstedt af myndighederne, når man ville rejse fra et sted til et andet. Den opgivne rejserute skulle åbenbart følges nøje . . .

En kvinde på 37 år, dømt for uterligt forhold, fik på grund af, »at tiltalte bar sit barn ved brystet«, dommen forandret til fængsel på sædvanlig fangekost i 20 dage. Pågældende har i straffetidens afsoning sit 3 måneder gamle barn med i arresten.

En skomagersvend på 59 år idømmes for betleri 180 dages tvangsarbejde i Mariager.

For brud på ordenen i Dalstrup Fattiggård ikendes et fattiglem (sådan kaldtes beboerne på fattiggårdene) en straf på 8 dages simpelt fængsel.

(Det nuværende plejehjem i Dalstrup var oprindelig fattiggård for fire kommuner).

En arbejdsmand på 70 år idømmes for tyveri 3 års tugthusarbejde i Horsens.

»Brud på ordenen i Dalstrup Fattiggård« er en ret hyppig foreteelse. I 1885 noteres: *»Ved anholdtes indsættelse i arresten blev han aldeles rasende og har ituslået og ituraseret en del af inventaret, hvorfor han måtte iføres spændetrøje fra 10 aften til 8 morgen«.*

En ugift pige idømmes i 1886 for barnefødsel i dølgsmål 3 års forbedringshusarbejde på Christianshavn.

Kvinde på 29 år får 14 dages simpelt fængsel for forargeligt samliv.

For fornærmelser mod politiet får 72-årig håndværker 8 dages simpelt fængsel.

12-årig dreng, mistænkt for brandstiftelse, idømmes 25 slag ris og 40 (ulæseligt).

Fisker på 22 år afsoner efter egen begæring 10 og 7 dages simpelt fængsel med 4 dages vand og brød. Af dette kan man se, at »vand og brød« var en hårdere straf end »simpelt fængsel«.

29-årig røgter idømmes 8 måneders forbedringshusarbejde i Vridsløselille for forbrydelse mod sædeligheden.

I en »arbejdsprotokol« for fanger på sædvanlig fangekost i Grenaa Arresthus« kan man se, hvad indsatte har beskæftiget sig med under opholdet.

I 1908 starter protokollen med at meddele, at NN har præsteret 220 favne halmfletning og 11 måtter. For dette tillægges han 2 kr., som udbetales ham ved løsladelsen. Halmfletningerne anvendtes til syning af måtter i arresten.

Den næste indsatte piller råtobak. I løbet af 33 dage piller manden 99 pund og får i dusør 2 kr. De indsatte beskæftiger sig i øvrigt med vodbinding, syning, hækling, husflidsarbejde (syæsker og rammer), måttesyning, pille værk, en murersvend laver tegninger til mejerier og andre bygninger, brændesavning og kløvning af træ til rådhusets og arresthusets brug, udskærerarbejde, renskrabning af cykler til ovnlakering (en indsat skraber 20 cykler for en dusør af 80 øre). En anden indsat laver trillebøre, havebænke m.m. En enkelt indsat var beskæftiget med skrivning i 80 dage. Der nævnes ikke, hvad han skrev. Det gøres der derimod for en anden: Han idømtes i 1915 100 dages fængsel, og hans arbejde i arresten beskrives således: »Skrev fortællinger til »Afholdsbladet« og »Kirkeklokken« samt nogle sange«.

Hos mange af de indsatte er det noteret, at de har lavet små legetøjsheste, trillebøre og små vogne, og det er omhyggeligt fortalt, hvor mange stykker der er lavet pr. dag. En polsk arrestant lavede således 136 heste på 80 dage, en anden 110 heste og noget andet på 80 dage. Dette med legetøjsheste og de små legetøjsvogne var et meget anvendt legetøj engang, og for børnene gjorde det ikke spor, at de vidste, hestene var lavet i arresten. En indsat tegner sig for 336 heste under 80 dages fængsel, og her ses det noteret, at han fik 2 eller 2 1/2 øre i dusør pr. stk. Han modtog ved løsladelsen 8 kr. 40 øre! En anden indsat forfærdiger under 2 måneders fængsel 116 heste og afpudser 30 andre. Han fik 4 kr. 75 øre ved løsladelsen. – En mand med en dom på 80 dage »lægger seletøj på legetøjsheste« og kommer op på 300 stk. Han er åbenbart en slags specialist! Og han får 6 kr. udbetalt ved løsladelsen.

Af notater i protokollen ses, at en enkelt »opholdt sig meget i gården, da hun var syg«. Ved en opgørelse sidst i bogen læses om en indsat: »Var syg under arrestopholdet og kunne intet arbejde udrette«. Om en anden: »Var uduelig til arbejde og kunne intet fortjene«.

Indtil 1912 er opgørelserne sidst i protokollen underskrevet af borgmester Rothe (underskriften er ulæselig!), og fra 1913 er underskriften klart og tydeligt: J. Vogelius. Denne var den sidste kongevalgte by- og herredsfoged samt borgmester i Grenaa.

Under opgørelserne sidst i protokollen ses det, at der i 1910 af statskassen begæredes refunderet udlæg til anskaffelse af redskaber til halmhylsterfabrikation. Dette må være noget nyt, idet halmhylstre ikke ses nævnt i arbejdsprotokollerne. (Til oplysning: I gamle dage var vinflasker ofte emballeret i beskyttelseshylstre af halm). Apparaterne kostede 57 kr. 24 øre – med porto.

I 1910-11 noteres: »Ang. nr. 27, 28 og 30 giver arbejdsprotokollen, der kun delvist er ført af den forrige på grund af drikfældighed og uduelighed afskedigede arrestforvarer, ikke eller ikke tilstrækkelig oplysning«.

Dette sidste kan nok forundre. Protokollerne, der er omtalt her, er fra ende til anden ført med en god og letlæselig skrift, der sjældent har voldt vanskeligheder. De mange talopstillinger er smukt og stiligt udført. Om det er arrestforvareren, der har skrevet så pænt, vides ikke. De indsattes underskrifter på deres blade er højst forskellige, nogle yderst ubehjælpsomme, andre særdeles gode. Alle har i arbejdsprotokollen selv kunnet skrive under i modsætning til visitationsprotokollen. Det kan formodes, at nogle ved indsættelsen har været påvirkede af spiritus, så de ikke kunne skrive. Sligt har nok ikke være tilfældet ved løsladelsen.

En vise om Gertrud Marie Hansdatters henrettelse

Af Tom Mortensen

Egentlig skulle den vise, som omtales og aftrykkes her, være bragt i årbogen 1982 sammen med P. S. Johnsen's store artikel om Gjertrud Marie Hansdatter. Men visen lå dengang nedpakket sammen med andre gamle tryksager på Djurslands Museum, der opbevarer originalen.

Historien om det forbudte og skæbnesvangre kærlighedsforhold, som endte med mord, domfældelse, fængsel og henrettelse, er i årbog 1982 fortalt ud fra de sparsomme kilder, som er overleveret fra samtiden. Visen bringer ingen nye oplysninger, men er alligevel et meget værdifuldt dokument om den tid, da begivenhederne fandt sted. I en tidsalder, hvor der kun fandtes få kanaler for nyhedsspredningen, var viser af denne type nemlig en almindelig måde at få bragt nyheden om voldsomme og dermed spændende begivenheder rundt på.

Ganske vist fandtes der aviser, men de blev kun købt af få, som havde råd til at holde avis, og ofte blev begivenheder af den art, der her er tale om, slet ikke nævnt. Avisernes sidetal var lille, og der skulle være plads til allehånde nyhedsstof fra udland og hovedstad. Desuden stred det på den tid mod almindelig dannet opfattelse, at man kunne gå i detaljer med beretningen om forbrydelser i en avis, der jo for det meste havde en officiel karakter. Man redigerede simpelthen avis efter et sæt uskrevne regler, nøjagtig som man idag redigerer aviser efter et sæt presseetiske regler. Ofte en hårfin balance, som også dengang betød noget for avisens anseelse og læserkreds og dermed afsætningen.

Sensationspresse fandtes også i 1850-erne, men kun i København, hvor markedet var stort nok. Den moderne sensationspresse, der jo har rivende afsætning i vore dage, tager først fart omkring århundredskiftet. Før den tid klarede man sig ofte ved at digte en vise, som kunne pirre publikums trang til at snage i andres privatliv og svælge i deres ulykke. Gadeviser blev de kaldt dengang. Idag kaldes de skillingsviser, og visen om Gjertrud Marie Hansdatters henrettelse er netop en vise af denne type. Altså slet og ret sensationspresse fra en tid, hvor der ikke fandtes mere officielle organer for den slags journalistik.

Betegnelsen skillingsviser bruges ellers om viser af vidt forskelligt indhold. Emnet kan være noget så almindeligt som forsmået elskov, eller det kan være et religiøst digt, men mere iøjnefaldende er nok de talløse viser om mord og ildebrand, om voldtægt, skibskatastrofer, togulykker o.s.v. En gruppe for sig er viser med politisk indhold. Efter grundloven steg deres antal kraftigt, nu da censuren var afskaffet. Politiske i en anden forstand er de by-

ger af viser, som vore krige i 1848 og 1864 udløste. Her blomstrer den sorteste nationalisme, men de blev også brugt til at stive hjemmefronten af og til at puste liv i de mandfolk, der var i felten. Soldater optræder i en anden gruppe, som behandler Jens'ernes forhold til pigerne, og her er overgangen til de mere vovede eller pikante, ja ligefrem sjofle viser, som der selvfølgelig også var et marked for.

Emnekredsen er altså meget bred, og det er da heller ikke emnevalget der gør, at en vise kaldes en skillingsvise. Fælles for dem alle er derimod den måde de blev trykt på og markedsført på. Et skillingsvisetryk er en lille tryksag på 4 sider. Forsiden har en titel og måske et lille billede samt trykkeriets navn - også dengang var man ansvarlig over for myndighederne. På forsiden kan der også blive plads til en lille beretning, hvis visen behandler en bestemt begivenhed, men ellers fylder visen de 3 andre sider. I sjældnere tilfælde er visen så lang, at der er brug for 8 sider, og der kan også godt være to viser i samme tryk. Men reglen er de 4 sider, og det er egentlig bare et blad papir, der er foldet på midten.

Disse visetryk blev solgt på gaden og på markeder af koner eller gadesangere. De stillede sig op og sang visen, og tilhørerne kunne så købe det lille tryk, hvis de syntes om indholdet. Melodien er næsten altid trykt på visen, og det var selvfølgelig ofte en melodi, der gik som schlager i tiden og var publikum bekendt. Prisen var et par skilling, og det står ofte trykt på selve visen. Herfra stammer betegnelsen skillingsvise eller skillingstryk. Efter valutareformen i 1874 står der oftest 10 øre.

Skillingstryk kendes helt fra 1600tallet, men tager vældig fart i løbet af forrige århundrede og kulminerer i mængde op mod 1900, hvor sensationspressen overtager en hel del af stoffet og dækker publikums behov. En sidste udløber af skillingstrykket er viser fra de københavnske revyer. De blev trykt ca. 1910-20 på postkort! Mange har dem sikkert liggende endnu.

Netop fordi skillingsviserne behandlede emnerne på en måde, som lå uden for de rammer, pressen normalt holdt sig inden for, blev de ugleset af deres samtids smagsdommere. Smudspresse, døgnlitteratur, fjerderangspoesi er betegnelser fra vores tid, men de dækker datidens officielle opfattelse af viserne. Først i 1950-erne har man hos folkelivsforskere fået øjnene op for, at disse mangeartede viser antyder andre sider af tilværelsen og tænkemåden hos menigmand end dem, som vi ellers hører om i den pæne litteratur og presse. Godt nok blev de fleste skillingsviser skrevet af professionelle litterater, men de vidste hvad der kunne sælges til »manden på gaden« og indrettede sig efter det.

Og de blev solgt i titusindvis - det betød ikke noget, at de rent faktisk var fjerderangspoesi. Sensationshungeren slugte det hele. Idag opbevares der mange tusinde forskellige visetryk i de store biblioteker, men masser af viser er gået til. Et visetryk på 4 små sider og usselt papir bliver hurtigt slidt op eller bliver væk. De blev trykt overalt i landet, flest i København, hvor der kendes en række trykkerier, som specialiserede sig i at trykke viser. Var der sket et mord eller en større batalje i en af bordelgaderne, skulle der helst være en vise på gaden dagen efter.

Også i Grenaa er der utvivlsomt blevet trykt skillingsviser, men der kendes næsten ingen fra byen, selv om vi ellers har haft trykkeri fra 1856, netop den periode, hvor viserne fik deres storhedstid. Trods ihærdig eftersøgning kender jeg selv kun to viser trykt i Grenaa: Eet tryk ligger i Djurslands Museum og eet i Nørre Djurs Egnsarkiv, og de er begge fra 1880-erne.

Tilbage til visen om Gjertrud Marie. Det er på alle måder en typisk skillingsvise. Første side på den lille nussede og slidte tryksag har titel og en kort beretning om mordet og henrettelsen. Selve visen er forfattet af en husmand i Grundfør, og han var bestemt ikke nogen stor poet. Visen er trykt hos bogtrykker Falkenberg i Aarhus, og det må jo være engang efter den 19. juni 1856, eftersom henrettelsen fandt sted den dag. Men visen er også trykt i 1856, for Falkenberg afhændede allerede i 1857 sit trykkeri.

Visen har sikkert været beregnet til salg i Østjylland, hvor der kunne være interesse for de sørgelige begivenheder. Vi kan ikke vide, om visen nogensinde er blevet sunget på Grenaa-egnen. Hele Djursland kendte naturligvis sagens udvikling gennem mundtlige beretninger, og mange var også mødt op på selve henrettelsespladsen på Hessel Hede. Lokalbefolkningen har såmænd næppe engang haft gavn af de blodfattige linjer, som den nystartede Grenaa Avis ofrede på begivenheden. Forresten kan man af ordvalget i skillingstrykkets beretning se, at husmanden i Grundfør har haft Grenaa Avis foran sig, da han greb pennen. - Men ingen ved idag, hvordan det lasede eksemplar er havnet på Djurslands Museum - så måske er visen alligevel vandret herud på de elendige verseføddер med det alvorstunge og eviggyldige budskab: Vogt dig, sådan går det, når du lever i synd og hor.

Optryk af gamle skillingsviser og litteratur om emnet findes bl.a. på Grenaa Bibliotek.

Mod den Læge en Proteſt, blev anlagt ſordi Atteſt,
Han ei modtog for Giften han ſendte;
:,: Denne veed man dog forſandt, hundred Daler i Contant
Maatte bøde, ſom de ham tilkjendte. :,:

Heraf kan Enhver forſtaae, man forſigtig være maa,
Ei for godt man paa Nogen maa lide;
:,: Let man blive narret kan, ved den uhonette Mand,
Han forvolder tidt Mange ſtor Qvide. :,:

Man bør holde Pagt og Tro, da Guds Naade kan man faae,
Ellers bliver man ganſke forſoren;
:,: Synden giver Sjælenag, ſtedſe baade Nat og Dag,
Og man bliver ved Synden forloren.

Vogter Eder Een og Hver, og forſigtig ſtedſe vær,
At I ei lader Eder fixere;
:,: Hvis I udi Friſtelſe, ledes, ſom dog let kan ſkee,
Hold ved ham, ſom det Hele regjerer. :,:

Nu den Lærer Dom har faaet, ſom ſin Brøde har tilſtaaet,
Som jeg før om i Viſen har ſkreven;
:,: Iblandt Tugthuusfangers Tal, han til Døden blive ſkal,
Som den gruſomme Synd har bedreven. :,:

Lad os Alle og Enhver, bede til vor Gud ſaa kjær,
At de Tvende han naadig vil være;
:,: Ingen man fordømme maa, ſelv Enhver for Dom ſkal ſtaae,
Lad ham dømme, ſom er Alles Herre. :,:

Ak hvor hun ſig ſelv bedrog, ſom ſin Mand af Live tog,
Derfor hun med Livet maatte bøde;
:,: Gid at hun for ſildig ei, vendte om paa Dydens Vei,
Til Gud Fader og afbad ſin Brøde. :,:

De til Retterſtedet kom, med den Synderinde grum,
Som med Gift ſelv ſin Mand har forgivet.
:,: Fogden læſte hendes Dom, ſom fra Danmarks Konge kom,
At hun ſtrax ſkulde bøde med Livet. :,:

Her jeg Lidt fortælle vil, om hvorledes det gik til,
Hun for Dinene ſelv bandt et Klæde.
:,: O hvor denne Trøſt er ſtor, for hver Synder paa Jord,
At ved Anger og Bod de faae Glæde. :,:

Høilig han ſig ſkamme maa, ved i Fangenſkab at gaae,
Som i Aalſø den Synd har begangen.
:,: Gid at han vil vende om, før han ſkal for Herrens Dom,
I det Haab hermed ender jeg Sangen. :,:

Original udlånt af Djurslands Museum

En ny Sang

i Anledning af

den store Ulykke, som blev begaaet i Landsbyen Aalsøe i Nærheden af Grenaa i Jylland, af Gjertrud Hansdatter, der forgav sin Mand med Gift i Pebernødkager, hvori Skolelærer Morten Nielsen, der boede i samme By, var deelagtig. Han forskrev det Rottekrudt fra en Dyrlæge i Skanderborg Amt, hvormed hun udførte Giftmordet, efter dennes Vidende og Villie. Skjøndt benævnte M. Nielsen havde 4 Børn, havde han i længere Tid med benævnte Gjertrud Hansdatter ført et ukydsk Levnet. For Hoer og Mord blev hun dømt til at miste sit Hoved, og for Deelagtighed i samme Misgjerninger, blev benævnte M. Nielsen dømt til Tugthuusarbeide paa Livstid. Benævnte Henrettelse foregik paa Hesfel Hede den 19de Juni om Morgenen Kl. 4½. Aalsø Sognepræst ledsagede hende til Retterstedet; herpaa blev hendes Dom oplæst for hende af Herredsfogden, hvormed hun skulde affone sin Forbrydelse. Hun bandt selv et Tørklæde for sine Øine, og lagde sit Hoved paa Blokken, hvorpaa Skarpretteren med megen Dueligheb udførte sit Hverv.

Forfattet af

Huusmand M. J. Møller

i Grundfør.

Trykt hos M. B. Falkenberg i Aarhuus.

Mel. Fredericia som før ꝛc.

Om det Aalsøiske Mord paa vor syndige Jord,
Jeg den Sang til Advarsel vil skrive;
:,: Thi for Fald man let jo staaer, og for Synden Straf man faaer,
Vogter Eder for Sligt at bedrive. :,:

Han som denne Gift forskrev, hvormed hun det Mord bedrev,
Udi selvsamme By var han Lærer;
:,: Han i Ægteskab jo var, fire Børn man veed han har
Med sin Kone, som Sorg nu maa bære. :,:

Paa de tvende Syndere, man i Speil sig her kan see:
Udaf Vellyst Elendighed flyder;
:,: Hvem som haaner disse Bud, som er givet os ved Gud,
Dennem veed man at han vil forskyde. :,:

Atten hundrede man skrev, da hun dette Mord bedrev,
Dertil fem Gange ti, samt og fire;
:,: Udi Jammer og Nød, ved den Gift han fik sin Død,
Mindet om ham hans Venner nu zire. :,:

Arbejde adler

Et stykke socialt hjælpearbejde i Grenaa i begyndelsen af dette århundrede.

Af Karen Mortensen

Arbejde adler-bevægelsen var udsprunget af det omfattende sociale hjælpearbejde, som Indre Mission satte i værk over hele landet i slutningen af det 19. årh. og som udbyggedes kraftigt, efterhånden som Indre Mission greb om sig. Foreningen Arbejde adler havde til opgave at hjælpe arbejdsløse og hjemløse mænd til gennem arbejde at finde ind i en normal tilværelse igen; men også for andre befolkningsgrupper virkede man - her kan f.eks. nævnes oprettelsen af børnehjem, hjem til resocialisering af prostituerede, »Fredehjem« for seksuelt misbrugte, svagtbegavede piger og mødre-/spædbørnshjem.

I 1915 stiftedes en lokal kreds af Arbejde adler-foreningen i Grenaa. Man lejede afdøde brændehandler Ladefogeds ejendom på Bredstrupvej (nu Djursgade 6) og indrettede her et lille herberg, som indviedes i maj 1916. At der var brug for et sådant hjem, kan man læse om i avisen!

En gennemgang af Grenaa Folketidende (i det efterflg. benævnt GF) for året 1916 giver tydeligt indtryk af nogle af de problemer, der plagede befolkningen på den tid – også i Grenaa. Nogle fik deres nattesøvn spoleret ved tanken om, at sukkeret til julebagningen måske ville blive rationeret, mens andre ernærede sig ved tiggeri.

At der blev skredet hårdt ind mod de sidstnævnte, viser flere notitser i GF; således berettes der den 2. marts 1916 om to betlere, der dagen før havde fået deres dom ved Grenaa Købstads Politiret: Den ene idømtes tvangsarbejde i 90 dage som følge af hans belastede fortid (tidligere straffet 13 gange for samme forseelse), mens den anden, der for første gang var i konflikt med loven, slap en del billigere, idet varetægtsarresten for hans vedkommende erstattede straf. En anden notits beskriver, hvorledes det lykkedes en betler at blive genindsat i arresten, næsten før han havde forladt den (4. marts 1916):

Mellem Kolleger!
En ældre, noget forhærdet Betler blev i Gaar ved Middagstid løsladt af Grenaa Arrest, hvor han for Betleri havde afsonet 30 Dage. Han var imidlertid næppe kommen paa fri Fod, før han optog den forbudte Haandtering paany, og da han i Eftermiddagens Løb konsumerede en Del Spiritus, blev han ret ubehagelig overfor de Folk, han henvendte sig til.

Arrestopholdet, som sikkert ikke havde behaget ham, stod ham dog stadig i frisk Minde, og da han derfor hen paa Eftermiddagen mødte en Kollega, som han vidste ogsaa havde betlet, syntes han, denne ogsä skulle have sin Løn og forsøgte paa staaende Fod at anholde ham. Kollegaen var imidlertid ikke til Sinds at lade sig føre paa Stationen, og den løsladte henvendte sig derfor hos Arrestforvareren og anmodede om at faa sin Kollega anholdt. Kollegaen havde dog anet Uraad og var forduftet fra Byen. Derimod gik det hverken værre eller bedre, end at Anmelderen, der lige var løsladt, selv blev grebet i Betleri af Politiet og ført til Stationen. Paa Vejen hertil sled han sig løs og forsøgte at flygte, men Politibetjent Holm, der foretog Anholdelsen, indhentede ham hurtigt, hvorpaa han atter havnede i Arresten.

På denne baggrund skal foreningen Arbejde adler ses; dens formål var *»at hjælpe de rejsende Svende ikke ved Almisser, men ved Arbejde og derved også at bidrage til Betleriets Afskaffelse«*, som det fremgår af avisreferatet fra Arbejde adler-hjemmets indvielse i Grenaa (GF 17. maj, 1916). Avisen kunne fuldt ud tilslutte sig foreningsformanden gasværksbestyrer Bostrups forventninger om, at herberget måtte blive til gavn og glæde både for de rejsende svende og for samfundet – og man tilføjede følgende appel: *»vi erindrer samtidig ærede Medborgere om, at en Betingelse for, at det kan komme til at virke efter sin Bestemmelse er, at der ikke mere gives ved Dørene«.*

Flere »ærede medborgere« fulgte appellen, men åbenbart ikke nok, eftersom N. B. Hansen, Mastrup Skole, i et læserbrev i GF den 22. august 1916, trods »et ret anstændigt Medlemstal« af Grenaakredsen (ca. 500), finder det nødvendigt at rette følgende opfordring til *»alle bosiddende Folk her i Kredsen: Meld Dem ind i »Arbejde adler« for Deres egen Skyld, men især for at være med i Arbejdet for at redde nogle af disse stakkels Mennesker for Samfundet, saa de i Stedet for at være en Plage kan naa frem til at blive nyttige Samfundsborgere«.*

Det samme formål har følgende indlæg fra boghandler Hellemann Nielsen, Grenaa (27. okt., 1916), hvori det samtidig fastslås, at man som følge af foreningens arbejde på egnen allerede har kunnet mærke en betydelig nedgang i antallet af vagabondering og tiggeri, hvortil også henregnedes handel med småting ved dørene:

»Arbejde adler«
Ved disse Linier vil jeg gerne henlede Opmærksomheden paa, at der i Grenaa fin-

des en Afdeling af den samfundsnyttige Landsorganisation: »Arbejde adler«, hvis Maal og Midler vil være kendt fra tidligere Artikler her i Bladet. Da Grenaa-Afdelingen oprettedes i Fjor, vandt Sagen overordentlig stor Tilslutning saavel i By som paa Land. Mange Medlemmer indtegnedes, og der er ingen Tvivl om, at der allerede nu kan spores en betydelig Nedgang i Antallet af Vagabondering og Tiggeri i denne Egn, og disse Onder kunne helt fjernes, naar saa godt som alle var Medlemmer af Foreningen. Kontingentet er kun 2 Kr. aarlig. Ved at indmelde sig faar man »Arbejde adler«s Dørskilt og forpligter sig til ikke at »give ved Dørene«, men henvise til Herberget i Grenaa, hvor den paagældende faar Mad og Logi imod at udføre nogle Timers Arbejde. I denne Forbindelse kan der ogsaa advares mod den Handel med Smaating, der finder Sted ved Dørene. Den er ulovlig og i Virkeligheden kun en Form for Tiggeri. Den bedste Tjeneste, man kan gøre alle disse omvandrende Personer, er at henvise dem til »Arbejde adler«s Hjem; derved yder man dem Hjælp, ikke alene økonomisk, men ogsaa i moralsk Henseende.

Grenaa, i Oktbr, 1916

Hellemann Nielsen.

Morsomt er det, at Grenaa Egnsarkiv er i besiddelse af et fotografi af en af Arbejder adler-herbergets brugere: Søren Christensen (født i Kolind), der besøger sin fødeegn Grenaa som fattigagent og bor på Arbejde adler (27. sept. 1918).

At Søren Christensen har været glad for opholdet på herberget, viser følgende tekst bag på fotografiet:

»Til Arbejde Adlers Formand
Grenaa.
Med ærbødig Tak!«

Hengivenheden for bevægelsen har inspireret ham til disse vers:

»Komers med andres ting
kan selv de mindre ræve
og rygtesmede med
og dem med knyttet næve
Men værne om vi smaa
vort hverv vort skind beskytte
Er ej saa læt en kunst
som enkronesedler bytte
Men og vi smaa gør nytte
og Arbejde Adler vil os beskytte«

(gengivet med den originale ortografi)

Fattigagent Søren Christensen fotograferet på Torvet 1918.
T.v. arrestbygningen. T.h. Frederik Thykiers Trælasthandels kontorbygning. Det lille hus er daværende Mogensgade 2, hvor Fløistrups restauration havde til huse. I 1985 er begge bygninger nedrevet og er en del af rådhustorvet.

Djursgade 6 (foto 1985)

Ifølge J. A. Nielsens artikel om Arbejde adler i Grenaa blev det nu ikke så længe, Arbejde adler kunne beskytte de små i Grenaa, som Søren Christensen så smukt udtaler. Herberget fungerede, trods de gode hensigter, kun 11 år i Grenaa, idet det ophørte februar 1926. Dog må det tilføjes, at bestyrerparret Stine og Jørgen Jensen fortsatte hjemmet på privat basis indtil 1939.

Hvis der blandt læsere af disse linier skulle være nogle, som ved mere om Arbejde adler-bevægelsen og herberget i Grenaa – evt også andre former for socialt hjælpearbejde i Grenaa udsprunget af Indre Mission, vil vi på Grenaa Egnsarkiv være glade for enhver henvendelse.

Benyttede kilder:

Grenaa Folketidende årgang 1916.
Holt, Paul: Kirkelig Forening for Den Indre Mission i Danmark gennem 100 år. 1861- 1961. København 1961.
Nielsen, J. A.: Arbejde adler i Grenaa. Grenaa og Omegn Før og Nu 1980 side 62.

Skytteforeningen i Grenaa

Af Elin Dreyer

Oprettelsen

Som følge af krigen 1864 opstod der i Danmark en stærk nationalfølelse, der bl.a. gav sig udtryk i oprettelse af skytteforeninger rundt om i landet. En krigsinvalid, M. C. Melhede fra Nykøbing S, holdt torsdag den 1. november 1866 i rådhussalen i Grenaa et offentligt foredrag om skytteforeningernes såvel specielle som almindelige betydning.

Melhede forklarede skytteforeningernes betydning dels som en forberedelsesskole og dels som en slags reserve for hæren, ligesom han også redegjorde for den fordel unge mennesker ville have, ved allerede at have erhvervet sig færdigheder, når de skulle uddannes som soldater.

Der viste sig omgående stor interesse for sagen, og en komite nedsattes med det formål, at søge oprettet en skytteforening i Grenaa.

22 medlemmer tegnedes denne aften.

Det første konstituerende møde afholdtes på rådhuset den 2. december og bestyrelsen kom til at bestå af følgende:

Byfoged G. Nyeborg, Garver Carl E. Petersen, Konsul N. L. Kock, Sadelmager Henriksen og Redaktør C. V. Færch.

»Foreningens formål er, ved øvelser og foredrag at udvikle færdigheden i og fremme interessen for legemsøvelser, skydning, hugning og fægtning.

Politik udelukkes fra dens virksomhed.«

Det var formålsparagraffen i den nyoprettede skytteforening i Grenaa 1866.

Videre hedder det at: *»I tiden fra september til juni måned samles foreningens aktive medlemmer mindst 2 gange om ugen til gymnastiske øvelser, i tiden fra april til oktober måned mindst 1 gang ugentlig til skydeøvelser.«*

At det ikke har været den rene morskab, ses af § 8, hvor der bl.a. står: *»Det medlem som forsømmer 3 gange i træk, ifalder derefter en bøde af 25 øre for hver øvelsesdag, indtil han møder. Det aktive medlem, som er udebleven halvdelen af øvelsesdagene, kan i dette år slet ikke konkurrere til præmie.«*

Fru Lichtenberg på Hessel Hovedgård havde meget venligt stillet Hessel Hede til rådighed for skydeøvelser, og ved hjælp af det opkrævede kontingent var man sat i stand til at indkøbe skydevåben, og var så allerede i marts 1867 klar til at begynde foreningens virke.

Årstiden har åbenbart ikke været den bedste for udendørs skydning, for den første avisannonce om skydeøvelse ses ikke før 19. juni, hvor man meddeler, at skarpskydning vil finde sted hver søndag fra kl. 6-9 formiddag og torsdag aften efter kl. 7, såfremt vejret tillader det. Vejret har nu ikke haft den store indflydelse på mødeprocenten, hvad nedenstående referat fra Grenaa Avis tydeligt viser.

Grenaa den 29. juli 1867

Det herværende skyttekorps foretog i lørdags nat og i går en længere udflugt, rigtignok ikke begunstiget af det skønneste vejr. Kl. 7 i lørdags aftes stillede korpset på torvet, og en halv time senere

Skytterne råder i dag over fuldt moderne skydebaner - her 200 m udendørsbaner med TV kontrol.

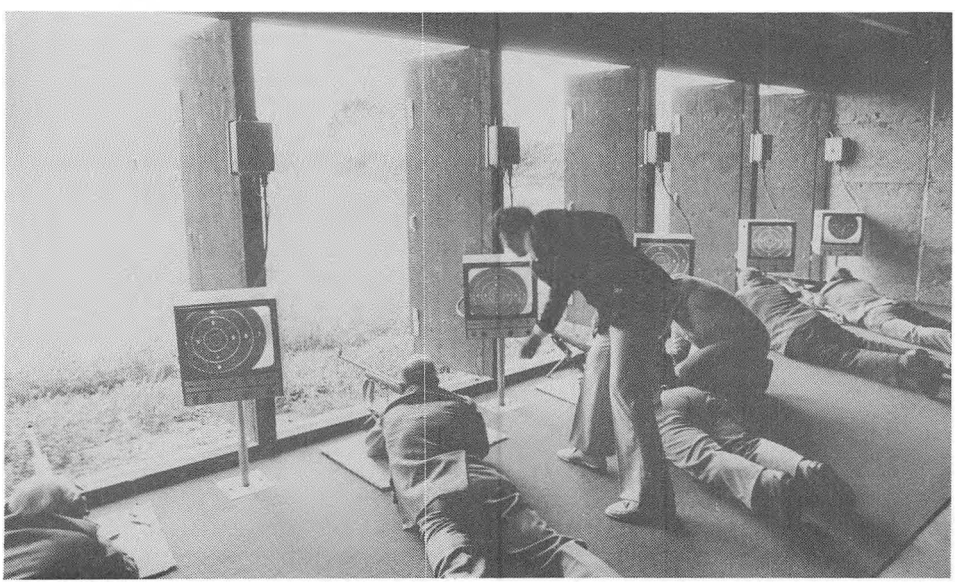

afmarcheredes der med musik i spidsen til Dystrup, hvor man indtraf henad midnat.

Efter bestemmelsen skulle der om natten have været bivouakeret i Ulstrup Krat, men da vejret ikke syntes at indbyde hertil, blev der i stedet for improviseret et lille bal i Dystrup Kro. Kl. 3 1/2 lød appellen og marchen gik nu videre til Meilgård Skov. Her indtoges en bivouakstilling, og da vejret henad morgenstunden opklaredes, rykkede man kl. 8 i marken for at foretage nogle feltmanøvrer. Efter et par timers øvelse vendte korpset tilbage til stillingen, hvor imidlertid middagsmaden var anrettet af den medfulgte marketender, og hvor man af Hr. Jægermester Olsen, der ligefra morgenstunden havde fulgt corpset, modtog en kærkommen indbydelse til at gæste ham på hans herresæde (Meilgaard). En timestid efter tiltrådtes marchen, og nu tilbragte corpset et par behagelige timer i Meilgårds skønne have og parkanlæg i Hr. Jægermesterens og familiens selskab, dels med at nyde kaffe og andre forfriskninger, dels med en lille dans i haven.

Efter at corpset med tre salutter havde taget den sidste afskedshilsen med dette gæstfrie sted, begav man sig kl. 3 1/2 på tilbagemarchen, der lagdes over Hedegård, Glæsborg (hvor corpset gjorde et længere hvil og tog den smukke kirke i øjesyn), Kastbjerg og Skindbjerg, og indtraf hertil byen kl. 9. – Trods det ubehagelige vejr og den anstrængende march herskede dog på hele turen den gemytligste stemning og det var overraskende at se den præcision, hvormed skytterne atter marcherede ind i byen efter 7-8 mils march – Skytteforeningen går i det hele taget godt fremad.

Ja, det var jo hårde betingelser for et frivilligt mandskab, der ovenikøbet havde været på arbejde hele lørdagen, og som skulle møde igen tidligt mandag morgen.

Ind imellem har skyttekorpset været politiet behjælpeligt med opklaring af forbrydelser, bl.a. i oktober samme år, hvor man eftersøgte Katholm skov, for at finde en tyv, der gennem længere tid havde stjålet mad fra beboerne på Fuglsang Hede. Tyven viste sig dog at være en sulten 14 års dreng, der tjente hos en af de bestjålne. Det første år afsluttedes med præmieskydning på heden, musik og festmiddag om aftenen på Hotel Grenaa, og man kunne se tilbage på et godt og aktivt år.

Foreningens virke

Som enhver anden forening søgte man nye medlemmer og i august 1868, året efter starten, gjorde man et forsøg på at hverve aktive medlemmer fra omegnen.

Det faldt nu ikke i god jord hos »de sønder herreds folk«, der omgående som modtræk selv tog initiativ til oprettelse af deres egen skytteforening.

Men Grenaa Skytteforening havde trods det vind i sejlene.

Der afholdtes fortsat skydeøvelser to gange om ugen, gymnastikundervisning efter W. la Cours håndbog, geværeksersits indøvedes efter det for »Armeen gældende reglement«, og en lille curiositet: Langboldspil var tilladt hver tredie øvelsesdag.

Udover det måtte de yngre skytter stille på Torvet kl. 7 1/2 en gang ugentlig til eksersits og terrænøvelser.

Ved slutningen af anden sæson indviedes en fane, skænket af en del af byens damer.

Faneindvielsen foregik den 23. oktober 1868 kl. 13 på Torvet, hvor Pastor Dantzer, på damernes vegne, overrakte korpset en smuk og kostbar fane.

Med musik i spidsen marcherede man derefter til skydepladsen for at afvikle årets præmieskydning.

Der blev skudt på 300 alens afstand med tre skud til hver – 54 skytter deltog.

Efter endt skydning improviseredes en lille dans, hvorefter skytterne præsenterede eksersits.

Hen på eftermiddagen marcheredes tilbage til Torvet, hvor kredsformanden uddelte præmierne, et sølv ur, en rejsekuffert, en silke-paraply, en tobakspibe med sølvbeslag, en rejsetaske og Plougs digte, smukt indbundne, til de vindende.

Førstepræmien, et af indenrigsministeriet skænket Remingtongevær, gik til drejersvend Kuhre med hele 10 point.

Samme aften kl. 19 samledes man på Hotel Grenaa til et festmåltid. Stemningen var, iflg. referat i Grenaa Avis, meget animeret: *»Såsnart ordet, efter at Hr. Justitsråd Nyeborg havde udbragt en skål for Hs. Majestæt Kongen, var givet frit, fulgte skålerne hurtigt på hinanden, således for skyttesagen, for fædrelandet, for slesvigerne, for Kaptain Svane, skyttesagens bærer i Jylland, for Kredsformanden, for Lieutenant Neess, for præmietagerne, for dem, der ved pengebidrag støttede skyttesagen her i kredsen, o.s.v. o.s.v.«*

Først omkring kl. 22 sluttede festen, hvorefter den almindelige munterhed fortsattes ved punchebollen.

Der var ved festen blevet udtalt ønske om, at man udvidede aktiviteterne til også at omfatte vintermånederne, f.eks. ved »fædrelandske foredrag« og sang.

Allerede samme vinter forsøgte man sig så med denne nye aktivitet, men der har åbenbart ikke været den helt store tilslutning til disse arrangementer, for de ses ikke gentaget.

I september 1869 afholdtes den årlige skyttefest, men denne gang i et end-

Skytteforeningens hus på Næsgårdsvej i Grenaa, indviet i 1982.

nu flottere arrangement, idet man havde fællesspisning i et stort telt på øvelsespladsen, Grenaa Musikkorps udførte »harmoni- og dansemusik« og der var naturligvis blevet lagt et dansegulv.

Om aftenen var pladsen festligt oplyst, ligesom man også havde sørget for belysning på vejen mellem Hessel Hede og Grenaa by.

Festen sluttede kl. 21 med at fyrværker Jørgensen (Fut-Jørgensen) afbrændte et »lille men smukt fyrværkeri«.

Skytteforeningen for Grenaa og Omegn talte nu i sit fjerde leveår 109 bidragydende medlemmer og var en forening i stadig fremgang.

Tanken breder sig

Ligesom det var tilfældet i Sdr. Herred søgte nu også Nørre Herred at oprette egen skytteforening.

I april 1870 indkaldtes der, gennem Grenaa Avis, til stiftende møde på Hotel Grenaa, af en lang række fremtrædende mænd fra bl.a. Sangstrup, Voldby, Karlby, Veggerslev, Thorsø og Dolmer.

Hovedtaler ved mødet var den indremissionske pastor Vilh. Beck fra Ørum, der i et interessant foredrag gjorde rede for skyttesagens betydning og påviste, hvor nøje denne sag var forbundet med friheden. Herefter vedtoges det enstemmigt at oprette en skytteforening for denne egn.

De fleste af de tilstedeværende lod sig straks indtegne, ligesom adskillige indmeldte deres sønner som skytter.

Foreningen fik navnet: »Skytteforeningen nord for Grenaa«, med en bestyrelse bestående af: Pastor Petri, Karlby – Højskoleforstander Vest, Voldby – Skolelærer Wad, Veggerslev – Gårdmand Erhard Andersen, Karlby og Leutn. Jacobsen, Voldby.

Det har altså ikke alene været i Indre Missions tjeneste Vilh. Beck kom til Grenaa men også som national taler.

Videre udvikling

Grenaa Skytteforening fortsatte imidlertid ufortrødent sit virke indtil sidst i 1870'erne, hvor fru Lichtenberg pludselig trak sin tilladelse, om benyttelse af heden til øvelser, tilbage, og foreningen måtte derfor foreløbig indstille sin virksomhed.

I de følgende år forsøgte man flere gange at kalde den henslumrende forening til live, hvilket ikke lykkedes før 1903.

Samtidig skete indlemmelsen i amtssammenslutningen.

Foreningen har siden da eksisteret i den form den kendes i dag og har nu til huse i eget klublokale på Næsgaardsvej, bygget ved frivillig indsats af medlemmerne, med fuldt moderne inden- og udendørs skydebaner.

DIVERHØJ

– En bronzealderhøj på 3 hustomter fra yngre stenalder

Af Pauline Asingh og Niels Axel Boas

Indtil sensommeren 1985 kunne man, når man kørte ad hovedvejen fra Grenaa mod Århus på venstre hånd, kort før Trustrup, se en smuk og markant beliggende gravhøj – Diverhøj (fig. 1). Da den ikke i modsætning til hovedparten af Danmarks omkring 30.000 bevarede gravhøje var underlagt en almindelig fredning var ejeren af jorden hvorpå højen lå, i sin gode ret til at anmode om at få den fjernet. Det er nu sket.

Da det lykkeligvis er uhyre sjældent at ikke overpløjede gravhøje bogstavelig talt jævnes med jorden, har man kun undtagelsesvis mulighed for at undersøge rimeligt velbevarede gravhøje i deres helhed. Så da Nationalmuseet i foråret 1985 anmodede Djurslands Museum om at forestå udgravningen, så man frem til arbejdet med vemodsfyldte forventninger. Forventningerne må siges til fulde at være blevet opfyldt – og endda mere til.

Tidligere hed højen Digerhøj og ved sine oprindelige ca. 5 mtr. i højden og 30 mtr. i diameter har den så sandelig levet op til sit navn. Det var den største af en gruppe på ialt 9 høje, hvoraf de 7 nu er overpløjede og kun anes som svage forhøjninger på de dyrkede marker.

Diverhøj som begravelsessted

Udgravningen startede med 5 mand og en rendegraver i højens sydlige halvdel, som for hovedpartens vedkommende var blevet bortgravet i forrige århundrede. Allerede efter første dag viste det sig, at der ikke blot var tale om én, men 3 høje, som var anlagt ovenpå hinanden. De 2 øverste var tørvebyggede, mens den nederste udgjordes af en mægtig stenrøse.

Med den øverste og dermed yngste høj stod vi overfor et meget smukt eksempel på en tørveopbygget bronzealderhøj. I profilvæggen tegnede der sig et fint mønster af taglagte tørv af en størrelse på op mod 50x50 cm., lagt med den mørke vækstside nedad og den lyse rodside opad. Den grav, som denne storhøj har været opført over var desværre gået tabt i forbindelse med de tidlige ødelæggelser på højens sydside.

Den øverste høj var, som det fremgår af billedet, fig. 2, anlagt ovenpå en tydeligvis flad høj, hvis overflade markeres af en næsten vandret mørk stribe, der er et vækstlag dannet, mens højen endnu var udækket.

Sådanne fladhøje, som er ret sjældne, kaldes også dansehøje, og formodes at have været anvendt i forbindelse med rituelle handlinger.

Højen er anlagt som et monument for – en høvding, der blev begravet her i tidlig bronzealder for ca. 3.500 år siden. Dette er netop tidspunktet, hvor opførelsen af disse markante gravmonumenter for alvor sætter ind. Graven er anlagt i stenrøsens centrum, hvor den har form af en nedgravet aflang stensætning (fig. 3). Kisten, hvoraf kun en mørk aftegning i undergrunden er bevaret, har efter al sandsynlighed været en kløvet udhulet egestamme magen til den Egtvedpigen var begravet i.

Den døde, som kun havde efterladt sig spor i form af en hvidlig, fedtet substans, angiveligt rester af kraniet og en aftegning af en næsten formuldet lårbensknogle, har været gravlagt på ryggen med hovedet i vest. Hist og her i gravlejet sås en mørkebrun fedtet masse, hvilket kan være rester af en kohud, den døde er lagt til hvile på. Dette er et velkendt fænomen i egekistebegravelserne fra den tidlige bronzealder, hvor kvægholdet har spillet en vigtig rolle i fødevareproduktionen.

På venstre side af hovedet, med æggen ind mod tindingen lå et pragtemsemplar af en 24 cm lang slank såkaldt randlisteøkse, støbt i bronze og dekoreret med fine indpunslede ornamenter af løbende spiralrækker og linier – et utroligt fint håndværksarbejde (fig. 4). Men ikke nok med det. Som noget ganske enestående er også dele af skaftet bevaret. I øksens nakkeende sad resterne af en ribbet bronzemuffe, der har fastholdt sammenføjningen mellem øksen og et 65 cm langt træskaft. Træskaftet har været skæftet vinkelret på øksen. Som kronen på værket sad der i skaftenden en bronzedølle med en rund, ligeledes udsmykket bronzeplade. Lignende stykker kendes fra periodens bronzesværd, hvor de har dannet afslutning på fæstet. Ved hjælp af 4 små trækiler, som har været banket i enden af skaftet, er det blevet holdt i spænd i døllen. Skaftet, der var meget dårligt bevaret og endnu er under konservering, har indlægninger af tyndt bronzetråd. Ud fra dette fund kan det nu konstateres at denne øksetype har været skæftet som nutidens økser –

vinkelret på fæstet og ikke som tidligere antaget, i forlængelse af øksen, som et stødvåben.

På den øverste del af brystet har siddet 2 nøjagtig ens dragtnåle, en slags sikkerhedsnåle i smykkeudgave – kaldet bøjlenåle. Desværre kan vi ikke vise et billede af nålene, da de stadig er under konservering. De er ca. 12 cm lange, spidsovale, udført i tyndt bronzeblik med cirkelornamentik. Fra de meget velbevarede egekistebegravelser, hvor også den dødes dragt er bevaret, ved man, at der til mandens klædedragt har hørt en vævet kappe, der har været lukket på brystet. De 2 bøjlenåle fra Diverhøj har sikkert holdt en sådan kappe sammen. En lille stump uldtøj lå bevaret på øksebladet – den kan være en rest af kappen.

Ved den gravlagtes højre side, i bælteregionen, lå en ildslagningsflække af flint og en klump svovlkis – datidens fyrtøj, sandsynligvis opbevaret i en nu forgangen læderpose, der har været fastgjort i bæltet (fig. 5). En af dagligdagens livsnødvendigheder som også på dødsrejsen her tjent et formål. Tæt herved har ligget en lille bronzekniv, hvoraf kun et lille stykke var bevaret.

Inden højen er opført har man pakket kisten omhyggeligt med sten, hvoraf der i en af de øverste, vendt mod øst, var indhugget en cirkulær fordybning – et såkaldt skåltegn. Skåltegnene er velkendte i forbindelse med bronzealderbegravelser, hvor de især optræder på højenes fodkredssten. De skal ses i sammenhæng med den religiøse symbolik, som kendes fra de sydskandinaviske helleristninger. Også i en af de store sten i røsen har man, sandsynligvis samtidig med gravlæggelsen, indhugget skåltegn (fig. 6).

Gravlæggelsen med dens kostbarheder, hvor især pragtøksen skal fremhæves, de indhuggede skåltegn, forbruget af op mod 1 ha. god agerjord til højbyggeriet og sidst, men ikke mindst den enorme mængde af arbejdstid der er investeret i opførelsen af højen vidner om, at det ikke er en hvilken som helst bronzealderbonde, der ligger begravet her. Snarere er der tale om en lokal slægts høvding, der i kraft af sin politiske og religiøse magt og sociale position er blevet tildelt denne fornemme begravelse. Såvel den døde, de store værdier og symboler på magt, han fik med i graven, som de ceremonier, der har været knyttet til jordfæstelsen er blevet husket og bevaret i myter og sagn gennem flere slægtsled. Hertil kommer gravmonumentet, der med sin markante udformning og høje beliggenhed i terrænnet, til hver en tid har mindet efterkommerne om en af deres store forfædre og dermed om deres identitet – slægten.

Mange generationer tidligere, i sidste del af stenalderen har den første Diverhøjbegravelse fundet sted. Stenrøsen under højen, der med en diameter på 15 mtr. bestående af tæt pakkede sten i størrelse vekslende fra nævestore til langt over hovedstore i 2-3 lag, har dækket over endnu en begravelse. I forbindelse med gravlæggelsen af bronzealdergraven har man spoleret en godt 800 år ældre begravelse, der har ligget i umiddelbar nærhed af det sted, hvor bronzealdergraven blev anlagt. Mellem de opkastede sten lå henslængt, en smuk lancetformet flintdolk, der sammen med f.eks. flintpilespidser og ravperler kan have indgået som gaver i graven (fig. 9, første dolk fra venstre). Under og omkring stenene i røsen var et op mod 30 cm tykt trækulssvedet lag og heri 5 forkullede planker, der tilsammen dannede et bueforløb om det sted, hvor graven har ligget. De har oprindelig indgået i en mindre trækonstruktion med overdække, muligvis opført i forbindelse med begravelsen. Mellem plankerne lå rester af tørvedække fra taget, der er styrtet ned og har kvalt ilden i de brændende planker. Trækonstruktionen kan have været opført i forbindelse med begravelsen og nedbrændingen er måske indgået i begravelsesceremonien. Ovenpå brandtomten er stenrøsen anlagt som et monument over de aktiviteter, der har foregået nedenunder.

Diverhøj, er altså opført i flere etaper, over en periode på ca. 800 år, fra sen stenalder til midten af bronzealderen. Skiftende tiders slægtsoverhoveder er her blevet lagt til hvile.

Bosættelse fra sen stenalder under Diverhøj

Diverhøj indeholdt imidlertid ikke alene oplysninger om hvorledes man i sen stenalder og tidlig bronzealder gravlagde de døde. Omkring stenrøsen med den ældste grav sås markante striber i undergrunden efter oldtidens plov, arden (fig. 7). Ageren med ardsporene kan være anlagt af den høvding, der gravlagdes i fladhøjen over røsen.

Også den cirkulære, lave stendynge med den ødelagte dolktidsgrav var anlagt på en gammel ager med tydelige ardspor (fig. 7). I disse gamle 10-30 cm tykke dyrkningslag fandtes en mængde kultur- og bopladsrester bl.a. ca. 50 kg flintaffald, afslag, blokke og slagsten fra redskabstilvirkning, en snes forarbejder til pilespidser og dolke samt enkelte hele og brudte eksemplarer af samme (fig. 8-10). Endvidere fandtes et halvt hundrede bor og skrabere, øksefragmenter, save, knive og forskellige flintafslag med brugsspor samt 3 kg lerkarskår repræsenterende 15-20 forskellige lerkar. Potteskårene var ornamenterede med enten et tandet instrument, indtryk af kant af hjertemuslin-

geskal eller blot enkle furer. Ornamentikken sås som smalle vandret omløbende bånd eller zoner på skår fra overdelen af lerkarrene (fig. 11 og 12). Blandt de stærkt fragmenterede lerkar kan kun udskilles to sikre former, nemlig store klokkeformede bægre eller krukker og enkle koniske skåle, næsten alle af rødbrændt tyndvægget gods. Det gamle kultur- eller pløjelag indeholdt organisk materiale i form af trækul og lidt ravsmuld. Knogler var ikke bevaret. Derimod fandtes overalt i laget smuld og stumper af ildsprængte granitsten. Finkornet granitsmuld anvendtes som magringsmiddel i lerkarrene.

Da de sidste rester af oldtidsplovsporene var bortgravet sås et halvt hundrede 30-50 cm store, cirkulære mørke nedgravninger i undergrunden. De mindre pletter udgjorde rækker af vægstolpehuller anbragt med en indbyrdes afstand af 1-2 mtr., og de større pletter sås som én række af op til fire huller til tagbærende stolper med 3-4 mtr. imellem hver. Der fremkom spor efter ialt tre øst-vest orienterede langhuse med et rektangulært grundrids (fig. 13). De var anlagt parallelt kun 1 mtr. fra hinanden. Husene var op til 18 mtr. lange og 6 mtr. brede. De havde en ca. 30 cm dyb forsænkning i den østlige del. En plet af rødbrændt undergrundsler angav placeringen af et ildsted midt i vestenden af det sydligste hus.

Det nordligste hus blev kun delvist udgravet. Resten af det må søges udenfor udgravningsfeltet mod NØ. Da terrænnet her skråner en del mod nord, samtidig med at vi befinder os udenfor foden af den beskyttende høj, kan den moderne dyrkning have fjernet de sidste spor.

Der kunne ikke påvises nogen arkæologisk tidsforskel i inventaret og redskaberne fra husene på Diverhøjbopladsen, men det er nok tvivlsomt om alle tre bygninger har stået samtidigt på stedet. Husene synes at ligge lidt for tæt på hinanden. Alligevel er konstruktion og orientering så ensartet, at man kan forestille sig, at rester af det ene hus har stået tilbage, mens de øvrige blev opført. Husene har haft en størrelse, der mageligt kunne rumme op mod en halv snes familiemedlemmer sammen med et mindre husdyrhold evt. opstaldet i husenes partielt forsænkede østlige del. At beboerne var bønder ved vi fra fund af kværnstensfragmenter i husene, kornaftryk i lerkarrene og pollenanalyser i samtidige lag i vore moser. Jordbunden omkring Diverhøj hører til blandt det bedste agerjord i Jylland, hvilket den utvivlsomt også har gjort i sen stenalder og ældre bronzealder.

De tre huse og indholdet af det dækkende kulturlag svarer helt til det kendte Myrhøjfund ligeledes med tre langhuse af samme størrelse og udformning og de kan indpasses blandt den ca. halve snes nordjyske fund af hustomter fra den tidligste del af dolktiden ca. 24-2200 f.Kr. En periode hvor dolken og de hjerteformede pilespidser har afløst enkeltgravskulturens stridsøkser og de tresidede pile med skafttunge.

Periodens lertøj er i Jylland præget af indflydelser fra den central- og vesteuropæiske klokkebægerkultur. Overalt i dette område træffes de klokkeformede zonebægre med vandrette linier eller udfyldte zoner.

Fra Svapkæret mellem Hemmed og Rimsø på Norddjursland udgravedes i 1968 et lignende bopladsfund under en gravhøj fra dolktid og ældre bronzealder. Her fandtes rester af et stolpehus med et regulært flintværksted. I to af husets stolpehuller fandtes en ufærdig dolk og en flintøkse. De øvrige flintredskaber og keramikken fra Svapkærbopladsen svarer nøje til, hvad der fandtes under Diverhøj. Yderligere tre bopladser med lignende fundmateriale kendes fra Djursland. Alle tre ligger ligesom Svapkærbopladsen på let sandjord, mens Diverhøjbopladsen er anlagt på tung leret jord. Bosættelserne er relativt højt beliggende i terrænnet. Vi har i dag fået et så godt kendskab til beboelsen fra netop denne periode, fordi bopladserne tidligt er blevet beskyttet ved at man med forkærlighed specielt i ældre bronzealder anlagde de store gravhøje på bakketoppene, hvor de ca. 800 år ældre huse havde ligget.

Få års fortsat kultivering hen over den overpløjede sydlige del af Diverhøj ville med sikkerhed have ødelagt både den rige centralgrav fra bronzealderen, den noget ældre stenrøse samt en del af bosættelsen under denne.

Et gammelt sagn fortæller, at der i fordums dage skulle have stået et vældigt bråvallaslag mellem kæmper. Mange kæmper fældedes i slaget og gravlagdes i den gruppe af kæmpehøje ved Homå og Lund, der bl.a. omfattede Diverhøj. Ingen af disse er endnu udgravede og kun en enkelt af højgruppen omkring Diverhøj er bevaret og fredet.
Landskabet er berøvet endnu et kulturmonument, men vor kulturhistorie er tilført en betydelig ny viden. Det er et dilemma arkæologien ofte må leve med.

Situationskort Diverhøj

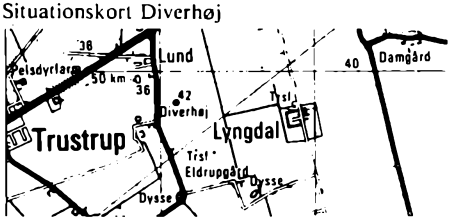

Diverhøj set fra syd.

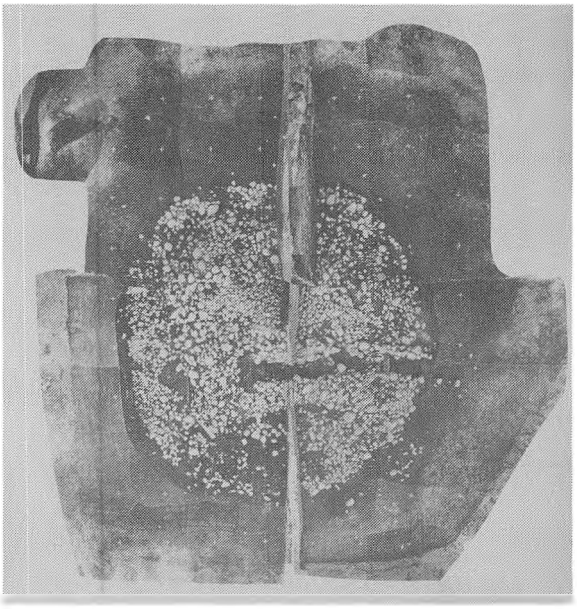

Stenrøsen med det centrale bronzealdergravleje.

Højen gennemskåret øst-vest.

Randlisteøksen med tilhørende skaftdølle fra bronzealdergravleje.

Ildflække og svovlkisklump fra bronzealdergrav.

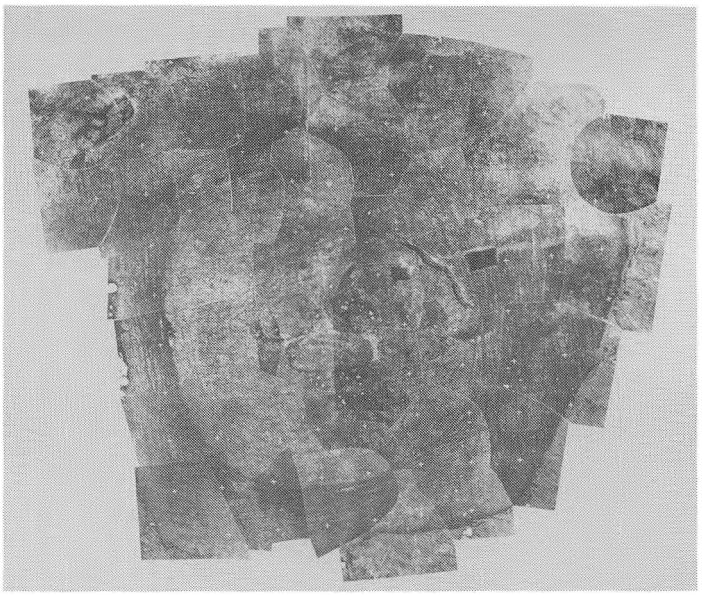

Oldtidspløjning under og omkring røsen.

Skåltegnsten fra nordsiden af røsen.

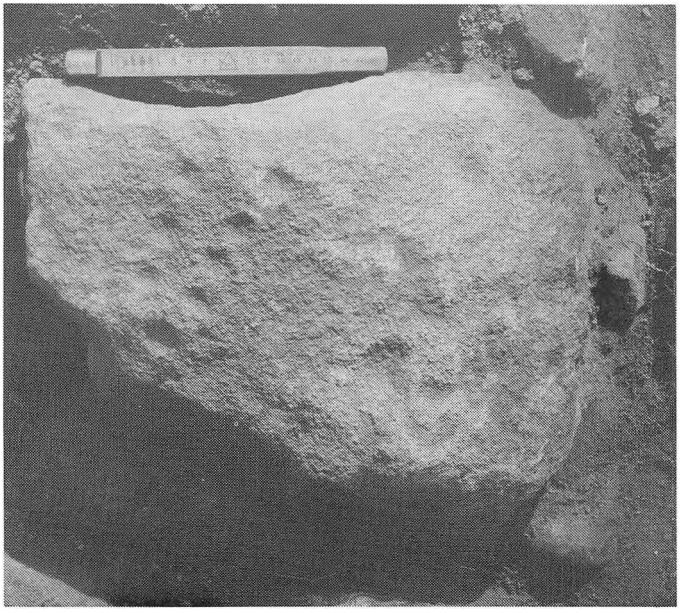

Pilespidser og pilespidsforarbejder fra røse og bopladslag.

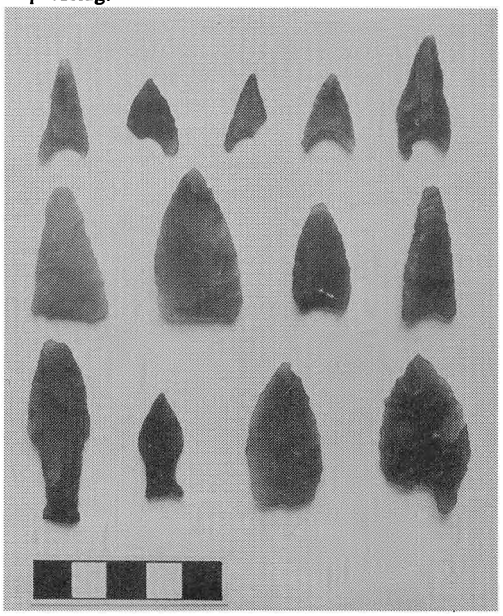

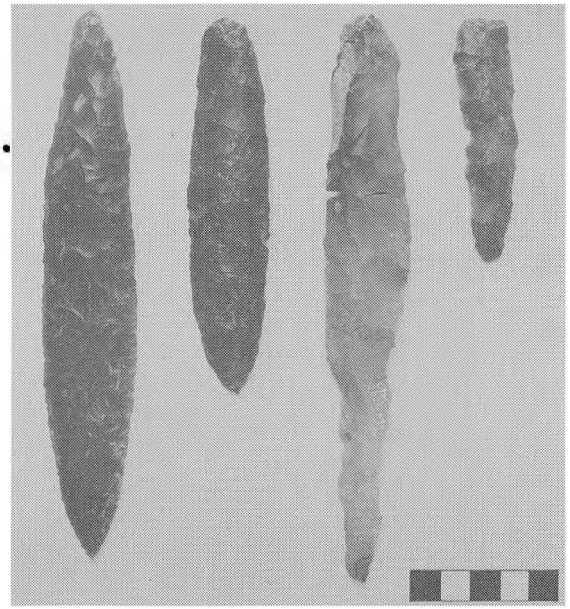

Dolke og dolkforarbejder fra røse og bopladslag.

Ornamenterede lerkarskår fra bopladslaget over husene.

Skår af zoneornamenteret bæger fra forsænkning i det sydligste hus. Ornamentet udført med skal fra hjertemusling.

Skrabere, borespidser og sav fra røse og bopladslag.

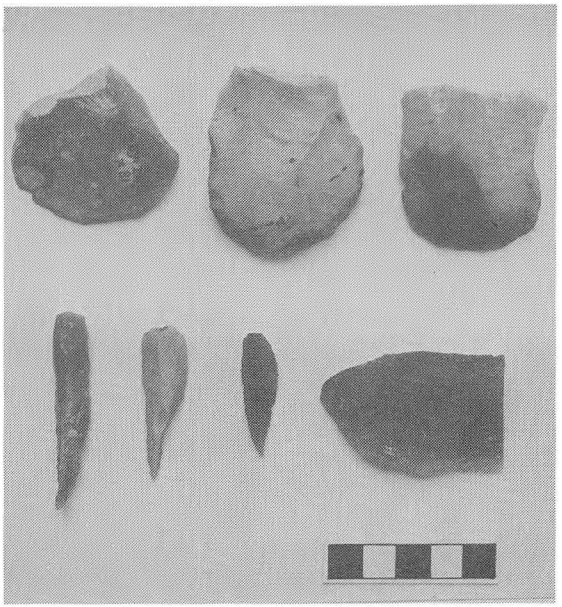

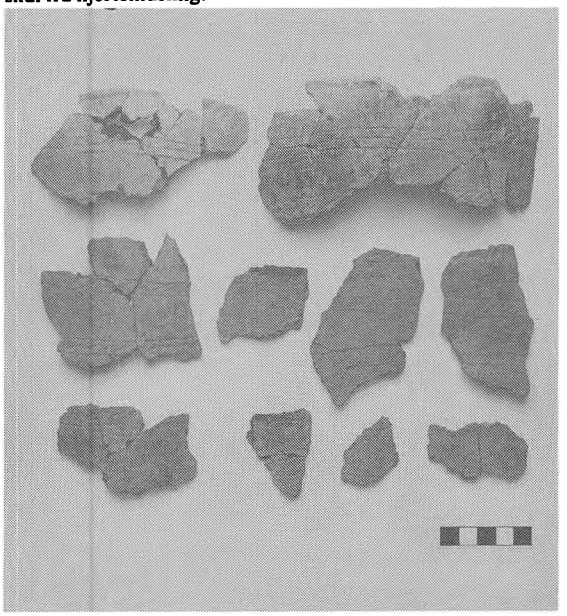

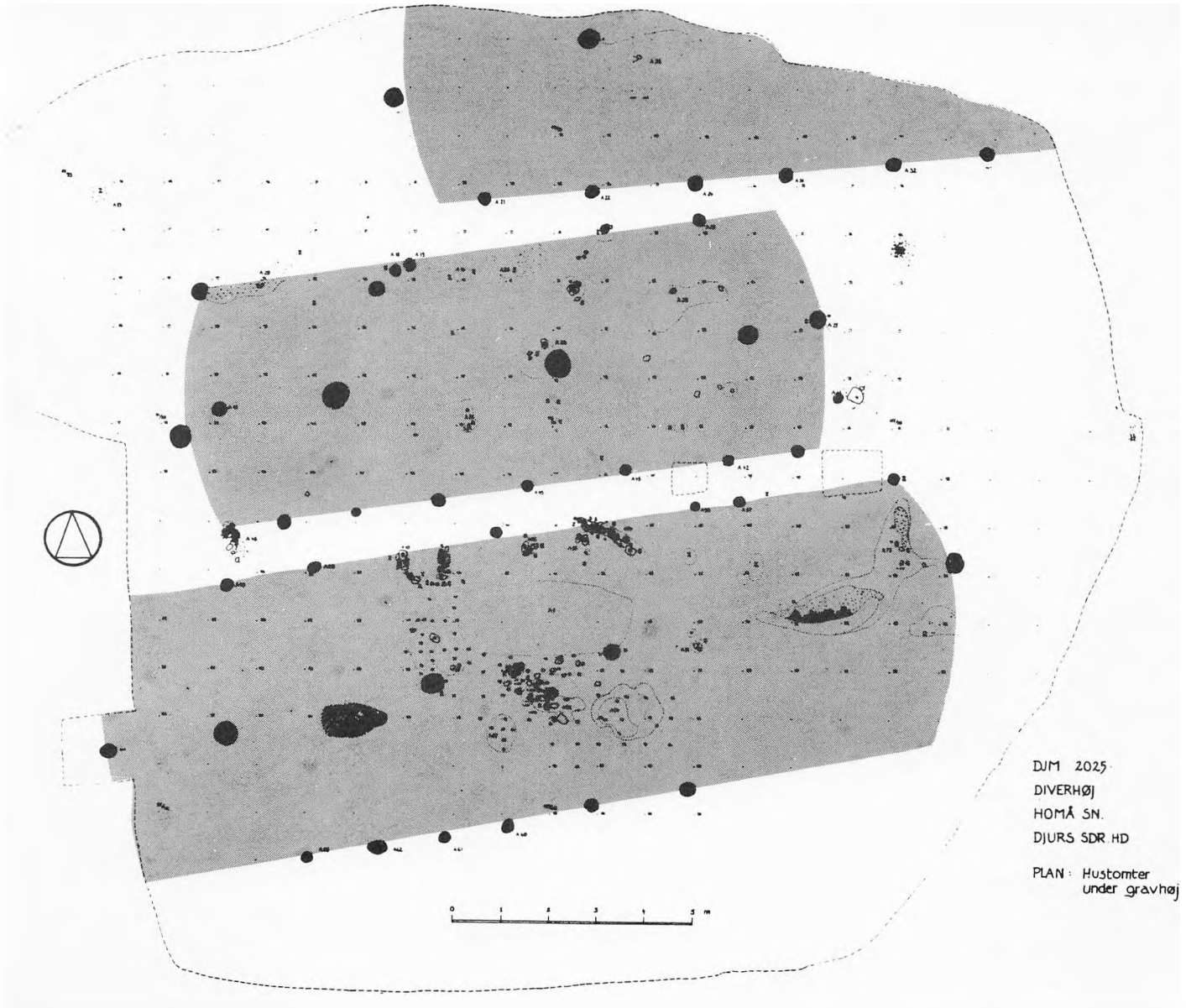

Grundplan med stolpehuller og markering af det omtrentlige omrids af de tre hustomter under Diverhøj.

Urmageren i Albøge

Af Willy Helbo

Midtvejs mellem Albøge og Lyngby på den sydlige side af vejen er der et sted, som i tidligere tider blev kaldt »Halvfems«. Oprindelig lå der et enligt hus på stedet, og det var egentlig huset, der havde fået dette navn. Det er blevet fortalt, at det var seminaristerne fra Lyngby Seminarium, der havde givet huset navnet »Halvfems«. Når seminaristerne om aftenen eller en søndag eftermiddag gik en tur mod Albøge, skulle de »ud og vende ved Halvfems«.

Nu er huset for længst borte. Kun nogle gamle forkrøblede frugttræer og nogle enkelte murbrokker mellem træerne vidner om, at der har ligget et hus der. Men efter at huset forsvandt, har stedet beholdt sit særprægede navn. I dag er der vist ikke mange mennesker i Albøge og Lyngby, der ved hvor »Halvfems« ligger. Da huset eksisterede, var det den eneste bebyggelse mellem Albøge og Lyngby. I dag ligger der tre gårde på stribe derude, men de er først blevet bygget i dette århundrede – flyttet ud inde fra Albøge.

Markerne ude ved »Halvfems« tilhørte flere gårde inde i Albøge, og herude gik hyrdedrengene (hjorddrengene) og vogtede køer sidst på sommeren og om efteråret. På den tid af året gik køerne i løsdrift, og hyrdedrengene skulle passe på, at køerne ikke kom ind på naboens mark. Indtil høsten var overstået, var køerne tøjrede, for at de ikke skulle rende ind i kornmarkerne og ødelægge kornet, der dengang ikke gav så mange fold, som kornet gør i vor mere moderne og teknologiske tid.

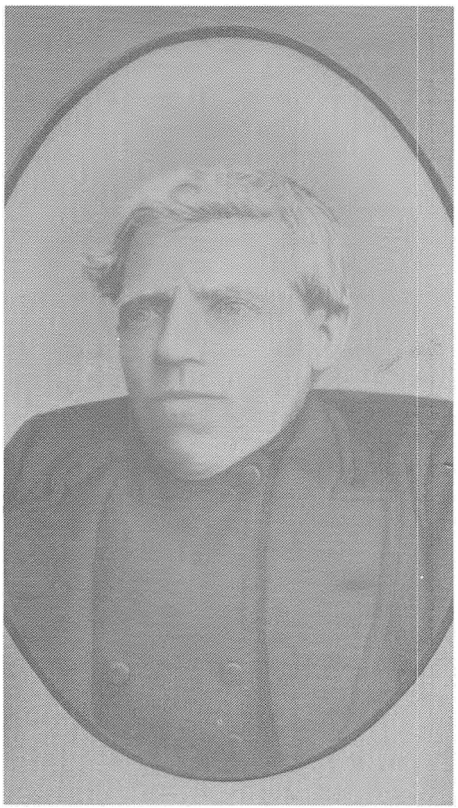

Jens Severin Nielsen Havmøller født i Albøge 1826, død samme sted 1887.

Hyrdedrengene var oftest børn af fattige indsiddere og husmænd. De kom meget tidligt ud at tjene, fordi forældrene ikke havde råd til at have dem hjemme. Det kunne være et strengt liv for sådan en lille gut. De skulle meget tidligt op om morgenen for at hjælpe til i stalden, og ofte omkring ved sekstiden skulle de afsted med køerne, der skulle på græs.

Tiden derude på marken kunne ofte være lang for en hyrdedreng, medens han vogtede dyrene. Mange fandt dog på et eller andet at tage sig til, når køerne lå og tyggede drøv. Mange hyrdedrenge blev f.eks. helt ferme til træskærearbejde. De drenge, som vogtede køer ude i Albøge enge, brugte også ofte tiden til at fange fisk i åen eller ude i Kolindsund. Før udtørringen strakte Kolindsund sig helt ind til Albøge enge, ja, meget længere tilbage i tiden endda helt ind syd om Albøge og ind mod Lyngby.

Hyrdedrengene var ikke udstyret med et lommeur, så de kunne vide, hvornår de skulle drive køerne hjem til gården. Derimod havde de en solring, og ved hjælp af denne kunne de se, når det var ved den tid, køerne skulle hjem. En solring var et solur i miniformat, ca. 10 cm i diameter. Betingelsen for at bruge den var selvfølgelig, at solen skinnede. Det har været et problem for hyrdedrengene på en regnvejrsdag.

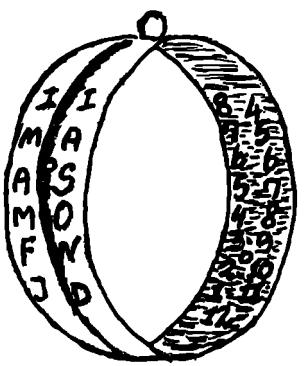

Solring, som hyrdedrenge brugte. Den bestod af en bred metalring med en smallere ring, som ligger uden på i en fals, og som er forsynet med et lille hul. På ydersiden af den brede ring er de tolv måneders forbogstaver angivet, og på modsatte inderside er nogle tal. Den smalle ring er forskydelig, og det lille hul anbringes ud for månedens bogstav. Når ringen holdes lodret i en snor, vil solen skinne gennem det lille hul, og dens lys vil da falde på et af tallene og angive det omtrentlige klokkeslet.

Urmager Jens Havmøllers første standur, bygget i 1848. Standuret står nu i post- og telegrafmuseet i Den gamle By, Aarhus. (Foto, venligst stillet til rådighed af Den gamle By, Aarhus).

De hyrdedrenge, som gik i markerne syd, sydøst og sydvest for Albøge behøvede ingen solring. De havde fundet ud af, at de kunne bruge tårnet i Albøge kirke til at se, hvad klokken var. De kunne på skyggerne i tårnets klanghuller se, hvornår klokken var både 10, 11 og 12. Betingelsen var selvfølgelig også her, at solen skinnede. Disse drenge forstod at bruge astronomien i deres dagligdag, skønt de vel intet havde lært om denne videnskab. Man lærte at bruge de midler, naturen selv gav dem i hænde.

Engang i 1835 og de nærmest følgende år gik der ude på »Halvfems« en lille hyrdedreng og vogtede køer. Drengen var lille og spinkel af bygning. Kræfter havde han ikke for mange af, og han havde en skæv ryg. Rygskaden skal være opstået ved, at han som spæd »faldt over« på grund af, at en barnepige glemte at støtte ham i ryggen, da hun bar ham på armen. Drengen kunne derfor kun bruges til at vogte køer.

Hvad denne dreng manglede i den legemlige fysik, havde han så i klogskab og snilde. Han behøvede ikke at bruge en solring eller Albøges kirketårn for at finde ud af, hvad klokken var. Han interesserede sig for teknologi; og medens han gik derude på »Halvfems«, fandt han ud af at bygge sit eget ur.

Urkassen skal have været nogle sammentømrede bræddestumper. Alle tandhjulene skar han omhyggeligt ud i meget stift læder med sin kniv. Pendulet har været en pind, hvori der var bundet en sten, og lodderne var også sten, der bundet i snore havde den rigtige vægt. Hvad han har brugt som urskive og urvisere,ved man ikke. Da uret var færdigt, hængte han det på et træ, og det virkede, så han kunne følge med tiden og vide, hvornår han skulle hjem med køerne.

Drengen hed Jens Severin Nielsen Havmøller. Det ur, han her byggede, medens han vogtede køer, blev ikke det eneste ur, han kom til at bygge. Senere hen kom han til at bygge flere rigtige ure, og han blev en ret dygtig urmager i Albøge – den eneste urmager byen så vidt vides har haft. Ovenstående beretning om hans første ur har han flere år senere selv fortalt til sine børn, og de har fortalt det videre igen til deres børn. Beretningen er igen fortalt til mig af et af Jens Havmøllers børnebørn.

Ud over at være urmager var han også en meget dygtig træskærer og -drejer. Dette har han sikkert lært hjemme hos faderen, der var bødker i Albøge. Der findes endnu her i 1985 – næsten 100 år efter hans død – mange smukke ting i træskærerarbejde rundt omkring hos hans børnebørn og oldebørn. Disse ting bliver der værnet om med pietetsfølelse, for dem har bedstefar og oldefar lavet. Af træarbejder, som endnu findes, kan bl.a. nævnes: Smykkeskrin, manglebrædter, hækledåser, alenstokke, spejle i udskårne trærammer, garnvinder, og denne artikel om urmageren i Albøge er skrevet ved et skrivebord, som han lavede for mere end 100 år siden.

Jens Severin Nielsen Havmøller blev født den 5. december 1826 i Albøge. Han var søn af bødker og husmand Niels Jensen Havmøller og hustru, Engel Marie Sørensdatter. Forældrene var blevet gift den 13. februar 1826 i Homaa, hvor Engel Marie var fra. Faderen var født i Albøge. De fik endnu en søn, Søren Nørlund Nielsen

Familien Havmøller, Albøge, ca. 1877.

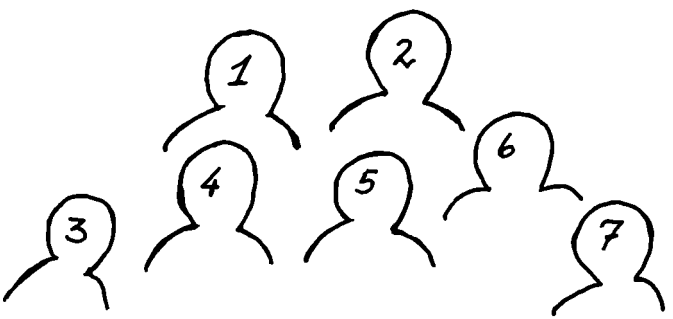

1. Karen Marie Jensen Havmøller, Albøge.
2. Christen Sinding Jensen Havmøller, Albøge.
3. Karen Jensen Havmøller, Albøge
4. Niels Christian Jensen Havmøller, Albøge.
5. Kirsten Marie Christensdatter, Albøge.
6. Jens Severin Nielsen Havmøller, Albøge.
7. Engel Marie Jensen Havmøller, Albøge.

Havmøller, født den 10. november 1828 i Albøge.

Jens Havmøller har sikkert ikke haft en alt for god og tryg barndom. Hans moder, Engel Marie Sørensdatter, døde allerede den 21. maj 1831, kun 32 år gammel, og i resten af sin barndom havde Jens Havmøller hele tre stedmødre. Faderen, Niels Jensen Havmøller, giftede sig igen den 18. september 1831 med Ane Catrine Sørensdatter, Marienhoff. Hun døde den 29. maj 1833. Samme år den 8. december 1833 giftede han sig med Birthe Marie Larsdatter, Albøge; men hun døde efter kun 1 1/2 måneds ægteskab den 20. januar 1834.

Derefter giftede faderen sig for fjerde gang, og denne gang med Anne Thomasdatter fra Højbjerg. Niels Jensen Havmøller døde den 14. februar 1843 i Albøge, og enken, Anne Thomasdatter, giftede sig snart efter med tjenestekarl Hans Adamsen, Frederiksdal. Ifølge folketællingen 1845 boede Jens Havmøller dengang hjemme hos stedmoderen og hendes anden mand. Han var da 19 år gammel.

Der er bevaret 20 års breve fra Jens Havmøllers hånd til hans ældste datter, Karen Marie. I et af disse breve, dateret den 9. december 1885, skriver han følgende: ». . . for 50 Aar siden var jeg kuns et meget svagt Barn, men var jævnligt i S. Friises Gaard . . .«. Her fortæller han selv, at han kom ud at tjene i 1835 endnu ikke fyldt 9 år.

Den S. Friis, som han nævner i sit brev, er Søren Friis, men der var i 1835 to mænd af dette navn i Albøge: Søren Jensen Friis på gården »Friisenlund« sydøst for Albøge by og Søren Hansen Friis nede i den vestlige ende af Albøge by. Af disse to Søren Friis'er må det nu have været Søren Jensen Friis, som Jens Havmøller tjente som hyrdedreng, for hans jord stødte op til »Halvfems«. Søren Hansen Friis var ikke gift endnu på dette tidspunkt, selv om han ganske vist blev dette i 1835 men først den 5. december – forøvrigt på Jens Havmøllers 9-års fødselsdag. Søren Hansen Friis og hans

hustru, Maren Rasmusdatter Poulsen, blev senere Jens Havmøllers meget gode venner.

Det er blevet fortalt, at Jens Havmøller som ung mand skal have taget ophold på Albøge Stoergaard hos John Jensen og dennes hustru, Ane Rasmusdatter Snedker. Dette må i så fald først have været efter 1845, for dette år kan vi som nævnt af folketællingen se, at han boede hjemme hos sin stedmoder og hendes anden mand. Men måske var det netop derfor, Jens Havmøller flyttede ind på Stoergaard. Det har sikkert også givet problemer at bo i et hjem, som egentlig ikke rigtig var hans hjem mere. John Jensen og Ane Rasmusdatter på Stoergaard kom også til at høre til Jens Havmøllers meget gode venner.

Det har ikke været muligt at finde ud af, om Jens Havmøller har været i urmagerlære: Tilsyneladende havde han også fra naturens hånd anlæg for teknisk snilde, så det er måske den evne, han har udnyttet. Hvornår han rigtig har begyndt sin urmagervirksomhed, findes der heller ikke nogen egentlig dokumentation for. Men i 1848, da han var 21 år gammel, byggede han sit første standur. Dette standur eksisterer endnu, idet det står i post- og telegrafmuseet i købstadsmuseet »Den gamle By« i Aarhus. Hvorfor det så står netop i post- og telegrafmuseet og ikke i urmuseet skal forklares senere.

Jens Havmøllers første standur er med et værk af messing og jern i en fyrretræskasse. Værket er samlet mellem to messingskiver, og det er med tre lodder og tre optræk til gangværk og to slagværker med tilhørende to klokker – en større og en mindre. Det har en rund malet jernskive med 2x12 timer afsat i fortsættelse af hinanden. Minutviserne bruger 60 minutter til en omdrejning. Værket er signeret med skønskrift således: Jens Nielsen Havmøller 1848/No. 1.

Kassen er af malet fyr og forneden en nyere profileret sokkel. Derover et fladt fodstykke med skrå sider. Midterpartiet er med en plan rektangulær dør. Hovedet er med en cirkulær glasdør og rundt afsluttet, således at det passer lige om skiven. Skiven er delt i en hvidmalet dag- og en blåmalet natdel, begge med sorte romertal. Kassen er nu mørkt egetræsmalet, derunder mahognimalet, og oprindeligt var den perlegrå. Den nyere sokkel er malet lysegrå.

Dette hans første standur beholdt Jens Havmøller selv i sit eget hjem. Da han og hans hustru var døde, arvede sønnen Christen Sinding Jensen Havmøller uret. Christen Havmøller var brevsamler og landpostbud i Harridslev nord for Randers. I 1926 skænkede han uret til postkontoret i Randers, hvor det formodentlig blev brugt. Den 24. februar 1953 blev det fra postkontoret i Randers gennem postmester Emborg, Aarhus, skænket som gave til »Den gamle By« i Aarhus. Derfor står det nu i post- og telegrafmuseet og ikke i urmuseet.

Formentlig i slutningen af 1840'erne eller i begyndelsen af 1850'erne kom en pige til Albøge, og det er blevet fortalt, at hun kom i tjeneste hos John Jensen og Ane Rasmusdatter i Albøge Stoergaard. Pigen hed Kirsten Marie Christensdatter. Hun blev født den

Det lave rødstenshus til venstre i billedet (ved brændestabelen og poppeltræet) købte urmager Jens Severin Nielsen Havmøller i 1852, og det forblev familiens hjem, indtil børnene efter forældrenes død solgte det i 1901. Foto omkring 1930

27. juli 1829 i Stabrand og var datter af husmand og træskomand Christen Jensen Sinding og hustru, Karen Rasmusdatter. Kirsten Marie Christensdatter og Jens Havmøller blev forlovet, og den 24. maj 1854 blev de gift i Albøge kirke.

Kirsten Marie og Jens Havmøller flyttede ind i et hus oppe midt i Albøge, som Jens Havmøller havde købt et par år i forvejen. Huset havde matrikel nr. 36, og det lå mellem Albøges to købmandsbutikker. Selv om det var eet hus, så ejedes det dog af to personer. Jens Havmøller havde kun købt den ene halvdel af huset af den forrige ejer, Søren Jørgensen Smed. Den anden halvdel ejedes af en mand ved navn Rasmus Hansen. Jens Havmøller fik skøde på sin halvdel den 19. juni 1852. Flere år senere blev huset delt op i to matrikelnumre - 36a og 36b. Huset ligger endnu midt i Albøge by.

Her i deres hjem fik Kirsten Marie og Jens fem børn - tre døtre og to sønner:

1. Karen Marie Jensen Havmøller, født den 2. juli 1855.
2. Niels Christian Jensen Havmøller, født den 29. december 1856.
3. Christen Sinding Jensen Havmøller, født den 15. oktober 1858.
4. Engel Marie Jensen Havmøller, født den 15. oktober 1861.
5. Karen Jensen Havmøller, født den 21. november 1868.

Kirsten Marie og Jens Havmøller levede en stille og rolig tilværelse i Albøge. Af hans efterladte breve kan man se, at de var religiøst indstillet. De kom sikkert ikke sammen med ret mange mennesker, men de havde alligevel en venneskare, bl.a. de to tidligere nævnte ægtepar. Men mange mennesker kom alligevel til deres dør. Dette skyldes ikke alene Jens Havmøllers arbejde med ure og træskærearbejde, men også hans evne til at snakke med andre. Hans visdom gjorde, at mange spurgte ham til råds om mange ting. Man lyttede til hans meninger - han blev hørt.

Det er blevet fortalt, at Jens Havmøller skrev soldaterbreve for pigerne i Albøge under de to krige mod Tyskland 1848-50 og 1864. I de to krige var flere unge mænd fra Albøge sogn også indkaldt til tjeneste i forsvaret af Danmark mod tyskernes angreb. Når deres koner og kærester ville sende en hilsen hjemmefra til dem ved fronten, fik de Jens Havmøller til at skrive brevene, hvis de ikke selv var i stand til at sætte brevene rigtigt sammen.

Han skrev også mange breve til sine børn. Som allerede nævnt er alle hans breve - eller i hvert fald de fleste af dem - til hans ældste datter, Karen Marie, endnu bevaret, idet hun havde gemt dem til sin død. Heldigvis er der så andre i familien, der har været opmærksomme på, at disse breve skulle bevares for eftertiden. Desværre er det sådan, at gamle private breve ofte er blevet og bliver destruerede, fordi man mener, at indholdet ikke kommer andre ved. På den måde er meget historisk materiale gået tabt. Her er der gemt ca. 60 private breve, som har både en biografisk og egnshistorisk interesse. De er skrevet i årene 1866-1886. Brevene fortæller også lidt om brevskriverens indstilling til mangt og meget.

I sidste halvdel af 1886 begyndte Jens Havmøllers helbred at svigte, og i november 1886 var han meget syg. I december var han stadig syg og afkræftet, men han var dog i stand til at kunne snakke mere med familien og vennerne, når de kom og besøgte ham, end han havde kunnet tidligere under sin sygdom. Men tiden var alligevel ved at rinde ud for Jens Severin Nielsen Havmøller. Han døde den 9. januar 1887, godt en måned efter at han var blevet 60 år. Selv om han og Kirsten Marie havde levet i små kår, så havde de dog deres daglige udkomme, og de ville helst - så vidt det var dem muligt - betale enhver sit.

Blev Jens Havmøller ikke rig på mammon, så efterlod han sig alligevel en rigdom - en rigdom af minder, som findes endnu næsten 100 år efter hans død. Der er først de mange breve; men der er også alle de mange smukke og skønne ting, han lavede ved sine hænders snilde, og som nu findes hos hans børnebørn, oldebørn og tipoldebørn. Udover standuret i »Den gamle By« i Aarhus findes der også noget i Djurslands Museum i Grenaa. Hans skrivebord, som denne artikel er skrevet ved, skal også på museet i Grenaa.

Kirsten Marie Christensdatter levede i endnu 13 år efter sin mands død, og hun blev boende i huset i Albøge. Den 25. marts 1900 døde hun i en alder af 70 år. Både Jens Havmøller og Kirsten Marie Christensdatter blev begravet på Albøge kirkegård lige ud for kirkens dør. Gravstedet er nu sløjfet, og deres gravsten står nu lige inden for den nordre kirkegårdslåge ved Albøge kirke. Året efter Kirsten Maries død, den 19. april 1901, solgte Kristen Havmøller og hans søskende huset i Albøge.

Kilder:

Beretninger fortalt af Jens Havmøllers barnebarn, Ove Friis, der igen har fået dem fortalt af sin moder, Karen Jensen Havmøller.
Jens Havmøllers efterladte breve 1866-1886 til sin ældste datter, Karen Marie Jensen Havmøller.
Købstadsmuseet »Den gamle By«, Aarhus.
Jens Lampe: Bidrag til Urmageriets Historie i Randers Amt.
Folketællingerne 1801, 1834, 1840 og 1845 for Albøge sogn.
Skøde- og panteprotokollen for Albøge sogn.

Da »Birkehøj« ved Ålsø var fattiggård

Af Knud Rasmussen

Efterhånden, som landboreformerne fra 1780erne blev gennemført, opstod der en befolkningsgruppe af fattige landarbejdere. Denne gruppe voksede i løbet af 1800tallet, og i 1860erne kunne der ikke skaffes arbejde nok til alle disse familier. Industrien var endnu ikke i stand til at opsuge denne overskudsbefolkning, og flere og flere så sig nødsaget til at søge hjælp hos kommunen.

Problemet med det store antal fattige fremkaldte i kommunerne et ønske om at prøve nye veje i fattigforsørgelsen end de hidtil kendte. Indtil 1860erne havde den eneste anvendte form været den individuelle fattigpleje, hvorved man gav enkeltpersoner eller familier husly eller underhold i form af naturalier eller penge.

1860erne kom til at danne et afgørende skel for fattigforsørgelsen på landet. Flere og flere kommuner forlod nu den individuelle pleje og gik over til at kollektivisere fattigplejen. Man begyndte at samle de fattige på såkaldte arbejds- og forsørgelsesanstalter, også kaldet fattiggårde.

For flere og flere sogneråd syntes oprettelsen af en sådan anstalt at være den eneste mulighed for at afhjælpe den dybe fattigdom, ja, endog nød, der fandtes i kommunerne. Overbevisningen om, at forsørgelsen herved kunne gøres billigere og mere effektivt, bredte sig med en forbavsende hast i landdistrikterne.

Ved en arbejds- og forsørgelsesanstalt forstås en landbedrift, indkøbt af kommunen og beregnet til at huse sognets fattige. Lemmerne skulle have fuld forplejning mod at arbejde på gården. Derved adskilte fattiggården sig klart fra sognets fattighuse, som kun gav de fattige husly.

Initiativet til indførelsen af fattiggårde opstod i kommunerne, men ministeriet lagde ikke nogen hindringer i vejen for realiseringerne af disse planer. Indtil 1867 skulle kommunerne ansøge ministeriet om tilladelse til oprettelse af og til låntagning til fattiggårde. I dette år blev sognerådenes og amternes selvbestemmelsesret styrket, og herefter fralagde ministeriet sig retten til at være medbestemmende.

Derimod var den centrale lovgivning om indretning og drift meget stram, hvilket gav fattiggårdene en vis ensartethed. Derfor vil en beretning om Ålsø fattiggård tillige være en beretning om fattiggårdens udvikling i andre kommuner, dog med små lokale forskelle.

»Birkehøj« er beliggende på modsat side af Mølleskolen (ved pil).

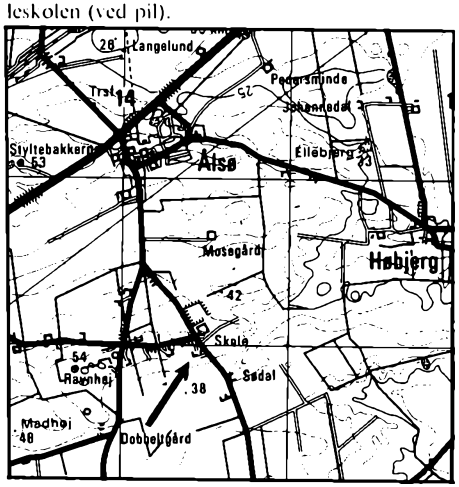

Følgende beskrivelse af arbejds- og forsørgelsesanstalten i Ålsø bygger på et righoldigt arkivmateriale, som findes på Grenaa egnsarkiv. Sogneforstanderprotokoller, fattigprotokoller, regnskabsprotokoller og protokoller over lemmernes arbejde giver sammen med breve, kort og meget andet et godt indtryk af »Birkehøjs« periode som fattiggård.

Et betydningsfuldt supplement til dette materiale giver mine samtaler med Johs. Kjeldsen, søn af den sidste bestyrer på fattiggården, samt med Arne Katholm Rasmussen, som voksede op på Ålsø Mølle.

Interessen for at indføre fattiggårdssystemet opstod i Ålsø-Hoed kommune i slutningen af 1860erne. Den 1. juli 1869 kl. 14 kunne daværende sognerådsformand i denne kommune Chresten Bønløkke indlede et møde i Ålsrode skole. Mødet var indvarslet ved kirkestævnet[1], og iblandt de fremmødte kunne man se kammerherre Dinesen fra Katholm samt enkefru de Lichtenbergs søn, som skulle varetage godset Hessels interesser.

Bønløkkes opgave var sammen med det øvrige råd at overbevise mødedeltagerne om nødvendigheden af at oprette en fattiggård. Han havde selv stor indsigt i, hvad der foregik i andre kommuner i den retning, da han var folketingsmand og som sådan deltog i debatten om fattigforsørgelsen.

Her på mødet foreslog han indkøb af en ejendom med tilliggender, egnet til fattiggård. Prisen blev anslået til 16000 rdl., hvilket var en betydelig sum, sammenlignet med kommunens skatteindtægt i 1868 på 2.825 rdl. En sådan investering var skatteyderne aldrig blevet stillet over for før.

Forslagsstilleren havde tilsyneladende succes. Diskussionen var livlig, og den senere afstemning viste da og-

så, at alle gik ind for forslaget, også de Lichtenberg. Dog forlod Dinesen mødet inden afstemningen; men at hans holdning til spørgsmålet var en hel anden, skulle rådet snart erfare.

Sognerådet indhentede nu tilbud fra alle i kommunen, som havde en egnet gård, som de ville afhænde til formålet. Allerede den 20. juli kunne sognerådet behandle 4 skriftlige tilbud, som dog alle blev forkastet. En ejendom lå for nær en kro til fordærv for tørstige lemmer. En anden havde ingen tørvelod, hvad der i disse selvforsyningstider var en absolut betingelse. En tredie egnede sig heller ikke, hvorimod den sidste var velegnet, men for dyr. Rådet stillede sagen i bero; men ro skulle det nu ikke få.

Skønt der i denne omgang ikke var kommet noget ud af sognerådets anstrengelser, fremsendte Dinesen en skarp protestskrivelse til amtet mod oprettelsen af en fattiggård. Af gode grunde kendte man ikke noget til sagen på amtshuset i Randers, idet man jo ikke havde modtaget nogen anmodning i den retning fra Ålsø-Hoed sogneråd. Amtet begærer derfor en forklaring af sognerådsformanden.

Dinesen gjorde i protesten opmærksom på, at han som den, der havde »højst hartkorn[2] her i kommunen at skatte af, omtrent ligesåmeget som 12 á 13 bøndergårde«, også havde en naturlig interesse i kommunens finansielle tilstand. En fattiggård af den størrelse og pris som foreslået stod efter hans overbevisning slet ikke i forhold til kommunens behov. Han mente heller ikke, at han havde fået oplysninger nok om fremtidige udgifter ved drift af en sådan anstalt. Han gjorde også opmærksom på, at der var alt for store udgifter forbundet med indkøb af inventar, linned og med ombygning.

Hans tillid til sognerådets evner som tilsynsførende med en fattiggård var ringe. Den eneste, der efter hans mening havde indsigt og interesse nok i sagen, var Bønløkke selv; men han var jo fraværende i det meste af året grundet folketingsarbejdet.

At der overhovedet skulle være behov for en arbejds- og forsørgelsesanstalt i kommunen, betvivlede han stærkt, idet han påviste, at der ikke var nogen arbejdsløshed i kommunen. Han havde stort besvær med at skaffe arbejdskraft til godsets skove og kalkværk. Sluttelig nævner han de fattiges uvilje mod at indtræde i en anstalt.

Bemærkelsesværdigt er det, at enkefru de Lichtenberg var medunderskriver af protestbrevet, da hendes søn jo havde stemt for sagen den 1. Juni. Men, som Bønløkke skrev i sit svar til amtet, »enkefruen har jo lov til at gøre sin egen kære søn til nul, om hun vil.«

Bønløkke tilbageviste naturligvis alle Dinesens påstande i sit svarbrev til amtet. Han mente, at protesten var kommet for tidligt til verden, da rådet jo endnu ikke havde ansøgt amtet om noget. Han undrede sig ikke over, at Dinesen havde svært ved at skaffe arbejdskraft, da hans lønninger ikke kunne give arbejderne til det tørre brød. Han beklagede Dinesens indførsel af fremmed arbejdskraft, da kommunen, grundet kammerherrens ringe lønninger, tildels måtte føde disse.

Bønløkke delte ikke ængstelsen for rådets evner til at føre tilsyn med en fattiggård. Det eneste, han kunne finde af positive ting i Dinesens protestskrivelse, var bemærkningen om de fattiges manglende vilje til at lade sig indlægge i en eventuel kommende anstalt. Det glædede ham og rådet, at kammerherren endelig på sine gamle dage ville tale de fattiges sag.

Det har sikkert ikke været Dinesens skrivelse, der var årsag til, at der skulle gå fire år, inden amtet modtog en ansøgning fra Ålsø-Hoed sogneråd angående oprettelse af en fattiggård. Dette skete i december 1873, og som begrundelse for ansøgningen fremførte sognerådet, at det var kommet til den erkendelse, at det var nødvendigt at komme bort fra den hidtil fulgte fattigforsørgelse. Rådet mente, at man ved det nye system med fattiggård opnåede en bedre garanti for, at de fattige fik den hjælp, som kommunen burde give, og at hjælpen kom de virkelig fattige til gode. Man regnede med at kunne højne de indlagtes moral ved at give dem et passende arbejde, fremfor at de skulle gå ledige. Desuden androg man amtet om samtykke til at oprette et lån i Randers Sparekasse til indkøb og indretning af en ejendom, rådet allerede havde udset til fattiggård.

Tilladelsen kom snart, og i februar 1874 kunne lærer Olsen, Ålsrode, som nu var formand, på et sognerådsmøde berette, at han havde underskrevet en købekontrakt med gårdejer Bruun. Det var iøvrigt denne gård, man i 1869 havde fundet egnet, men for dyr.

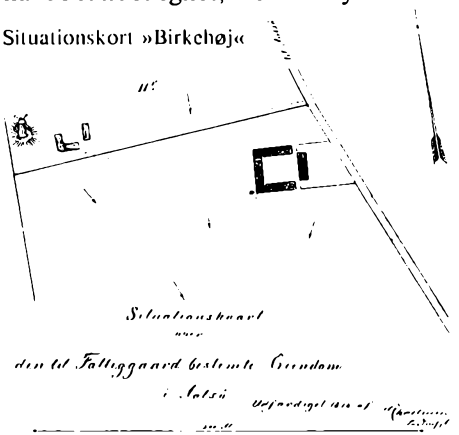
Situationskort »Birkehøj«

Gården, der nu var indkøbt, syntes endda særdeles velegnet. Den lå ret højt i terrænet, hvilket man også i andre kommuner lagde stor vægt på, når der skulle anlægges fattiggård. En alfarvej gik tæt forbi, og ejendommen lå midt mellem to skoler, Ålsø og Ålsrode skoler.

Af tilliggender var der 64 tdr. land, hvoraf ca. 5 tdr. land var eng, beliggende ved Kragsø ved Grenaa. Vigtigt var det, at der hørte en tørvelod til ved Ålsrode. Prisen var 16000 rdl., og sognerådet anslog udgifterne ved tilbygning og indretning til 9000 rdl. Det var i sandhed en investering, som vidner om, at fattigproblemet var af en størrelsesorden, som man tog helt alvorligt. Forventningerne til anstalten var høje, men de blev nok aldrig helt indfriet.

Ejendommens bygninger var tilsyneladende i god stand, og stuehuset kunne let med tilbygninger og forandringer tilfredsstille kravene til den kommende institution. Kravene til de sundhedsmæssige forhold var høje efter den tids målestok. Minimumskravene fastsattes i lovgivningen fra 1869 til 250 kubikfod pr. individ i soveværelserne og 150 kubikfod i arbejdslokalerne. Vinduerne skulle anbringes, så de let kunne åbnes, og der skulle indrettes ligstue i behørigt afstand fra beboelsen.

Annonce i Grenaa Avis den 4. marts 1874.

Licitation.

Mandagen den 16de ds., Eftermiddag Kl. 3, bliver ifølge Vedkommendes Begjæring afholdt mundtlig Licitation i Aalsø Skole over Snedker- og Tømmerarbeidet ved Opførelsen af en ny Fattiggaard i Aalsø.

Overslag og Konditioner ville fra 10de ds. ligge til Eftersyn i Aalsø Skole.

Grenaa Herredskontor, d. 4. Marts 1874.
G. Nyeborg.

Bygningerne skulle indrettes, så kønnene kunne være skarpt adskilte af hensyn til den almindelige moral. Også ægtefæller blev skilt, skønt de måske havde levet sammen i over 40 år. Dog kunne ægtefolk med børn under 10 år få lov at bo sammen.

Locum, som for de fleste nyindlagte var en ukendt indretning, var også lovpligtig, og alle disse ting måtte der tages hensyn til på den tegning, som sognerådet indsendte til amtets godkendelse. Efter visse korrektioner og forespørgsler blev tegningen godkendt, og tilsynsførende med, at de sanitære forhold blev bragt i orden efter loven, blev distriktslæge Steenberg i Grenaa.

Aalsø—Hoed Sogneraad bygger i denne Tid en Fattiggaard alene af Kalk og Gruus (Kalkbeton) uden Muursteen. Kalken og Gruset sammenblandes efter et vist Forhold og sammenæltes visse Gange med smaa Rager i Form af Hyppejern. Naar dette er skeet, kommes det i Formene og sammenstampes med Kolber lagvis paa c. 3 Tommer, og naar en Form saaledes er fuld sammenstampet, flyttes den bagved staaende Form, som iforveien ligeledes er fyldt og bearbeidet foran, og saaledes fortfares fremdeles. Denne Bygningsmaade er meget billig; thi en Muur paa ¾ Alens Tykkelse koster omtrent kun det Halve af hvad en Muur paa 1½ Steens Tykkelse koster, og har det Fortrin, at Fugtighed og Regn ikke slaaer igjennem, og man er tillige fri for Salpeter, som i Bygninger af Muursteen ofte volder megen Odelæggelse paa Tapet og Maling. En Mester med 8 Haandlangere kan i 1 Dag opføre omtrent 33 Kv.-Alen af en Muur paa ¾ Alens Tykkelse, og Kalken, som bruges til 1 Kv.-Alen koster omtrent 20 ß, naar Prisen er 2 Rd. pr. Tønde. Da Murene heraf tillige ere meget solide, vil denne Bygningsmaade være meget at anbefale. (Ah. St.)

Den 2. juni 1874 kunne man i Grenaa Avis læse en beskrivelse af den nye byggemetode, man anvendte til opførelsen af fattiggården i Ålsø. Byggemetoden blev meget populær, ikke mindst på grund af dens billighed.

Man kunne nu gå i gang med om- og tilbygningen. Det eksisterende stuehus kom til at danne midterfløj mellem to nye sidefløje, en nordfløj og en sydfløj. Således blev fattiggårdens hovedbygning trefløjet, og de to nye fløje var hver 34 alen og 14 alen brede.

Rådet havde en længere diskussion om, hvilke materialer man skulle anvende til nybygningen. Helst ville man anvende kampesten. Det var en billig løsning, men Steenberg frarådede det af sundhedsmæssige hensyn. Amtet anbefalede teglsten, men det var for dyrt, da der ikke fandtes teglværker her på egnen.

Imidlertid fik kommunen hjælp af Mourier Petersen fra Rugård. Han havde været på rejse i Sydsverige og havde her studeret en ny byggemetode. Her opførte man bygninger af en ny slags stampemure[3], der var udført af meget billige materialer. Både amtet og distriktslægen godkendte disse mure.

De to nye fløje blev indrettet næsten ens. Nordfløjen skulle beboes af mænd og sydfløjen af kvinder. Fløjene blev delt på langs, og den ene halvdel blev anvendt til værelser. Den anden halvdel blev indrettet med arbejdslokale, samlingsstue og baggang. I nordfløjen fandtes desuden et stort lokale, beregnet til sognerådsmøder. I sydfløjen fandtes en arrest.

I midterfløjen skulle bestyreren have sin bolig. I nær tilknytning hertil indrettedes et par værelser til de yngste indlagte børn. Bestyreren kunne så lettere føre ekstra tilsyn med disse små fattiglemmer. Denne gamle fløj var i øvrigt hjemsøgt af kraftige fugtdannelser, så den næppe egnede sig til bolig. Sognerådet indkaldte da landinspektør Christensen, Enslevgård, som skulle undersøge jordbunden. Efter hans anvisning blev der lagt dræn,

så fugten blev ført bort. Alt skulle være i orden til distriktslægens inspektion, og efter anmodning fra fattigudvalgsformanden, pastor Prytz, lod lægen da foretage en »Reise« fra Grenaa til fattiggården i begyndelsen af oktober 1874.

Han fandt bygningen tør nok til brug, dog med undtagelse af den ene fløj, som skulle tørre en tid endnu. Hermed var de ydre rammer færdige til at opsuge de fattige i sognet.

Ejendommen skulle nu komme til at fungere som fattiggård i 42 år, nemlig fra 1874 til 1916. I denne periode gennemgik den samme udvikling som fattiggårde i andre kommuner med kulmination i 80erne, hvorefter antallet af lemmer faldt betydeligt.

Ifølge sognerådets udfærdigede vedtægt for den i Ålsø-Hoed anlagte fattiggård var bygningerne godkendt til 62 personer. Formålet var her at give de fattige fuldstændig forsørgelse med alle livsfornødenheder, og i sygdom og alderdom, tilbørlig lægehjælp og pleje. Dette formål skulle så vidt muligt opnås med gårdens egne frembringelser og de på anstalten optagne individers arbejde. Realistisk tilføjes, at kommunens kasse dog kunne give tilskud, hvis der skulle vise sig et underskud ved driften.

Hvad var det da for mennesker, der kom til at bebo de med bord, stole, kakkelovn og halmsenge udstyrede værelser? Og hvem skulle lede disse fortabte sjæle gennem en tilsyneladende uendelig trist tilværelse?

Til den sidstnævnte opgave ansatte sognerådet et bestyrerpar. Sognerådet udgjorde selv anstaltens bestyrelse, og til at føre stadigt tilsyn med fattiggården valgte rådet tre af dets medlemmer. Det daglige tilsyn med fattiglemmerne havde bestyrerparret, og deres stilling overfor såvel sognerråd og lemmer er beskrevet let forståeligt i vedtægten. Sognerådet skulle bestyrerparret agte som deres husbond og madmor. Overfor børn under 18 år havde bestyrerparret forældremyndigheden, også selv om børnenes forældre var indlagt.

Foruden det daglige tilsyn skulle bestyreren sørge for driften af gården og føre nøjagtigt regnskab herover. Bestyrerinden skulle stå for husholdningen og plejen af gamle og syge. Det var i virkeligheden store krav, og i den første tid var der da også en ret hyppig udskiftning af bestyrerpar, et forhold, der gjorde sig gældende også på fattiggårdene i det øvrige land. Det første bestyrerpar begærede sin afsked allerede april 1877.

Sognerådet måtte da konstatere en underbalance i regnskabsprotokollen til en værdi af ca. 80 kr. Denne sum søgte de forgæves at få hos bestyreren. Da lønnen for denne første bestyrer var på 200 kr. årligt, var 80 kr. en virkelig stor sum. Kommunen måtte dog snart erkende, at fattiggården ikke kunne drives uden underskud. Der blev derfor i de følgende år givet tilskud til driften.

Indtil 1884 var der ansat endnu 2 bestyrerpar. Dette år blev Jens Martinussen bestyrer, og han virker på gården frem til 1901, hvor han bliver afløst af Marius Jensen. Martinussens begyndelsesløn var på 400 kr. samt frit ophold for ham og familien. Desuden modtog familien gratis lægehjælp, såfremt fattiggårdens læge blev anvendt.

Tilsyneladende har Jens Martinussen gjort et godt og omhyggeligt stykke arbejde på gården. I 1892 fik han lønforhøjelse, og få år senere forpagter han gården af kommunen (1894). De to sidste, nemlig Marius Jensen og Jens Kjeldsen, havde også gården i forpagtning. De skulle så samtidig have tilsyn med fattiglemmerne. Til forplejning af dem fik forpagteren nu et beløb pr. individ af kommunen.

Bestyreren, eller senere forpagteren, havde stor myndighed over for de indlagte. Ved opsætsighed, ulydighed eller anden større forseelse mod ham, var han berettiget til at indsætte vedkommende i gårdens arrest, hvorefter han straks skulle melde episoden til sognerådet, som så skulle sørge for, at der blev foretaget en afstraffelse efter loven. I grovere tilfælde blev sagen anmeldt til politiet i Grenaa.

Forpagteren skulle undgå at slå de indlagte. Dette måtte Jens Kjeldsen sande, da han gav Pot Jens en lussing. Denne vanskelige person havde antændt sin sengehalm i protest mod forpagteren, og for denne dåd blev han stillet for retten i Grenaa. Det første, Pot Jens fortalte i retten, var, at Kjeldsen havde slået. For dette måtte Kjeldsen bøde 20 kr.

Ved indlæggelsen skulle de fattige aflevere alle deres ting, som så blev opført på en liste. Hvis anstalten havde plads dertil, blev ejendelene opbevaret her. Ellers blev de bortsolgt, og ejeren fik så beløbet udbetalt ved udtrædelse. De opbevarede ting fik ejerne igen, når de blev udskrevet; men de måtte finde sig i, at tingene blev anvendt i anstaltens tjeneste, hvis der blev behov derfor. Der blev ikke givet erstatning ved eventuel slitage, og ofte var genstandene opslidte, inden ejeren forlod anstalten. Hvis en fattig døde på anstalten, blev ejendelene overtaget af kommunen som dennes ejendom, såfremt værdien ikke oversteg den modtagne understøttelse.

Lemmerne måtte gerne bruge deres eget tøj på anstalten, men når dette var opslidt, fik de udleveret tøj, som blev opbevaret i store skabe i sydfløj-

en. Det udleverede tøj var naturligvis kommunens ejendom. Det var da også en alvorlig sag, da en mandlig indlagt pantsatte sin udleverede frakke på et lånekontor i Grenaa. Kommunen indstillede ham prompte til 5 dages fængsel.

Man må gå ud fra, at den uheldiges lyssky forretning er foregået under en udgangstilladelse. Ingen måtte nemlig modtage besøg eller forlade fattiggården uden bestyrerens tilladelse, og hvis en sådan var givet, havde vedkommende at være tilbage til aftalte tid, ellers kunne der forventes et ubehageligt efterspil.

Bortrømmede en indlagt fra fattiggården, skulle det meldes til politiøvrigheden i Grenaa med anmodning om dennes medvirken til vedkommendes tilbageførsel og afstraffelse. Der har været en del af disse tilfælde på Ålsø fattiggård.

Det var i det hele taget ikke en ensartet gruppe personer, der beboede anstalten gennem de 42 år, den eksisterede. En gruppe, kommunen helst veg uden om, var de sindslidende. Dels krævede de ofte megen pleje, dels kunne de ikke præstere ret meget arbejde.

I 1875 var sognerådet blevet anmodet om at hjemtage en sindssyg kvinde, som var indlagt på Mariager plejehjem. Hun var gift og havde et barn på 10 år, men hendes mand kunne ikke huse hende, da han var i tjeneste på en gård og derfor ikke havde egen bolig. Det ville nu nok heller ikke være en god ide at sende hende hjem til manden, idet han ved svir og deraf følgende ondskab måske var årsag til hendes sygdom.

Sognerådet søger at overbevise amtet om, at det heller ikke var i stand til at huse hende på fattiggården. Rådet påpeger, at der på fattiggården var 32 individer, hvoraf 18 var gamle og affældige og 12 var børn. Kun 2 var i den arbejdsdygtige alder.

Dette dystre billede har man sikkert tegnet for ikke at få den sindssyge kvinde indlagt. Rådet påpegede også, at man allerede havde en sindssyg indlagt, hvilket øjensynligt var nok.

Som oftest virkede fattiggården kun som mellemstation til sindssygeanstalten. Mange af disse sindssyge var ikke fattige, og deres familie måtte derfor betale for ophold på fattiggård og viderebefordring til sindssygeanstalten.

Undertiden blev hele familier indlagt. Årsagen var ofte mandens drikfældighed, men det kunne også være børnerige husmands- eller daglejerfamilier, som ikke kunne klare dagen og vejen. Hvis der blev givet varig hjælp til familier eller enkeltpersoner, var disse mennesker ifølge vedtægten pligtige til at lade sig indlægge på fattiggården.

Hvis sognet skønnede det, kunne der indlægges dele af familier, f.eks. kone med børn eller blot børnene. En husfar måtte af grunde, som vi ikke skal komme nærmere ind på, lade sin hustru og 5 børn indlægge.

Det var absolut ikke med konens billigelse, og hun viser da også fra starten sin uvilje mod anstalten ved at bryde alle regler. Hun var opsætsig mod bestyrerparret, og hun overholder ikke vedtægtens bestemmelse om

Fattiggården 1874.

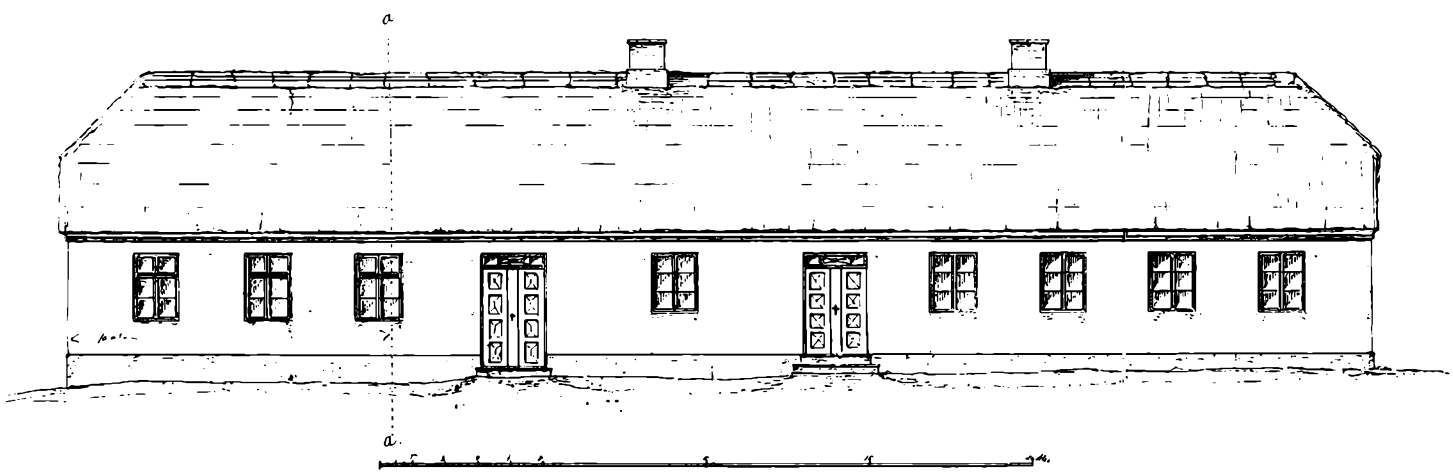

renlighed på værelset. Efter bestyrerens formodning sætter hun børnene op mod ham, der jo nu har forældremyndigheden over dem.

Bestyreren beslutter da at flytte to af de ældste børn ud af konens værelse. Hun stiller sig nu an som afsindig og erklærer, at hun vil begå selvmord, hvis bestyreren gør alvor af sit forehavende. Børnene bliver desuagtet frataget hende, og i fortvivlelse forlader hun fattiggården uden tilladelse. Hun er væk natten over. For forseelserne får hun 3 dage bag lås og slå i gårdens arrest.

Hun falder herefter til ro, og først 7 år efter får hun lov til at udtræde af anstalten. Denne tilladelse kunne kun gives til personer, der enten kunne klare sig selv eller kunne blive forsørget af andre. Åbenbart har manden nu kunnet forsørge konen igen.

Kvinden har imidlertid ikke været tilfreds med opholdet på gården. Hun indsender en klage til sognerådet, hvori hun gør opmærksom på, at hun føler sig snydt for 300 tørv, som hun mente at være berettiget til at få ved udtrædelsen.

Endvidere klagede hun over den frakke, som hun havde fået af kommunen, da hun forlod gården. En sådan kunne hun få udleveret ifølge vedtægten, men efter hendes vurdering var det en særdeles gammel og slidt frakke, hun havde fået. Hun anker også over en klog kone, som åbenbart har fejlbehandlet hendes ene barn.

Sognerådet benægter at have pligt til at udlevere tørv til hende, og med hensyn til frakken kunne sognerådet ikke gøre noget. Ting blev jo slidte efterhånden, og en ny frakke kunne man ikke give hende. Med hensyn til den kloge kone erindrer rådet ikke at have givet en sådan tilladelse til at fungere på fattiggården. Vi ved dog fra møller Johannes Rasmussens erindringer, at der har været en klog kone på fattiggården, men herom senere. Kvinden får intet ud af sin klage.

Hvis en familiefar havde resten af familien indlagt, havde han ikke længere rådighed over sin løn. F.eks. havde en familie i længere tid modtaget hjælp og sognerådet forlangte da, at konen og børnene skulle indlægges. Da faderen skulle aflevere sin løn, forlangte han at blive indlagt sammen med sin familie. En sådan arbejdsfør mand mente rådet ikke havde plads på anstalten, og det fastholdt sit krav. Det var i virkeligheden en økonomisk god løsning for kommunen, idet manden jo så med sin løn kunne betale en del af sin families underhold. For at undgå dette søgte familien at klare sig selv. På denne måde fik kommunen alligevel ikke noget ud af det.

En anden mand betalte ikke de 2 kr. ugentlig, som han var pligtig til at betale for sin families underhold. Han truedes med indlæggelse på Mariager arbejdsanstalt, et almindeligt frygtet sted. Pengene er sikkert blevet betalt.

Naturligvis var der også gamle, udslidte ægtepar indlagt. De havde ikke kræfter til at ernære sig selv mere, og hvis de havde en lille aftægt, skulle de aflevere den ligesom den senere alderdomsunderstøttelse. Værre for ægteparrene var det sikkert at blive skilt, så mand og kone kun så hinanden ved måltiderne.

På fattiggården modtog man ofte fra andre kommuner fattiglemmer, som havde midlertidigt ophold her i kommunen, dog ikke »fjollede«, langvarigt sengeliggende, forældreløse børn eller børn, adskilt fra deres forældre. Hjemkommunen skulle da betale for opholdet og stille 2 sæt gangklæder, fodtøj og 6 stykker linned til rådighed. I 1892 havde man således optaget en mand fra en nabokommune, og regningen fra Ålsø-Hoed kommune kom til at se sådan ud:

19 dage på Ålsø fattiggård á 33 øre	6.27 kr.
Anskaffet klædningsstykker	4.50 kr.
Omkostninger ved hjemkørsel	2.50 kr.
	13.27 kr.

Omvendt betalte Ålsø-Hoed kommune for forsørgelsesberettigede personer, som havde ophold i andre kommuner. Oftest var det en hjælp uden om fattiggårdene; men skønnede sognerådet, at ydelsen blev givet for ofte til en person, hjemkaldte man simpelthen vedkommende til indlæggelse på egen fattiggård. Eksempelvis havde man i længere tid betalt medicin til en kvinde, der havde midlertidigt ophold på Sjælland. Ydelsen blev efterhånden større og større, og følgelig hjemkalder kommunen hende da til indlæggelse.

Ønsker om frivilligt at lade sig optage på fattiggården hører til sjældenhederne, men et enkelt tilfælde har der dog været i Ålsø. En kvinde og hendes familie boede i en nabokommune, men var forsørgelsesberettiget i Ålsø. Manden var dranker, og tilværelsen blev uudholdelig for kvinden. For at beskytte sig mod manden søgte hun optagelse på gården sammen med sine børn. Dette tilfælde fortæller sikkert mere om spiritussens forbandelse end fattiggårdens lyksaligheder.

Udlændinge var ikke velsete på fattiggården. Som Dinesen fremhævede i sin protest måtte han søge fremmed arbejdskraft. Det var først og fremmest svenskere, og nogle af disse stiftede fattigvæsenet bekendtskab med. En af dem var en svensk pige, der var kommet »galt af sted«, og hun blev derfor indlagt på fattiggården. Da kommu-

nen ikke kunne få sine udgifter dækket i et sådant tilfælde, blev hun der kun ganske kort tid. Hun blev ved politiets foranstaltning ført ud af landet.

Danske medsøstre i samme situation blev som oftest indlagt på fattiggården. En pige, som tjente på en af egnens største gårde, blev indlagt og fødte omgående. Faderens opholdssted kendte hun ikke, men farfaderens bopæl kendte hun. Kommunen ville gerne have sine omkostninger dækket og søger derfor at få hans hjemkommune til at betale.

En særlig gruppe indlagte udgjorde børnene. Som før nævnt havde bestyrerparret forældremyndigheden over dem. Oven i andre ydmygelser og umyndiggørelser måtte forældre finde sig i at blive frataget forældremyndigheden over børnene, som de måske boede sammen med på værelset. Måske de fattige forældres største ydmygelse.

Til gengæld havde bestyrerparret forældres pligt til at sørge for børnenes rette opdragelse. Der var stor politisk uenighed om, hvorvidt fattiggården var det rette sted at opdrage børn. Nogle mente, at fattiggården var det rette sted at opdrage børn og så gerne, at samtlige fattige børn i kommunen blev indlagt. Her kunne der blive sørget for regelmæssig skolegang, og man regnede med, at disciplinen og arbejdet på gården kunne udvikle børnene til at blive gode samfundsborgere.

Modsat mente andre, at uheldige elementer blandt de indlagte kunne have dårlig indflydelse på børnene. Man troede ikke på, at fattiggården var noget godt opholdssted for børn. De skulle hellere optages på børnehjem eller sættes i pleje hos private.

Imidlertid skal man ikke tro, at børnenes ophold på fattiggården kun har været pligter uden form for anden adspredelse. Børns fantasi og trang til at lege kunne ikke undertrykkes af fattiggårdsmiljøet. Som nabobarn til fattiggården kom den senere møller på Ålsø Mølle, Johs. Rasmussen, ofte for at lege med børnene. I sin erindringsbog, som går tilbage til 1880erne, fortæller han følgende om børnenes leg på fattiggården og på møllegården:

»Helmer og jeg var jævnaldrende, og ret naturligt holdt vi mest sammen. Vor barnlige Fantasi og Indbildningskraft gik til Tider over Gevind. Et Tordenvejr med Bulder og blinkende Lyn gjorde f.Eks. et dybt Indtryk paa os, og en Dag fandt vi paa, at nu vilde vi lege Tordenvejr med efterfølgende Lynnedslag. Vi fik nu fat i en del Sten, og saa - **nu** *- sendte Vorherre Tordenvejret ned over Jordens Børn.*

Det første, Lynet traf, var Maltstuevinduerne[1]. Først røg der en tre, fire Ruder, saa Glasskaarene røg ind over Maltdyngerne. – Men da Tordenvejret først havde begyndt, blev det voldsommere. En Stang gjorde mere Virkning, den ramte bedre. – Det ene Vindue efter det andet blev ramt af det mægtige Tordenvejr.

Men, hvad er det? Nu hørte vi min Fars Stemme. Han var kommen ind i Maltstuen og havde set Ødelæggelsens Vederstyggelighed. »Men Drenge dog, hvad er det dog, I bestiller, hvor er I dog et Par slemme Knægte, hvordan kan I dog komme i Tanker om at knuse alle de Ruder? Kom straks med ind i Stuen«!

Der var stor Opstandelse blandt Kvindfolkene. Der var Udsigt til en god Dragt Prygl. – Dorthea, min Søster, kom ind til os: »Hvor er I dog et Par slemme og uartige Drenge, at I saadan kunde slaa Fars Ruder i Stykker«!

Men med dyb Forargelse i Stemmen tog jeg Ordet baade paa egne og Helmers Vegne, og saa sagde jeg, mens jeg saa den kære, vrede Familie fast ind i Øjnene: »Er vi slemme, nej, vi er meget bedre end I er, for vi var Vor Herre, der lod det tordne og lyne, og vi ku' da ent' gøre for, at Lynet slog ner'!«

Paa den nære Fattiggaard kom jeg ofte, ja, næsten daglig for at lege med de

»Birkehøj« ligger højt og smukt i terrænet. Bag de mange træer ses resterne af fattiggårdens stuehus og sydfløj. Det store trelængede udhus er forlængst nedrevet. Foto 1985.

mange Drenge. Vi legede »Klabom« eller »I Aften er der ingen Røvere i Skoven« eller vi spillede »Klink« med Knapper.

Der var utroligt morsomt mellem de raske, kække Drenge, hvem jeg i høj Grad var Kammerat med. Klokken 4 standsede Legen brat, for saa skulde Drengene »bære Tørv«. Jeg hjalp næsten altid til med dette Stykke Arbejde. Vi fyldte Kurven med Tørv, og gik saa rundt til Stuerne for at fylde Tørvekasserne med Tørv.

Jeg fik derved god Anledning til at lære de mange mærkelige Mennesker at kende. Der var nu den »gamle Lag«, der kom rokkende ud fra sit Kammer for bag ved Muren at skulle forrette et »lille Ærinde«. »Lag, Lag, syng for os«, raabte vi i Kor, og mens Lag rystende paa Haanden knappede sine »Smækbukser«, lallede han med sin tandløse Mund: »Lag, Lag i Lampen – fire Mand i Stampen[5]*, trej Mand i Møllen, og fire Mand i Køllen*[6]*«. Og der var »Missel Jakob«, der altid betegnede en Afdød med »salig«. Den over hele Jylland berygtede kendte plattenslager*[7] *»Pot Jens« var som Regel ogsaa stationeret paa Fattiggaarden«.*

Den officielle betegnelse for fattiggården var som før nævnt arbejds- og forsørgelsesanstalt. Alle indlagte, som var i stand til det, skulle arbejde, og straks efter morgenmaden skulle de gå til det anviste arbejde. Efter middagsmaden skulle der arbejdes igen, kl. 1 om vinteren og kl. 2 om sommeren. Arbejdstidens længde skulle afpasses efter egnens skik.

Ingen måtte i arbejdstiden findes ledig. Hvis han eller hun blev færdig med et anvist arbejde, skulle vedkommende straks henvende sig til bestyreren eller bestyrerinden for at få nye opgaver.

Men hvad kunne man da beskæftige de fattige med? Bestyreren var pligtig til at føre protokol over de indlagtes arbejde, og en af disse protokoller er bevaret. I denne protokol kan man se, hvilke ting lemmerne har været beskæftiget med fra 1881 til 1884. På denne tid var der stadig udstrakt selvforsyning på gårdene, hvilket fremgår af de forskelligartede opgaver, der blev stillet.

I Juli måned 1881 har der været 22 arbejdsføre indlagt, hvoraf 10 var mænd og 12 var kvinder. Mændene har haft en del markarbejde, men en af mændene har fremstillet redskaber som kratter og river til den forestående høst. Desuden har han fremstillet træsko, malkestole og vinduer. Derudover har han arbejdet i tørvemosen i 6 dage.

4 mænd har udelukkende siddet og flettet simer[8] i denne måned. 14000 simer har de fremstillet i juli måned. Resten af mændene har været beskæftiget med vævning, havearbejde, markarbejde og kreaturpasning.

I kvindefløjen arbejdes der især med kartning, vævning, spindning og strømpestrikning. Syning af tøj og reparation af gammelt, vask og malkning var også med til at udfylde arbejdstiden for kvinderne i juli 1881. Var der syge blandt de indlagte, måtte kvinderne påtage sig pasningen af vedkommende.

I november samme år var en af mændene i laden for at tærske korn med plejl[9]. Ellers arbejdes der stort set med de samme ting som i juni. Hundredtusindvis af simer er fremstillet i 1881. Ifølge regnskabsprotokollen har det ikke været svært at komme af med dem. De er naturligvis blevet fremstillet med salg for øje.

De indlagte fik ikke nogen løn for arbejdet. Til gengæld fik de jo fuld forplejning på gården. Men for at fremme arbejdslysten tildeltes de flittige dog en lille belønning i form af penge. Efter vedtægten for fattiggården var der pålagt sognerådet at fastsætte en værdi for lemmernes arbejde. Eksempelvis blev værdien for en dags arbejde i marken sat til 24 øre, fletning af simer 8 øre pr. 100 stk., fremstilling af malkestole, kratter og river 16 øre pr. stk., kartning, spinding 16 øre pr. 1/2 kg. o.s.v.

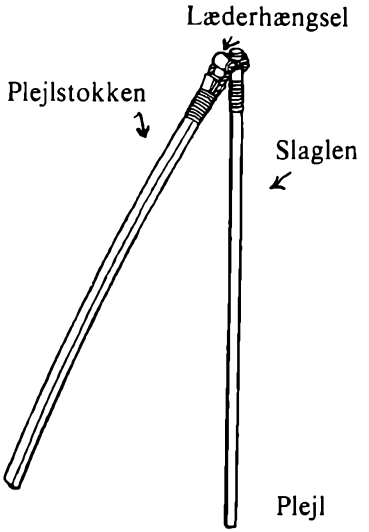

Således havde sognerådet udfærdiget en værdifortegnelse over en lang række arbejder, som kunne forekomme på fattiggården. Blev der udført et stykke arbejde, der faldt uden for denne fortegnelse, skønnede man værdien i de enkelte tilfælde. Fortegnelsen blev fra tid til anden revideret.

I vedtægten var det fastslået, at de fattige kunne få en ottendedel af værdisatsen til eget forbrug. Den eneste indskrænkning i anvendelsen af disse penge var, at de ikke måtte bruges til brændevin eller anden spiritus. Lemmerne kunne ikke fordre disse penge, men måtte betragte dem som en slags belønning for veludført arbejde. Hvis de ikke arbejdede tilfredsstillende, kunne belønningen inddrages.

Et eksempel fra protokollen: Jens Værum arbejdede i marken i juli måned 1881 i 20 dage a 24 øre. Det giver en arbejdsværdi på 4 kr. 80 øre. Desuden fremstiller han 400 simer a 8 øre. Markarbejdet og fremstillingen af simer giver ialt en arbejdsværdi på 5 kr. 12 øre. Heraf får Værum selv en ottendedel, nemlig 64 øre for juli måned. På den tid nok en sum, som var værd at gøre sig fortjent til.

En del af det, der er blevet tilvirket i arbejdslokalerne i den første tid af fattiggårdens historie, er naturligvis indgået i gårdens drift. Men der har dog været et overskud, især af simer, som kunne sælges. Denne fortjeneste hindrede dog ikke, at kommunen var nødsaget til at yde tilskud til driften af fattiggården.

Da industrialiseringen for alvor brød igennem, kunne det ikke betale sig at fremstille mange af brugstingene ved håndkraft. Samtidig faldt lemmernes antal betydeligt, og de blev nu beskæftiget med almindeligt forekommende arbejde på gården. Under hele gårdens periode som fattiggård var der desuden ansat karle og piger til hjælp ved driften.

Forplejningen på fattiggården adskiller sig ikke væsentlig fra forplejningen på andre af sognets gårde. For at sikre, at bestyreren gav de fattige den kost, de havde behov for, udfærdigede sognerådet en kostplan for Ålsø fattiggård. Morgenmaden bestod af øllebrød eller mælkebrød. Midt på formiddagen fik lemmerne en mellemmad med fedt eller smør og, for dem, der arbejdede i marken, belagt med ost eller kød. Mælkegrød, vandgrød, kål, ærter, kød og flæsk udgjorde en stor bestanddel af middagsmåltiderne. Kartofler blev enkelte gange serveret. Forretter som grød og vælling blev efter den tids skik indtaget fra samme fad. Efterret med kød blev uddelt til den enkelte. Alle kunne få, hvad de kunne spise.

Eftermiddagsmellemmaden skulle gives hver dag året rundt, om sommeren kl. 4, om vinteren først lige før sengetid. Aftensmaden spistes om sommeren fra 8 til 9, om vinteren fra 4 til 5. Denne bestod af grød med varm eller kold mælk. Lemmerne skulle under alle måltider udvise god og sømmelig bordskik i ord og gerning. Brød nogen dette, kunne bestyrerparret udvise vedkommende af lokalet.

Johannes Kjeldsen fortæller, at der til jul og nytår blev gjort lidt ekstra ud af forplejningen. I hans fars tid som forpagter var den obligatoriske kostplan forlængst afskaffet. Maden blev bragt på værelserne, og middagsmåltidet bestod altid af to retter mad. Rasmussen, Ålsø Mølle, havde udvirket, at lemmerne fik serveret kaffe hver søndag, og en snaps til søndagens aftensmad fik alle, der ville have det. Juleaftensdag fik alle risengrød til middag og and eller gås til aften. Alle, der ville deltage i forpagterfamiliens julefest om aftenen, var velkomne, og der blev serveret kaffe med rigeligt brød til. Nytårsaften fik alle æbleskiver og sødsuppe. Alt tyder på, at de fattige har fået en rimelig forplejning.

Som før nævnt havde bestyrerinden ansvaret for, at de syge fik den fornødne pleje. Men ved alvorligere sygdomme blev lægen tilkaldt. Han skulle hentes i Grenaa i hestevogn. Men inden lægen fik sin doktorstol anbragt på vognen og havde kørt turen til Ålsø, var der gået lang tid, og patienten kunne meget vel være død i mellemtiden. Johannes Kjeldsen fortæller, at der i hans barndom var en person, som afhuggede sin højre hånd, måske i religiøst vanvid.

Johannes Kjeldsens mor fandt ham i værkstedet, hvor han lå stærkt blødende. Der blev naturligvis straks sendt bud efter lægen. Et andet fattiglem begravede den afhuggede hånd i en lille plantage bag gården. Desværre kom den ulykkelige mand for sent til behandling på sygehuset, hvor han døde 3 dage efter indlæggelsen.

Mindre skavanker blev i nogle år i 80erne klaret af en indlagt, nemlig Brændevins-Ane. Hun agerede klog kone, ikke blot for fattiggårdens beboere, men for hele egnen. Mølleren fra Ålsø fortæller i sine erindringer om hende: *»Hun lugtede altid af stærk Kamfer. Hun kunne »sætte i Lav«. Det skete jo af og til, at jeg kom til Skade ved Gymnastik eller ved Leg, men så gik jeg resolut til Brændevins-Ane. Når vi kom til hende med en forvreden Hånd eller et Ben, sagde hun gerne: »Ja, det er Tow Sener, der rider å hinanden, men det skal a snår kurer«! – Så smurte Ane det syge Led ind i Kamfer, så man lugtede langt hen, og gned så lidt efter.*

Når hun havde fået sin Betaling, sagde hun gerne: »Nå, no ka do såmænd hop' og spreng' igen«! – Men var Tilfældet mere alvorligt, blev vi rådet til at søge den for sin doktoreren så bekendte »Fut-Jørgensen«, der boede i det yderste Hus af Lillegade i Grenaa.

Det var en værre gammel Karl. Han lavede til Byens Fester lidt Fyrværkeri og havde deraf fået Navnet »Fut-Jørgensen«. Jeg søgte ham engang for en dårlig Fod. Den tykke, spiritusstinkende Mand gik i Arbejde med Foden med en værdig Mine. – Men enten nu Lægen hed »Brændevins-Ane eller Fut-Jørgensen«, så blev man kureret, for »Tro flytter jo Bjerge« og vi troede på Kuren«.

Fattiggårdens beboere fik naturligvis gratis lægehjælp og medicin. I gårdens regnskaber figurerer der ofte sådanne udgifter. Der var ofte dødsfald på går-

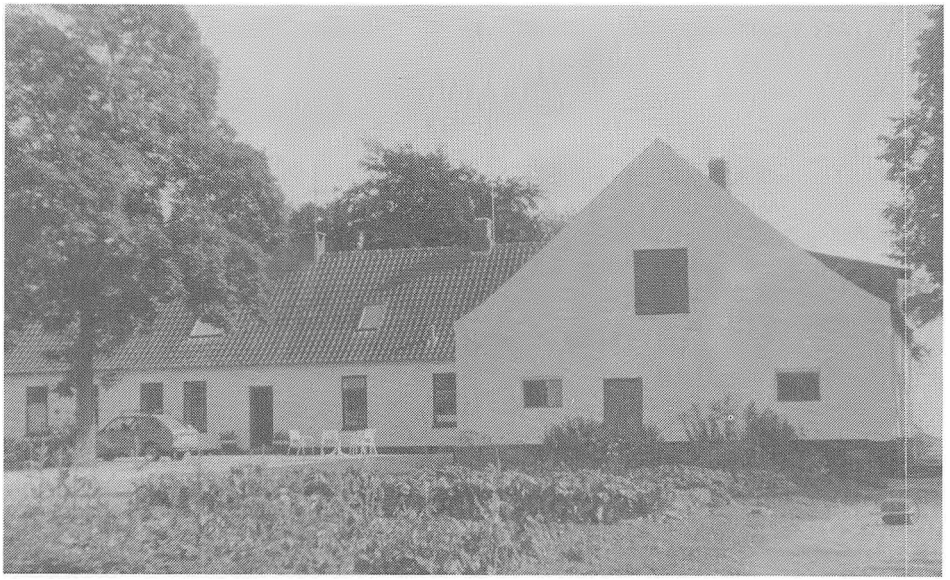

»Birkehøj« har gennemgået store forandringer, siden den blev nedlagt som fattiggård. En del af sydfløjen er bevaret, men vinduerne er gjort mindre. Stampemurene består endnu, og man kan stadig se afmærkninger af skillerum i det indre af fløjen. Nordfløjen blev nedrevet i 30'erne. Foto 1985.

den, da en stor del af de indlagte var gamle, som måtte leve deres sidste tid her.

I de første årtier havde man som nævnt en ligstue i et af udhusene, men Johannes Kjeldsen fortæller, at den var sløjfet i hans barndom. Ligfølget var ikke stort, når et af de ensomme fattige mennesker skulle følges til graven. I de fleste tilfælde bestod det kun af sognerådsformanden, forpagteren og nogle få andre. Som regel var der ingen familie til at bære den billige, sorte kiste, så måtte sognerådsformanden, forpagteren og tjenestekarlene træde til. For at der dog skulle være lidt på kisten, bandt forpagterens kone en fire, fem kranse.

Straks efter indvielsen af fattiggården begyndte sognerådet at afholde deres møder i sognerådslokalet. Her forhandledes sognets anliggender, hvoraf en stor part var fattigsager.

I nogle år husede gården også husflidsskole for sognets unge. I september 1877 blev der på et sognerådsmøde bestemt, at der skulle oprettes husflidsskole fra 1. november til jul. Husflidslæreren skulle have frit ophold på fattiggården i denne periode. Her kunne unge fra sognet så i arbejdslokalerne lave forskellige brugsting. Også unge fra Vejlby-Homå kunne deltage mod, at denne kommune betalte 30 kr. i tilskud. Her i arbejdslokalerne blev der stillet værktøj til rådighed for de unge mennesker.

Der er ingen tvivl om, at det har været en prestigesag for kommunerne at oprette fattiggårde. På et punkt havde de succes, nemlig som skræmmemiddel over for de fattige. Kommunen brugte bevidst truslen om indlæggelse på fattiggårde, hvis der blev klaget over fattighjælpens størrelse. Blot truslen var nok til, at familier søgte at klare sig for et mindre beløb end det ønskede fremfor at miste personlig frihed med fratagelse af alle rettigheder i samfundet.

På den anden side fik mange syge og gamle sikkert en bedre pleje på gården, end hvis de var blevet derhjemme i de usle, utætte rønner, de oftest beboede. For de fleste fattige var indlæggelsen ensbetydende med en materiel fremgang; men det har afgjort ikke kunnet opveje skammen ved at »komme på kassen«, som Henrik Pontoppidan kalder fattiggården i sin novelle »Nådsensbrød«.

En svaghed ved fattiggårdssystemet var, at det skulle anvendes over for både værdigt og uværdigt trængende. Til førstnævnte gruppe hørte gamle, syge og børn, der alle uden skyld var kommet i nød. De blev indlagt på lige fod med drankere, arbejdssky og småkriminelle. Den store fattigkommission, der var blevet nedsat i 1869, startede debattten om dette problem, og det gav anledning til mange angreb på fattiggårdssystemet. De fleste sogneråd forsvarede derimod gårdene. Så dyre projekter skulle helst ikke betegnes som fiaskoer.

Men trods sognerådenes forsvar svandt antallet af fattiggårde stærkt i halvfemserne. Industriens fremvækst i byerne tiltrak en stor del af overskudsbefolkningen på landet, og andre emigrerede til Amerika. Derved kom mange fattiggårde til at stå halvtomme, også den i Ålsø. Her kunne man nu med lethed huse de fattige i den ene fløj. Da så loven om alderdomsunderstøttelse og sygekasser fremkom i begyndelsen af halvfemserne sammen med loven om, at hjælpen fortrinsvis skulle gives i hjemmene, var fattiggårdenes skæbne beseglet.

Omkring århundredskiftet var der

kun indlagt 18 personer på Ålsø fattiggård, og tallet dalede, så der i 1915 kun var 3 personer tilbage. Gården var da i ringe stand, og sognerådet skønnede, at det ville blive for dyrt at istandsætte den. Det ansøgte amtet om at måtte nedlægge anstalten og sælge den, hvilket bevilgedes. I 1916 blev gården solgt, og hermed er »Birkehøjs« epoke som fattiggård slut.

Bestyrere og forpagtere på Ålsø fattiggård:
Jens Møller 1. okt. 1874-1. april 1877
N. Mortensen 1. april 1877-1. april 1880
Lars Nørregård 1. april 1880-11. okt. 1884
Jens Jensen Martinussen 1. okt 1884-1. april 1901
Marius Jensen 1. april 1901-1. april 1908
Jens Kjeldsen 1. april 1908-1. april 1916

Ordforklaring:

1. *Kirkestævne:*
   Møde på eller ved kirkegården om søndagen efter kirketid, hvor sognerådet oplæste forordninger, befalinger o.lign. som angik alle i sognet.
2. *Hartkorn:*
   Gammelt dansk mål for en jordejendoms værdi. Anvendtes som grundlag for ejendomsbeskatningen indtil 1903.
3. *Stampemur:*
   Oprindelig støbt af jord og ler, men her indgår kalk og grus i stedet som materialer.
4. *Maltstue:*
   Byggen, som skulle tilberedes til brændevinsbrænding eller ølbrygning, blev lagt i maltstuen til udblødning i vand og til spiring. Resultatet af denne proces kaldes malt.
5. *Stampen:*
   Rummet, hvor lodrette bjælker, stampere, gik op og ned, drevet af hjulene i en gammel type vandmølle, stampemøllen.
6. *Køllen:*
   Rum, hvor malten tørres ved varm luft.
7. *Plattenslager:*
   Oprindelig betydning: Blikkenslager. Har muligvis gennem de omrejsende kedelflikkere fået betydningen: Person, der under falske forudsætninger franarrer folk mindre pengebeløb.
8. *Simer:*
   Bånd, snoet eller flettet af halm. Brugtes til fastbinding af tækkematerialer til stråtag og til sammenbinding af neg.
9. *Plejl:*
   Gammelt redskab til tærskning af korn. Den tærskende slår på sæden med en ca. 1 m lang, lidt buet stav af asketræ (slaglen). Denne er forbundet med en læderhængsel med en længere stok (plejlstokken eller håndvolden), som den tærskende holder.

Kilder

Harald Jørgensen: Det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark.
Fattigprotokol Ålsø-Hoed kommune
Sognerådsprotokol Ålsø-Hoed kommune
Vedtægt for Ålsø fattiggård.

Min farfars hus i Grenaa

Af Johs. Hoffmeyer

Østergade har jeg altid følt som mit udgangspunkt i Grenaa. I nr. 5 på den ene side boede min farfar, apoteker Hoffmeyer. På den anden side i nr. 12 min morfar, smedemester Søren Willesen. Mine forældre blev viet i Grenaa Kirke den 10. maj 1898, og jeg har min første erindring fra kirken i 1913, da jeg var brudesvend ved en fætters vielse. Derfor følte jeg det også som en bekræftelse på mit tilhørsforhold til byen, da jeg i 1961 blev rektor ved gymnasiet.

I Carl Svenstrups store byhistorie får min farfar megen rosende omtale, men det er ligesom mennesket forsvinder i omtalen af de talrige foreninger, i hvis bestyrelser, han sad, og som han for en del var stifter eller medstifter af. Det vil jeg søge at råde bod på i det følgende.

Frederik Vilhelm Elin Hoffmeyer, som var hans fulde navn, blev født i Ringkøbing den 7. marts 1835 som nr. 3 af 5 søskende. Hans far, Niels West Hoffmeyer, var født i Store Heddinge, hvor slægten har sit udgangspunkt i nyere tid. Når vi går lidt længere tilbage, fortæller usikre kilder om en hollandsk ritmester, der indvandrede til Danmark i Kalmarkrigens dage i 1613. En anden gren af slægten udvandrede på samme tid til Sydafrika og blev »boer«. Et medlem af familien avancerede endda dernede til general, men det er et kapitel, vi egentlig sjældent fordyber os i! Indvandrere er vi, men blev på et tidligt tidspunkt indgiftet i Muhlerne i Odense, og de stammer fra Skjalm Hvide. Det ligesom hjælper på anseelsen.

Tilbage til min oldefar, Niels W. Hoffmeyer, som fik juridisk embedseksamen i 1827 og efter fuldmægtigperioder i Kolding og Ringkøbing i 1845 blev udnævnt til byfoged (d.v.s. dommer og borgmester) og sandflugtskommisær i Skagen, hvor han imidlertid døde allerede i 1855, blot 54 år gammel. Sønnen Frederik, min farfar, var 10 år gammel, da familien i 1845 flyttede til Skagen. Han kom i 1850 i apotekerlære på Hofapoteket i København, blev cand. pharm. i 1860 og blev derefter medhjælper på Vesterbros Apotek. Det var i denne hans første københavnske periode, han i juni 1852 modtog et brev fra sin far i anledning af, at Frederik 7. og Grevinde Danner havde besøgt Skagen. Frederik 7. var blevet konge i januar 1848, da kongemagten endnu var enevældig, men afgav allerede i marts sin enevældige magt som en indledning til det folkestyre, som blev bekræftet ved grundloven af 5. juni 1849, midt under Treårskrigen. Efter to mislykkede fyrstindeægteskaber var han i 1850 blevet viet til Grevinde Danner. Hendes folkelige oprindelse vakte forargelse i de såkaldt bedre kredse, hvortil embedsmændene regnede sig, mens den brede befolkning gennemgående så på forbindelsen med sympati. Det var i denne spændte situation, at kongen og grevinden holdt deres indtog i Skagen, og bagefter stillede embedsmanden og byfogeden, Niels Hoffmeyer, sig ved sin skrivepult og delagtiggjorde sønnen i begivenhederne omkring kongebesøget. Påbudet om at undlade offentliggørelse regner jeg kun gælder den 17 årige søn, hvis medfødte politiske interesse må være blevet skærpet ved faderens åbenhjertighed, som samtidig må have hvilet på stor tillid til den unge søn, blot 4 år efter enevældens fald.

Skagen, den 20. Juni 1852.

Min Kjære Søn!

Du klager over at du saa sjældent faar Brev fra mig, min gode Frederik! – som om det var et Bevis paa at jeg var misfornøjet med dig eller endogsaa bar mindre Kjærlighed til Dig end til mine andre Børn. Dette er nu slet ikke Tilfældet. Det meste af min Forsømmelse med at skrive til Dig maa regnes paa den Ladheds Conto, der nu saa omtrent har gjort alle mine Venner kjede af at skrive til mig formedelst Mangel paa Gjensidighed i Correspondancen.

Dertil kommer nu for Dit Vedkommende, at jeg altid har en eller anden Forretning at gøre med Cordulus, og at hans Breve til mig er saa at sige mere factiske end dine forekommer mig at være. Jeg er nu eengang en Forretningsmand, maaske allerede lidt af, hvad man kalder »en gammel Parykblok«.

Man taber i min Alder og under min langvarige isolerede Tilværelse Sandsen for det egentlig Skjønne i Livet. Poesi og Kunst keder, naar de frembringer noget aldeles Fuldkomment, man føler Vammelhed ved Middelmaadighedens og Forfængelighedens Famlen efter at gribe, hvad der kun er de Indviede forbeholdt. – Men er der nu endog hos dig enkelte Retninger for din Stræben, som jeg ikke kan sympatisere med, saa er der dog Eet hvori mine Følelser aldrig ville forandres, det er den inderligste faderlige Kjærlighed til Dig som til mine andre Børn, en Kjærlighed, der dog har det særegne, at den er temmelig streng i at fordre, at mine Børn til det Yderste skulle

vise sig den værdig. Jeg ved godt, jeg ikke kan fordre for meget af Dig, min Frederik! i den Retning, og jeg skal derfor med Rolighed oppebie Nedgangen af den Overgangsperiode, hvori jeg antager du nu befinder Dig. Dersom din Fremtidsbane først laa klarere for os, saa vilde Ærligheden i din Fremadstræben sikkert blive mere fremtrædende; men lad os imidlertid see til at gøre, hvad vi kunne ogsaa i den nuværende Stilling. – I den Anledning falder det mig ind at bemærke, at vi muligvis kunde have gavnet dine Planer, dersom vi havde været en lille Smule indviede i dem, nu da Kongen var hos os. Dørene til Naaden stode uden Tvivl vidt aabne for os, dersom vi i Tirsdags havde havt nogen Anledning til at benytte Adgangen. Tænk Dig, hvad man havde kunnet udrette med Frederik og Berling paa eet Brædt. Denne Digression bringer mig til at benytte Resten af Brevet til at fortælle dig om, hvorledes det gik her i Tirsdags, men du skal ikke gøre dig nogen Ulejlighed med at lade det gaa til »Flyveposten«. Om Morgenen Kl. 9 begav jeg mig paa Vejen, og det var min Agt at modtage Kongen ved Jurisdictionens Grænse. Men du ved, at jeg har et særdeles Uheld ved deslige Møder, da jeg enten slet ikke kommer eller kommer for sent. Det sidste blev denne gang Tilfældet, og jeg mødte Kongen allerede ved det østreste Tranested, omtrent 1/2 Mil inde i min Jurisdiction. Jeg sprang imidlertid af vognen – jeg kunne virkelig »springe« – skjønt kun paa eet Ben og en Krykkestok og humpede hen til Vognen, hvor Kong Frederik sad med sin Gemalinde. Jeg fik da sagt en Velkomsthilsen og udbad mig H Ms Befalinger for Opholdet i Skagen. Befalingerne gik ud på at drage directe til Grenen, på Tilbagevejen se Fyret og så tage ind i de bestemte Aftrædelsesværelser. Disse sidste bad jeg da måtte tages hos min Ringhed, hvilket allernådigst blev bevilget. – Vi kjørte da videre, jeg i Spidsen, eller rettere sagt Spidsen af min trekantede Hat i Spidsen af Toget. Lidt uden for Byen havde vi da faaet opført en Æresport, som i Smag og Elegance kunne stilles ved Siden af det Bedste, den jydske Enthusiasme i disse Dage kunne levere. Ved denne Æresport var Borgerrepræsentanterne og Skagboere med Skagboinder samlede en Masse. Fra et lille Stillads, der var lagt over den ene Vejgrøft, holdt jeg den yndigste Tale, du i dit Liv ville have hørt, dersom du havde været til stede.

Efter afsyngelsen af en lokalt affattet Sang behagede det Kongen at udtale sine Følelser i Anledning af den smukke og hjertelige Modtagelse, han altid havde erholdt, naar han tidligere havde besøgt Skagen, og som han nu ogsaa fik etc. etc. Han talede forresten ganske smukt og hjerteligt til Folket. Lidt til Siderne stod Flagstænger med Dannebroger. Fiskerbefolkningen havde efter Ordre pyntet sig med Redningsmedailler, saa mange som de havde, og det veed du er flere end noget andet Sted i Danmark kan opvises. Toget gik da videre ind i Byen, om forbi Byfogedgaarden med dens grønt pyntede Indkørselsport og fremdeles igennem Byen, hvor, som Aviserne sige, »Dannebroge vajede ved hvert Hus«. Ude paa den yderste Pynt, hvor man efter nogen Betænkelighed, ved Passagen med Havet omkring de yderste afskaarne Klitter, og efter at Amtmand og Amtsforvalter og andre yngre Folk egenhændigt havde spændt fra og for Kongens vogntog vist deres Omhyggelighed ved med de hvide Glacéhandsker at hjælpe til og holde Vognen – endelig naaede hen – dvæledes overordentlig længe, idet Hans Majestæt ikke kunne blive kjed af at lade sin højre Støvle blive vaad af Østersaltets og den venstre af Vesterhavets Bølger. Senere vandrede Kongen og vi længe frem og tilbage på Pynten, og her faldt jo allehånde Samtaler, som det ville blive vidtløftigt at erfare. Kun saameget vil jeg fortælle, at jeg havde den Glæde naadigst at blive spurgt af Kongen om – hvad jeg Heed! – at Hendes Naade meget naadigt bad mig underrette hende, om der var mange Fattige i Skagen og at henvise Trængende til hende, at jeg uheldigvis tabte Skeden af min Kaarde og blev leet ud, da man bragte mig den, at jeg af Hofjægermester Jessen ved Anskuelse fik lært, hvorledes man skal gaa ved Siden af det ophøjede Væsen, som kaldes Konge, nemlig passe vel paa ikke at komme nærmere end paa 3 Skridt og passere op og ned med Overkroppen bøjet til Side mod ham under visse Graders Vinkel! Paa den yderste Pynt hændtes det Uheld, at Selskabsdamen for Grevinden blev syg paa Vognen og blev geleidet af vor Præst i fuldt Ornat til Byen og op i en Seng i Byfogedgaarden, hvor hun fik hysteriske Tilfælde og led megen Vaande, fordi hun tidligere under Reisen ikke havde kunnet komme af med Vandet – men ti dog stille, og lad Flyveposten ikke mærke, at du ved saa interessante Hemmeligheder fra Hoffet. – Langt om længe behagede det Hs. Majestæt igjen at stige til Vogns og køre til Fyhrtaarnet, hvor Kongen var oppe tilligemed Gemalinden og senere inde i Kirken. Under brave Hurraer svingedes bagefter ind i Byfogedgaarden. Det høje Par modtoges af mig paa Trappen og af min Frue i Entreen. NB Hofmarschallens Ekspeditionssekretair mente nok, at hun skulle blive her og ikke som jeg gaa uden paa Trappen, formodentlig fordi det ikke var Dronningen, men kun Kongens Kone, der skulle modtages. – Begivenhederne indtraf nu Slag i Slag, og det løber i eet for den stakkels Referent, der dog gerne vil anføre enhver Omstændighed. Du maa jo dog undskylde, at jeg ikke kan sige, hvad H M og Grevinden foretog efter en lang

Reise og efter saa længe at have bevæget sig omgivet af Folk, da de nu kom ind i deres egne Aftrædelsesværelser, der maatte naturligvis gives en anden naturlig Trang at afhjælpe! Derpaa var Cour for H M af Embedsmænd og Borgerrepræsentanter, ligesom ogsaa indfandt sig for hendes Naade et stort antal Damer, som i udvidet Kreds forestilledes af din Moder, din ærlige brave Moder! Jeg ved ikke, om der var dit eller dat i vejen, men hun kunne ikke huske Madammernes Navne, som hun skulle forevise. Denne Ulempe for Hendes Naade var imidlertid Vand paa Herr Gemalens Mølle, og han converserede Damerne paa det Ivrigste. –

Taffelet var imidlertid dækket i Havestuen eller Salen, som vi kaldte den, men der var en Mængde Cabinetsraad i Forvejen for at faa den vigtige sag angaaende Spiseseddelen, og hvem der skulle tillsiges til Taffels, ordnet. Kongen og Berling holdt da stærkt til den demokratiske Side og ville have nogle Hallunker af Borgere, med til Taffelet, ja, saagar med deres Koner, navnlig skulie da i hvert fald den brave Forbjerger med sin Kone med. Under alt dette fik Kongen det herlige Indfald at flytte Bordet ud paa Pladsen foran Salsdøren under Træernes Skygge. Saaledes skulle der, sagde han, nok blive plads til alle. – Endeligen kom man dog til Taffels. Kongen og Grevinden for Enden af et langt Bord under det smukke Birketræ, der staar ved Indgangen til Plantagen lige for det store Speil paa den inderste Væg i Salen. Mor sad ved H Ms venstre Side, tagen til Bords af Indenrigsminister Bang. Vi leverede naturligvis godt med Mad og Drikke, og Samtalen gik muntert, saa at jeg næsten ikke kunne finde et Øjeblik, førend Champagnen kom til at tænke mig om, hvorledes jeg skulle indlede Skaalerne. Jeg fik imidlertid sagt Eet og Andet i al Korthed om den Interesse, som H M viste for Skagen Commune etc. etc., hvorpaa højstsamme, efter at Hurraerne var ekspederet, sagde, at han ogsaa ville udbringe en Skaal, hvorpaa han fortalte, at han i de og de Aar, som han nævnede, havde forhen været i Skagen saavel med højsalig Fr. 6. som højsalig Chr. 8. og et par Gange alene, hvorledes han altid havde nydt en god Begegnelse o.s.v., og hvorledes han hver Gang havde mærket, hvorledes denne By ved Indvaanernes Industrie gik fremad, og at det, naar han som han lovede, kom ad aare igen – (mange Tak!!) – ville glæde ham atter at se alt skredet endnu videre frem.

Her blev der gjort et højere Spring til nogle Vendinger, der ikke var ganske dagligdags, og Talen gik derved lidt i Stykker, men endte dog til almindelig Jubel med en allernaadigst Skaal for Skagen Commune. – Nu skulle da Grevinde Danners Skaal udbringes, og jeg sendte da en Parlamentation over til Amtmanden. Disse borgerlige Embedsmænd var uforskammede nok til at ryste paa Hovedet, og den ulykkelige Byfoged i Skagen maatte da atter pumpe noget frem af alle Slags blomstrende Talemaader for at udbringe en Skaal for Hendes Naade Grevinden. Kongen takkede huldrigt paa sin Kones Vegne for Skaalen, hvorpaa en Skagbo bagved udbrød et længe leve vor elskede Konge, hvilket let kunne tydes som en Demonstration imod Hendes Naade, og det var nu hendes og ikke hans Skaal, der sidst var udbragt. Du seer saaledes, at det er saare vanskeligt at instruere Chorpersonalet ved slige Lejligheder. Denne Scene under aaben Himmel, Pladsen omgivet af grønne Træer, og af en tætpakket Kreds af Folket var overordentlig smuk og var egentlig Højdepunktet i den skagensiske Kongefart. Jeg maa nu slutte med at sige, at Kongen først forlod Skagen Kl. 6. Paa Grændsen af Jurisdictonen tog jeg Afsked og Skam faa den, der fortæller mere om den Stads.

Farvel! Hils dine Brødre!
Din kjærlige Fader
Niels W Hoffmeyer

Når afsnit af dette brev er medtaget, er det, fordi det giver et godt tidsbillede, men også fordi brevskriveren afslører egenskaber som humor, ironi, uimponerthed og frisind, forbundet med en ikke ringe selvtillid, egenskaber, som hans pharmaceutiske søn tog i arv.

Men stud. pharm. Frederik Hoffmeyer var klog nok til ikke at gå til »Flyveposten« med faderens brev. Han tog i 1856 sin pharmaceutiske eksamen efter i 1853 at have oplevet den københavnske Koleraepidemi, hvor mere end 4000 københavnere blev angrebet. En kort tid var han ansat på Hjørring Apotek, men vendte snart tilbage til København og var i nogle år knyttet til Christianshavn Apotek. Han var nu – efter tidens målestok 29 år gammel nået til skelsår og alder og giftede sig i den dystre november 1864 – nogle få dage før vi måttte afstå 1/3 af det danske rige til Bismarck – med Johanne Laurine Vilhelmine Frey – jeg er blevet påduttet alle hendes fornavne i maskulinum – der var født i København i 1836. Hendes far var toldassistent Daniel Frey, der sad i den endnu bevarede Accisebod ved Christianshavns Vold og samtidig lige som sin far var kunstdrejer. Han har drejet et fint skakspil, som endnu er i min besiddelse. Daniel Freys kone (min oldemor) var født Rerup og levede, efter at hun var blevet enke, sine sidste 20 år på Grenaa Apotek. Hun var en elskelig mormor for den store børneflok. Et meget kærligt brev til min farbror Åge er i min besiddelse. Hun blev begravet i familiegrav-

stedet på Grenaa Kirkegård i 1894, 79 år gammel.

Kandidat Hoffmeyer begyndte allerede i årene på Christianshavn at placere sig. Han var fra 1861 til 1869 redaktør af Pharmaceutisk Tidende, som ved hans død gav ham det skudsmål, *»at han var i besiddelse af en ualmindelig flid og alsidighed og fra sin ungdom og op gennem årene udfoldede en næsten uudtømmelig arbejdsevne«*. Hoffmeyer udgav også forskellige andre pharmaceutiske skrifter, men ydede samtidig en betydelig indsats dels som formand, dels som kasserer i Pharmaceutisk Forening. Bladet havde den specielle opgave at »varetage de konditionerede pharmaceuters interesser«, hvor han gjorde et efter tidens forhold stort pionerarbejde. Tilsyneladende har han været en fremragende fagforeningsorganisator.

1. september 1867 overtog Hoffmeyer Grenaa Apotek efter apoteker Daell. Apoteket havde til huse i en bygning på Torvet, der var opført i 1763. Den er forlængst nedrevet og erstattet af Vogels ejendom, men en længe af den gamle bygning står endnu tilbage i gården.

Apotekerens, som var unge folk – han var 32, hun 31 år – og de havde to børn med, Frits, min far, som var født i 1865, og Åge, som var nyfødt.

Frits drømte, da han blev større, om at blive ingeniør, praktisk og teknisk begavet, som han var, men hans far ønskede, at hans ældste søn skulle være pharmaceut, så han til sin tid kunne overtage apoteket. Det affødte, da den unge mand i 1879 havde fået sin præliminæreksamen fra Grenaa Realskole, en voldsom krise mellem far og søn. Frits blev spærret inde på sit værelse i flere dage. Så gav han sig. Da jeg havde fået min mellemskoleeksamen i 1924, ønskede min far, at jeg skulle tage realeksamen som indledning til en bankuddannelse. Jeg ville imidlertid være student og senere studere historie og dansk litteratur. Min mor og jeg sejrede. Alle vores 4 børn har selv valgt deres uddannelse. Tiderne har i den henseende ændret sig til det bedre.

Men min far gik altså pharmaceutvejen, kom først i lære på Vesterbros Apotek i København, siden på Løveapoteket i Ålborg og blev cand. pharm. i 1886. 1890-95 drev han en materialhandel i Odense, som han efter sin første hustrus død solgte til cand. pharm. konsul P. A. Kruuse, Jens Kruuses far. Efter sit nye ægteskab med Grenaasmedemesteren Søren Willesens datter Augusta 1898 drev han fra samme år en materialhandel i Holstebro til 1908. Min søn, Henrik, der er lektor i Holstebro, lever altså nu også i sin bedstefars by, hvor min far var meget aktiv i det offentlige liv. Min far fik aldrig Grenaa Apotek, men levede, som den frie fugl, han var, resten af sit liv som free lancing forretningsmand. Hans bror Åge var legemlig svag, men musisk, som han var, var han en habil portræt- og landskabsmaler og en fin og følsom lyriker, ligesom han var en meget anvendt lejlighedsdigter. Hans sang til Grenaa og Djursland, der blev skrevet til Grenaa Landboforenings 50 års jubilæum den 16. maj 1918 fortjener at blive draget frem af glemselen. Senere fik de to drenge en lillesøster, Karen Margrethe – altid kaldet Karen. Hun var en velbegavet og vennesæl pige, som hele sit liv kun havde venner, og dem havde hun mange af, som hendes talrige efterladte breve vidner om. Ikke mindst Kejsegaarden var hun stærkt knyttet til. Hun var solstrålen på Grenaa Apotek og forblev sig selv res-

Det gamle apotek på Torvet og Storegade, nu Vogel. Lå på Torvet indtil år 1900. Apoteket havde til huse til højre. Vogel byggede først til Lillegade og Torvet, nogle år senere til Storegade, der ses her. Foto fra fuldmægtig Ulrichs album.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv, tekst af J. A. Nielsen)

ten af sit liv. Åge og Karen levede deres sidste mange år i Assensgade i Århus med udsigt over bugten. Det var et godt hjem at gæste, og gæsterne var mange.

I 1880 indtraf katastrofen i apotekerhjemmet i Grenaa. Den dygtige, gode og trofaste hustru og moder, Hanne, som hun blev kaldt, døde af en blodprop efter at have født et dødfødt barn, hendes fjerde. Men efter knap et års forløb giftede apotekeren sig igen med den 28 årige Caroline Kjær fra Randers. Hun var dygtig og velbegavet og havde i nogle år i 70erne været husjomfru, som det hed dengang, på Grenaa Apotek, som hun forlod i 1875. Det var et stort savn for familien, at hun rejste, hvilket en lang brevveksling både med min farmor og farfar bevidner.

Familien på apoteket var bundet til hende med stærke bånd, så man følte det som en stor glæde, da hun blev apotekerens hustru og mor for de tre børn, hvoraf min far nu var 15 år. Jeg stod som 21 årig ved hendes båre i lejligheden på H. C. Ørstedsvej på Frederiksberg i foråret 1930, og jeg glemmer sent sønnen læge Svend Hoffmeyers smukke ord til sin mor ved den lejlighed. Hun havde virkelig formået at bygge bro mellem de to hold børn og cementerede et familiesammenhold, som blev bevaret til det sidste.

Apotekerfamilien 1879-80
Fra venstre Johanne Hoffmeyer 1836-1880, Åge Hoffmeyer 1867-1924, Karen Margrethe Hoffmeyer 1876-1942, Apoteker Fr. Hoffmeyer 1835-1910, Frits Hoffmeyer 1865-1940, Karen Frey 1815-1894.

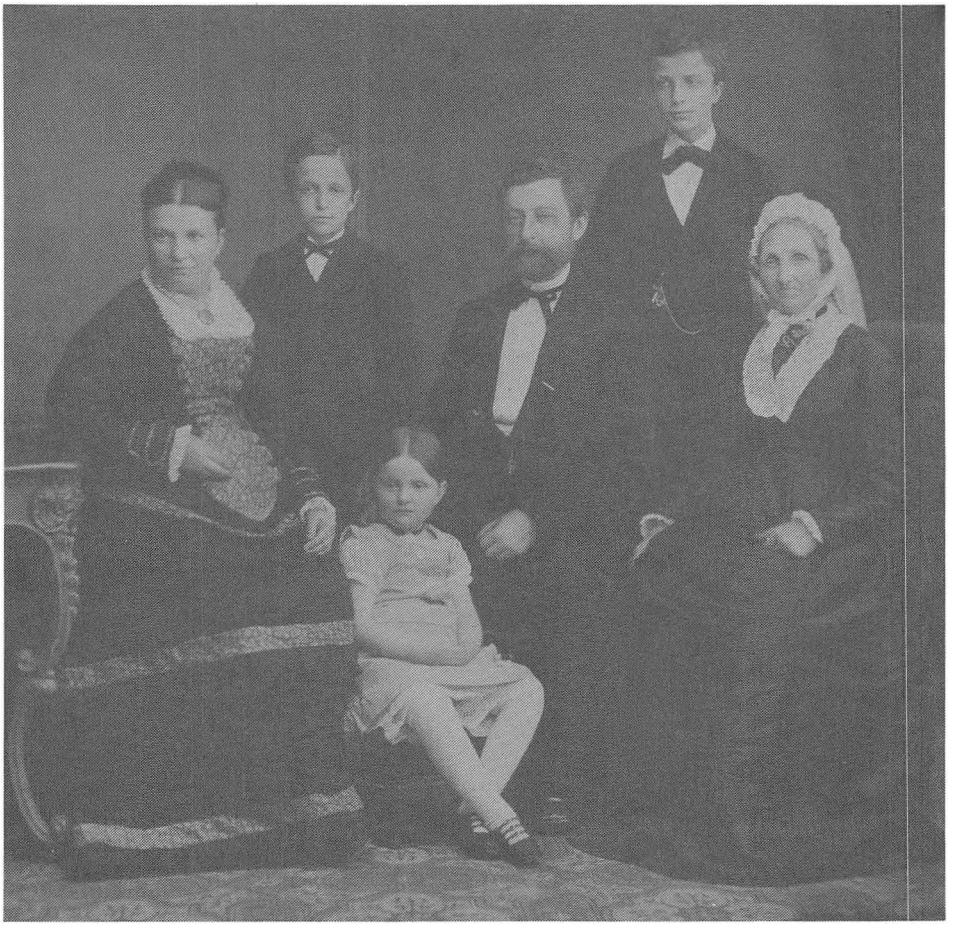

Apotekeren havde gode og trygge kår i hjemmet gennem hele sit liv, men der var nok at se til, så stor børneflokken var. Hans to hustruer fødte ham 13 børn, hvoraf de 4 døde som børn og unge. Det var tidens vilkår. Af de 9 overlevende blev de 7 gift – min far som den eneste af første kuld – og efterlod sig børn og børnebørn. Jeg skal ærligt indrømme, at jeg forlængst har opgivet at holde mandtal, bare når det gælder den direkte linje fra Grenaa Apotek, hvis de da ikke gør sig særlig gældende som Svend Hoffmeyers to sønner, biologen Jesper og instruktøren Klaus. Til gengæld gør det det hele lettere, at der kun er een Hoffmeyerslægt og ingen, der har erstattet y med i.

Apoteker Hoffmeyers indsats i Grenaa i de 35 år, han levede i byen, var stor. Man føler sig helt flov ved at citere Carl Svenstrups rosende bemærkninger i byhistorien. Men foretagsom, flittig og engageret var han og med til på mange måder at præge udviklingen i byen i årtier. Han sad i den komite, der fik gennemført jernbanen fra Grenaa til Randers i 1876 – med den senere i fortsættelse til Århus i 1877. Som en anerkendelse af hans indsats modtog han ridderkorset af Christian 9. som 4 dage efter banens åbning med næsten hele sin familie besøgte Grenaa på dampskibet »Slesvig«. Storm tvang imidlertid den kgl. familie til at tage

toget hjem!

Han var medlem af Grenaa Byråd i to perioder fra 1873-85 og fra 1891-95. Landspolitisk placerede han sig også, dog uden at opnå valg, så stærkt partiet Venstre stod på Djursland. Han stillede op til Folketinget i 1884 og 1890 og et par år senere til Landstinget, hvor han kunne have opnået valg, men han veg i sidste øjeblik pladsen til fordel for godsejer H. P. Ingerslev, Marselisborg. Vi har bevaret en af hans valgtaler, som delvis gengives senere. Apoteker Hoffmeyer var Højremand, men var ikke partisoldat som de fleste af hans byrådskolleger. Dertil var han for fordomsfri og selvstændig i sine vurderinger.

Foruden at han var politisk engageret, var han faktisk medstifter af næsten alle de foretagender af offentlig, velgørende, selskabelig eller økonomisk art, som så lyset i hans Grenaatid. Han var i 1876 medstifter af Grenaa Handelsforening og dens formand lige til 1895. Det var bemærkelsesværdigt, at apotekeren, som jo i direkte forstand ikke var en af handelens folk dog blev foreningens første formand, men hans dygtighed og alsidighed og charmerende egenskaber gjorde ham til det selvskrevne midtpunkt, også i denne kreds. Han var også en af medstifterne af Foreningen af jydske Handelsforeninger. Derfor var det en naturlig ting, at han også blev medstifter af Fugleskydningsselskabet og af Handels- og Kontoristforeningen. Rent merkantilt var han også medstifter af Apotekernes Æskefabrik og Stentrykkeri i Århus. Hans interesse for byens trivsel placerede ham også som en af initiativtagerne til en betydelig udvidelse og modernisering af havnen, og i den sammenhæng fik han også ideen til en rute til Sjælland, af frygt for bundforholdene i Isefjorden dog med endepunkt i Gilleleje!

På et andet område tænkte han også fremad. Han var den første i byen, der fik telefon, og han stiftede i 1887 Grenaa Telefonselskab. I forlængelse heraf fik han efter et års energisk arbejde stiftet Jydsk Telefon Aktieselskab i Århus, som han blev direktør for i 1895, og indtil sin død i 1910 var han formand for bestyrelsen. Det afbildede sølvhorn fra »erkjendtlige Telefonaktionærer« vidner om, at hans indsats blev værdsat.

Hoffmeyer var udpræget selskabsmand og elskede at have mennesker

Til F. Hoffmeyer
R. af D.
fra
erkjendtlige
Telefonaktionærer
1896

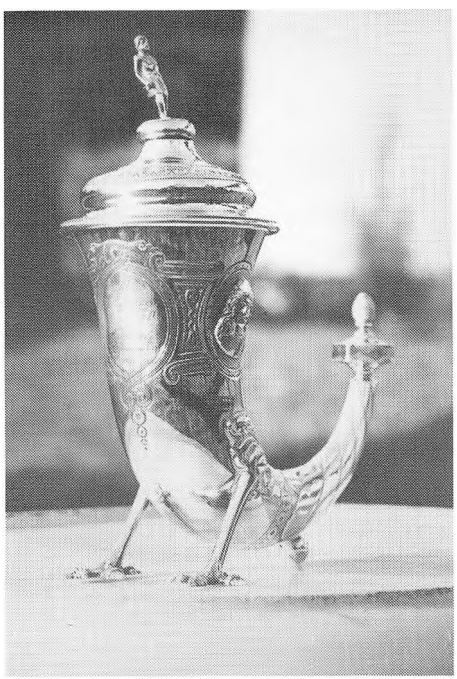

omkring sig. Han var også den fødte festtaler og skrev gerne festsange. Men så mange jern, han havde i ilden, var han en urolig sjæl. Hans hustruers breve bevidner det. Det kostede at have en ægtemand, der kunne lide at være midtpunkt. Og hans krav var, at hustruen skulle være hjemme, når han var der. Min farmor var så nervøs for at komme for sent til toget, når hun var i Randers, at hun gerne kom til stationen en time for tidligt! I kvindefrigørelsens tid smager det jo nok af mandstyranni. Lige så nervøs var min farmor, når han var på rejse – i snevejr. De mange børn, den store familie iøvrigt – han havde seks søskende med familie – og de mange pligter gjorde, at selskabeligheden på apoteket var stor. Når jeg i tidens løb har mødt fjernere slægtninge, har mange af dem fremhævet sommerferien på Grenaa Apotek som den store barndoms- og ungdomsoplevelse. De fortalte også om haven i Østergade på nabogrunden til det nuværende apotek som en hel eventyrhave med sjældne blomster, træer og buske. Hoffmeyer var en stor haveelsker, der både havde forstand på havevæsen og også en kritisk sans for det mindre gode. Apotekerens have skulle også gerne være byens have, og en gang om året gav Hoffmeyer fri adgang for byens borgere til at bese herlighederne, og besøget var stort den sommersøndag. Min farbror Åge har sat haven et smukt minde i digtet »Bedstemor i Rosenhaven«. Den staude fra haven, jeg stadig er i besiddelse af, værner jeg stærkt om.

Apoteker Hoffmeyer kunne være meget myndig, samtidig med at hans stærkt udviklede humoristiske og ironiske sans ikke fornægtede sig. Trods sit travle liv gav han sig tid til sine børns problemer. Når det var helt galt langt ind i den voksne alder, kunne han

være næsten nænsom og give udtryk for sin opfattelse i et smukt vers. Breve fortæller om det, og dengang gav man sig tid til at skrive breve, og det var ikke, fordi man ikke også havde travlt.

En god karakteristik af apoteker Hoffmeyer får vi i en valgtale, han holdt på Torvet i Grenaa op imod folketingsvalget i 1884. Dengang var der jo offentlig og ikke hemmelig, skriftlig afstemning som nu. Afstemningen fandt sted, umiddelbart efter at talerne var holdt. Baggrunden for flere betragtninger i talen er talerens erkendelse af, at han ikke havde skygge af mulighed for at blive valgt. Samtidig kan man ikke frikende ham for en stor portion selvbevidsthed. Det er også værd at bemærke, at Hoffmeyer viser en ret stor selvbeherskelse, når man tager i betragtning, at valget fandt sted i en af de mest dramatiske situationer i vores politiske historie, hvor Venstre sejrede stort mens regeringen Estrup stadig blev siddende. Talen gengives kun i ud-drag.

»Når jeg i Dag fremtræder for de ærede Vælgere i Randers Amts 4. Valgkreds, da er det med et Papir i min Hånd, og det er Papir, som alle de Tilstedeværende med mig er enige om at holde højt i Ære og sætte stor Pris paa.

Det er i virkeligheden også et saare vigtigt Papir, thi det er Skyld i, at vi i Dag samles over hele Landet for at vælge Repræsentanter til Tinget, det er Skyld i, at vi kunne føle os som et frit Folk, der bærer Lykken i sin egen Haand. Dette Papir er nemlig det danske Folks Frihedsbrev, Danmarks Riges Grundlov, vort kostlige Klenodie, og naar jeg netop nu fremtræder med det da er det for at vise og sige, at som jeg nu har det i Haanden, saaledes har jeg det i Hjertet, en Udtalelse, som er nødvendig, fordi en tidligere Taler med store Ord har villet gøre gældende, at det Parti, hvortil jeg hører, skulle være mere frihedsfjendsk eller mindre frihedskærligt end hans eget Parti. Dette protesterer jeg imod: Højrepartiet, hvortil jeg hører, er ligesaa grundlovstro og holder Friheden ligesaa højt i Hævd og Ære som noget andet Parti. Jeg tilbyder mig som Kandidat til Folketinget for denne Kreds, og jeg har den Fordel fremfor de fleste af de Kandidater, der i de senere Aar har stillet sig mod Hr. Bønløkke, at jeg tør betragte mig som kendt af den allerstørste Del af Vælgerne her i Kredsen. I 17 Aar har jeg virket her i Byen, og de Herrer vide, at jeg ikke høre til dem, der stænger sig inde i Huset, tværtimod, jeg har benyttet enhver Lejlighed til at komme sammen med mine Medborgere og deltage med dem i Drøftelsen af de foreliggende Spørgsmål. Jeg har derved lært denne Befolkning at kende, som den formentlig ogsaa har lært mig at kende, og jeg har fundet, at det var et lønnende Arbejde at gøre noget for den.

Jeg har derfor ogsaa i sin Tid ved videnskabelige Foredrag givet mit beskedne Bidrag til den almindelige Oplysning, jeg har ved selskabelige Sammenkomster været rede til at give mit Bidrag til den almindelige Underholdning, og jeg har endelig ved politiske Møder givet til Kende,ohvorledes jeg opfattede vore Rettigheder og vore Pligter. Ved alle disse Lejligheder saa jeg tydeligt, at det levende Ord, rigtig benyttet, stedse blev vel modtaget og fandt Paaskønnelse. Jeg har haft det Held, ikke alle kunne rose sig af, at naar jeg talte, saa hørtes det med Opmærksomhed, og er man ikke gaaet ind på fuldt ud at anerkende Rigtigheden af mine Anskuelser, saa har man dog anerkendt Berettigelsen til at have dem, fremsætte dem og forsvare dem. . . Hidtil har min Virksomhed på Valgdagene indskrænket sig til at fremstille for Vælgerne Kandidater, der var mere eller mindre ubekendte blandt Befolkningen, og som jeg ved disse Lejligheder er blevet hørt med Opmærksomhed, saaledes haaber jeg ogsaa, at de Tilstedeværende ville med sømmelig Ro og Orden følge Forhandlingerne og da særligt høre, hvad jeg har at sige, jeg, der paa forhaand ved, at jeg ikke forud tør glæde mig ved i politisk Henseende at være enige med Vælgerne i Randers Amts 4. Valgkreds . . .

Der findes jo ganske vist Folk her i Landet, der har ondt med at følge med de rivende Fremskridt, der gøres i Nutiden, men det er kun enkeltvis, de findes, og det udelukkende Folk, der enten er for gamle til at fatte Tidens store Opgave eller for interesserede i egen Fordel til at gaa ind for Frihedsbegrebet . . . De finder, at Tiden før 1849 var en langt lykkeligere og lysere Tid end den nuværende. Der findes ogsaa Folk, og deres Tal er betydelig større, der bogstavelig kunne siges at være blevet berusede ved at nippe til Frihedens Bæger, og som mener, at Grundloven giver for lidt, at Friheden er alt for bundet, og at Ligheden mellem Borgerne ikke er tilstrækkelig udført, hertil hører Republikanere og Socialister – de besindige Folk staar herimellem.«

Taleren gennemgår derefter alle aktuelle politiske problemer, set med en moderat højremands øjne. han slutter med følgende betragtninger:

»Jeg stiller mig som Højremand med det Løsen: Frihed for alle, og min politiske Overbevisning ligger i de to Ord: Grundlovens Ukrænkelighed. . . . Lad os vel overveje, hvad det er, vi i Dag skal gøre, saa vi viser os værdige til det Frihedsbrev, vi fik af Kongen, hvis Mindesmærke vi rejste dernede på Pladsen den 5. Juni.«

Bønløkke havde som kredsens folketingsmand afsløret det. (JH).

Hoffmeyer sluttede:

»Jeg staar ikke her på denne Plads

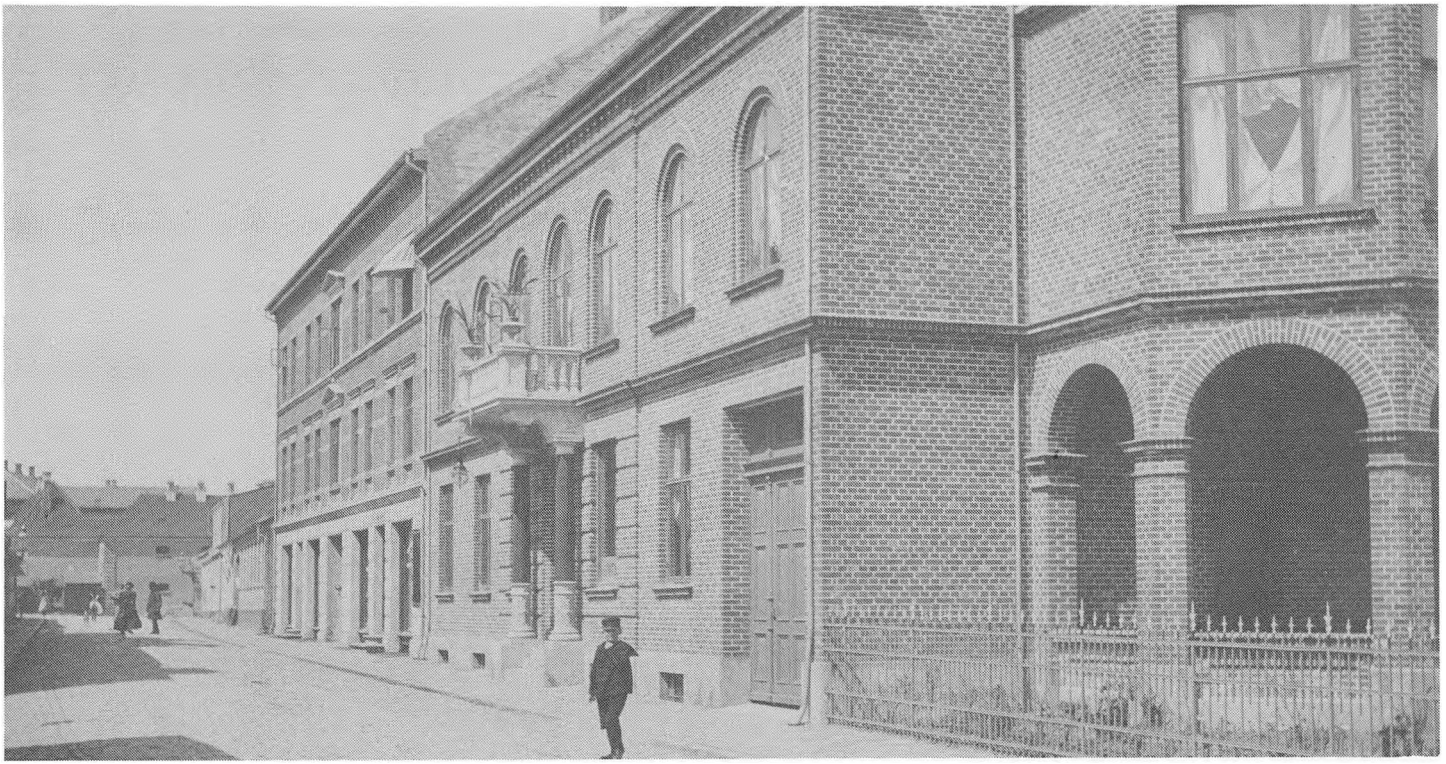

Apoteker Hoffmeyer byggede ny apoteksbygning i Østergade 5, da han solgte det gamle apotek på Torvet. Byggeriet må have vakt opsigt i år 1899, i den for Grenaa særprægede stil. - I 1899 byggede tømrermester Anders Bilde nabohuset nr. 3 i en helt anden stil. Billedet viser derefter Østergade 1 og helt bagude arrestbygningen. Foto fra fuldmægtig Ulrichs album. (Udl. af Grenaa Egnsarkiv, tekst af J. A. Nielsen)

med noget stærkt Haab om at blive valgt, dertil kender jeg Kredsens politiske Anskuelser for godt, men jeg har en god Vilje til at ville gavne mit Fædreland efter Evne, og jeg ville gøre det muligt for Vælgerne her i Kredsen virkelig at kunne v æ l g e.« Taleren takkede til sidst »for den Ro og Orden, hvormed man har hørt på min lange Udtalelse. Jeg betragter det som en Hæder at høre til en Kreds, der røber saa megen Agtelse for Anderledestænkende . . . Gid vort Valg må blive til Held for vort Fædreland og vort Folk.«

I 1899 solgte Hoffmeyer det gamle apoteks bygning til Christopher Vogel, der opførte den nuværende forretningsbygning på grunden. Hoffmeyer havde i forvejen solgt sin 3700 kvadratmeter store have i Østergade til fabrikant A. Bilde. Han købte i stedet naboejendommen, som tidligere havde tilhørt kancelliråd Lütken, og som også omfattede en stor have. Her lod han med sin bror Søren Henrik Hoffmeyer fra Ålborg som arkitekt opføre den nuværende apoteksbygning, som efter opførelsen beskrives således: »En høj, elegant og smuk bygning, som er indrettet med alle nye fordringer for øje og som er stærkt iøjnefaldende ved sine polerede granitsøjler og altan samt en særlig 6-kantet tilbygning. Til apoteket hører en stor have med springvand.«

Den gamle apoteker efterlod sig med denne bygning et smukt minde i Grenaa. Da arbejdet som direktør for Jydsk Telefon i Århus tog mere og mere af hans tid, solgte Hoffmeyer imidlertid i 1902 apoteket til materialist Thomas Thomsen. Efter salget flyttede han til Bruunsgade i Århus, hvor han helt helligede sig Jydsk Telefon og samtidig drev en æskefabrik. Han plagedes dog af tiltagende svaghed og døde i 1910, 75 år gammel. Denne beretning er et forsøg på i 150 året for Grenaa-apotekerens fødsel ved nogle streger at tegne et billede af denne Grenaa-personlighed og derved forhindre, at han går ind til den store glemsel.

Maltgøreriet – Storegade 43

Samlet og redigeret af Elin Dreyer

En maltgører kommer til byen

Indtil omkring 1870 havde Grenaa, trods købstadsprivilegierne, været en typisk lille provinsby. Men med anlæggelsen af flere moderne landeveje og jernbanelinier blev byen efterhånden Djurslands naturlige centrum for handel, håndværk og industri. 187379 var Kolindsund blevet udtørret og åløbet reguleret, og der var blevet anlagt diger og pumpestationer.

I de år prægedes byen af den store arbejdsskare, der var beskæftiget her, og byen begyndte at nyde fordel af de store landvindinger.

Det var en tid med en eksplosionsagtig befolkningstilvækst og et begyndende økonomisk opsving.

Midt i denne industrielle revolution dukkede Rasmus Jensen op i Grenaa.

Han var født i Ørum 31. juli 1861, søn af gårdforpagter Jens Kristian Rasmussen og Ane Kristine Sørensen, og kom til byen med så at sige tomme lommer.

I starten boede han til leje i det, der dengang kaldtes »Familiegården«, Storegade 38. Her indrettede han, i gårdens østre sidebygning, et lille maltgøreri, som han med stor flid og dygtighed, på ganske få år, oparbejdede.

Allerede inden han var blevet 30 år, i 1887, købte han naboejendommen nr. 36, »Det gamle gæstgiveri« med tilhørende overfor liggende have. Huset rev han ned og byggede et nyt og tidssvarende, der stadig står, som den dag det blev bygget.

Det fine gamle gæstgiveris tid var forbi, løbet over ende af udviklingen. Tiden med de store baller, diletantkomedierne, de fornemme sammenkomster og alt det andet »tant og fjas« var nu en saga blot. Kun mindet om Kong Frederik VII og Grevinde Danners besøg i 1861 var tilbage.

Ikke engang gæstgiveriets have med keglebanen fik man lov at beholde. Her havde endda den lille fattige Hans Broge, senere storkøbmand i Århus, tjent sine første penge som keglerejser.

Med den overfor liggende have havde Rasmus Jensen store planer. Hans forretning var vokset. Det lille maltgøreri var ikke så lille mere, han var nødt til at udvide.

Den 7. juni 1894 søgte han Grenaa Byråd om dispensation fra byggelovens § 4 og 5 med hensyn til en bygning på hjørnet af Storegade/Smedegyden (nu Skolestræde).

Den 20. september, samme år, søgte han om tilladelse til at anbringe lyskasser i fortovet udfor hans nyopførte ejendom. Hvilket tilstilledes brolægningsudvalget til afgørelse.

Ejendommen stod færdig i november og er den smukke og ret pompøse hjørneejendom, der indtil 1976, i 82 år, fun-

Rids over Storegades midterste del omkring 1740-50
tegnet skønsmæssigt på grundlag af de ældste skøde- og pantebøgers opgivelser og med benyttelse af det nuværende bykort og landinspektør Storms kort fra 1799. (Fra Grenaa Bys historie). De to skraverede felter viser henholdsvis Storegade 36 og Storegade 43.

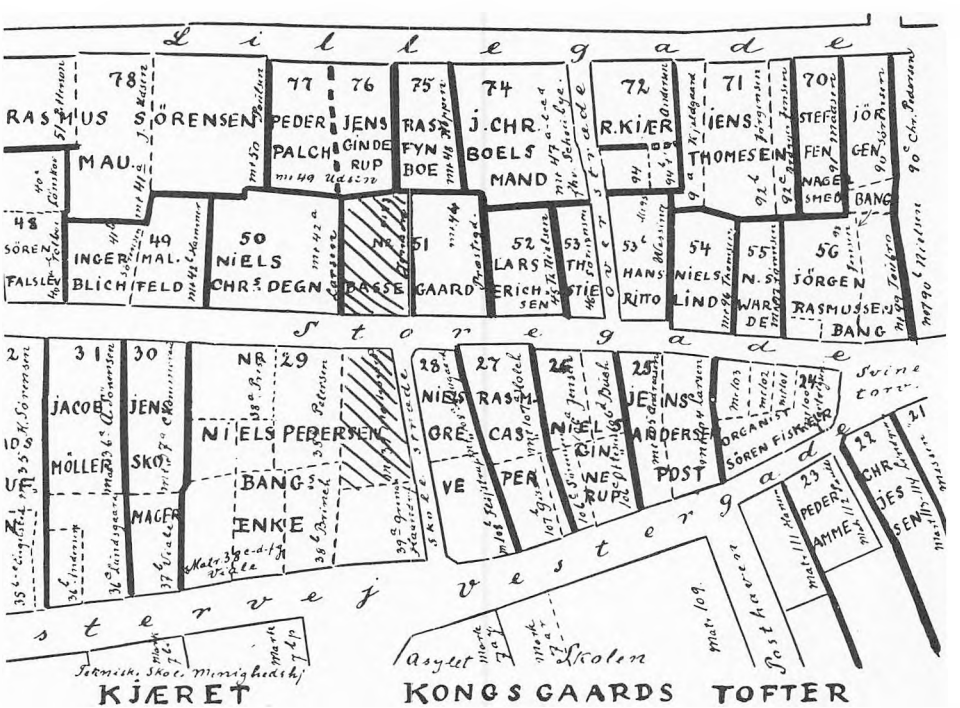

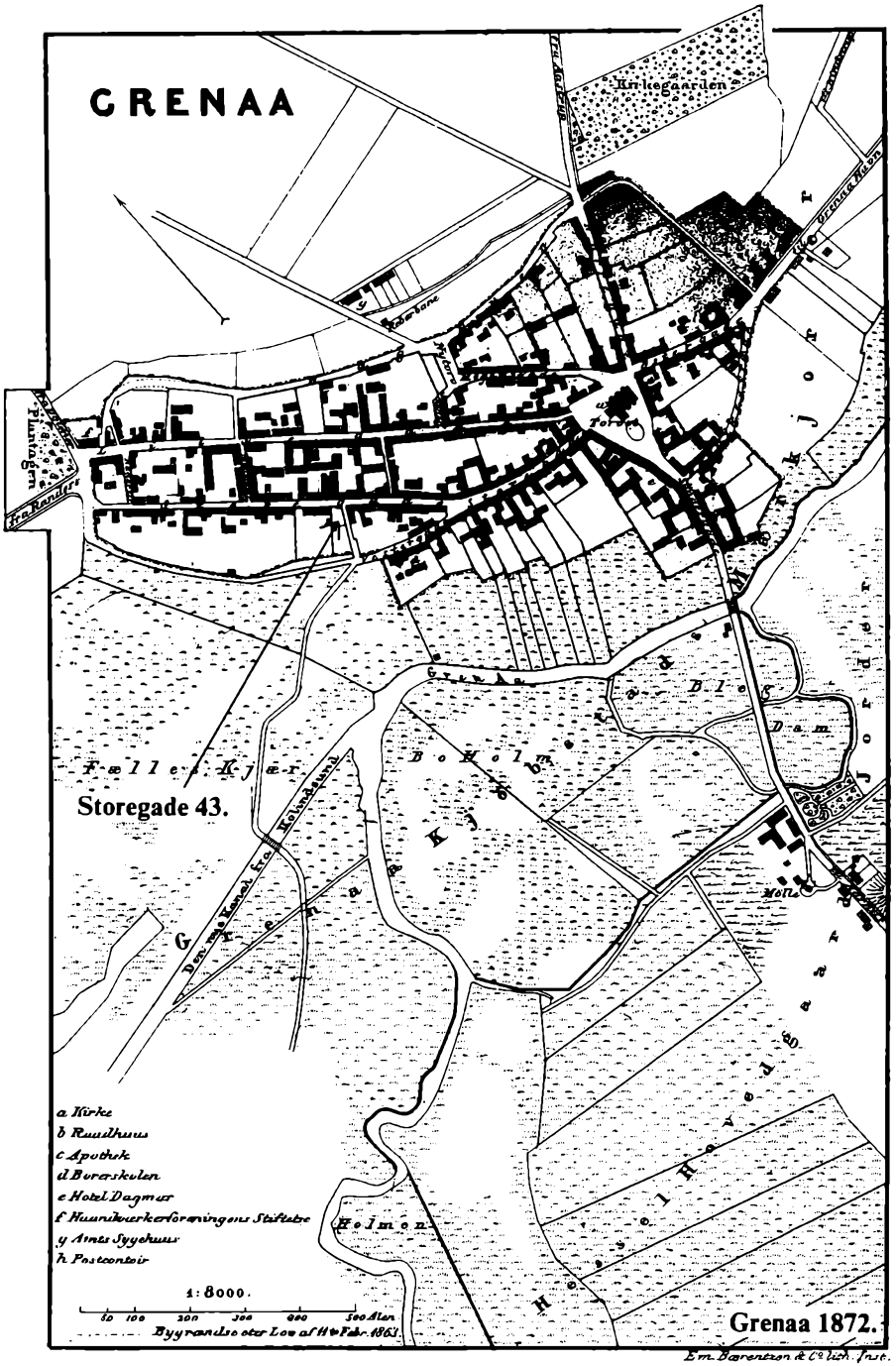

gerede som maltgøreri, og som netop i år er gennemrestaureret og udstykket i 9 ejerlejligheder af tømrermester Bent Hansen.

På ganske få år tjente Rasmus Jensen altså penge nok til: At købe en temmelig stor ejendom, rive den ned og bygge en ny, at købe en tom byggegrund og at indrette et fuldt moderne maltgøreri i en stor nyopført ejendom.

Ny brun Malt,

hel og malet, kan faas. Byg tages i Bytte
Byg modtages til Maltning i større og mindre Partier.

R. Jensen.

Annoncer fra Grenaa Avis 29. november 1895.

Maltgøreriet

Som tidligere sagt, var der fart over udviklingen på den tid, ikke bare i byen men også på landet.

Hvor man tidligere her havde været næsten selvforsynende, blev det nu mere almindeligt at tage til byen og handle. Hvor man før kunne klare sig med at købe salt og tobak, kommer andre varer nu ind i familiens husholdning. I avisernes annoncer kan man, i de år, pludselig se varer som: fransk sæbe, forskellige livseleksirer, rosiner, appelsiner, fin brun sukker, færdiglavede træsko og mange, mange andre varer, der ikke tidligere havde været almindelige på landet.

Men stadig var der mange, der selv lavede øl, og til ølfremstilling skal man bruge malt.

Malt er korn, næsten altid byg, som er bragt til at spire. Hensigten er at få bragt den mængde stivelse, der findes i kornet omdannet til sukker, og man tilstræber tillige at få dannet forskelli-

Parti fra Storegade ca. 1895 med det nyopførte maltgøreri i midten (nr. 43). Det lille bindingsværkshus længere oppe (nr. 41) var fra 1840-1865 beboet af Ole Jensen Jyde, den mand Søren Kanne reddede fra druknedøden.

Maltgører Rasmus Jensen ·

ge stoffer, der giver lugt og smag til øllet.

For at få kornet til at spire er tre ting nødvendige: En tilstrækkelig mængde fugtighed, en passende temperatur og rigelig tilgang af frisk luft, da spiringen ledsages af en kraftig rådningsproces, hvor kornet optager ilt og udånder kulsyre.

Fremstillingen af malt sker på den måde, at det omhyggeligt rensede korn først opblødes i vand, det »står i støb«, dels for at kornet skal optage den for spiringen nødvendige mængde vand, dels for at rense kornet.

Støbningen foregår i store beholdere, med en hyppig skiftning af vandet, da kornet hurtigt går i forrådnelse. Efter 2-4 dage bringes kornet til at spire. Dette foregår ved at det udbredes på et gulv i store dynger, der med jævne mellemrum skovles om, dels for at bevare en jævn og ensartet temperatur, dels for at forhindre temperaturen i at stige for stærkt.

Når malten er så tør, at kimen er dræbt, underkastes det en yderligere tørring på maltkøller, bestående af opmurede rum med trådfletning, hvorpå malten anbringes.

Tørringen er, hos Rasmus Jensen, foregået ved varme fra en kæmpe stor muret ovn, der stadig findes i kælderen.

Tørringen må være foregået på 1. sal, da der endnu ved ombygningen i husets tykke mure fandtes varmtluftskanaler fra kælderen og herop, samt rundt om i væggene store spjæld, så man kunne regulere varmen. Tørringen foregår i to tempi. Ved anden tørring løsnes en del af de tørrede rodspirer. De øvrige rodspirer fraskilles i roterende tromler og udgør et værdifuldt kvægfoder.

Den færdige malt lagres nu i høje dynger, ventende på at blive solgt. Og solgt blev det, for Rasmus Jensen var en dygtig forretningsmand. Først og fremmest har han købt byg af bønderne i oplandet, eller byttet byg for malt, hvilket man kan se af hans annoncer i Grenaa Avis.

Men han har også fået en fod inden for hos det store handelsfirma Lundberg i Ebeltoft, til hvem han var storleverandør.

Fru Maltgører Jensine Jensen

Udover det har han formentlig solgt de frasorterede spirer som kvægfoder.

Selv om han var i skarp konkurrence med mindst to andre maltgørerier i byen, var det ham, der omtaltes med respekt og skabte sig en formue.

Andre virksomheder i byen

Udover den aktivitet det skabte når bønderne kom ind til byen, til marked eller dyrskue, har der også i dagligdagen været en ret livlig trafik i byens gader.

Omkring kirken, på torvet, var de store købmandsgårde placeret, og her boede byens bedre borgerskab.

Der var stadig mange gårde inde i selve bykernen med kreaturhold. Disse dyr blev hver dag drevet gennem gaderne, ned gennem Storegade, ud gennem Skolestræde (tidligere benævnt Fægyden) og ud i Fælleskæret, og tilbage igen om aftenen.

I Storegade og Lillegade har handel, håndværk og småindustri været koncentreret.

Her fandtes på den tid: Bryggeri, brændevinsbrænderi, garveri, malere, skræddere, sadelmagere, drejere foruden træskohandel, skorstensfejer, brolægger, smed, små købmandsgårde, værtshuse, et herberg for håndværkssvende.

Udbud og efterspørgsel

Det danske erhvervsliv i slutningen af det 19. århundrede var udpræget baceret på landbruget. Størstedelen af den danske befolkning var beskæftiget ved landbrug, men også handel, håndværk og industrien havde sin oprindelse her.

Omkring 1870 kom landbruget ind i en kriseagtig tilstand. Korn fra Rusland og USA fragtedes til Europa med de nye dampskibe, der gjorde omkostningerne betydelig lavere end hvad der hidtil havde været gældende.

Denne forøgelse af udbudet betød lavere priser og dermed mindre fortjeneste til landbruget, der på dette tidspunkt overvejende var kornproducerende.

Krisen slog dog aldrig rigtig igennem i Danmark. Det danske landbrug forstod at omlægge en stor del af produktionen fra korn til animalske produkter: Kød, smør og æg.

Dette, sammen med en række andre faktorer, gjorde, at man ikke faldt tilbage til igen at være selvforsynende, sådan som man så ofte ser det ske i krisetider.

Det var naturligvis heldigt for Rasmus Jensen. På et gunstigt tidspunkt fandt han sig en niche, købte billigt og solgte dyrt og skabte sig på denne måde en blomstrende virksomhed.

Uden tilsyneladende at vide noget om markedsføring, afsætningslære eller virksomhedsøkonomi, skabte han sig et lille imperium ved godt gammeldags købmandsskab.

Maltgører Rasmus Jensen og fru Jensine (Sine) i Skolestræde med hestene Lotte og Musse samt hunden »Ducke« 1911.

Det fortælles, at han var en stille og rolig mand, der passede sin virksomhed og passede på sine penge. Han var vellidt og respekteret over alt.

Efter hans død i 1921 overgik virksomheden til den mangeårige medarbejder Carl Petersen, der udvidede med et æblemosteri.

Der blev bygget om og der blev bygget til.

Det lille hus, hvor nu tøjkredsen har til huse, er fra denne periode. Her kunne man aflevere æbler af egen avl og få æblemost i bytte. Men tiderne skifter, og også for denne virksomhed løb udviklingen for stærkt.

Maltgører Petersen gav op, og i de næste år havde det smukke hus skiftende ejere, bl.a. Nielsen Tæpper A/S, der anvendte huset som lager.

Det anselige hjørnehus havde nok lidt en krank skæbne, hvis ikke tømrermester Bent Hansen havde haft en forkærlighed for gamle huse og med nænsom hånd havde restaureret »det gamle maltgøreri«, så også eftertiden kan glæde sig over det smukke hus fra 1894.

Storegade 43 efter restaureringen 1984.

Kilder:

Randers Amts Historiske Årbog
Grenaa, side 680-681
Carl Svenstrup - Grenaa Bys Historie, Bind B, side 242, 261, 262,344 og 373.
Grenaa Avis 29.11.1895-22.09.1923
Historiske Huse i Grenaa, Udgivet af Nationalmuseet i samarbejde med Djurslands Museum.
Brandforsikrings-protokoller for Grenaa Købstad, 1847-1857
Grenaa Byråds forhandlingsprotokol 1894.

Grenaa Andels-Svineslagteri

Udsnit af Slagteriets historie

Af Erik Christophersen

Fredag den 8. februar 1985 gik flaget på halv stang på øst JYSKE slagteriers afdeling i Grenaa for at markere dagen for lukningen af virksomheden på Østerbrogade 43. At driften blev indstillet tidligere end den 1. april, som oprindelig bebudet, blev fra øst JYSKEs side forklaret med en uventet stor udsivning af arbejdskraft til afdelingerne i Hadsten og Randers. Således havde over halvdelen af de 97 ansatte accepteret ledelsens tilbud om forflyttelse til de afdelinger indenfor fusionen, hvortil produktionen i Grenaa – opskæring af svin – skulle overføres.

At netop afdelingen i Grenaa stod foran en nedlæggelse, var en overraskelse for mange, ikke mindst for de ansatte, der efter 20 afskedigelser i oktober 1984 var blevet beroliget med, at virksomheden ikke var i fare – for så få dage senere at få overrakt fyresedlen. Tilmed kunne afdelingen i Grenaa i det seneste regnskabsår præstere et pænt overskud.

Nedlæggelsen må ses på baggrund af de skarpe konkurrencevilkår indenfor slagteribranchen. Følgerne heraf er et vedvarende krav om effektivitet, og hvad specielt afdelingen i Grenaa angik, henviser sekretær A. H. Jørgensen, øst JYSKE, til den for store afstand mellem Grenaa og de øvrige afdelinger indenfor fusionen. Desuden spillede det også en rolle, at nabovirksomheden Gredana forinden havde tilbudt at købe virksomheden. Salgsprisen blev godt 6 mill. kr.

På tærsklen til 1986 omfatter øst JYSKE slagterier (amba) afdelinger i Bjerringbro (hovedsædet), Hadsten, Hadsund, Hobro, Randers, Samsø, Aars – og en nyopført afdeling i Sdr. Borup.

Den definitive nedlæggelse af én af Grenaas gamle virksomheder og arbejdspladser – startet som Grenaa Andels-Svineslagteri – har givet anledning til det følgende, historiske tilbageblik.

Oprettelsen af Grenaa Andels-Svineslagteri

Indvielsen af Grenaa Andels-Svineslagteri fandt sted den 9. august 1904, da den første gris – indleveret af andelshaver Chr. Holck Jensen, Allelev – blev stukket af direktør Lyngsøe under overværelse af den forsamlede slagteribestyrelse. Hermed var Danmarks 29. andelsslagteri taget i brug; men med lidt større smidighed blandt de lokale landmænd kunne slagteriet imidlertid være blevet blandt landets allerførste af sin art.

Initiativet i vinteren 1887-88

Da andelsslagteriet i Horsens blev indviet den 22. december 1887 som landets første, diskuteredes initiativet på Horsens-kanten ivrigt landet over, og på

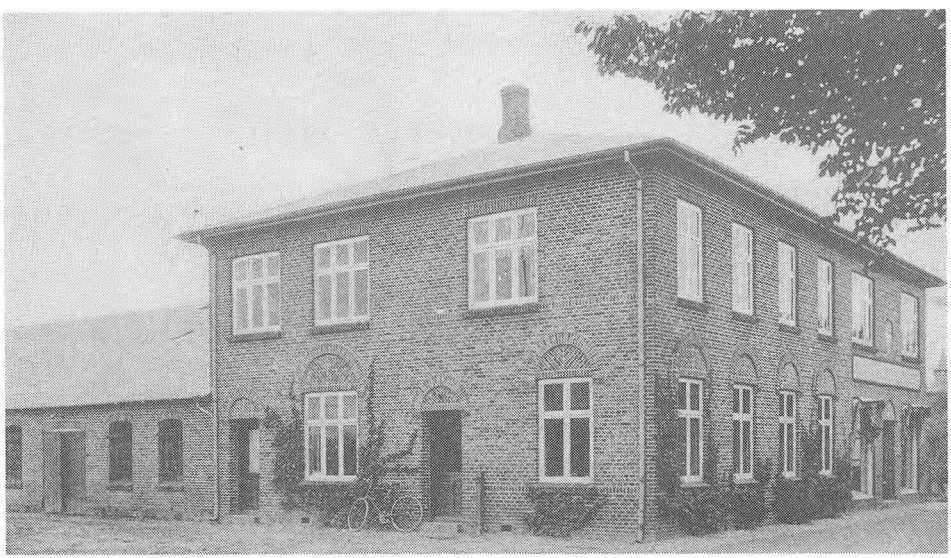

Postkort med slagteriets hovedbygning 1904. I stueetagen indrettedes fra starten kontor og butik, mens der på første sal var direktørbolig – helt indtil 1969. Bag det midterste gavlvindue blev bestyrelsesmøderne afholdt i de første mange år, indtil antallet af bestyrelsesmedlemmer var blevet så stort, at møderne til sidst måtte forlægges til byens etablissementer. Yderst t.h. skimtes tagrytteren, der dengang prydede Grenaa Dampværeri.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

Djursland havde landboforeningerne i Kolind og Grenaa allerede efter en tid med heftig mødeaktivitet hver nedsat et udvalg, der målbevidst skulle arbejde hen imod starten på, hvad man kaldte »Djurslands Svineslagteri«.

»Man tør være forvisset om, at Planen realiseres«, hed det optimistisk i »Grenaa Folketidende« den 28. december, og skribenten havde næppe forestillet sig, projektet kunne strande på en fundamental uenighed om slagteriets placering. Men Kolind Landboforening holdt stædigt på, at Kolind måtte være det ideelle sted p.g.a. byens centrale placering på Djursland og p.g.a. gode ferskvandsforhold. Grenaa Landboforening mente omvendt – ivrigt støttet af »Grenaa Folketidende« – at slagteriaffaldet (hjerter, lever m.v.) lettest kunne afsættes i en større by som Grenaa. Atter andre foretrak tilslutning til et påtænkt storslagteri i Aarhus for at få anlægsudgifterne spredt mest muligt.

Det stod hurtigt klart, at enighed var umulig, og i stedet forsøgte Grenaa Landboforening på egen hånd at sikre ét grundlag for et slagteri i Grenaa. Trods ihærdig agitation fra fremtrædende landmænd som hofjægermester Dinesen, Katholm og proprietærerne Kirketerp, Drammelstrup og Nikolaisen, Aalsrode nåede man dog langtfra den garanti om årlig leverance på 8000 svin, som man havde sat sig som minimum – efter at have rådført sig med fagfolkene i Horsens. I det tidlige forår 1888 måtte forsøget hermed anses for mislykket.

På Randers-kanten havde man spændt fulgt udviklingen på Djursland, og da også et projekt ved Hobro blev opgivet på denne tid, var vejen banet for et andelsslagteri i Randers. Et betragteligt antal af det nye slagteris andelshavere var bosat på Grenaa-egnen.

Andelsslagteriernes almindelige baggrund

Interessen for et slagteri på Djursland må ses som udtryk for, at omstillingen indenfor landbruget til animalsk produktion også var i fuld gang på Djursland på denne tid. Et første udtryk for omlægningen så man allerede i form af de mange mejerier, der var skudt op rundt omkring, og også Djursland havde fået sit første, moderne mejeri i 1887 med Voldby Andelsmejeri. Bl.a. mejeridriften skabte basis for større svinehold især med henblik på eksport til det store og voksende engelske baconmarked. Tyskland havde ellers hidtil været hovedaftageren af danske svin, der som fedesvin levende var blevet transporteret ned til Koopmanns slagtehaller i Hamburg. Herfra var en stor del af svinene i slagtet stand blevet videresolgt i England. Et tysk importforbud for levende svin i 1887 gav imidlertid startsignalet til at anlægge danske slagterier i stor stil og til at satse direkte på det engelske marked. I stedet for fedesvin drejede det sig nu om at fremavle de slanke, kødfulde baconsvin, som englænderne foretrak. Til det formål blev det engelske yorkshiresvin indført til Danmark.

Omstillingen indenfor landbruget er nøje knyttet til det særlige danske fænomen, andelsbevægelsen. Her løb mange af tidens strømninger sammen i én, stærk bevægelse. Dens særkende var på Djursland som andre steder i landet bøndernes ønske om selv at styre og kontrollere den videre forarbejdning af deres produkter. Derved kunne man opnå en bedre og mere ensartet kvalitet – og dermed en højere pris. Ved at stå sammen økonomisk mente man at kunne frigøre sig for omklamringen fra pengemændene i byerne og deres opkøbere ude på landet. I dette modsætningsforhold lå gemt den traditionelle modsætning mellem land og by, men også tidens politiske strid mellem partierne venstre og højre. Andelsselskaberne blev i sig selv med deres strengt demokratiske ledelsesformer et solidt modstykke til Estrup-styrets formynderi.

Andelsbevægelsens tanker om selvhjælp stod også i dyb gæld til tidens folkelige strømninger, og netop højskolefolk var særdeles aktive, når nye andelsselskaber skulle stiftes. Forstanderen på Voldby Højskole, Jeppe L. Vest var således hovedkraften bag oprettelsen af byens mejeri, og Vest, der var en veltalende og engageret debattør, var også en ivrig fortaler for et slagteri på Djursland omkring på møderne i vinteren 1887-88. Vest skulle man høre mere til 15 år senere, omend fra en lidt anden kant.

Det nye forsøg i 1903

Efter en periode med stilhed på slagterifronten startede en ny anlægsbølge efter 1895, da det tyske importforbud blev genindført, og i 1903 forsøgte man sig igen i Grenaa.

I februar og marts afholdtes en række møder omkring på byens hoteller med det formål pøny at undersøge stemningen for et lokalt slagteri, og som i 1887 nedsattes der et udvalg til at arbejde videre med sagen. Udvalgsformanden var den foretagsomme indehaver af »Grenaa Folketidende«, redaktør Jacob Skjødsholm, der også var landmand og tillige ivrig venstremand. Sammen med partifællen P. Pedersen Damgaard, Aalsø undersøgte Skjødsholm først interessen for et andelsslagteri blandt byens førende borgerskab og blandt den politiske ledelse. Man mødte lutter velvilje. Byrådet var således omgående indstillet på at stille en

Jeppe Larsen Vest (1844-1909) var forstander på Voldby Højskole i hele skolens eksistens, d.v.s. i perioden 1868-1908. Selvom skolen konstant var tynget af økonomiske problemer, havde Vest overskud til at slå et slag for andelssagen. Han var således manden bag oprettelsen af landsdelens første andelsmejeri, Voldby Andelsmejeri, hvis formand han var i årene 1887-1908. I spørgsmålet om et andelsslagteri i Grenaa i 1903 mente Vest ikke, at egnen kunne »klare« flere slagterier.

(Udl. af Nørre Djurs Egnsarkiv)

grund gratis til rådighed p.g.a. projektets store betydning for byen. Samtidig viste det sig, at omkring 80 af byens borgere var villige til at give bankgaranti for den fastsatte anlægssum på 80.000 kr. Den modsætning, som fandtes i mange byer mellem slagteri-andelsfolk og byens borgerskab og banker – og som truede med at bremse mange slagteriprojekter – kunne ikke spores i Grenaa. Men her fandtes jo heller ikke i forvejen noget privat slagteri, som det var tilfældet i adskillige andre byer. Endelig havde andelsideerne efter århundredskiftet også mistet noget af deres samfundsomvæltende klang. Grenaas to aviser skrev således begge klart positivt om planen – venstre-avisen »Grenaa Folketidende« nok med større begejstring end højrebladet »Grenaa Avis«, men det skyldtes vel blot, at det var Skjødsholm selv, der forfattede artiklerne.

Dårlig luft fandtes derimod til fulde mellem egnens svineproducenter og de nærmeste privatslagterier i Aarhus og Randers. Og efter sigende skulle Pedersen Damgaard for alvor være blevet grebet af tanken om et andelsslagteri, da han afslørede en opkøber fra ét af slagterierne i at stikke foden ind under svinevægten under vejningen.

Omsider kunne hvervningen af andelshavere gå i gang; men her viste der sig hurtigt hindringer, eftersom der var skarp rift om andelshavere netop på Grenaa-egnen. Det var nok et mindre problem, at der var alvorlige bestræbelser i gang for at starte et slagteri også i Ebeltoft. Langt værre var det, at andelsslagteriet i Randers ikke var til sinds at opgive sin stærke position på Østdjursland.

For at komme de nye rivaler fra Grenaa i forkøbet lod Randers-folkene derfor arrangere offentlige møder i Voldby, Gjerrild, Glæsborg og Grenaa med det klare formål grundigt at få bremset det nye initiativ. Et yderligere motiv var, at den 7-års periode, som andelshaverne i Randers tegnede sig for ad gangen, ville udløbe i 1904, hvorefter det stod landmændene frit for, hvem de ville levere til. Indbyder til møderne var forstander Vest, Voldby Højskole, der altså havde sat sig i den vanskelige situation at skulle forsvare ét andelsselskab for at forhindre dannelsen af et andet. Møderne, der fandt sted i april, blev dramatiske og stærkt følelsesladede – ikke mindst mødet på Hotel Skandinavien, hvor 500 nysgerrige var mødt frem. Skjødsholm, Pedersen Damgaard, dyrlæge M. Dyekjær og sagfører Viale mødte kampberedte frem og gjorde deres yderste for at tilbagevise påstanden om, at et slagteri i Grenaa ville blive for lille og urentabelt og derfor ville give for lav efterbetaling til andelshaverne. Statistiske tal om små og store slagterier fløj gennem luften sammen med direkte beskyldninger for løgnagtighed. Ifølge Skjødsholms egne

Jacob Skjødsholm – sammen med Pedersen Damgaard hovedkraften bag oprettelsen af Grenaa Andels-Svineslagteri i 1903-04. Skjødsholm var i sine velmagtsdage engageret i mangt og meget i Grenaa. I sine yngre år beskriver Carl Svenstrup ham som en ilter kampnatur og ivrig angriber af byens borgerskab. Med tiden blev han mere forsonlig, men dog ikke mindre initiativrig. Blandt Skjødsholms gøremål udover at være redaktør og avisejer kan nævnes hans engagement i Gjerrild-Grenaa baneprojektet. Fra 1908 blev hans hovedvirkefelt bankverdenen, idet han startede »Grenaa Landbrugsbank«. Da den krakkede i 1922, forlod han byen.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

vurderinger i avisen dagen efter var Randers-gæsterne alt i alt blevet totalt til grin i deres klare mangel på argumenter og deres svigtende evne til »at iklæde deres Tanker en tiltalende Form«. Endvidere havde forstander Vest blameret sig fælt ved at skamrose direktør Boisen fra Randers i stærkt følelsesladede vendinger.

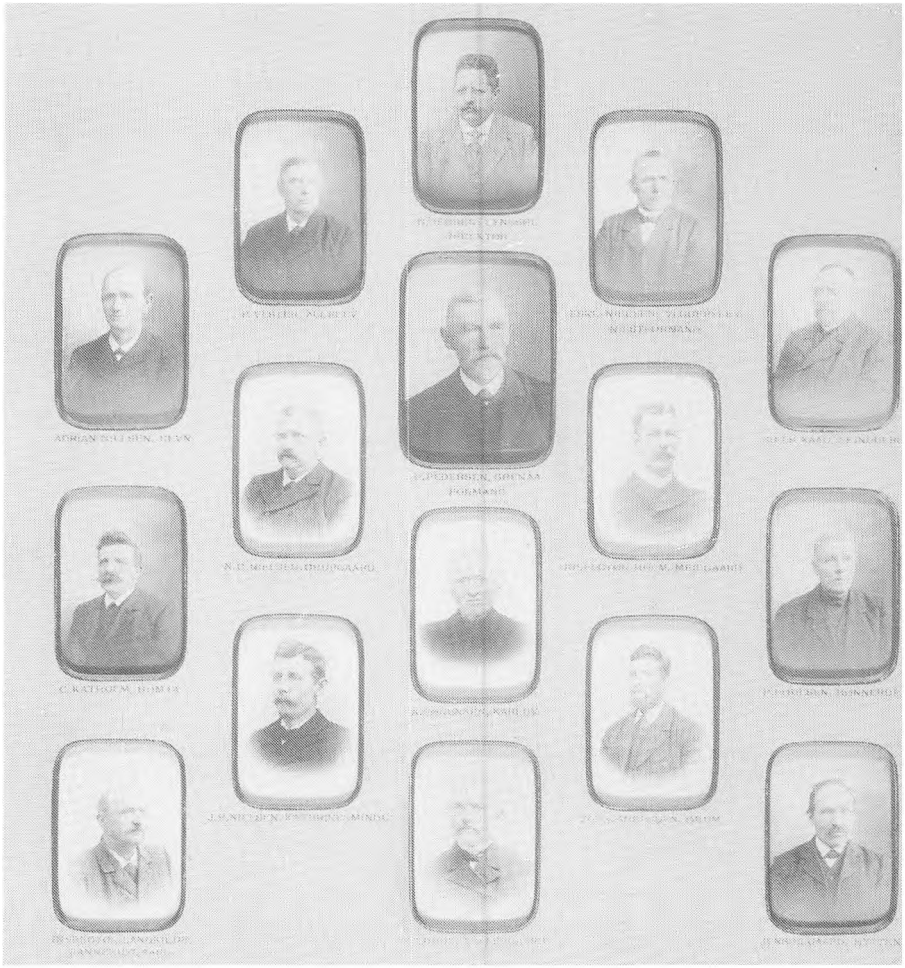

Slagteriets første bestyrelse – valgt på den stiftende generalforsamling i Pavillonen, den 19. sept. 1903. Gdr. P. Pedersen Damgaard, Aalsø var selvskreven som formand p.g.a. sit store arbejde forud for etableringen af det lokale slagteri, og fordi han nød almindelig anseelse i landbokredsene omkring Grenaa – iøvrigt ligesom broderen, folketingsmand N. Pedersen Nyskov. Pedersen Damgaard, der også var byrådsmedlem – valgt af venstre – blev i sin formandstid 1903-18 hver gang genvalgt uden modkandidat og med akklamation.

Bestyrelsen var i den første tid suppleret med 3 repræsentanter for de borgere i Grenaa, der havde stillet garanti for anlægssummen. Disse 3 personer var: Jacob Skjødsholm, Mikkel Dyekjær og købmand Hermansen. Billedet viser dog kun den ordinære bestyrelse.

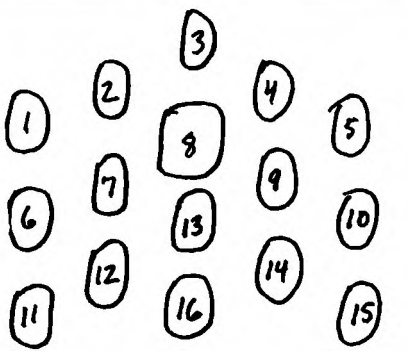

1. Husmand Adrian Nielsen, Revn
2. Gdr. P. Vester, Allelev
3. Direktør N. Jensen-Lyngsøe
4. Forpagter Eske Nielsen, Veggerslev (næstformand)
5. Gdr. Niels Kaag, Skindbjerg
6. Gdr. C. Katholm, Homaa
7. Proprietær N. C. Nielsen, Ørupgaard
8. P. Pedersen Damgaard, Aalsø (formand)
9. Inspectør Holm, Meilgaard
10. Sognefoged P. Poulsen, Bønnerup
11. Inspectør Langkilde, Fannerupgaard
12. Proprietær J. P. Nielsen, Kathrinesminde
13. Forpagter A. Sørensen, Karlby
14. Gdr. Johs. Andersen, Ørum
15. Husmand Jens Elgaard, Hytten
16. Proprietær S. Lunøe, Enslevgaard.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

Tegningen af nye andelshavere i de følgende uger, syntes imidlertid klart at modsige redaktørens udsagn, for trods hans gentagne forsikringer om det modsatte gik tegningen overmåde trægt – men dog fremad. Gang på gang blev den stiftende generalforsamling udskudt for til slut at blive fastsat til en gang efter høst – nærmere bestemt den 19. september.

Grundlæggelsen af Grenaa Andels-Svineslagteri

På generalforsamlingen, der blev afholdt i Pavillonen – netop indviet året før – meddelte Skjødsholm, at der indtil nu havde tegnet sig 883 andelshavere for den første 10-års periode. Disse havde forpligtet sig til at levere mindst 9060 svin om året.

Til den første formand for Grenaa Andels-Svineslagteri valgtes Pedersen Damgaard, Aalsø, og bag sig fik han en 14-mands bestyrelse, hvor såvel husmænd som proprietærer var repræsenteret. Bestyrelsen skulle suppleres af 3 repræsentanter for garanterne i Grenaa, indtil anlægssummen var betalt. Denne 3-mands gruppe bestod af Skjødsholm, købmand Hermansen og Mikkel Dyekjær. Sidstnævnte blev også slagteriets første dyrlæge, efter at der i 1905-06 blev gennemført en ny, banebrydende veterinærlov, der påbød fast dyrlægekontrol på svineslagterierne. Som direktør antog man kort efter årsskiftet N. Jensen Lyngsøe, der havde en fortid som bogholder ved andelsslagterierne i Odder og Skive. Hans årsløn blev fra starten iøvrigt fastsat til 2000 kr. plus 10 øre pr. slagtet svin. Hertil kom fri bolig (på slagteriet) og brændsel.

Straks efter generalforsamlingen meddelte Grenaa Byråds Markudvalg, at man nu kunne imødekomme et tidligere fremsat ønske om en grund umiddelbart vest for bomuldsspinderiet (Grenaa Dampvæveri). Den købte grund – på halvanden tdr. land – ejedes af H. P. Rosenvinge, der havde indvilliget i at sælge for en pris af 50 øre pr. kvadratalen. At Rosenvinge hermed frivilligt gav afkald på en udvidelsesmulighed af dampvæveriet, skulle han sidenhen have fortrudt mange gange. Forinden havde man også løst drøftet mulighederne for en grund nede ved åen – for at lette vandforsyningen til slagteriet – eller en grund i forbindelse med statsbanernes vejerbod (d.v.s. umiddelbart bag den nuværende Shell servicestation på Østerbrogade). Men den erhvervede grund i det nye Østerbrogade-kvarter mente man ganske enkelt var byens bedste grund.

På grunden opførtes i løbet af foråret og sommeren 1904 slagteribygningerne efter tegninger af arkitekt Carl Madsen, København. Hoved-entreprisen deltes mellem murermester J. P. Sørensen og tømrermester A. Bilde, begge Grenaa. Willy Meier, der var overmontør hos firmaet »Atlas«, stod for installeringen af maskinerne. Kort efter startede Meier egen virksomhed i Grenaa med slagterimaskiner som speciale, og »Meiers Maskinfabrik« fik i de kommende årtier mange opgaver på slagteriet i Grenaa.

Først 3 måneder efter slagteriets indvielse blev der indlagt elektrisk lys, og i denne tid må man, som det var tilfældet på andre slagterier, have klaret sig med gaslys i selve slagteafdelingen og med petroleumslys på kontoret.

Allerede i foråret 1904 var det blevet besluttet, at der snarest skulle oprettes 3 slagteriudsalg i byen. Udsalget på Østergade blev først oprettet, da man overtog slagter Rønnings forretning i 1917, mens udsalget på Strandgade blev startet i 1927. Udsalget på selve

Grenaa Andels-Svineslagteri

modtager Svin fra Andelshaverne første Gang Torsdagen den 11. ds. og fremdeles hver Mandag og Torsdag indtil Kl 11 Formiddag, og afregnes disse efter „Fyske Andelsslagteriers Fællesnotering".

Vægtgrænsen er fra 115—150 Pd. slagtet Vægt.

Første indbydelse til slagteriets andelshavere om at leverancerne af svin nu kan begynde.

(bragt i »Grenaa Folketidende« 9. aug. 1904)

Grenaa Andels-Svineslagteri.

Vi noterer følgende Priser for Affald:

Saltede og første Hoveder	12	Øre pr. Pd.
Røgede Hoveder	16	— —
Hals & Skinkeben	18	— —
Rygben & Ribben	7	— —
Smaafod	45	— —
Snitter	35	— —
Halsfod	15	— —
Mørbrad	75	— —
Tæer	2	— pr. Stk.
Hjærter	12	— —
Mellemgulv	20	— —
Leverc	55	— —
Nyrer	2	— —
Grever	7	— pr. Pd.
Garanteret rent Flommefedt i Blærer	42	— —
Blærefedt Nr. 2 (fri for fremmedStubblanding)	35	— —
Flomme	35	— —
Cervelatpølse	50	— —
Medisterpølse	50	— —
Rullepølse	60	— —
Knækpølse	10	— pr. Stk.
Saltet Spæk	40	— pr. Pd.
Roget bo	45	— —
Store røgede Skinker	38	— —

Priserne ere de samme i vort Udsalg som hos vore Forhandlere. Slagteriets Udsalg er lukket fra Kl. 12 til 1½.

Den første prisliste fra slagteriets udsalg - bragt i »Grenaa Avis« 13. januar 1905. Grisehoveder må have været en stor artikel dengang, og de har kunnet købes i flere, interessante tilberedningsvarianter. Blandt andre iøjnefaldende tilbud i tidens løb kan nævnes tilbuddet på fedtegrever til fremskynding af æglægning (!) (fra 1908) eller sommer-tilbuddet på slagterivarer-nedsat p.g.a. varmen (1914). I de første år må køleforholdene have været langtfra ideelle. Fra tiden omkring 1960 skal også nævnes annonceringen om færdige middagsretter, der iøvrigt var en stor succes på den tid.

slagteriet kom imidlertid i gang fra starten, og til at drive det havde bestyrelsen ansat fru Johanne Boserup, der ved siden af skulle assistere ved bogholderiet – hvilket dog efterhånden blev hendes hovedopgave. Fru Boserup var enke efter møller Chr. Boserup, Baunhøj Mølle, og i 1901 havde hun solgt møllen, efter selv at have stået for driften af den i 3 år. Slagteriet blev hendes arbejdsplads i de følgende 33 år. Fru Boserup var en dygtig og alsidig kvinde, og ved siden af sit arbejde gav hun også privat sprogundervisning. J. A. Nielsen husker tydeligt idag fruens monumentale skikkelse i Grenaas bybillede, når hun skred afsted med sin cigar i munden. Fru Boserup var vel én af byens første cigarrygende kvinder – i det mindste på offentlig vej.

Slagteriets faste medarbejderstab var i 1904 på bare 10 personer, og blandt førstegenerations arbejderne kan nævnes Rasmus Sørensen (»Ras Knold«), Mathæus Busk, Chr. Petersen (»stikkeren«), Niels J. Haumand og Niels Madsen. Af disse kunne de 3 førstnævnte fejre deres 25-års jubilæum sammen med deres arbejdsplads i 1929. På denne tid arbejdede Haumand som slagteriudsalgenes faste kreaturopkøber (på motorcykel) omkring på Djursland. Om Rasmus Sørensen kan nævnes, at han blev den første formand for Slagteriarbejderforbundets Grenaa Afdeling (stiftet 11. dec. 1908), der startede med et medlemstal på 12. Medlemskontingentet var i starten på 15 øre om ugen, hvilket skal ses i lyset af, at ugelønnen for en slagteriarbejder dengang var på 19-24 kr. – afhængig af ens anciennitet på stedet. Den faste ugentlige arbejdstid var dengang på 50 1/2 timer, hvortil kom (ofte meget) overarbejde. Slagteriformanden var iøvrigt stærkt fortørnet over, at »fag-

Udateret billede, der formodentlig viser den første medarbejderstab på Grenaa Andels-Svineslagteri. Billedet må være taget kort efter slagteriets indvielse den 9. august 1904. Billedet er taget på slagteriets østside – ned mod havnen – og Østerbrogade ses yderst til venstre. Bortset fra Grenaa Dampvæveri (indviet 1893) og slagteriet var der ikke megen bebyggelse i Østerbrogade-kvarteret på denne tid.

1. Slagtemester
2.
3.
4. Kristian Andersen (»Moserøv«) (?)
5. Rasmus Sørensen (»Ras Knold«)
6. Niels Madsen
7. Niels J. Haumand
8. Chr. Petersen (»Stikkeren«)
9.
10. Jens Jensen (?)
11.
12.
13. Fru Johanne Boserup (butiksbestyrer og bogholderske)
14. Direktør N. Jensen Lyngsøe
15.
16.

I vinduet: Fru Marie Lyngsøe (f. Mølholm)

En person som Mathæus Busk burde også have været til stede ved fotograferingen, da han blev ansat på slagteriet fra starten.

Som det fremgår, er der den største usikkerhed forbundet med at få identificeret personerne på billedet, og det ville være ønskeligt, om læserne ville komme til undsætning. Navnene på de unavngivne personer kan eventuelt findes blandt de følgende: Søren Jensen Miller, Karl Jensen, Drejer Nielsen, Laurits M. Friis, Herman Madsen, Otto Schilbe.

De nævnte var alle blandt de første medlemmer af Slagteriarbejderforbundets Grenaa Afdeling, der blev stiftet den 11. december 1908 – iøvrigt med Rasmus Sørensen som formand og Niels Haumand som kasserer.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Navnene er oplyst af J. A. Nielsen og Anna Dahl)

foreningsutøjet« også kom til Grenaa – og lokkede med lønforhøjelser på 2 kr., mod at man opgav planerne. I en lang periode herefter nægtede han pure at anerkende fagforeningens forhandlingsret, hvorfor lønforhandlinger (m.v.) blev klaret administrativt uden om slagteriformanden. Funktionærerne på slagteriet blev iøvrigt først organiseret under H. K. i 1936.

Slagteriets første 25 år

Trods vanskelighederne op til etableringstidspunktet fik slagteriet en god start, og det første tiår var præget af rolig og støt vækst, og skaren af andelshavere blev fordoblet. Det var dog fortsat en torn i øjet på bestyrelsen, at der fra egnen nord for Grenaa hvert år blev leveret ca. 1000 svin til Randers. Imidlertid faldt et forslag i 1909 til jorden om at tegne 5000 kr. i en baneforbindelse nordpå, og da Gjerrild-Ryomgård banen så i stedet blev indviet 2 år efter, var chancerne for at kapre andelshavere på Gjerrild-egnen yderligere forringet. I 1917 blev så Grenaa-Gjerrild forbindelsen endelig oprettet, men netop i dette år var slagteriet af ganske andre årsager på vej ind i en dyb eksistenskrise.

Fra nedtur til fornyet fremgang

I 1917 standsede den uindskrænkede u-bådskrig totalt baconeksporten til England, samtidig med at importen af korn (bl.a. til foder) faldt bort. De første krigsår var ellers særdeles gunstige for slagteriet på grund af meget høje flæskepriser i de krigsførende lande, men årene 1917-21 blev de hårdeste i slagteriets historie, og selv efter krigsafslutningen tog det lang tid, førend slagteriet kom på fode igen. Dels faldt eksporten til Tyskland væk efter krigen – uden at blive opvejet at den genoptagede handel med England, og dels var husdyrbestanden – især svinebestanden – i en ussel forfatning. Resultatet var stærkt svigtende leverancer af svin til slagteriet med det absolutte nulpunkt i 1919 med 4152 slagtninger (mod 30.000 i 1914), og i en enkelt uge slagtedes der bare 4 svin. Ved generalforsamlingen i 1918 udtalte formanden, at slagteriet måtte forklare sin fortsatte eksistens med, at man også

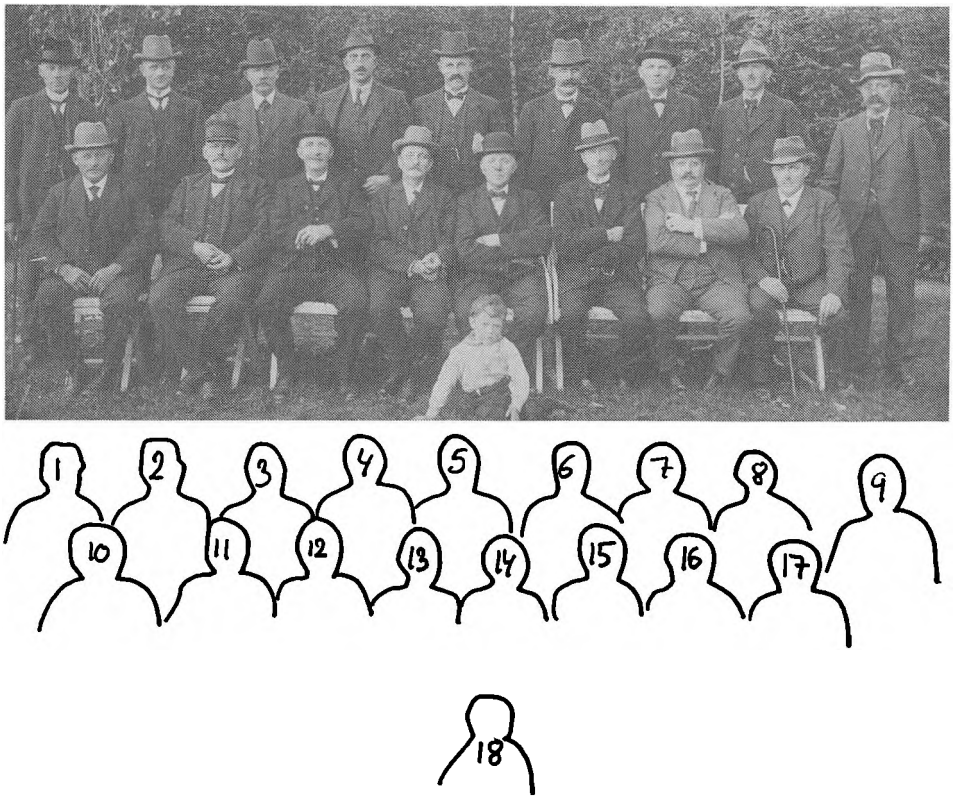

Slagteriets bestyrelse november 1919

Det muntre glimt i øjnene på flere af de opstillede tyder på, at en god frokost netop er overstået. En sådan har nok også været tiltrængt ovenpå de netop erfarede, barske kendsgerninger: Kun 4152 slagtninger i det forløbne år.

1. Rasmus Jensen, Dolmer
2. Johannes Brøbech, Laen
3. Peter Pedersen, Skindbjerg
4. J. Thygesen-Nielsen, Ørupgaard
5. H. P. Jensen, Kolind
6. E. Precht, Revn
7. David Pallesen, Tøstrup
8. Erik Clemmen, Gjerrild
9. Laurits Hougaard, Fannerup
10. Peter Thygesen, Albøge
11. Albert Rasmussen, Thorsø
13. Frederik Jahnsen, Hammelev
13. Severin Møller, Enslev (formand)
14. P. Christensen, Koed
15. Hans Jensen, Ulstrup
16. N. Jensen-Lyngsøe, Grenaa (direktør)
17. Rasmus Jacobsen, Kielstrup (suppleant for John Jensen, Kielstrup)
18. Axel Lyngsøe (søn af direktør N. Jensen-Lyngsøe)

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

De ansatte på Grenaa Andels-Svineslagteri ved 20-års jubilæet i 1924

1. Jens Anker Jensen
2. Jens Hansen
3. Carl Jensen (»An-dorre«)
4. Peter Empacher
5. Peter Andersen (fyrbøder)
6. Chr. Petersen (»Stikkeren«)
7. Kold Nielsen
8. Niels Peter Madsen
9. Alfred Bergstrøm
10. Kr. Edvard Nielsen
11. Gotfred Jensen
12. Chr. Ibsen
13. Rasmus Rasmussen
14. Carl Kjeldsen
15. Chr. Poulsen
16. Mathæus Busk
17. Alfred Nielsen
18. Fru Marie Udsen
19. Fru Marie Holberg Andersen
20. Fru Mine Rubin
21. Fru Nielsen
22. Mosegaard Kjeldsen
23. Grundtvig Jensen
24. Ejnar Schou
25. Karl Møller
26. Rasmus Sørensen (»Ras Knold«)
27. Schultze (tarmmester)

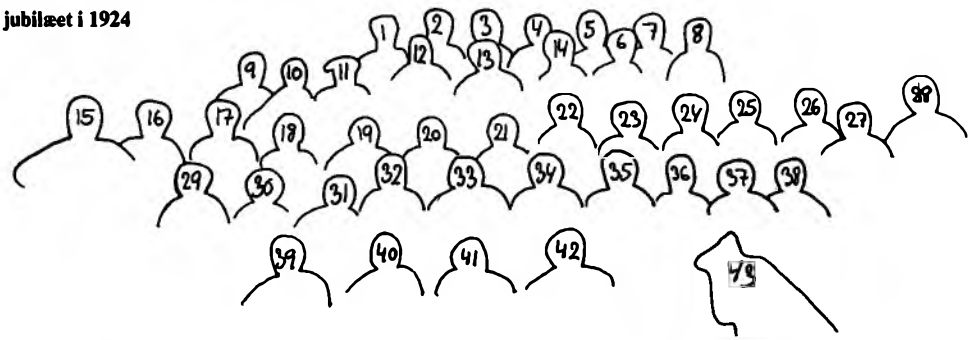

28. Steffen Møller
29. Niels J. Haumand
30. A. C. Andersen
31. Frk. Anna Dahl
32. Martin Nielsen
33. Fru Johanne Boserup
34. N. Jensen Lyngsøe (direktør 1904-34)
35. Dyrlæge Poulsen
36. Folmer Olsen
37. Slagtemester Lindby
38. Thorup
39. Lund (?)
40. P. Møldrup
41. Rasmus Johnsen
42. Jens Hansen (»Store Jens Hansen«)
43. Walther (direktør Lyngsøes hund)

Hunden fik sit velpolstrede ydre ved at opsnappe godbider inde på slagterigulvet.
(Gave fra frk. Anna Dahl, på fototidspunktet 16-årig kontorelev, senere kasserer på slagteriet. Navnene er oplyst af Anna Dahl)

Slagteriets bestyrelse ved 25-års jubilæet i 1929. Billedet er taget i Hotel Dagmars gård.

1. Valdemar Thrane, Gjerrild
2. Kristian Lassen, Gjerrild (revisor)
3. Jens Madsen, Voldby (revisor)
4. J. E. Schou Andersen, Allelev
5. Ole Bloch, Rimsø
6. Severin Holm Møller, Homå
7. Valdemar Andersen, Laen
8. Peter Petersen, Staalshøj
9. Emil Høegh, Bregnet, Thorsager
10. Niels Brøgger, Drammelstrup
11. Chr. Jensen, Kolind
12. Kr. Kristensen, Ålsø
13. Niels Lassen, Tåstrup
14. Chr. Laursen, Mastrup
15. Severin Hougaard, Dystrup
16. Peter Nielsen, Veggerslev
17. Niels Bager, Højvang
18. Thygesen Nielsen, Ørupgård
19. Severin Møller, Enslev (bestyrelsesformand)
20. Direktør Lyngsøe
21. Frederik Møller, Karlby
22. Knud Vestergaard, Åstrup
23. Axel Lunøe, Djursgård
24. Marius Jensen, Sivested.

Reglerne for sammensætning af bestyrelsen var således, at hver kommune altid skulle have én repræsentant i bestyrelsen. Det var m.a.o. ikke muligt for Kr. Lassen at være i bestyrelse sammen med Vald. Thrane. Lassens tid som bestyrelsesmedlem skulle dog snart komme, og i 1931 afløste han Severin Møller som formand. Hvad Kr. Lassen angår skal der iøvrigt henvises til Bodil Rasmussens erindrings-portræt i »Grenaa og Nørre Djurs Før og Nu 1981«.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Navne er oplyst af Anna Dahl)

var begyndt at slagte kreaturer, og der er næppe tvivl om, at de supplerende indtægter herfra stærkt bidrog til, at slagteriet også klarede skærene i de følgende år. Pedersen Damgaard, der nu var 73 år, mente iøvrigt, at tiden nu var inde til at finde en yngre afløser, og han efterfulgtes på formandsposten af gårdejer og amtsrådsmedlem Severin Møller, Enslev.

Efter 1921 gik det fremad igen for slagteriet, og ved jubilæet i 1929 kunne andelshaverne ved Djurslands største andelsforetagende fortrøstningsfuldt se fremtiden i møde – efter et rekordår med 71.000 slagtninger og med en flæskekvalitet, der konstant lå i toppen ved den særlige flæskebedømmelse i Esbjerg. I 1923-24 havde slagteriet gennemgået sin første større udvidelse siden starten for helt at kunne klare de større leverancer, der var udsigt til – ikke mindst efter at en del andelshavere i 1923 havde forladt slagteriet i Ebeltoft til fordel for Grenaa, fordi efterbetalingerne var større her.

Arbejdsgangen på slagteriet i 20'erne

Om livet på slagteriet i 20'erne fortæller frk. Anna Dahl (ansat på kontoret 1923-71), at mandag, tirsdag og torsdag var de faste indleveringsdage. Om mandagen ankom de svin, der blev sendt med banen, og de blev fragtet det sidste stykke ud til slagteriet af vognmand Trolle Christensen. Mens baneleverancerne var begrænset til denne ene ugedag, så ankom der hestevogne alle tre dage med svin udefra. Fra slutningen af årtiet begyndte der også at komme lastbiler, og efterhånden som næsten hver lille landsby fik sin egen vognmandsforretning, hørte leverancerne med banen helt op.

På de helt store indleveringsdage – f.eks. efter en strejke eller når der var frygt for prisfald – kunne der være kødannelse helt fra Dommerkontoret på Østergade og ud til afleveringsrampen på Bredstrupvej. Så var der larm og skrig i gaden, og de vognmænd, der var bagest i køen, kunne roligt afsætte en halv dag, førend svinene var afleveret, og man kunne vende næsen hjemad med en forskudsskilling fra kontoret. Forskuddet var beregnet udfra levende vægt, hvilket var et levn fra den tid, hvor landmanden afsatte sine svin til opkøbere fra privatslagterierne, og hvor der afregnedes kontant og efter levende vægt. Så var det vigtigt at have givet grisene et solidt foder, gerne med et godt tilskud af sand og savsmuld, førend de blev gennet op på vægten. På slagteriet i Grenaa holdt man med tiden helt op med at regne med den levende vægt, da det jo kun var den slagtede vægt, der havde interesse, når svinets markedsværdi skulle beregnes.

Når svinene var aflæsset, startede selve slagteproceduren, der i hovedprincippet har været den samme i hele slagteriets historie, selvom den naturligvis var langt mindre mekaniseret dengang: Fra svinefolden kom svinet ind i stikfolden til stikning (indtil 1954 ubedøvet). Dernæst fulgte skoldning, skrabning (fjernelse af børsterne), svidning (sterilisering) og »sortskæring« (bortskæring af oversvedne partier). Herefter blev svinet åbnet foran og tarme og »pluks« (lunger, hjerte m.v.) udtaget. Dernæst blev svinet »skåret for« og flækket i ryggen og hovedet løsnet, hvorefter svinekroppen blev anbragt i kølerum natten over. Dagen efter fulgte den egentlige opskæring og tilskæring, og efter grundig saltning (konservering) i saltkar (dengang i 4 døgn) og efterfølgende dræning blev de færdige baconsider ballet i »wrappers« (sækkelærred) med fire sider pr. balle – klar til eksport. »Wrappers«-ballerne afløstes i 1964 af containere.

Transporten fra slagteriet skete altid med banen, og i 1927 blev der anlagt banespor ud til slagteriet – også med forbindelse til Gjerrild-banen. Efter 2. verdenskrig blev dog også denne transport helt overtaget af lastbiler.

Svinene blev nøje dyrlægekontrolleret under slagtningen, således at der var sikkerhed for, at kun 1. klasses svin fik lurmærke-stemplet som tegn på egnethed til eksport. Svin, der havde fejl i indvoldene og f.eks. ledbetændelse – men ellers fejlfrit kød – blev typisk blåstemplet og solgt i slagteriudsalgene eller benyttet i pølsemageriet, der var blevet indrettet på slagteriet allerede i 1904. Andenklasses kød blev stemplet sort og – efter grundig gennemkogning – solgt via særlige butikker med tilladelse til at forhandle sortstemplet kød. En sådan fandtes f.eks. i Aarhus.

Endelig blev selvdøde svin og alvorligt syge svin (med stivsyge eller tuberkulose) »kogt af« i slagteriets egen destruktionskedel. Sæbefedtet, der blev tilbage, blev bagefter solgt til sæbefabrikation. Denne kedel udsendte ifølge Anna Dahl en ganske forfærdelig stank i og udenfor slagteriet, og det var en lettelse for alle, da kødfoderfabrikken »Kronjyden« (ved Assentoft) blev oprettet i 1938 – med slagteriet i Grenaa som medstifter – og kunne overtage denne mere ubehagelige del af slagteriets arbejde.

Efter at have forladt slagteriet blev den lurmærkede bacon fragtet til Esbjerg og herfra udskibet til Harwich og Newcastle. Salgsarbejdet i England blev fra starten varetaget af firmaet »L. Nielsen Ladefoged Co. Ltd.«, hvis grundlægger kom fra Skive, og som direktør Lyngsøe kendte fra sin tid her. Fra 1913 blev salgsarbejdet delt med »Danish Bacon Company«, som var stiftet af andelsslagterierne selv. De to salgsagenturer orienterede løbende

Kontorpersonalet i 1929. Billedet er taget ved hovedbygningens vestre gavl og viser f.v.: Folmer Olsen, bogholder Martin Nielsen, frk. Anna Dahl, fru Johanne Boserup (bagest), frk. Grethe Bahnsen (senere g. Borup), fru Jørgensen og Karl Borup.

De tre herrer på billedet blev alle bogholdere og sidenhen direktører: Olsen i Grenaa i 1957, Nielsen på Samsø i 1934 og Borup i Roskilde i 1946.

(Udl. af Anna Dahl)

Slagteriets kontor i 1930. F.v. ses: Fru Boserup, Martin Nielsen, frk. Bahnsen og – i solskinnet – Folmer Olsen. Frk. Dahl var på denne tid på kursus i England. Det var almindeligt, at kontorpersonalet som led i deres videreuddannelse indenfor branchen kom på kursus i det land, hvor slagteriet afsatte næsten al sin bacon.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Gave fra Anna Dahl)

slagteriet om markedsforholdene i England og om de skiftende – ofte skærpede – krav til den danske bacon, og de havde dermed indflydelse på det konsulent- og avlsarbejde, der løbende fandt sted i tilknytning til slagteriet. Adskillige andelshavere avlede og leverede således avlsorner til slagteriet. Disse blev derefter udstationeret hos andre andelshavere. F.eks. købte slagteriet fast orner hos andelshaver nr. 1964, Schou Andersen, Allelev (frk. Dahl husker stadig numrene på de forskellige andelshavere).

Slagteriets hovedaktiv var eksport af bacon til det engelske marked. Biprodukterne ved baconfremstillingen blev for en dels vedkommende solgt direkte i slagteriudsalgene, eventuelt via en forarbejdning i pølsemageriet. En del blev også afsat til slagteriets faste kunder blandt slagterne i Aarhus, hvorimod slagterne i Grenaa fik deres leverancer fra det offentlige slagtehus (startet 1916). Større mængder af slagteriaffald blev desuden hvert år eksporteret til pølseindustrien i Tyskland. Restprodukter som tarme, huder og blod blev også solgt til specialfabrikker; men det var først efter 2. verdenskrig, at disse produkter blev større, selvstændige artikler, hvilket ligeledes gælder for kødkonserves.

Slagteriet var som omtalt også begyndt at slagte kreaturer, og disse blev bagefter udelukkende solgt i slagteriudsalgene. Om kreaturslagtningerne fortæller Aksel Therkildsen, (slagteriarbejder i 30'erne), at de havde klar 2. prioritet, og at man først kunne begynde på dem, når dagens svineslagtninger var overstået – ofte først kl. 11 om aftenen. Det var udelukkende svendearbejde at slagte kreaturer, og slagtesvendene, der ellers var aflønnet på lige fod med slagteriarbejderne, fik et lille, ekstra tillæg for netop dette ar-

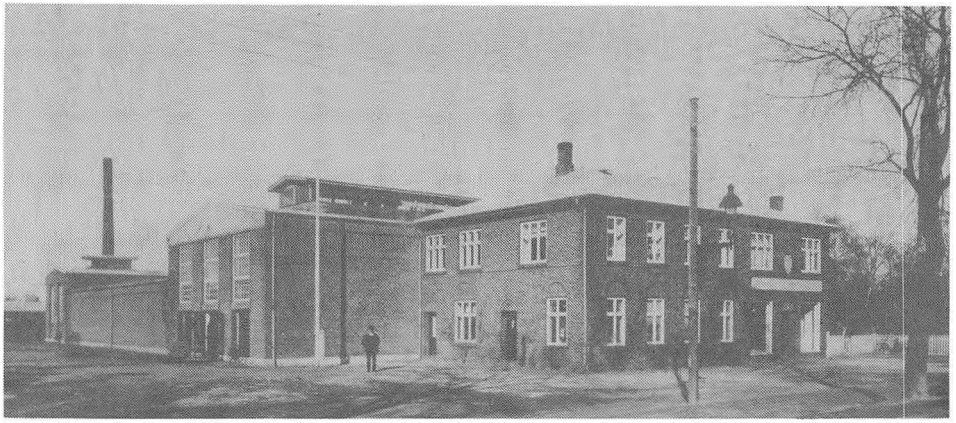

Slagteriet i 1924 umiddelbart efter den første, større modernisering. T.h. for flagstangen ses direktør Lyngsøe, mens der i gavldøren står endnu en person – måske én af direktørens to sønner, Axel eller Hakon. Bygningen helt t.v. er Det Offentlige Slagtehus, der blev oprettet af Grenaa Kommune i 1915-16. Her foregik den erhvervsmæssige slagtning, d.v.s. slagtning for private slagtermestre. I 1960 blev denne virksomhed overtaget af Grenaa Andels-Svineslagteri.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

bejde. Det var Anna Dahls opgave at udregne disse tillæg, som hun bagefter indsatte på en fælles bankbog, der blev hævet hvert år til jul. Beløbet blev så delt mellem svendene, og frk. Dahl fik udbetalt 10 kr. for sin ulejlighed – et fint tilskud til julegavebudgettet i 20'erne. Slagteriet begyndte iøvrigt først at uddanne egne svende i 1932.

Udviklingen for slagteriet i 30'ernes krise

Optimismen ved slagteriets 25-års jubilæum holdt kun kort, for året efter ramte den store, internationale krise Danmark, og dermed var de gode tider forbi – bl.a. for slagteribranchen.

Tilskyndet af høje svinepriser og lave kornpriser var svineproduktionen vokset støt, og nu stod man pludselig overfor en voldsom overproduktion og århundredets største prisfald. Landbruget oversvømmedes af fødevarer, det ikke kunne betale sig at sælge, mens andre dele af samfundet måtte kæmpe en daglig kamp for at skaffe sig den daglige føde.

LS-indflydelse i Grenaa Andels-Svineslagteri

Foranlediget af et stærkt voksende antal tvangsauktioner i landbruget opstod i 1931 protestbevægelsen »Landbrugernes Sammenslutning«, ofte bare kaldet »LS«. Bevægelsen, der havde sit udspring på Randerskanten, adskilte sig i mål og midler fra traditionel, liberal venstre-politik, idet man krævede store statslige indgreb overfor bankerne for at sikre længere henstand og bedre kreditvilkår. Derudover krævede man store lønsænkninger overalt, således at landbruget blev »økonomisk ligestillet« med andre erhverv. Her måtte især fagforeningerne stå for skud. Blev kravene ikke imødekommet, skulle man på markant vis nok vide at tage sagen i egen hånd og f.eks. gennemføre produktionsstrejker.

De nye toner indenfor landbruget kom til at sætte deres tydelige præg på slagteriet i Grenaa. Det så man første gang på den stormfulde generalforsamling 26. september 1931. Generalforsamlingen var den hidtil største i slagteriets historie og måtte p.g.a. pladsmangel i Pavillonens sal forlægges til pladsen foran musikpavillonen i anlægget.

I sin beretning beklagede Sev. Møller årets dårlige driftsresultat – trods rekordstort antal slagtninger (102.500), der endda havde nødvendiggjort en større udvidelse af slagteriet. Endvidere bekendtgjorde han, at direktørlønnen nu var nedsat med 20 % som følge af de dårlige tider – men, at man på slagteriet iøvrigt ikke havde indflydelse på alle lønforhold. Til slut understregede han det vigtige i også fremover at have et positivt arbejdsklima på slagteriet.

Herefter tog LS-folkene fat og krævede direktørlønnen sat yderligere ned (med op til 50 %), og man forlangte, at de lønforhold, der var fastlagt tarifmæssigt, burde kritiseres langt mere fra ledelsens side, end det hidtil havde været tilfældet. Endelig slog den lokale LS-leder Ric-Hansen, Stensmark fast, at tiden nu var inde til et kursskifte i slagteriets ledelse.

Den efterfølgende, hidsige debat mellem tilhængere og modstandere af den hidtidige kurs gjorde det hurtigt klart, at et kampvalg om formandsposten måtte blive udgangen på mødet. Valget gav en kneben og alt ialt overraskende sejr for LS fløjen, der fik valgt Kristian Lassen, Gjerrild – iøvrigt efter at han selv havde anbefalet genvalg af den hidtidige formand, som endda var hans modkandidat (!). Afstemningen blev først afviklet langt ud på aftenen og på et tidspunkt, hvor forsamlingen var skrumpet kraftigt ind p.g.a. aftenkulden – og Aage Han-

sen (slagteriformand 1960-72) fortæller, at generalforsamlingen bl.a. blev husket sidenhen, fordi afstemningen afvikledes ved, at man i mørket simpelthen vandrede hen til den af de to kandidater, man ville stemme på.

Svinekort og valutaaktioner

I løbet af 30'erne blev slagteriet stillet over for en række regulativer, der var resultat af tidens tværpolitiske kriseforlig. Disse havde dels til formål at styre Danmarks samhandel med udlandet, og dels sigtede de mere specielt på at bringe svinebranchen på ret køl igen gennem en produktions- og udbudsbegrænsning.

Som led i sidstnævnte blev den såkaldte svinekort-ordning sat i kraft i 1933. Den direkte anledning til ordningen var, at det kriseramte England

forinden havde skåret drastisk ned på sin import af dansk bacon – og fastlåst denne til 62 % af importen fra ikke-britiske lande.

Svinekort-ordningen fungerede på den måde, at hver landmand fik tildelt et antal svinekort. Antallet var beregnet udfra sidste års leverancer og udfra ejendommens grundværdi. Et svinekort gav ret til levering af ét svin indenfor den løbetid, der var angivet på kortet. Disse svin var så garanteret en forholdsvis høj pris, uanset om de blev solgt til England eller til hjemmemarkedet. Svin kunne udmærket leveres uden kort, men det skete til væsentligt lavere priser. Det var iøvrigt tilladt at handle med svinekort, og der udviklede sig hurtigt en kraftig spekulation i disse, og undertiden blev de endog brugt som rede penge.

Ordningen, der fungerede indtil 1940, blev vurderet blandet i Grenaa. En væsentlig anke mod den var, at den gjorde det næsten umuligt for nye svineproducenter at etablere sig. Endelig mente adskillige, at alle begrænsninger var af det onde, og at landbruget – som altid – måtte producere sig ud af krisen, og at i det mindste hjemmemarkedspriserne burde gives fri. Desuden inviterede svinekort-systemet nærmest til at handle med svin direkte ud af porten og udenom slagteriet p.g.a. de lave betalinger for svin uden svinekort. Man talte således om, at man kunne få »15 kroner for en skrøbelig gris i gården mod 5 kroner i slagteriet«. På generalforsamlingerne tordnede Kr. Lassen derfor løs mod den sorte handel – og truede med retssager og bøder, hvis de aftalte svin ikke blev indleveret i rette tid. Og i flere tilfælde måtte slagteriet føre sag mod andelshavere, der »pludselig« var ude af stand til at levere. På længere sigt fik ordningen en positiv effekt, og i slutningen af

Grenaa Andels-Svineslagteri.

I Henhold til Baconudvalgets Vedtagelse kan Bestillinger modtages indtil 10. November paa

en halv letsaltet Gris

til eget Brug. – Salg er ulovligt.

Pris 1 Kr. pr. kg – Kontant Betaling.

Udleveringen finder Sted paa Slagteriet til 17. Novbr.

Emballage til Indpakning maa medbringes.

Andelshavere, der har modtaget 1/2 Gris, kan, om ønskes, faa 1/2 mere, og Ordrer, som er afgivet efter den 23. Oktober, kan ekspederes.

Sådanne særtilbud til andelshaverne var almindelige i 30'erne. At slagteriets ansatte også ind imellem har kunnet benytte tilbuddene, har vel været på kanten af, hvad der var lovligt. Omkring 1960 opstod der pány en »svinepukkel«, og det blev igen muligt at købe disse halve svin til favørpris.

(bragt i »Grenaa Folketidende« 1. nov. 1934)

30'erne blev baconfremstillingen den mest indbringende gren af det danske landbrug – og også på slagteriet i Grenaa gik det fremad. Inden det kom så vidt, måtte dog mange slagterier indstille driften. Dette gjaldt f.eks. »A/S Djurslands Svineslagteri« i Mørke, der var stiftet i 1932, men allerede 3 år senere blev nedlagt som svineslagteri som følge af de nedsatte leverancer.

En anden af tidens omdiskuterede

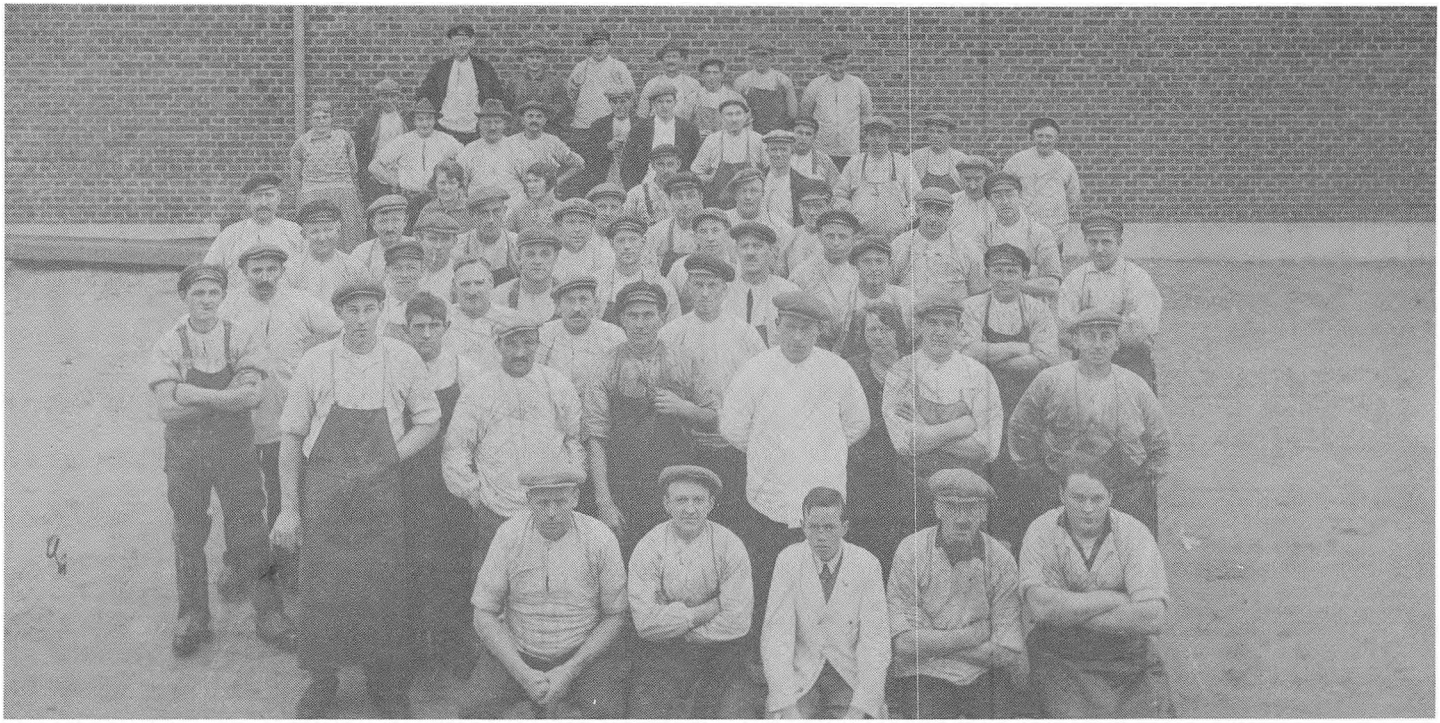

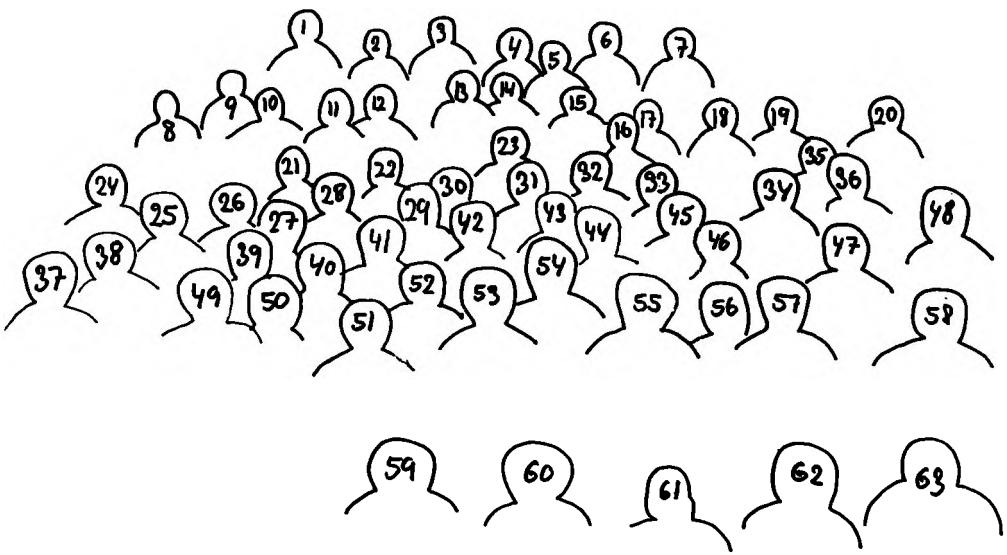
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63

Slagteriarbejderne ved Grenaa Andels-Svineslagteri 1932

1. Alfred Nielsen, Havnevej
2. Oluf Nielsen, Dolmer
3. Stig Bilde Nielsen, Venezuela
4. Sigvard Rasmussen, Markedsgade
5. Johan Kastrup, Randers
6. Jakob Petersen, Korsgade
7. Mathæus Busk, Havnevej
8. Susanne Schønberg
9. Chr. Precht, Markedsgade
10. ?
11. Niels Møller, Lillegade 34
12. Tarmmester Schultze, Havnevej
13. ?
14. ?
15. Karl Møller, Mellemstrup
16. Ejnar Schou, Lillegade 44
17. Carl Jensen (»An-dorre«), Sdr. Mølle
18. Flitner
19. Jacob Jensen, Østergade
20. Niels Haumand
21. Hertha Børgesen (f. Graff), Kølvej
22. ?
23. Peter Andersen, Østerbrog; (senere røgmand)
24. Chr. Ibsen, Kannikegade
25. A. Lund, Kannikegade
26. Chr. Petersen, Korsgade
27. Andersen, Nygade
28. Hans Chr. Rasmussen, Mellemstrup
29. Rasmus Sørensen, Østerbrogade
30. Rasmus Johnsen, Bredstrup
31. Aksel Therkildsen (senere chaufføv. Kommunen)
32. Oluf Johnsen, Bredstrup
33. ?
34. Peter Jensen, Nørregade 8
35. Chr. Poulsen, Aarhusvej
36. Karl Nielsen (senere skolebetj. v. Vestre Skole)
37. Karl Sørensen, Aarhusvej
38. Alfred Bergstrøm, Grønland
39. Laurits Broni, Lillegade 52
40. Markvart, Østerallé
41. Jens Villadsen, Markedsgade 31
42. Søren Marx, Nytorv
43. Ejner Petersen, Storegade (senere entreprenør og driftsleder v. renovationen)
44. Rasmus Sørensen (»Ras Knold«), Østerbrog.
45. Ernst Poulsen, Havnevej (senere mælkehand.)
46. Valdemar Rasmussen, Markedsgade
47. Georg Rasmussen, Bredstrupvej
48. Alfred Møldrup, Havnevej
49. Kristian Svith, Bredgade
50. Jens Christoffersen, Havnevej
51. Kristian Kold Nielsen, Nytorv
52. Peter Empacher, Østerbrogade
53. Alfred Johnsen, Kølvej
54. Jacob Petersen, Korsgade
55. Slagtemester Christensen, Nygade
56. ?
57. Villy Berents, Mellemstræde
58. Grundtvig Jensen, Søndergade
59. Karl Kjeldsen
60. A. C. Andersen (senere Strandbageriet)
61. Axel Lyngsøe (direktørens yngste søn)
62. Mosegaard Kjeldsen
63. »Bob« (pølsemager)

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Navnene er oplyst af Peter Jensen - nr. 34)

foranstaltninger var eksporterhvervenes pligt til at aflevere al fremmed valuta i nationalbanken - sammen med alle udenlandske tilgodehavender. Denne ordning var f.eks. slagterierne berørt af, og det blev en stor LS-mærkesag fra tid til anden at søge at holde sterlingvalutaen tilbage. Hensigten hermed var dels at demonstrere landets store afhængighed af landbruget og dels for mere konkret at fremtvinge en kraftig nedsænkning af kronen - og hermed forbedring af eksportindtægterne. Frk. Dahl husker tydeligt valutaaktionerne fra disse år, og at man periodevis ventede nogle uger med at aflevere sterling-checkene i Andelsbanken, mens man en tid tærede på kassekreditten og ventede på, at kurserne skulle blive bedre. Men de drastiske skridt, som man tog nogle steder, hvor man f.eks. udbetalte andelshaverne deres tilgodehavender i pundsedler eller opererede med særlige LS-nødpenge som betalingsmidler - kendte man ikke i Grenaa. I det hele taget holdt slagteriet sig altid pænt i baggrunden, når der skulle laves ulovligheder, selvom man nok kunne tale med store bogstaver om »styrke gennem sammenhold« - som på det store LS-træf i Skærvad Skov i 1932, hvor bl.a. LS-høvdingen, Knud Bach var til stede. Den i grunden moderate indstilling i slagteriets ledelse blev fra tid til anden kritiseret af de mere radikale indenfor LS, som f.eks. proprietær Lund, Kratholm.

Blandt de mange økonomiske problemer, som slagteriet måtte kæmpe med i 30'erne, skal endelig også nævnes de stærkt stigende fragtrater, som i 1932 førte til en opsigelse af aftalerne med både DSB og DFDS. I stedet arbejdede man i en periode på at få startet en direkte eksportrute fra Grenaa Havn til England ved hjælp af egne skibe i stedet for DFDS-skibe. Planen blev dog hurtigt opgivet igen, da man året efter enedes om fragtnedsættelser - både med DSB og DFDS.

Direktørskiftet i 1934

Til de økonomiske vanskeligheder kom, at slagteriet pludselig midt under krisen måtte ansætte ny direktør, da Lyngsøe i 1934 fratrådte p.g.a. sygdom - efter 30 år på posten. Hans afløser for de følgende 23 år blev direktøren på Samsø Andelsslagteri, Th. Thomsen. Der knytter sig den ejendommelighed til begivenheden, at bogholderen ved slagteriet i Grenaa, Martin Nielsen samtidig overtog Thomsens ledige direktørstol på Samsø.

Lyngsøe, der ifølge J. A. Nielsen næsten altid gik med cykelklemmer, huskes som en dygtig, men også særdeles temperamentsfuld chef. Samtidig var han en jovial selskabsmand, og at bestyrelsesmøderne i 20'erne ofte fik et meget livligt forløb, kunne man især takke Lyngsøe for - der dog fik god assistance af Severin Møller (fortæller Aksel Therkildsen, en gammel bekendt af Severin Møller). Lyngsøe var iøvrigt ikke den store tilhænger af moderniseringer og store forandringer på slagteriet, og på dette punkt - og forøvrigt på mange andre punkter - blev den nye direktør hans diametrale modsætning.

Livet som slagteriarbejder i 30'erne
At være slagteriarbejder i 30'erne i Grenaa var en yderst usikker tilværelse, og truslen om afskedigelse hang ofte over hovedet. På det punkt afveg slagteriet næppe fra flertallet af landets virksomheder. Aksel Therkildsen husker, at man kun havde en chance for at blive ansat på slagteriet dengang, hvis man kendte et bestyrelsesmedlem godt. Selv kunne han takke Severin Møller for sit job. Var man først ansat, var man til gengæld sikret en løn, der lå lidt over hvad andre arbejdere tjente dengang, selvom også slagteriarbejdere mærkede lønnedgange, som andre lønmodtagere i tiden. Den højere løn skulle dog ses i forhold til, at arbejdet dengang var fysisk særdeles hårdt og nedslidende og med en arbejdsdag, der ofte først sluttede langt ud på aftenen, for så at begynde næste morgen klokken 5.

At være ansat på slagteriet rummede også andre fordele end det lønmæssige. I 30'erne var det således almindeligt, at andelshaverne i perioder kunne bestille en halv, saltet gris på slagteriet til eget forbrug – naturligvis til priser langt under ordinær udsalgspris. Når en andelshaver ikke ønskede at benytte tilbuddet, skete det ofte, at en ansat fik lov til at købe grisen i andelshaverens navn og nummer – og til den særlige favørpris. Endvidere fik man som ansat stor rabat (10-20%) ved indkøb i slagteriudsalgene. Det var altsammen ting, der havde sin betydning dengang. Endelig fik alle ansatte til jul hver 4 pund medister og et grisehoved i julegave, mens slagteriarbejderne derudover hver fik blusestof til 2 slagtebluser – af den særlige type, der var tradition for dengang (se billedet fra 1924). Anna Dahl husker også, at de ansatte ved postvæsenet ved juletid alle fik et grisehoved fra slagteriet med tak for årets tjeneste. Også andre i byen nød dog godt af, at man havde en fødevarefabrik på stedet og J. A. Nielsen oplyser, at man dagligt kunne hente sig gratis »gode ben« på slagteriet.

Slagteriet under besættelsen

Slutningen af 30'erne blev økonomisk gunstige for slagteriet i Grenaa, og de gode tider fortsatte efter krigsudbruddet, selvom eksporten til England faldt helt væk allerede fra 1940. Til gengæld fik man en ny, rundhåndet køber i den tyske krigsmagt. Betalingerne for leverancerne lod tyskerne overføre fra de to konti i Nationalbanken, som den danske stat blev tvunget til at stille til rådighed: clearings- og værnemagtskontoerne. De årlige slagtninger lå 1940-45 på ca. 20.000 om året eller langt under halvdelen af, hvad der blev slagtet i slutningen af 30'erne. Årsagen var svigtende forsyninger af foderstof, og af det korn, man selv havde, skulle en stor del anvendes til brødkorn. For at afhjælpe manglen på foder en smule anskaffede slagteriet sig et par såkaldte kartoffeldampkogere, der kunne omsætte kartofler til svinefoder. Disse maskiner gik på omgang mellem andelshaverne og blev iøvrigt så stor en succes, at de forblev i brug i mange år efter krigen.

Det store produktionstab under krigen blev med tiden mere end opvejet af de høje priser, som tyskerne betalte – og priserne her smittede omgående af på hjemmemarkedsprisen.

Tvangsleverancerne til tyskerne og arbejdsfordelingen på slagteriet
Som under 1. verdenskrig måtte slagteriet på linie med andre slagterier reservere en fastsat kvota til hjemmemarkedet, mens tyskerne beredvilligt overtog resten. Og tyskerne var ikke kritiske. Flæsket måtte gerne være meget fedt, og det fine, stribede flæsk, som englænderne krævede, måtte i situationen anses for utidig luksus. Aksel Therkildsen fortæller dog, at de tyskere, der var udstationeret i Grenaa, foruden de sædvanlige leverancer også ønskede, at slagteriet skulle begynde at producere pølser, der svarede til den type og standard, man kendte hjemmefra. Og en skønne dag stillede tyskerne med to mand, der passende kunne overtage kommandoen i pølsemageriet og lære slagteriet at lave pølser. Personalet i pølsemageriet med Laurits Broni i spidsen nedlagde dog øjeblikkeligt arbejdet, hvorefter tyskerne måtte opgive deres forehavende. Derudover mærkede man intet til besættelsesmagten personligt inde på selve slagteriet.

Som krigen skred frem, ønskede tyskerne stadig større mængder af levende svin transporteret til Tyskland, og der blev efterhånden småt med arbejde på slagteriet. For at sikre i det mindste noget arbejde til alle, indførte man derfor en ordning om arbejdsfordeling. På den måde havde man beskæftigelse en 2-3 dage om ugen, mens man de øvrige dage måtte hæve understøttelse (dengang på 5.90 kr. om dagen). Men alt ialt var det ikke meget, man kunne tjene dengang. Arbejdsfordelingen blev bl.a. iværksat for at hindre, at folk pludselig i hobetal forsvandt ud til Tirstrup Lufthavn, hvor tyskerne lokkede med høje lønninger. Therkildsen oplyser, at adskillige fra slagteriet alligevel tog ud til anlægsarbejderne ved Tirstrup, mens han selv fik chancen for at arbejde hos murermester Sigvald Andersen og være med til at opføre slagteriets kreatursamlestald i 1942-43.

Kreatursamlestalden
Baggrunden for opførelsen af samle-

stalden var det forhold, at landmændene ikke som hidtil kunne få fragtet deres kreaturer ind til markedet i Aarhus med lastbil. Årsagen var benzin- og gummimangel, og desuden lagde de særlige regler om zonebegrænsning under besættelsen væsentlige hindringer i vejen for folks bevægelsesfrihed. I stedet gjorde samlestalden det muligt for opkøberne at komme til marked i Grenaa.

Alle kunne købe kreaturer her, men langt den vigtigste opkøber var »DLK« (Danske Landbrugeres Kreatursalgsforening), som landmændene selv havde startet i den bevægede tid i 30'erne. Det var DLK's opgave at fungere som formidler mellem sælger og køber, og de kreaturer, som DLK opkøbte i samlestalden, blev derefter sendt af sted med toget til kunderne. Markedet blev iøvrigt afholdt under statsligt tilsyn, og det havde været nødvendigt at indhente landbrugsministeriets tilladelse til oprettelsen af samlestalden. Aage Hansen oplyser, at slagteriet ikke havde nogen egentlig, økonomisk interesse i driften af samlestalden, selvom bygningerne ejedes af slagteriet og var opført på slagteriets grund. Opførelsen af samlestalden måtte primært ses som en service fra slagteriets side overfor andelshaverne, af hvilke langt de fleste samtidig var medlem af DLK. Én direkte fordel havde slagteriet dog af samlestalden, nemlig at det her kunne foretage sine egne kreaturopkøb, og slagteriet fik sin særlige modtageafdeling i samlestalden.

Det første marked afholdtes den 3. februar 1943, og det viste sig hurtigt, at staldkapaciteten var for lille, og at en udvidelse var påkrævet. Samlestalden blev en stor succes også efter krigen, og i 1960 lykkedes det at få den godkendt som eksportmarked.

Den første kreatursamlestald - opført 1942-43. Overalt i landet opførtes der samlestalde under krigen, og alle havde de samme baggrund: Landmændenes problemer med at komme ind til de sædvanlige markeder i de større byer, hvorfor opkøberne i stedet måtte komme ud til landmændene. Samlestalden blev udvidet kort efter opførelsen, og driften af den fortsatte til kort efter 1972 - siden 1960 som eksportmarked.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

Sabotageaktionen i februar 1945

I det sidste krigsår modtog slagteriet natligt besøg af den lokale modstandsbevægelse, der havde fået et vink om, at et større parti fedt og slagtede svin stod umiddelbart for at skulle af sted til Tyskland. Natten mellem den 22. og 23. februar trængte en større styrke ind på slagteriet og overhældte svinene – 558 stk. ialt, fordelt i 2 jernbanevogne – med saltsyre, og da de senere forlod slagteriet, havde de 3300 kg fedt med på ladet af den lastbil, der var lånt til aktionen. Den følgende morgen fandt adskillige byboere en besynderlig pakke udenfor på trappestenen med dyrlæge Nyegaards stempel på. Aksel Poulsen (slagteriarbejder 1943-81) fortæller herom, at adskillige først troede, at der var tale om bomber og ikke en tiltrængt forsyning af en mangelvare, som tyskerne ellers skulle have haft foræret.

På den første generalforsamling efter krigen omtalte slagteriets formand sabotagehandlingen – og tilføjede, at sabotørerne også havde haft held til at bombesprænge slagteriets saltpumpe (m.m.). I en kort periode herefter havde slagteriet derfor været forhindret i selv at klare saltningen af flæsket, hvorfor dette blev sendt til andelsslagteriet i Allingåbro for at blive saltet. Det måtte imidlertid være rygtedes, at jernbanevogne med flæsk fra Grenaa stod natten over på Ryomgård Station undervejs til Allingåbro, for en nat var det lykkedes at destruere et parti flæsk fra Grenaa. Beklageligvis skulle netop dette parti ikke til Tyskland, men til Nødhjælpen i Norge.

Bestyrelsesformanden var iøvrigt ikke den samme i 1945 som før krigen, idet Kr. Lassen – der længe havde kla-

get over sin hørelse og sin alder (han døde i 1967) – endelig »fik lov til« at trække sig tilbage i 1942. Herefter var det slut med at høre Lassens formandsberetninger på hans meget karakteristiske Gjerrild-mål (hans stemme er bevaret på bånd i Nr. Djurs Egnsarkiv). Hans efterfølger i perioden 1942-57 blev gdr. J. E. Schou Andersen, Allelev, der havde været i bestyrelsen siden 1926.

Udviklingen siden 1945

De første efterkrigsår på slagteriet havde tydelige paralleller til tiden efter 1. verdenskrig – med lav produktivitet og ringe indtjening på det genåbnede marked i England. Omkring 1950 var købekraften i England forbedret kraftigt og den hjemlige svinebestand stort set genoprettet, hvorfor rationeringen på flæsk og svinefedt igen kunne ophæves (1949).

Fra vækst til afsætningsproblemer og »paladsrevolution«

Årene 1950-55 blev særdeles gode for slagteribranchen p.g.a. kraftig efterspørgsel, ikke kun i England, men også på andre europæiske markeder – bl.a. på det genåbnede marked i Tyskland (V. Ty.). Slagteriet kunne således fejre sit 50-års jubilæum i en ånd af velbegrundet optimisme. Virksomheden havde nu ca. 2600 andelshavere, mens antallet af ansatte var vokset fra 50 til 95 siden det første, store jubilæum i 1929.

Næppe var jubilæet overstået, førend der kunne spores afsætningsvanskeligheder for flæsk omkring i Europa og også på hjemmemarkedet. Årsagen var begyndende mæthed omkring på de forskellige markeder. Et særligt problem for de stærkt eksportorienterede danske slagterier var det, at adskillige

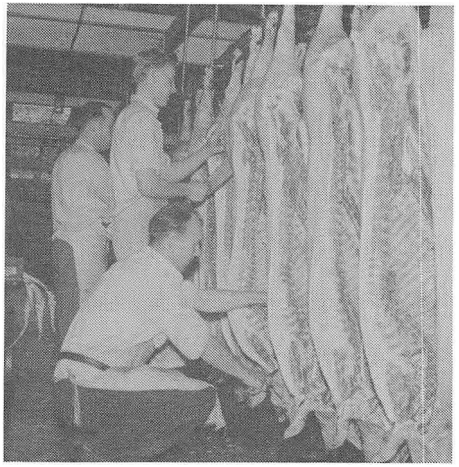

Billede taget i anledning af 50-års jubilæet i 1954. T.h. ses Orla Sørensen i færd med at løsne svinehoveder. Dernæst følger Ronald Christensen og Eigil Pedersen, der begge er ved at flække svinene i ryggen.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

lande nu greb til beskyttelse af egne landbrug og slagterier via subsidier og told.

Pludselig begyndte situationen at ligne overproduktionstiden i 30'erne, og man drøftede nu fra tid til anden muligheden for at genindføre svinekort-ordningen.

I Grenaa fik afsætningskrisen dramatiske konsekvenser i 1957 med udskiftning af både formand og direktør. Bag »Paladsrevolutionen i Andelsslagteriet i Grenaa«, som var overskriften i »Grenaa Folketidende« for begivenheden, lå dog også visse modsætningsforhold mellem direktøren og en række andelshavere samt et på det tidspunkt underskudsgivende engagement i konservesfabrikken »JAKA« i Brabrand. Som ny formand valgtes gdr. Rasmus Kaag, Skindbjerg, der dog allerede i 1960 blev afløst af gdr. Aage Hansen, Damgaard ved Obdrup. Som direktør valgtes i 1957 bogholder Folmer Olsen, der havde været ansat på slagteriet siden 1922, og som derfor kendte virksomhedens interne forhold bedre end nogen.

Henning Jørgensen, der afløste Olsen som bogholder og sidenhen også som direktør, oplyser, at slagteriet i 1958 kom ind i en relativ god udvikling igen. Medvirkende hertil var en række moderniseringer – f.eks. i form af et nyt pølsemageri. Desuden opnåede slagteriet gode aftaler med Tulip og Plumrose, ligesom det lykkedes at finde rimelige eksportordninger med landene indenfor Fællesmarkedet.

Trods de bedrede vilkår kunne formand Aage Hansen alligevel konstatere to år senere, at svinepriserne var stagneret siden 1939, set i forhold til andre varer.

De lave svinepriser med baggrund i den skærpede konkurrence indenfor slagteribranchen ude og hjemme blev startsignalet til den nye udviklingsfase indenfor den danske slagterisektor, der indledtes i begyndelsen af 60'erne og som i 1985 endnu ikke er afsluttet. Nøgleordene for de kommende års udvikling blev: Rationalisering og effektivisering med nye midler.

Samlebånd og akkordsystemer

For det første satsede man nu i væsentlig højere grad end hidtil på at inddrage den nyeste, avancerede teknik i produktionen, således at den forhåndenværende arbejdskraft kunne udnyttes maksimalt (der var mangel på arbejdskraft i begyndelsen af 60'erne). Derfor indførtes samlebåndsteknikken nu i stor stil overalt. Hertil kom, at akkordsystemer i stigende omfang erstattede fastlønsprincippet. Dette skete i Grenaa fra 1964. Om akkordsystemets indførelse kan nævnes, at det oprindeligt var et gammelt krav fra Slagteriarbejderforbundet, der her gik

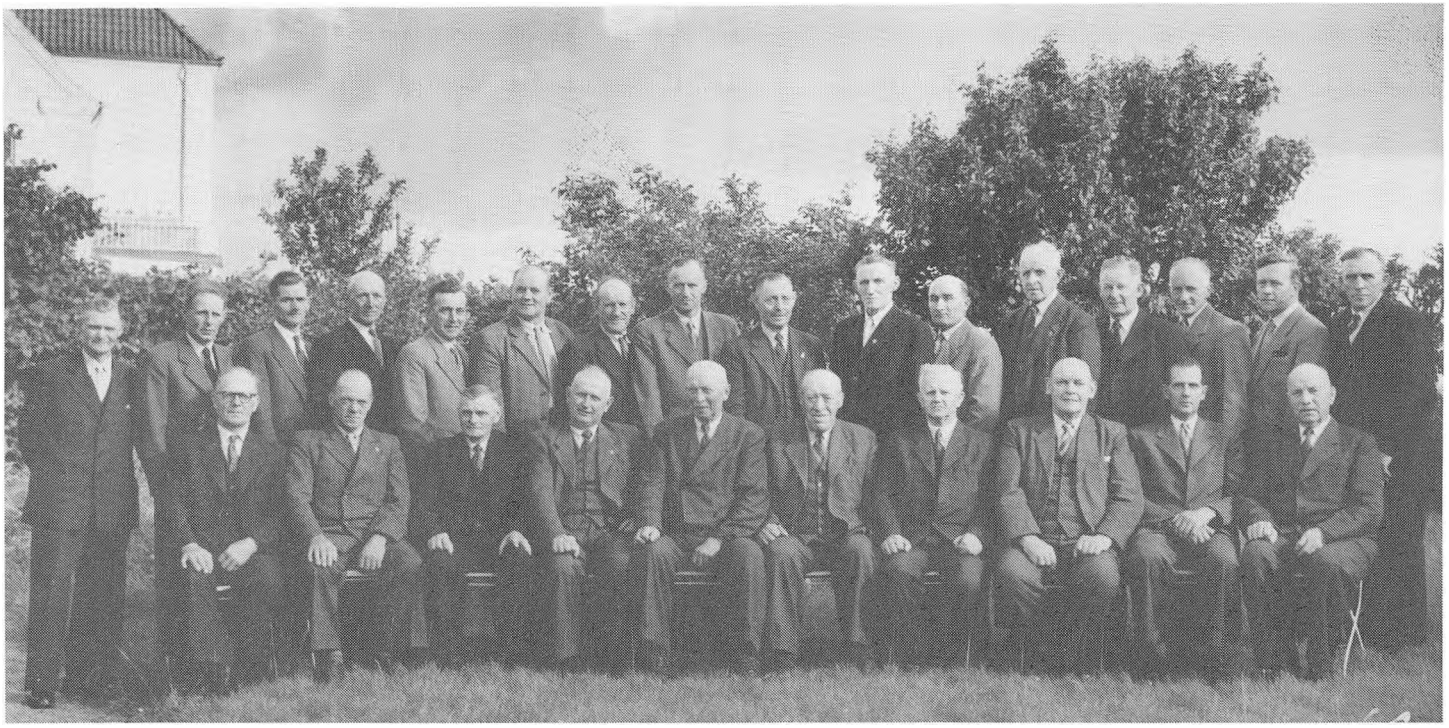

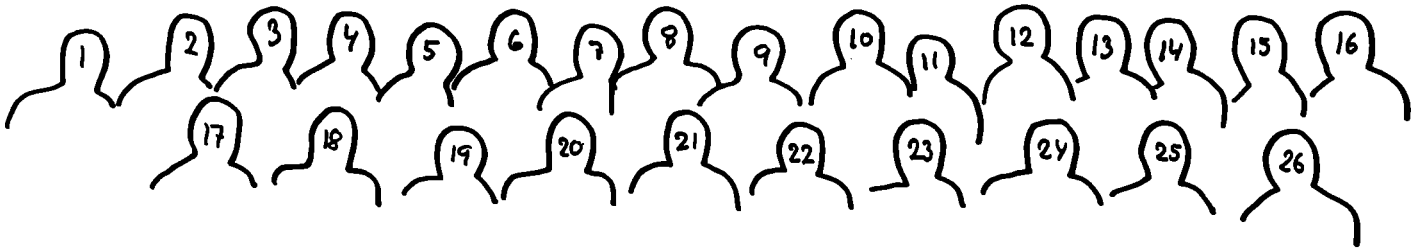

Slagteriets bestyrelse ved 50-års jubilæet i 1954. Billedet er taget i Badehotellets have.

1. Aage Nielsen, Lyngby
2. Jacob Hennings, Dystrup
3. Chr. Svane, Tøstrup
4. Carl Nielsen, Attrup
5. Hans Lassen, Pederstrup
6. Valdemar Hougaard, Fannerup
7. Valdemar Dannemand, Nøruplund
8. Bay Schmidt, Attrup
9. Marius Madsen, Dolmer
10. Rasmus Mogensen, Selkær
11. Aage Møller, Villersø
12. Marinus Rasmussen, Kolind
13. Anker Ladefoged, Hammelev
14. Lindvald Mortensen, Gjerrild
15. Folmer Olsen, Grenaa (bogholder og slagteriets direktør i perioden 1957-69)
16. Rasmus Petersen, Laen
17. Chr. Præst, Grenaa
18. Hans Haagensen, Tåstrup
19. Otto Rasmussen, Grønfeldt
20. Martin Jensen, Nimtofte
21. Severin Holm Møller, Homå (næstformand)
22. Sofus Hviid, Sangstrup
23. Direktør Th. Thomsen, Grenaa
24. J. E. Schou Andersen, Allelev (formand)
25. Holger Petersén, Albøge
26. Søren Mols, Sangstrup (revisor)

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

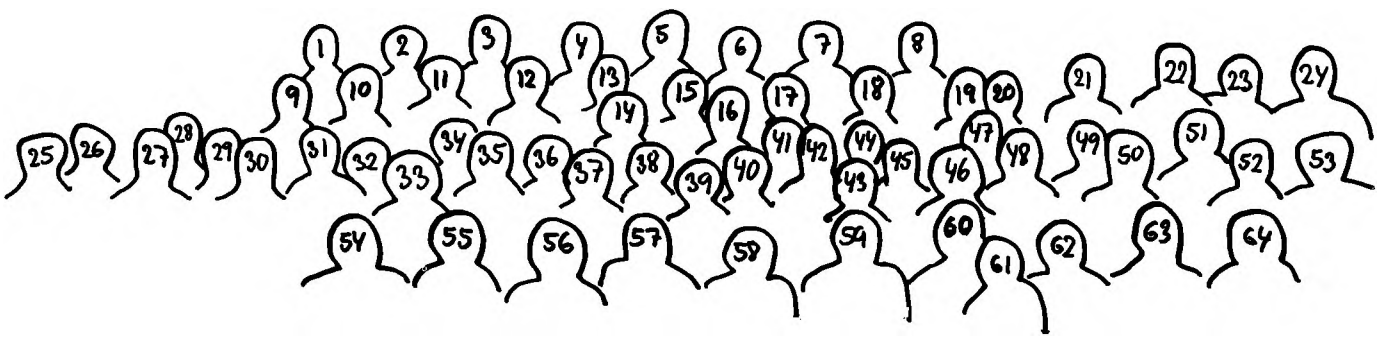

Slagteriets medarbejderstab 1950. Den eneste, der mangler på billedet, er Meta Holst, som måtte passe butikken, mens billedet blev taget.

1. Egun Sørensen
2. Chr. S. Andersen
3. Steffen Møller (»Lille Steffen«)
4. Orla Sørensen
5. Kaj Sørensen
6. Chr. Sørensen
7. Niels Møller
8. Jens Pedersen
9. Chr. Ibsen
10. Peder Christensen
11. Harry Nielsen
12. Wlad. Cholody
13. Ras. Pej
14. Holger Andersen
15. Chr. Precht
16. Hans Larsen
17. Hans Hansen
18. Otto Andersen
19. Ejnar Nielsen
20. Chr. Holst
21. Otto Broni
22. Eigil Pedersen
23. Jens Christoffersen
24. Aksel Poulsen
25. Karl Rasmussen
26. Ingvar Nielsen
27. Julius Ingvorsen
28. Thorstein Reenberg
29. Evald Pedersen
30. Grundtvig Jensen
31. Mosegaard Kjeldsen
32. Alfred Bergstrøm
33. Tove Bergstrøm (g. Halvorsen)
34. Svend Jensen
35. Mogens Haumand
36. Peter Empacher
37. Bent Lohff-Johansen
38. Villy Lund
39. A. Svendsen (tarmrenser)
40. P. Grandjean Gleerup
41. Poul Hansen
42. Ronald Christensen
43. Fru Rasmussen
44. Ib Bertelsen (?)
45. Laurits Broni
46. Anna Kold Nielsen
47. Thorkild Meltofte Hansen
48. Verner Boserup
49. Sønnichsen (dyrlæge)
50. Carl Jensen (»An-dorre«)
51. Steffen Møller (»Store Steffen« – dyrlægens opsynsmand)
52. Frederik Pedersen
53. Gottheld Schultze (tarmmester)
54. Harry Børgesen
55. Lilly Sørensen
56. Irma Olsen (f. Helander Jensen)
57. Folmer Olsen (bogholder)
58. Anna Dahl
59. Th. Thomsen (direktør)
60. Sv. Larsen (slagtemester)
61. Inge Larsen (Sv. Larsens datter)
62. Elisabeth Willesen
63. Jens Friis Præst
64. Frk. Roholm Nielsen

(Gave fra Anna Dahl. Navnene er oplyst af Anna Dahl, Aksel Poulsen og Eigil Pedersen)

i opfyldelse. Baggrunden for kravet var det faktum, at slagteriarbejderne lønmæssigt var sakket agterud efter 2. verdenskrig, og at akkordaflønning derfor måtte virke som en lønmæssig løftestang og desuden som en mere retfærdig aflønningsform. Førstnævnte antagelse viste sig at være korrekt. At akkordsystemet så sidenhen er blevet temmelig omstridt i forbundets egne rækker er en anden sag.

Samarbejde og fusioner

Det andet centrale led i den nye kurs var bestræbelserne på at sikre en bedre arbejdsdeling og kapacitetsudnyttelse indenfor slagterisektoren. For at undersøge mulighederne herfor gennemførte andelsslagterierne i fællesskab en række undersøgelser, der i 1965 mundede ud i en anbefaling af et regionssamarbejde indenfor branchen – iøvrigt med det luftige endemål en dag at få grundlagt et eneste slagteriselskab, »Slagteriet Danmark«.

Indenfor region 8 – hvortil bl.a. slag-

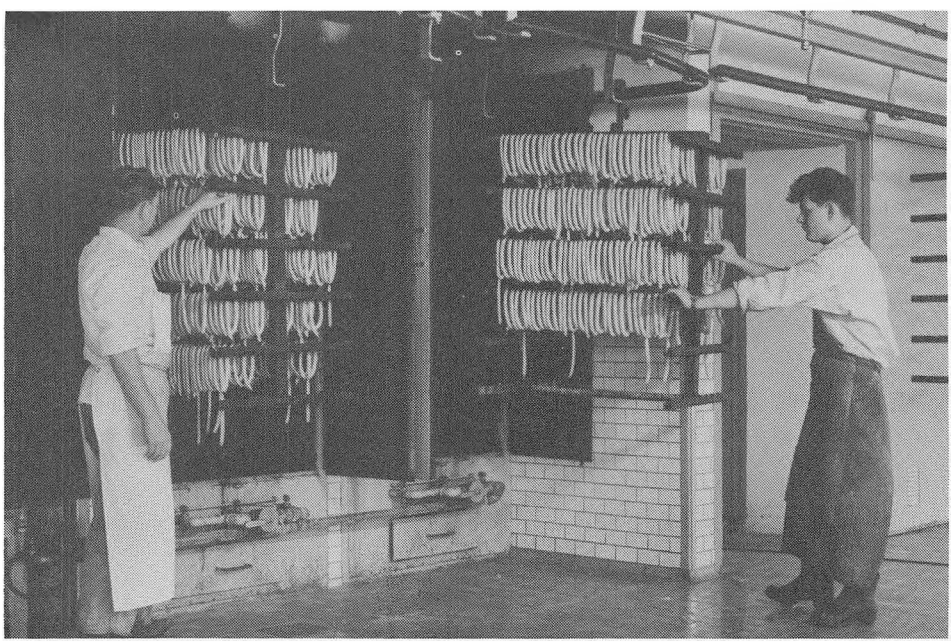

Fra det nye pølsemageri, der blev indrettet i 1958-59. T.v. ses pølsemester Egun Sørensen og t.h. lærling Tyge Sørensen. Slagteriet havde iøvrigt et pølsemageri helt fra starten i 1904, og dette blev moderniseret første gang i 1923-24.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Navnene er oplyst af Eigil Pedersen)

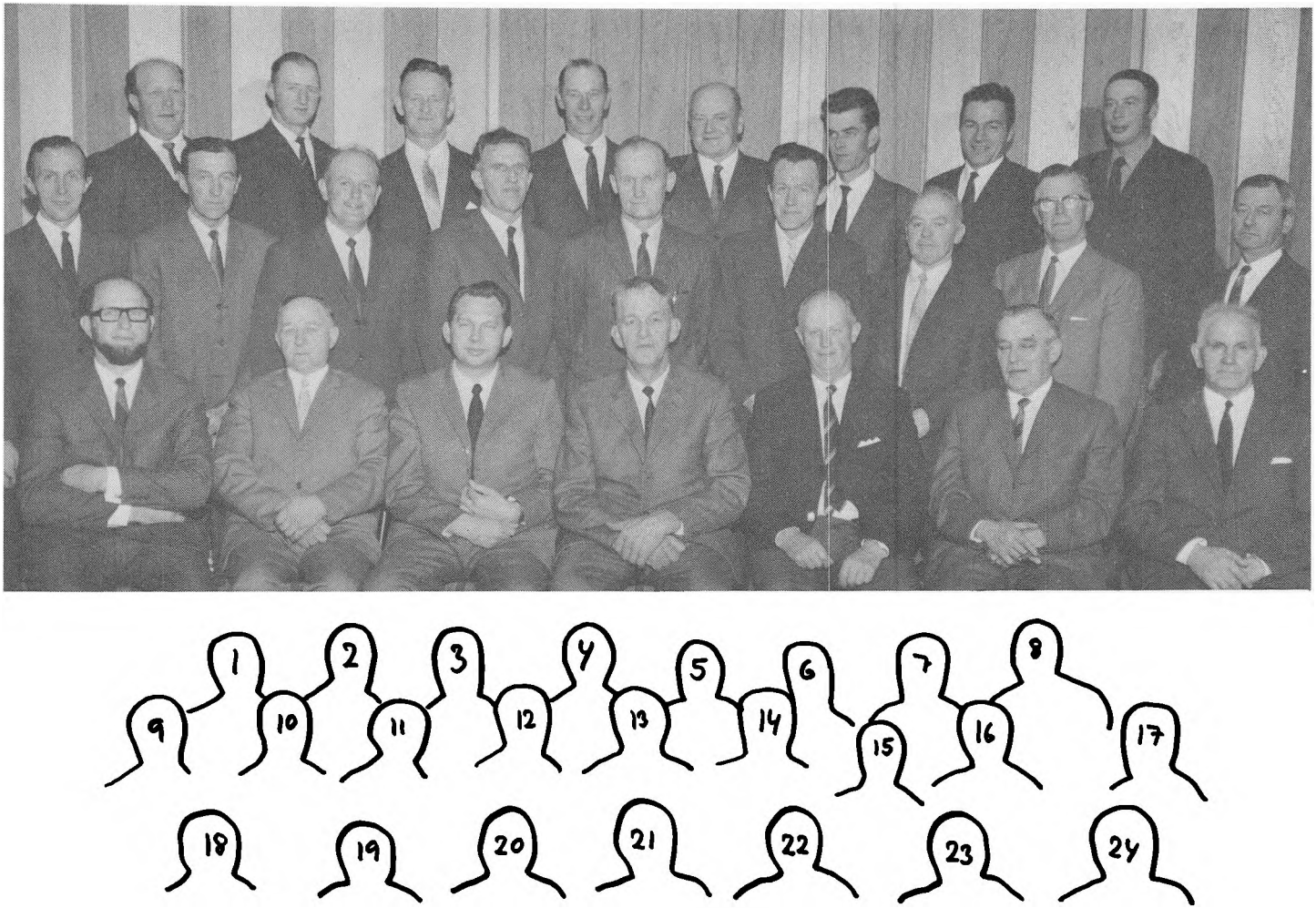

Slagteribestyrelsen 1970. Denne bestyrelse fortsatte med ganske få ændringer indtil den afsluttende generalforsamling i Grenaa Andels-Svineslagteri den 29. maj. 1972. Herefter fortsatte Aage Hansen, Frode Vorbjerg og Peter Bonde i bestyrelsen for ØAS - Aage Hansen som medlem af forretningsudvalget. Henning Jørgensen er 1985 ekspeditionssekretær i Teknisk Forvaltning ved Grenaa Kommune.

1. Herluf Bonde, Vejlby
2. Peter Sørensen, Karlby
3. Kjærulf Rasmussen, Glæsborg
4. Aksel Kaysen, Gjerrild
5. Valdemar Hougaard, Ginnerup
6. Arne Jørgensen, Højbjerg
7. Børge Jensen, Lyngby
8. Arne Thorup, Veggerslev
9. Aksel Bager, Hammelev
10. Marius Busk, Ørum
11. Erling Kjær, Sivested
12. Jørgen Winther, Tåstrup
13. Jens Anker Svane, Nimtofte
14. Chr. Meineche, Søby
15. Kr. Jacobsen, Koed
16. Peter Bonde, Drammelstrup
17. Anton Kildahl, Bredstrup
18. Svend Kristensen, Emmelev
19. Peter Sørensen, Vester Hesseldal
20. Henning Jørgensen (direktør), Grenaa
21. Aage Hansen (bestyrelsesformand), Damgaard, Obdrup
22. Frode Vorbjerg Nielsen, Kolind
23. Hans Lassen, Pederstrup
24. Gunnar Ibsen, Ørup

(Navnene er oplyst af Anna Dahl, Aage Hansen og Peter Bonde)
(Udl. af Grenaa Egnsarkiv. Navnene er fra »Dagbladet Djursland«)

teriet i Grenaa hørte – skete der få år efter konkrete tiltag til et tættere samarbejde, da direktøren på slagteriet i Hadsten, Per Bertelsen på egen hånd foretog en sondering af mulighederne for en rationel sammenlægning af en række af regionens slagterier. Bertelsens undersøgelse mundede i 1969 ud i en konkret fusionsplan, som han kort efter fik bekræftet af en såkaldt uvildig undersøgelse. Planen lagde op til en fusionering af andelsslagterierne i Randers, Hadsten, Allingåbro, Ebeltoft og Grenaa – og ifølge planen skulle de to sidstnævnte straks nedlægges og produktionen her flyttes til Randers og Hadsten. Planen blev straks godkendt af 4 af de 5 slagterier, mens et solidt flertal blandt andelshaverne i Grenaa ikke kunne acceptere fusionssamarbejdet, når dette indebar en nedlæggelse af det lokale slagteri.

I stedet vedtog man i august 1969 et større moderniseringsprojekt, således at slagteriet kunne bringes helt up-to-date, nu det var besluttet at drive det videre. Samtidig kunne man ansætte Henning Jørgensen som ny direktør som afløser for Folmer Olsen, der nogen tid forinden havde trukket sig tilbage – dels p.g.a. alder, og dels fordi han ikke ønskede at opleve nedlæggelsen af sin egen arbejdsplads gennem 47 år. Kun Anna Dahl med 48 år har været ansat længere tid på slagteriet end Olsen.

Den afvisende holdning i Grenaa kuldkastede i en kort periode fusionsplanerne i Østjylland; men året efter kunne »Østjyske Andelsslagterier« (ØAS) grundlægges ved en sammenlægning af slagterierne i Hadsten (hovedsædet), Randers og Ebeltoft.

Grenaa Andels-Svineslagteri tilslutter sig fusionen 1972

I 3 år lykkedes det at opretholde slag-

Slagteriets facade foråret 1970. Siden Jørgensens tiltræden som direktør var kontoret blevet flyttet op på 1. sal, der havde stået tom, efter at Folmer Olsen var flyttet. I vinduet længst t.h. indrettedes hullestue. I stueetagen var der nu salgskontor og ekspedition.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

teriets selvstændige status, indtil det den 17. februar 1972 blev vedtaget at tilslutte sig ØAS-fusionen pr. 1. april samme år. Den klart større efterbetaling, der kunne tilbydes indenfor fusionen, havde omsider overbevist flertallet af andelshaverne. En del af de ældre andelshavere havde vel gerne undværet denne økonomiske ekstragevinst til fordel for videreførelsen af en lokal virksomhed, hvis drift de fortsat selv kunne bevare en direkte føling med – og med overgangen til fusionen blev hele administrationen flyttet til Hadsten. Henning Jørgensen oplyser iøvrigt, at beslutningen i 1972 ironisk nok skete ovenpå det bedste regnskabsår i slagteriets historie.

Vilkårene for tilslutningen var anderledes end i 1969, idet andelshaverne – med formanden Aage Hansen i spidsen – stillede som betingelse, at arbejdspladsen blev bevaret. Dette blev accepteret. Det var dog slut med at slagte i Grenaa. Til gengæld overtog man en række delfunktioner indenfor fusionen så som opskæring og hovedafpilning (herefter kaldtes afdelingen i Grenaa naturligvis for »hovedafdelingen«). Mandskabet blev dog reduceret fra 135 til 75 mand. Kort efter at slagtningen var ophørt, indstillede kreatursamlestalden sin drift.

Det lykkedes at bevare arbejdspladsen i Grenaa i yderligere 13 år, indtil fusionens ledelse i december 1984 vedtog at indstille driften pr. 1. april 1985 – senere ændret til den 8. februar.

Fusionen havde i 1981 skiftet navn til »øst JYSKE slagterier amba«, da Bjerringbro-Aars-Slagterierne blev sammenlagt med ØAS. Ved samme lejlighed blev hovedkontoret flyttet til Bjerringbro. Administrerende direktør

for fusionen er i 1985 Bent Røge Nielsen, Bjerringbro.

Øst JYSKE beskæftiger i 1985 godt 2000 personer og har ca. 12.000 leverandører, og den totale omsætning for 1984-85 vil beløbe sig til 2.6 mia. kr. Dette tal overgås indenfor branchen i hele Nordeuropa kun af Tulip koncernen. I perioden 1984-85 er der bl.a. modtaget godt 1.8 mill. svin, der i forskellige former for forædling er blevet afsat over hele jordkloden. Tidligere tiders énsidige orientering i retning af det engelske baconmarked er med andre ord et overstået kapitel.

Statistik om slagteriet

Regnskabsår	Omsætning	Svineslagtninger	Lønudgifter
1904/05	0.7 mill. kr.	12.000 (stk.)	15.600 kr.
1909/10	1.3 -	22.600	20.000 kr.
1913/14	2.3 -	27.700	28.000 kr.
1917/18	1.6 -	11.000	28.000 kr.
1918/19	?	4.200	?
1922/23	5.3 -	31.500	77.000 kr.
1927/28	7.1 -	71.000	179.000 kr.
1931/32	5.8 -	101.300	247.000 kr.
1936/37	6.9 -	57.400	174.000 kr.
1940/41	7.8 -	43.900	184.000 kr.
1943/44	8.9 -	28.700	171.000 kr.
1947/48	7.1 -	18.000	238.000 kr.
1950/51	16.7 -	47.000	485.000 kr.
1953/54	21.3 -	69.300	684.000 kr.
1956/57	23.0 -	71.700	848.000 kr.
1961/62	34.1	112.500	1.840.000 kr.
1965/66	54.5 -	149.300	2.680.000 kr.
1970/71	52.3 -	131.000	2.320.000 kr.
1971/72	55.5 -	132.000	2.480.000 kr.
1984/85 (ØJS)	2.6 mia.	1.800.000	

(**Kommentar:** Lønudgifterne er først rigtigt interessante, set i forhold til antal ansatte. Dog kun for årene 1904-18 findes der oplysninger herom i det anvendte materiale.

I nævnte periode svinger tallet mellem 10 og 18. Derudover må der henvises til oplysningerne i artiklen.

Kilder: Slagteriets årsregnskaber, Statsbiblioteket, Aarhus/sekretær A. H. Jørgensen (ØJS).).

Andelshavere (antal)

1904	:	883
1904/15	:	1334
1916/20	:	1548
1921/30	:	2302
1931/40	:	2532
1941/45	:	2501
1946/50	:	2449
1951/55	:	2428
1956/60	:	2438
1961	:	2442
1971/72	:	2101*
1984 (ØJS)	:	12000

*heraf kun 1202 aktive

(**Kommentar:** Ved angivelse af andelshavere i en årrække er der tale om et gennemsnit for perioden.
Kilder: A. Axelsen Drejer/A. H. Jørgensen (ØJS)/Dagbl. Djursland).

Bestyrelsesformænd 1903-85:

P. Pedersen Damgaard, Aalsø	1903-18
Severin Møller, Enslev	1918-31
Kristian Lassen, Gjerrild	1931-42
J. E. Schou Andersen, Allelev	1942-57
Rasmus Kaag, Skindbjerg	1957-60
Aage Hansen, Damgård/Obdrup	1960-72
Vagn Secher, Ølst v. Randers (ØAS)	1972
Peter Sørensen, Aarupgaard/Hammershøj (ØAS)	1972-79
Jens Aage Rasmussen, Handrup/Ebeltoft (ØAS/øst JYSKE)	1979-85
Rasmus Juhl Rasmussen, Røved/Hadsten (øst JYSKE)	1985-

Direktører 1904-85:

N. Jensen Lyngsøe, Grenaa	1904-34
Th. Thomsen, Grenaa	1934-57
Folmer Olsen, Grenaa	1957-69
Henning Jørgensen, Grenaa	1969-72
Per M. Bertelsen, Hadsten (ØAS)	1972-81
Bent Røge Nielsen, Bjerringbro (øst JYSKE)	1981-

Oversigt over slagteriets udvikling

1888: Første forsøg på at starte slagteri opgives p.g.a. for ringe tilslutning efter uenighed om slagteriets placering.

1903: Skjødsholm og Pedersen Damgaard fører an i nyt forsøg.
(19. sept.) Stiftende generalforsamling i »Grenaa Andels-Svineslagteri«. 883 andelshavere.

1904: (9. aug.) Indvielse på grund skænket af Grenaa Kommune.
(14. okt.) Elektrisk lys på slagteriet.

1908: Slagteriarbejderne organiseres i slagteriarbejderforbundet.

1914: (6. okt.) Kreaturslagtning begynder (der slagtes også kalve, heste, får og lam).

1917: Slagteriet opretter sit 2. udsalg Østergade 18 (solgt ca. 1966).

1920: Generalstrejke i foråret. Arbejdstiden nedsættes fra 50 1/2 til 48 timer.

Krise i slagteriet efter bundrekord m. 4152 slagtninger.

1924: Første store udvidelse færdig (kreaturslagteri, benmelsfabrik, pølsemageri, affaldskølerum).

1927: 3. slagteriudsalg oprettes Strandgade 4 (solgt ca. 1970).

1931: Krise i slagteriet. LS tager føringen i slagteribestyrelsen.

1932: Rekordstort antal slagtninger (103.100), men priser helt i bund.
Stor udvidelse gennemført (ballerum, fedtsmelteri, svalehal).
(nov.) Første slagtelærlinge antages.

1933: Svinekort tages i brug (ordningen ophører efteråret 1940).
Plan om bacon-eksporthavn i Grenaa opgives.

1935: Kreaturstald udvides.

1936: Funktionærerne organiseres i H.K.

1939: Fliser på gulvene. Nye gavle og nyt fedtkølerum (1938/39).

1941: Ordning om arbejdsfordeling sættes i kraft.

1943: (2. feb.) Første marked i kreatursamlestalden. Ny stald bygges året efter.

1944: Rekordomsætning i slagteriet m. knap 9 mill. kr.

1945: Sabotage m. skader for 137.000 kr.

1947: Gårdspladsen cementeres.

1949: Automatisk kølerum i kreaturslagteriet.

1950: Centralvarme i kontoret. Nu egen strømforsyning.

1951: Nyt ekspeditionslokale. Modernisering af folkestue m. bad (1950/51).

1953: Fryseboks.

1954: Lov, der påbyder bedøvelse af svinene før stikning.
50-års jubilæum m. status over udvidelserne 1904-54. Samlet pris: 1.3 mill.

1957: »Paladsrevolution« med direktørens og formandens afgang.

1958: Arbejdstiden nedsættes til 45 timer (1973: til 40 timer).

1959: Ny pølsefabrik (1958/59) (bliver stor succes).

1960: Det Offentlige Slagtehus (startet 1916) underlægges slagteriet.
Kreatursamlestalden får ministeriel godkendelse som eksportmarked (fortsætter som såden indtil o. 1972/73).

1962: 4. udsalg oprettes de Lichtenbergsvej 15 (solgt fra o. 1969).
Rullebord (samlebånd) installeres.

1964: Akkordsystemer indføres.

1969: (feb.) Kreaturslagtningen ophører – herefter kun nødslagtning.
(aug.) Fusionstanken afvises og i stedet vedtages stort moderniseringsprojekt.

Foto fra den 1. april 1972. ØAS-folkene har netop opsat deres skilt. At slagteriet i Grenaa på denne tid blev tilsluttet en fusion svarede helt til den generelle tendens indenfor branchen. I årene 1968-72 var antallet af selvstændige slagterier – private og andelsejede – blevet reduceret fra 73 til 34, og denne udvikling er fortsat efter 1972.

Siden billedet ovenfor fra 1970 blev taget, er butikken nu nedlagt (1971) og tilmuret og derefter indrettet som sliberum. I perioden 1962-65 havde slagteriet hele 4 udsalg i Grenaa. Disse gav dog efterhånden ingen indtjening for slagteriet, hvorfor de alle blev solgt eller nedlagt. Udsalget på Østergade 18 blev solgt o. 1966 til bestyreren siden 1951, slagtermester Hugo Hansen. Før Hansen havde det i en lang periode været frk. Jacobsen, Østerbrogade 19, der havde bestyret butikken. Den sidst tilkomne butik, på Søndenå butikstorv (oprettet 1962) blev solgt til Peter Mygind 1968/69, mens udsalget Strandgade 4 blev solgt til Axel Nielsen omkring samme tid, som butikken på slagteriet blev nedlagt. Sidstnævnte blev iøvrigt i de sidste mange år bestyret af Meta Holst, Østerbrogade 21.

(Udl. af Grenaa Egnsarkiv)

1970: Ny slagtegang, nyt frysehus og kontor.

1971: Ny kantine. Udsalget på slagteriet lukkes og tilmures (indrettes til sliberum).

1972: (17. feb.) Endelig vedtagelse om at indtræde i ØAS (356 for 60 imod 41 blanke). (1. april) Tilslutningen træder i kraft. Allingåbro Andels-Svineslagteri er nu eneste selvstændige slagteri i Østjyll. – og følger efter Grenaa ind i ØAS 1. maj. (26. maj) Svineslagtningen ophører – i stedet: Opskæring og hovedafpilning (Skærestuen udvides).
(29. maj) Afsluttende generalforsamling i Pavillonen m. 300 fremmødte.

1981: ØAS udvides og skifter navn til »øst JYSKE slagterier«. Administrationen flyttes fra Hadsten til Bjerringbro.

1984: (dec.) Meddelelse om lukning af øst JYSKEs Grenaa-afd. pr. 1. april 1985 efter salg til Grenaa Dampvæveri. Klausul v. salget: Intet slagteri mere på grunden.

1985: (8. feb.) Driften indstilles.

Kildegrundlag

Artiklen er primært opstået på grundlag af studier af lokalpressen og af samtaler med – i sammenhængen – relevante personer. For evt. interesserede skal nævnes, at manuskriptet – uden billeder – vil blive indleveret til Grenaa Egnsarkiv, forsynet med kommenterende henvisninger.

Øvrig litteratur:
Bøger:
Andersen, Richard: »Danmark i 30'erne«, Kbh. 1979 (1968)
Axelsen Drejer, A.: »Andels-Svineslagterierne i Danmark 1887-1962«, Kbh. 1962
Axelsen Drejer, A.: »Foreningen af direktører ved danske andels-svineslagterier 1904-54«, 1954
Braskhøj, John: »Slagteriarbejdernes løn- og arbejdsvilkår«, (Fagtryk nr. 79)
Hansen, Sv. Aa.: »Økonomisk vækst i Danmark« (bd. 1 & 2), Kbh. 1976,1983
Hæstrup, Jørgen (red.) m.fl.: »Besættelsen 1940-45«, Kbh. 1979
Skjoldborg, C. L.: »Dansk Slagteriarbejderforbund gennem 50 Aar«, Kbh. 1945
Svenstrup, Carl: »Grenaa i Fortid og Nutid« (jub. skrift), Grenaa 1945
Tvede, O.: »Eksport-Svineslagteriernes Salgsforening 1950-1975«, Kbh. 1975

Tidsskrifter:
»Andelsbladet«. Årg. 1904, 1909, 1969, 1972, 1983 (Aarhus/Kbh.)
»Historisk Aarbog for Randers Amt«. Årg. 1980 (Randers)
»NNF Arbejderen«. Nr. 2, 8 (1985) (Kbh.)

Utrykt materiale:
Slagteriarbejderforbundets Forhandlingsprotokol (Grenaa Afd.) 1920-73
Medlemsprotokol (1908-35) i Slagteriarbejderforbundet (Grenaa Afd.)
(Begge udlånt af NNF, Grenaa).

En tak for hjælp med materiale og oplysninger skal rettes til følgende: Anna Dahl, Aage Hansen, Henning Jørgensen, Eigil Pedersen, Irma Olsen, Aksel Poulsen, Aksel Therkildsen – A. H. Jørgensen (øst JYSKE), J. A. Nielsen og Børge Kjær (Grenaa Egnsarkiv) samt Kaj Nielsen og Kaj Aa. Sørensen (NNF, Grenaa).

Da der var byfester i Grenaa . . .

Af J. A. Nielsen

En række af Grenaa bys foreninger slog sig i 1936 sammen om at lave en større fest til propaganda for by og egn, og der var dannet en byfestkomité til at tage sig af sagen. Det var første gang, man prøvede noget sådant. Tidligere havde der dog været arrangeret meget store børnehjælpsfester (se »Grenaa før og nu 1982«), men en byfest – det var noget nyt, og da der i en række byer havde været arrangeret sådanne propagandafester, måtte Grenaa også være med . . . Alle gode kræfter var mobiliseret, og der fremsattes en mængde ideer til arrangementer. Det er ganske afgjort , at hele byen var med i forberedelserne, og bladene bragte daglig beretninger om, hvad der nu var fundet på, og hvordan man tænkte sig det udført.

Den 2-dages fest startede lørdag med musik på Torvet af Møllers Orkester, og derefter gik man i procession til festpladsen ved »Pavillonen« med komiteen og udvalgsformændene i spidsen. Borgmester Jens Udsen holdt åbningstalen, og det gode vejr satte stemningen i vejret fra starten. Der blev sendt 5-600 brevduer op, og »det tog sig smukt ud i den klare blå september-himmel«, står der i »Djursland«. Bladet bringer en stor omtale af festen, og med støtte herfra fortælles der her lidt om nogle af arrangementerne.

Der var udsendt et byfesthæfte i 10.000 eksemplarer, og de blev omtrent udsolgt inden festen efter et stort arbejde af hæfteudvalget, der besøgte alle forretninger i by og egn og udlagde depoter af hæfter. Kuponhæftet indeholdt en hel del annoncesider, og adskillige sider var rabatkuponer til en hel del arrangementer. Der var bl.a. en kupon, der gav ret til at trække et nummer i tombolaen. Med dette var man sikker på at kunne trække folk hen til tombolaen. . .

Det første, der åbnede, var Tintamaresque-teatret, (er nærmere omtalt sidst i denne artikel) hvor malermester Oscar Larsen var direktør. Teatret bestod af et tæppe med komiske personfigurer og med huller der, hvor ansigtet skulle være. De optrædende stak deres ansigter frem her og sang muntre sange og viser om deres medborgeres pudsigheder. De unge sangere gjorde stormende lykke. Der var uafbrudt forestilling »lige til fyrværkeriet«.

Kl. 5 åbnede »Cirkus Sukcessky« under ledelse af isenkræmmer Chr. Ehrenreich som direktør. Trafikassistent Mylius Rosenvinge var leder af tjenerstaben, og sprechstallmeister var blikkenslager Alfred Stoffregen i kjole og hvidt. Teltet var stormende fuldt og stemningen formidabel. Det blev i det hele taget en forrygende succes. Der var hestedressur (med mælkehandler Martin Nielsens heste). Parodisk akrobatnummer, et kor »på fire nydelige unge piger«, elefantdressur, klovnenumre, parodisk linedans, æseldressur, stærk mand og en hel masse andet spændende. Der måtte gives ekstra forestilling, så der blev fire den første dag.

I »Pavillonen«s sal var der varietè med gartner Otto Andersen som direktør, og her var der første dag tre forestillinger med stuvende fuldt hus. Tre

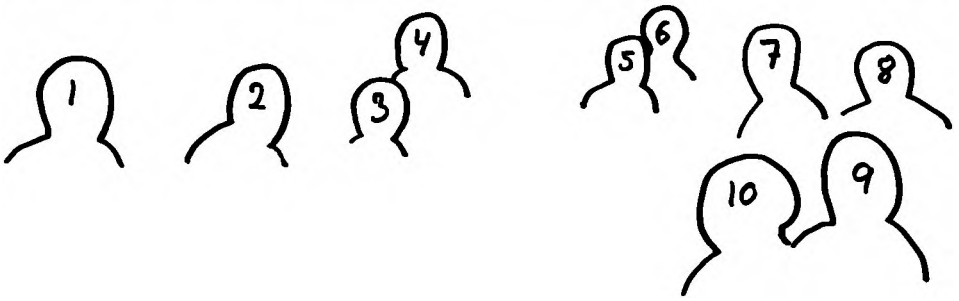

Der bagtes i de to dage æbleskiver af 110 pund mel og 60-70 pund fedt, og Johanne Jensen rørte to pund mel ad gangen i den store gryde, og hendes faste omkvæd var: »Mere fedt«. 6-8 damer bagte i to timer hver, og alle medvirkende fik naturligvis kaffe med æbleskiver. Det samme fik alle gæster. Der var ikke noget med spisning o. lign. – Al assistance ved byfesterne var gratis.
Billedet menes at være fra 1936 og damerne er:

1. Fru togfører Thrane
2. Fru købmand Anton Christensen
3. Kontorassistent fru Marie Andersen
4. Fru Ella Christoffersen
5. Fru Johanne Jensen (døde 1984 100 år gammel)
6. Fru købmand Kirketerp Møller
7. Fru snedker Brandi
8. Fru buntmager Nielsen
9. Fru isenkræmmer Ehrenreich
10. Fru installatør Søren Jensen

Nr. 5 og 4 er mor og datter.

herrer i damedragter var her et af de gode og vellykkede numre.

Der var et »rullende hus«: En stor trækasse, anbragt på en akse og med siddepladser til publikum inde i kassen. Under forestillingen drejedes kassen først den ene vej og så den anden vej, medens deltagerne sad stille på deres sæder. Selv om det lyder meget uskyldigt, var det en oplevelse af rang, når »huset« kørte rundt. En original fiskedam og pølseboden havde udsolgt allerede ved 9-tiden om aftenen. En æbleskivebod lededes af husmoderforeningen og Dansk Kvindesamfund. 8 damer bagte alt hvad de kunne fra kl. 16 til 24, og alt blev solgt.

På en kunstnerplæne optrådte udenbys kunstnere og et hold unge piger fra DUI (De unges Idræt), »og her var der altid sort af mennesker«. Ved musiktribunen var der friluftsteater, og her var der musik af Udengaards Orkester, og der var sang af skuespillerinden fru Strandvold. Direktør Nathansen og hans ensemble opførte operetten »Prinsesse Lilli«, og alt gjorde stormende lykke »i den lune og stille aften«.

Som noget helt specielt var der kriminalmuseum i rådhuset på Torvet, og her aflagde 400 mennesker besøg og så på politiets rariteter.

En række Grenaa-virksomheder og forretninger var tilgængelige for publikum, og f.eks. aflagde 500 besøg på Grenaa Dampvæveri.

Og så var der naturligvis gynger og karruseller og boder i massevis, og som slut på første dag var der et nydeligt festfyrværkeri.

På andendagen var der så mange mennesker på færde som aldrig før. Der startedes med opvisninger på Stadion og procession herfra til festpladsen ved »Pavillonen«. »Gaderne var fyldt med mennesker, og festpladsen var en mægtig myretue«, og de forskellige forlystelser blev formelig stormet. Tintamaresque-teatret gav ikke mindre end 24 forestillinger, »og de unge mennesker var tilsidst hæse og trætte«. Både cirkus og varietè var overfyldte, og hvert sted blev der givet ekstraforestillinger, i varieteen f.eks. en midnatsforestil-

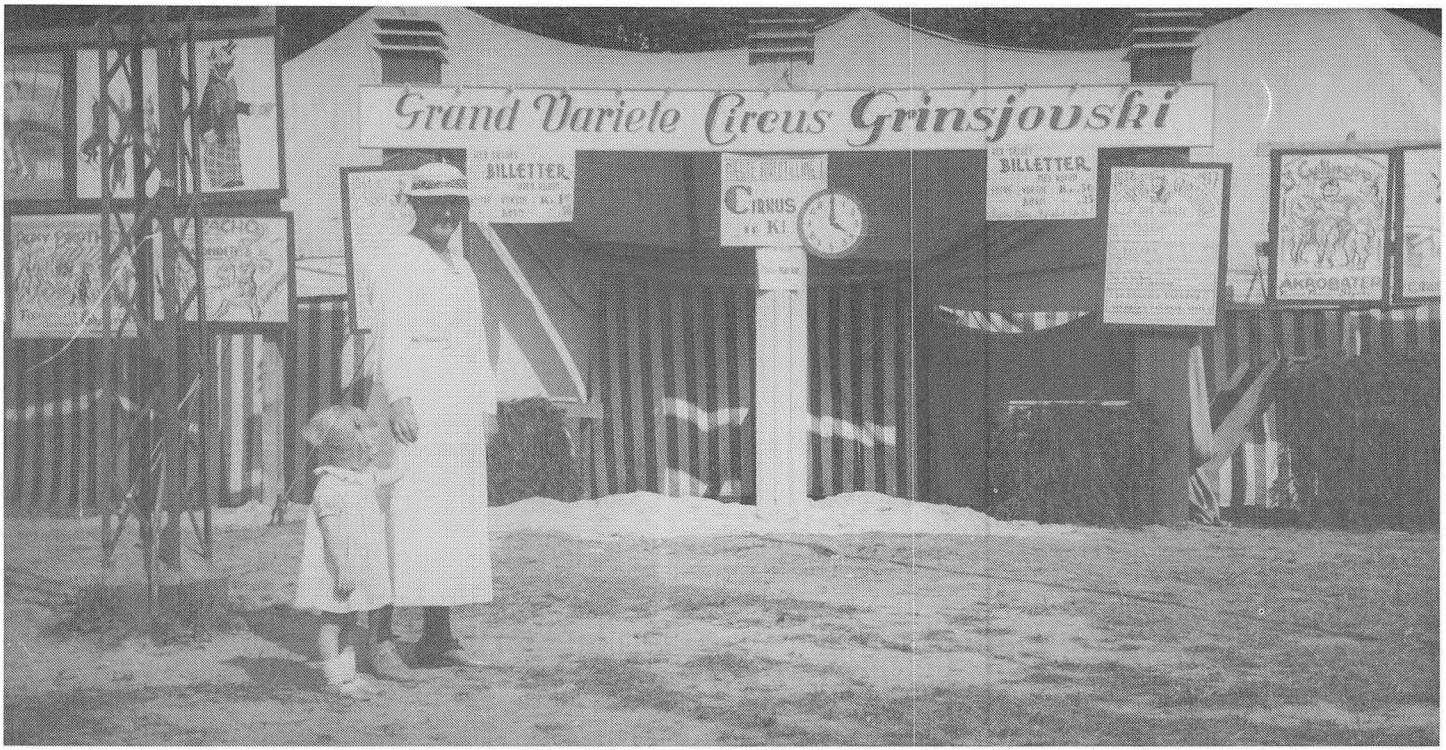

Fra byfesten 1937
Facade til »Grand Variete Circus Grinsjovski«, hvor man kan se mange af de morsomme plakater, der er kopieret efter gamle dages gængse cirkusplakater, der ofte var små kunstværker. Plakaterne er udført af dekoratører fra de forskellige forretninger. Nr. 2 fra højre er om akrobaterne »3 Cylindros«, der ved de første byfester var et ustyrlig morsomt illusionsnummer. Til venstre ses en plakat om »Ali ben Zacho«, der var slangetæmmer og tryllekunstner. Hans rette navn var Zacho Børgesen, og han var en kendt mand i byen. Netop dette, at de medvirkende var lokale folk af alle kategorier, gjorde lykke. - Damen er Carl Svenstrups hustru, Margrethe Ray Svenstrup, med et barnebarn. Carl Svenstrup har fotograferet.

ling.

Søndagens clou var en fodboldkamp mellem byrådet og ligningskommissionen om eftermiddagen. I skolegården var der asfaltbal til kr. 1,30.

Referatet slutter således: »Kl. 24 blev der sat et smukt punktum for den i alle måder vellykkede fest med et stort og strålende festfyrværkeri. Når alt er gjort op, er der ingen tvivl om, at der bliver en god skilling til Teknisk Skole«.

Noter ang. byfesten: Festen gav et overskud på 10.000 kr., 20 % henlagdes til en reservefond.

Den største gevinst til bortlodning var et herreværelsesmøblement.

Pølseboden solgte 3000 pølser og 700 rundstykker.

Æbleskiveboden afsatte 5000 stk.

I det rullende postkontor var der 600 ekspeditioner.

Gættekonkurrencen: 6000 kuponer kom ind.

I tombolaen indkom 8-9000 gratis kuponer.

Til et afslutningskaffebord var der 250 medvirkende indbudt. Orkestrene spillede gratis til dansen, og det meddeltes, at revyen »Røde Mølle« ville spille til fordel for børnehjælpen.

Byfesten 1937
blev en meget stor succes. 10.000 mennesker var på benene, og svømmersken Jenny Kammersgaard satte kolorit på festlighederne og blev hyldet af borgmester Pallesen (se »Grenaa og Omegn 1978« side 98). Jenny gav bolden op til en fodboldkamp mellem Grenaa Byråd og Enslev og Gl. Sogns sogneråd. Der var fodboldkampe allerede om formid-

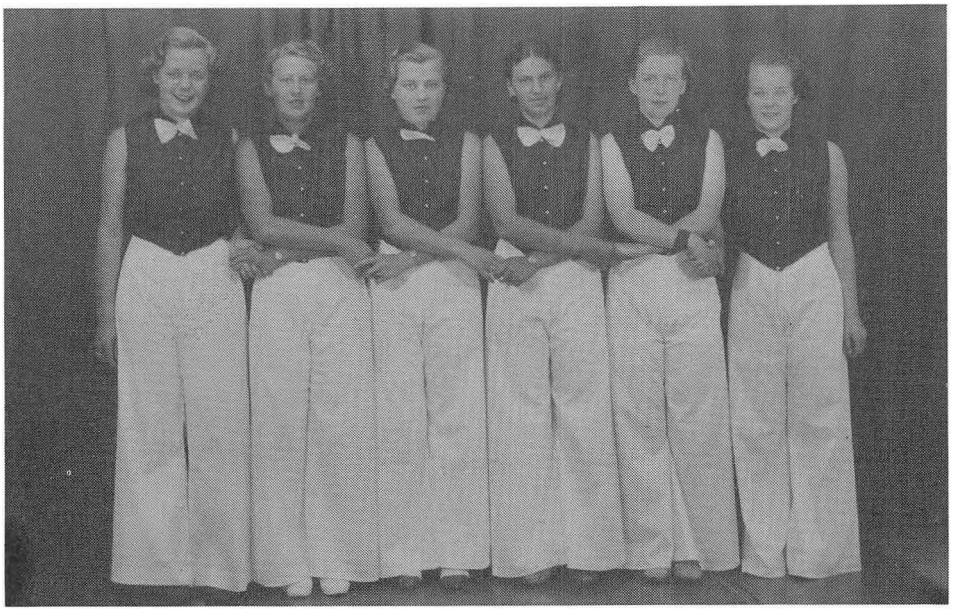

Optrædende fra cirkus »Grinsjovski« fra 1930erne. Pigerne f.v. er:

Emma Jensen
Else Rasmussen
Irma Christoffersen
Else Bolther
Inger Sørensen (senere fru redaktør Rudolf Christiansen)
Bodil Jensen

dagen, og om eftermiddagen var der 2000 til ovennævnte kamp mellem kommunalbestyrelsesmedlemmerne. Kamp er nok for meget sagt – det var nærmest et show eller noget pjatteri, og »kæmperne« var for fleres vedkommende klædt ud, som var det til Fastelavn. Dommeren, politimester Andersen, var således i jaket, høj hat, tågehorn, fløjte, stok og en stor træmønt til plat og krone. Kommunebogholder Jacobsen stillede i regnfrakke og motorhjælm. Det var naturligvis skæg og ballade altsammen. Byrådet var jævnt overlegent og vandt 1-0. – Et hold fra Grenaa Ligningskommission spillede mod et hold fra Gjerrild-Voldby og tabte 0-1. Der var tovtrækning »med en masse forskellige hold«, f.eks. Enslev-Gl. Sogn, havnehold og husmænd fra Georgsminde, Voldby og væverne, Gjerrild og ligningskommissionen.

En mægtig procession gik efter anstrengelserne på Stadion til festpladsen ved »Pavillonen«. Jenny Kammersgaard kørte i landauer med borgmester Pallesen m.fl. og blev hyldet på det varmeste.

Forlystelserne på festpladsen var mangeartede. Størst tilslutning havde de lokale »kunstnere«s forestilling og her først og fremmest »Cirkus Grinsjovski«, der gav en halv snes forestillinger, langt flere end de oprindeligt programmerede. Direktørerne var her isenkræmmer Chr. Ehrenreich og gartner Otto Andersen. »De optrædende boltrede sig som fisk i vandet, og publikum jublede«.

I »Pavillonen« var der små filmforestillinger med stort rykind. »Det rullende hus« var som sidste år opstillet af inspektør Petersen på Savværket. Flere udenbys markedsrejsende havde forsøgt at købe huset, men Petersen ville ikke sælge, og huset havde for 2. gang mægtig succes herhjemme. – På kunstnerplænen optrådte »Pavillonen«s artistpar ved gratis forestillinger, og pølseboden og æbleskivebageriet havde rivende afsætning.

I et telt var der udstilling af Grenaa-sømanden hovmester Jacobsens smukke skibsmodeller, og Jacobsen viste på værkstedet, hvordan man lavede flaskeskibe. (Jacobsen havde forøvrigt permanent udstilling ved Grenaa Havn og ville gerne overdrage den til byen mod at få et engagement som foreviser. Byrådet ville ikke være med, og Jacobsen flyttede så sine skibe til Ærøskøbing, hvor de har været siden).

Foruden alt det lokale var der en hel del udenbys, bl.a. Århus Tivoli. Komiteen var klar over, at der måtte gøres noget for at sætte et kraftigt præg over det hele. En pragtfuld illumination af Anlægget omkring festpladsen var der ofret mange penge på.

Der bortloddedes bl.a. et sommerhus ved Grenaa Strand. Byfesthæftets rebus løstes således: »Nu lægger vi så ud pøny, byfesten samler land og by«. Der var selvfølgelig præmier til de dygtige løsere . . .

En række handlende havde arrangeret gættekonkurrencer i forbindelse med deres vinduesudstillinger, og som et eksempel på, hvad der kunne hittes på, kan anføres, at Ejler Krag havde udstillet – 274 hatte . . .

Grenaa Kirke var projektørbelyst i byfestdagene, og senere kom der læserbreve i aviserne om permanent belys-

ning af kirken og specielt af kirkeurene. Byen burde følge med tiden, skrives der.

1938 var byfesten i Grenaa igen en overmåde stor succes. Komiteen havde stor glæde af arbejdet. Der var godt 10.000 mennesker på benene de to festdage, og der kunne konstateres et overskud på godt 7000 kr. Kattegatsvømmersken Sally Bauer satte speciel kolorit på denne fest. Svømmepigerne var det helt store nummer dengang.

1939 melder »Djursland«, at byfest nr. 4 atter var vellykket med 10.000 deltagere. Besøgstallet er naturligvis altid et skøn, men byen stod på den anden ende, som man siger. Bladet skriver, at de urolige forhold ude i verden nok holdt mange hjemme, og det ualmindelig fine vejr lokkede selvfølgelig mange til stranden. Lørdag var besøget noget mindre, men aftenens kajaksejlads på åen, illuminationen og fyrværkeriet trak en mængde mennesker til i sommeraftenen.

Lørdagen startede med besøg på en række virksomheder, og på festpladsen ved »Pavillonen« var det sædvanlige: Tombola, boder, spilleforretninger, kørende forretninger, sportsarena og ikke mindst Cirkus »Grinsjovski«, kunstnerplæne og Varieteen »Røde Mølle«. Tintamaresque-teatret var ikke med dette år, og det var ganske afgjort et savn. Der var optræden på kunstnerplænen, eskadresejlads af illuminerede kajakker på åen, dans på festpladsen og fyrværkeri, altså stort set det sædvanlige.

Søndagens festligheder startede på Stadion, hvor et par tusinde mennesker frydede sig over farverige optrin. Der indlededes med en procession med Cirkus »Grinsjovski«s stab i spidsen med tambourmajor Chr. Ehrenreich i kjole og hvidt og med paraply. Der var folkedans, fodboldkamp mellem pigerne fra tennisklubben og idrætsforeningen. Sidstnævnte vandt med 2-0.

Et trillebørløb mellem folk fra land og by var et uhyre morsomt indslag, og her vandt folkene fra landet alle tre heat.

Noget nyt ved byfesten denne gang var en turistudstilling med byfestplakater, turistplakater fra mange byer og tegninger og model af en ny Hundested-færge.

Hurtigtegneren Møller havde godt at bestille, og i sømboden kunne man prøve kræfterne med hammeren. En lang overgang var det en hel sport at slå søm i en bjælke, en kraftprøve lignende de kendte fra markederne i gamle dage.

Cirkus »Grinsjovski« viste 8 forestillinger, og Variteen »Røde Mølle« gav uafbrudte forestillinger. Begge disse forretninger var som altid det helt store.

En hel del konkurrencer i byfesthæfter havde stor tilslutning, og ved forretningerne i gaderne stod folk med deres kuponer og gættede løs. Som et eksempel på konkurrence-påhit kan nævnes, at Mejeriet »Brolykke« bad om et navn til en ny ispind. Der blev indsendt 150 forslag, og det sejrende navn blev »Lykkepind«. Præmien på 25 kr. blev vundet af en dame fra Århus.

Byfesten gav et overskud på 4245 kr. 48 øre, og pengene foræredes til syv forskellige formål.

1940 og **1941** holdtes ingen byfest på grund af besættelsen.

1942 mente man i komiteen, at det ville være på sin plads med en fest. Man brugte under besættelsen at foranstalte ting, der kunne bringe folk sammen, uden at besættelsesmagten blandede sig i det. Adskillige byer havde arrangeret både byjubilæer og byfester o.l. med godt resultat, og Grenaa-komiteen fandt, at Grenaa også måtte være med, og festen fastsattes til 1. og 2. august.

Allerede 4. juli åbnedes hæftesalget ved en festlighed på Torvet. Borgmester Pallesen talte, og der var forskellig underholdning. Aftenen sluttede med asfaltbal under og ved de store kastanietræer, der på den tid endnu var en pryd for byen. I et antal byfesthæfter var der indlagt en gevinst på 5 kr., og den første dag solgtes 2000 hæfter. Hovedgevinsten ved hæftets lotteri var et sommerhus med gratis grund i 5 år. (Dengang kostede lejen af en grund ved Grenaa Strand 50 kr., og dette fortæller, at det var andre tider og priser dengang).

Det viste sig umuligt at skaffe et egnet telt til Cirkus »Grinsjovski«, og Cirkus måtte derfor udgå i den vante form. I stedet indlagde man nogle af de bedste numre i Varieteen »Røde Mølle«, og det blev stor succes. Tintamaresque-teatret genopstod efter en pause. Her var det mest ganske unge »talenter«, der fik lov at synge delvis lokale sange og viser. Med en ny direktion: Væver Søren Bager og forretter Jens Alby, var forestillingen med det mærkværdige navn et festligt indslag.

Om lørdagen havde man givet alle aldersrentenydere fra Grenaa og Gammelsogn gratis adgang til festpladsen. Noget nyt var »Fagenes Fest« på Stadion, hvor de forskellige fag arrangerede de mærkværdigste konkurrencer med tilknytning til deres daglige arbejde. Tømrerne lavede f.eks. »bjælkekast«, hvor en tung bjælke skulle styrtes så langt som muligt. Tekstilarbejdersker fra Dampværeriet løb en tur med et stort garnnøgle på et bræt, o.s.v.

Universitetet i København arrangerede en udstilling af menneskeæderknogler, der var fundet på Dyrholmen ved Djurslands Nordkyst, og dette var

da noget helt originalt.

Festen var meget vellykket og gav et overskud på 9687 kr. Reservefonden udgjorde efter festen 8000 kr.

I august-september fremkom der anonyme beskyldninger mod byfestkomiteen om returkommission vedr. en bil til bortlodning og om forbudte varer i tombolaen. Historien om returkommissionen havde været fremme før, og en af byens kendte borgere havde i bladene måttet tage beskyldningerne tilbage og tillige betale sagens omkostninger. Nu kom der altså anonyme beskyldninger frem, og det var jo noget, der gav stof til en mængde sladder.

1943 ingen byfest, men der spekuleredes på at arrangere to friluftsforestillinger i det gamle anlæg eller på festpladsen ved musiktribunen. 13. juli måtte man meddele, at arrangementerne var opgivet.

1945 havde Grenaa by 500 års jubilæum, og man vidste ikke rigtigt, hvordan sagen skulle gribes an. Landet var jo stadig besat af tyskerne først på året, og der debatteredes frem og tilbage om arrangementer. Carl Svenstrup fik et års orlov fra skolen for at kunne skrive et jubilæumsskrift. Da fredsbudskabet kom, var alle naturligvis i feststemning, og i aviserne fra den tid tales om »historiske øjeblikke, da fredsbudskabet nåede Grenaa« og om »det mest historiske byrådsmøde, Grenaa har oplevet«. Byjubilæet fejredes med en strålende festdag, og til et folkemøde mødte 4000 mennesker op – men det, man forstår ved byfest, blev der ikke noget af i 1945.

1946 drøftedes byfesten igen, men komiteen vedtog, at der ikke skulle være fest. Vedtagelsen skete med 9 stemmer mod 3 stemmer imod. 8 stemte ikke, så der har åbenbart været en hel del usikkerhed . . . Der afholdtes igen i dette år en »Fagenes fest« med 250 medvirkende til sjove optrin, og denne fest gav et overskud på 2000 kr.

1947 vedtoges det at holde byfest som sædvanlig. Det gik over al forventning med det store arrangement. 15.000 deltog i den, og der solgtes 15.000 byfesthæfter. Til et sportsshow på Stadion var der 4000 tilskuere, og den største gevinst i lotteriet var »Køb, hvad De vil, for 3000 kr.« I 1947 var det endnu meget svært at købe mange ting, og derfor har man sikkert valgt denne nye form for gevinst.

1948 startede byfesten med friluftsforestilling: Sangspillet »Landsoldaten«. Det var i et uheldigt, koldt vejr, og der kom kun 400 mennesker til Stadion. Blandt de medvirkende var Holger Fællessanger, der var den tids »helt store«, og iøvrigt var arrangementet en succes.

Byfestkomiteen fik imidlertid revanche med nok en friluftsforestilling: »Champagnegaloppen«. Vejrforholdene var de bedst tænkelige, og der var et par tusinde mennesker som tilskuere. Syv af skuespillerne var fra »Det kgl. Teater«. Og så var der oven i købet festfyrværkeri som afslutning.

Byfestkomiteen havde dette år givet adgang til festpladsen for byens aldersrentemodtagere.

Om lørdagen startede festen i silende regn, men søndag blev der efter regn om formiddagen et nærmest strålende vejr, så festen blev reddet. Grenaa Drenge-Forbunds orkester gav koncert på Torvet til at begynde med. Søndag var der stjernecykelløb om formiddagen med 40 ryttere, og om eftermiddagen var der 3000 mennesker på Stadion for at se Kroghedes gymnaster – en strålende oplevelse. Der var cykelløb for 2-årige og 3-årige drenge på trehjulede cykler, og det var sjovt og gjorde stor lykke.

Ved selve festen var der som noget nyt en hobbyudstilling, og den blev en stor succes. Der udstilledes de mest mærkværdige ting. Udstillingen burde have længere levetid end de to byfestdage, skriver »Djursland«, så det må have været noget særligt med den udstilling.

Cirkus Grinsjovski havde 13 forestillinger for fulde huse, og alle de øvrige arrangementer havde også glæde af anstrengelserne. Hovedgevinsten i bortlodningen var som i 1947 »Køb, hvad De vil, for 3000 kr.«

1949 præsenterede byfestkomiteen »Elverhøj« på friluftsscenen på Stadion nogen tid før byfesten. 1800 mennesker fik en dejlig oplevelse i et pragtfuldt sommervejr.

Om byfestdagene 1949 hedder det i »Djursland«: »To dage med lys, fest og farver«, og om tilslutningen nævnes der ikke tal, men den var overvældende . . . Borgmester Aksel H. Hansen havde i åbningstalen fat på det rigtige, da han sagde, at det var »Tordenskjolds soldater«, der udførte arbejdet med festen. Alt står og falder med, at der er nogen, der vil tage arbejdet på sig. Festen er en god reklame for byen – også byerne må reklamere for sig . . .

Borgmesterens ord skyldtes sikkert, at byfestkomiteen havde droppet byfesternes største succes'er »Cirkus Grinsjovski« og Tintamaresque-teatret. Man må finde på noget nyt, hedder det. Det er nu nedskriverens mening, at de to arrangementer sikkert havde publikum til mange byfester endnu, men at det nok kneb en hel del med at skaffe nok af »Tordenskjolds soldater« til de omfattende arbejder.

I stedet opførtes en sommerrevy, der uddelte hib til byens indvånere, der havde givet anledning til sligt, og sådan noget er altid populært. Revyen gjorde vældig lykke.

Udstillingen »Mit kæreste eje« var interessant og spændende og viste, hvad folk holder af, højst forskellige ting. Der var udstillet 83 ting.

En ikke-lokal artist kørte raketbil og satte livet på spil formedelst en betaling af 750 kr. pr. gang.

200 børn gik i optog med dukkevogne, tricykler og trillebøre, og dette arrangement »havde en tilslutning, som sjældent er set i Grenaa«.

Showet på Stadion havde bl.a. kagerullekast og væddeløb på motorcykle for drenge. Der var lodtrækning mellem Grenaa Byråd og Gl. sogns sogneråd. Byrådet vandt og blev derefter udfordret af militærmusikken, der spillede ved showet. Musikerne måtte ned med nakken, men byrådet måtte dog have assistance af et par suppleanter . . .

Ved byfesten var der iøvrigt børnedyrskue og bådfart på åen, og 10.000 deltog i den.

Rebussen i byfesthæftet løstes til: »Målet skal være, at Grenaa med ære er byen ved vandet, centrum i landet«.

1950 havde byfestkomiteen »Eventyr på Fodrejsen« på plakaten til friluftsforestillingen. 1500 overværede forestillingen, men det bemærkes, at »den ikke kunne bære sig«. Komiteen ville dog alligevel have disse forestillinger, idet man gerne ville byde på noget godt. Forestillingen karakteriseredes »som den bedste, der har været vist på Grenaa Friluftsteater«.

Til sportsshowet på Stadion var der helikopteropvisning, og man kunne – mod betaling – prøve en flyvetur over byen. Der var bådfart på åen, og eventyr-børneoptog, udstilling af kvinder og mænds husflid, luftakt med saltomortale på motorcykle, Randers Militærorkester, cykel-stjerneløb og børnedyrskue m.m. – Og man kaldte byfesten »de 8000 lampers fest«. Man havde anskaffet et stort antal nye lamper i anledningen.

1951 dette år måtte byfesten på grund af regnvejr aflyse en friluftsforestilling med »Der var engang«, men et par dage senere meddeltes, at der til byfesten ville blive sæbekasseløb, det første i Grenaa. Disse løb i hjemmelavede og spændende køretøjer blev et fast indslag i byfesternes arrangementer og kaldte på navnlig drengenes initiativer. Byfesten havde iøvrigt 15.000 deltagere, og programpunkterne var bl.a.: Sportsshow på Stadion, børneoptog, militærorkester fra Randers, kæmpe-tivoli, børnedyrskue, opvisning af brandvæsnet, børnebiograf, bådsejlads på åen, illumination m.v., men man måtte undvære Cirkus »Grinsjovski« og Tintamaresque-teatret, og for mange var dette kedeligt . . .

1952 noteres, at der var 2000 til sæbekasseløb, 4000 til sportsshow på Stadion, top-gymnaster fra Viborg, hjemmeværns-udstilling, cykelløb på ruller og meget andet. Der var 12-14.000 deltagere ialt.

1953 arrangeredes en »Tulipanfest« med 15 vogne, og den samlede 3000 mennesker. Ved selve byfesten var der det traditionelle sportsshow på Stadion, færdselsshow, boksekampe, teltvarieteen »Fiducia«, kunstnerplæne, hobbyudstilling og meget andet, og der var arrangeret en altan- eller forhavekonkurrence. Festen havde 10.000 deltagere.

1954 havde man atter kvaler med friluftsteatret. Forestillingen »Jacob von Thybo« måtte flyttes til »Pavillonen«. – Selve festen var med børneoptog, militærorkester, kanonkongen Leoni, Judo-opvisning, Ollerup-gymnaster m.m.m. – Tilslutningen svigtede noget, hedder det.

1955 opførtes »Jeppe på bjerget« på friluftsteatret, og der var 10.000 til byfest. Der var bl.a. rytteroptog med historiske personer, Fagenes Fest på Stadion, stylteløb, revyvarieteen »Tolverskud«, og det bemærkes, at festens overskud er på 11.589 kr.

1956 havde man »Mange opvisninger på Stadion«, opvisning af ingeniørsoldater, historisk optog, revyen »Det lille le-hus« i skolens gymnastiksal, »Svigermorbagerens humør-patrulje« og de traditionelle arrangementer. Overskuddet blev 5273 kr.

1957 udsætter man byfesten »til næste år«, og der findes ikke økonomisk baggrund for opførelsen af fru Møller Petersens skuespil »Marsk Stig«.

1958 noteres intet om byfestarrangementer.

1959 er der feriefest i Grenaa – og dette er muligvis en afløser af byfesterne. Det må antages, at det har knebet med at samle folk nok til at forestå de mange og omfattende arrangementer den ene gang efter den anden.

1960 meddeles, at Grenaa Idrætsforening og Grenaa Roklub vil gå sammen om at arrangere en to-dages byfest 20. og 21. august. Hermed ændrede byfesterne karakter, selvom meget var i den traditionelle stil: Hidtil havde det eventuelle overskud ved festerne været tildelt en række forskellige formål, men nu gjorde de to foreninger arbejdet for at skaffe penge til netop deres arbejde – og det er en helt anden historie . . .

Om tintamaresque-teatret i Grenaa

I skriverierne om byfesterne i Grenaa forekommer altid et mærkeligt ord: Tintamaresque-teatret. Her følger en lille forklaring på, hvad dette dog er for noget.

Dagbladet »Djursland« bragte i 1956 en meddelelse om, at Nationalmuseet havde henvendt sig til maler-

mester Oscar Larsen i Grenaa engang i 1954 for at få ham til at skrive erindringer fra et håndværkerhjem omkring århundredskiftet. Nu ville man have ham til at skrive om et tintamaresque-teater, han havde omtalt i disse erindringer. »Djursland« skriver om sagen:

»Nu har malermester Oscar Larsen atter påkaldt sig Nationalmuseets opmærksomhed i en ganske pudsig anledning, og søndag eftermiddag var en repræsentant for Nationalmuseet, konservator D. Yde Andersen, på besøg hos malermesteren, hvor han opholdt sig i adskillige timer. I Oscar Larsens eje findes en sjældenhed, nemlig det gamle »Tintamaresque-teater«, der vil være mange grenaaensere bekendt fra de første byfester i Grenaa, hvor det var meget populært og samlede mange mennesker, når Oscar Larsen a la »Professor Labri« rekommanderede forestillingen. Dette teater er det eneste eksisterende i landet. Det blev i 1890erne malet af Oscar Larsens fader og blev brugt i forskellige foreninger rundt om i Grenaa og i oplandet, men efter den gamle malermesters død i 1907 blev det gemt på loftet. Her lå det til den første byfest i 1930erne, da det atter kom frem i dagens lys, men da det var lidt ramponeret, malede Oscar Larsen det op, og det blev brugt i adskillige år, indtil det måtte vige for noget nyt.

»Tintamaresque-teatret« består af et stort fortæppe, hvorpå er malet forskellige figurer uden ansigter, men med huller til de agerende, og efter Yde Andersens udtalelser er figurerne på tæppet meget originale, ikke mindst soldaterne i de gamle uniformer, en mand med lirekasse på brystet, en gammel kone med kyse og garnvinder, en københavnsk gadefejer og mange flere.

Det er i de mellemliggende år gået lidt ud over malingen, men Nationalmuseet vil sørge for restaureringen, og malermester Oscar Larsen skal nu lave en skitse over, hvordan »Tintamaresque-teatret« oprindelig så ud.

Under besøget sang malermester Oscar Larsen nogle af de gamle vers, som blev sunget for over et halvt hundrede år siden, og disse vers blev optaget på båndoptager. På forespørgsel oplyste Oscar Larsen, at så vidt han har kunnet få opsporet, stammer navnet Tintamaresque fra Frankrig og betyder sådan noget som »støj, uro og alarm«. Når det gamle teatertæppe er restaureret og ført tilbage til sin oprindelige skikkelse, er det meningen, at det skal vises i fjernsyn. eb.«
(eb er sandsynligvis Ebba Reimann).

Oscar Larsens teater kom som nævnt frem i lyset, da der arbejdedes på at skaffe attraktioner til de byfester, som byens store foreninger i fællesskab arrangerede i 1930erne. Man opfordrede byens beboere til at medvirke, og Oscar Larsen fandt altså faderens teater fra 1800-tallet frem. Han fik en mægtig succes med det. Det må nok siges, at det fortrinsvis skyldtes de medvirkende, der foredrog lokale viser og gjorde det forbavsende godt, navnlig en ganske ung mand men med et stort talent, som var ganske ukendt. Teatret var absolut en af de største succes'er ved byfesterne, og det varede ved, indtil det kom til at knibe med aktører.

Isenkræmmer Christian Ehrenreich, der var direktør i Cirkus »Grinsjovski« ved byfesterne, har fortalt, at familien Ehrenreich på loftet har et Tintamaresque-tæppe, der hængtes op i en døråbning mellem to stuer og var til stor moro for mange.

I april 1956 opstilledes det gamle tintamaresque-teater for sidste gang i Grenaa, inden det pakkedes sammen for at blive sendt til Nationalmuseet. Malermester Oscar Larsen præsenterede teatret for en lille interesseret kreds i sit værksted og gav små, festlige prøver fra tidligere tiders forestillinger til bedste. »Djursland« bragte et billede af teatret med Oscar Larsen som gadefejer med kost og foredragende et nummer med ansigtet i »hullet«.

I oktober 1956 vistes tintamaresque-teatret i fjernsynet, men udsendelsen var en skuffelse for mange i Grenaa: Den var ikke nær så morsom som da den var i Grenaa . . .

Mærkeligt nok har teatret ikke været i brug i Grenaa sidenhen. Ideen står til rådighed, og med nogle gode vers vil den være bombesikker på succes . . .

Katholm Gods

På fallittens rand 1818-1823

Af Finn Rasch Pedersen

Katholm på auktion i Aarhus

Den 6. oktober 1818 var der travlhed på Aarhus Raadstue. Som det så ofte skete i disse for landbruget såre trykkende tider, var der et gods på auktion. Denne gang var det Katholm Gods m.m. i Aalsø Sogn ved Grenaa, det drejede sig om.

Katholm var i 1813, »Det gale pengeår«, blevet solgt af den daværende ejer Jens Iørgensen til den i Grenaa bosiddende lübske købmand Herman Leopold Reininghaus.

Sidstnævnte kunne imidlertid ikke klare sine forpligtelser og svarede hverken skatter eller afgifter. Allerede i 1816 måtte han overgive godset som opbudsbo[1]) til en skiftekommission, og selv om der i 1813 var blevet udstedt købekontrakt, fik han aldrig noget skøde på godset. Skiftekommissionen betalte ligeledes hverken skatter eller afgifter, og der blev efterhånden oparbejdet en anseelig gæld i godset.

Kommissionen havde flere gange tidligere forsøgt at afhænde Katholm på auktion, og det var nu 5. gang, godset var under hammeren.

Ved den foregående 4. auktion havde der overhovedet ingen bud været på godset, men denne gang lykkedes det. Højstbydende blev de to svogre Niels Jørgensen og krigsassessor Jacob Berg Secher. Disse to unge mænd på kun 31 og 32 år var henholdsvis søn og svigersøn af den ovenfor nævnte tidligere ejer af Katholm, Jens Iørgensen.

Men fremtidsudsigterne for de to nybagte godsejere var alt andet end lyse. Tiderne var ikke gunstige for landmanden.

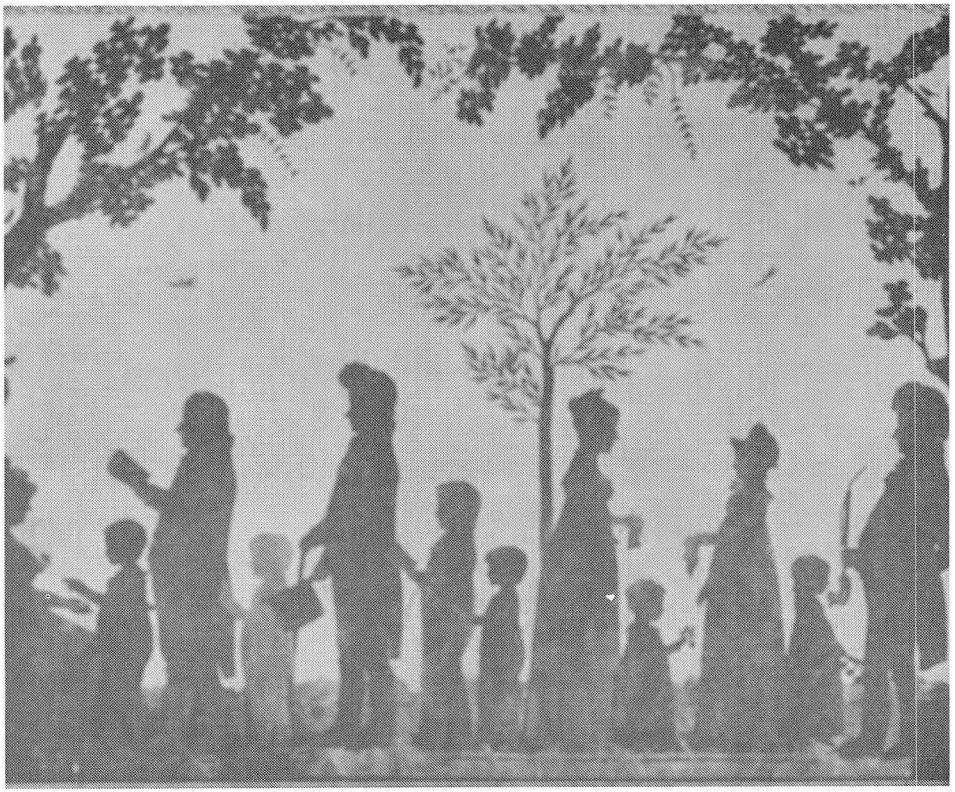

Fra Katholm have 1820-21.
Fra venstre: 1) Karen Kirstine Iørgensen gift med, 3) Jens Iørgensen ejer af Katholm 1802-1813 og far til, 5) Niels Jørgensen gift med, 8) Hansine Birgitte Jørgensen, 10) Inger Kirstine Secher datter af 1. og 3. gift med, 12) Jacob Berg Secher. (Silhouetklip af ukendt kunstner. I privateje).

Statsbankerot og landbrugskrise

Tiåret 1818-1828 er af senere tiders historikere kaldt »Den store landbrugskrise«. Og hårde tider var det, sandsynligvis den værste periode Danmarks agerdyrkere endnu har oplevet. Krisen, som først og fremmest var en afsætningskrise, havde rødder flere årtier tilbage i tiden.

I begyndelsen af århundredet var Europa hjemsøgt af krige, og i 1807 sluttede Danmark-Norge sig til Frankrig, som var i krig med bl.a. England og Sverige. For Danmarks vedkommende sluttede krigen først 7 år senere ved nogle fredsforhandlinger i Kiel, og med det nedslående resultat, at Norge måt-

te afståes til den svenske konge.

For Danmarks pengevæsen havde krigen været ødelæggende, og den 5. januar 1813 var landet blevet erklæret fallit. For landbruget havde det derimod været en god tid med høje kornpriser og gode afsætningsmuligheder. De kæmpende hære skulle have forsyninger, og i Norge, hvis kornmarked Danmark faktisk havde monopol på, afsattes det korn, som på grund af ringe kvalitet ikke kunne sælges andre steder.

Ved krigsophøret i 1814 begyndte dårlige tider imidlertid også at indfinde sig hos landmanden. Pengevæsenet, som det vil føre for vidt at komme nærmere ind på her, var i en kaotisk tilstand efter statsbankerotten et år tidligere, og med fredsslutningen blev afsætningsmulighederne for landbrugsprodukter pludselig yderst begrænsede. Hærene blev efterhånden opløst, og soldaterne drog hjem for selv at dyrke deres jord. Hertil kom at nordmændene, som nu frit kunne købe deres korn hvor de ville, søgte bedre kvaliteter.

Krisen forværredes år for år, og da billig russisk og amerikansk korn omkring 1818 begyndte at oversvømme Europas kornmarkeder, gik det helt galt. Den store landbrugskrise satte ind.

I 1821 udkom der i Aarhus en lille bog med titlen »Noget om Aarsagerne til Landmandens nuværende Forfatning«. Bogen er skrevet af Jacob Berg Secher, medejer af Katholm, og på side 70 i nævnte bog skriver han bl.a. således om landbrugets afsætningsvanskeligheder:

»Skue vi til de sydlige Lande finde vi en ung, men blomstrende Handelsstad Odessa at fremstaae, og fra denne er i de sidste Aar udført en saa overordentlig Mængde af Kornvare at vi letteligen maa kunne indse Umuligheden for os, paa disse Steder at finde den sædvanlige Afsætning med vore Kornvare.«

Angående andre afsætningsvanskeligheder skriver godsejer Secher på bogens næste side:

»Det er saaledes sandsynligt, at saalænge Fredsroligheden i Europa ikke afbrydes, og Misvækst i et eller andet Land ikke indfinder sig, ville vore Producenter ikke finde den Afsætning de forhen have haft.«

Mange gårdmænd, som i krigens tid var blevet selvejere, måtte nu igen forlade deres gårde, men værst gik det dog ud over de større landejendomme. I perioden 1817-1828 skiftede således ikke færre end ca. 20 af Randers Amts ca. 55 hovedgårde af den ene eller den anden grund ejer, således altså også Katholm.

Det »complette« gods Katholm

Det gods, som de to svogre overtog i 1818, havde et hovedgårdstilliggende på knap 49 tdr. hartkorn[2]) ager og eng, ca. 4 1/2 tdr. hartkorn skovskyld[3]) og lidt over 1 td. hartkorn mølleskyld[4]), desuden hørte der til gården en part i Mejlgårds mose samt en hel del tiender[5]).

Katholm var et såkaldt »complet« gods, hvilket medførte visse skattemæssige privilegier for hovedgården, men dog ikke (i 1818) fuldstændig skattefrihed. Af et complet gods krævedes der, at det inden for en afstand af højst to mil fra hovedgården havde et tilliggende på mindst 200 tdr. hartkorn bøndergods. Disse krav opfyldte Katholm mere end rigeligt. Til godset hørte der ialt 251 tdr. hartkorn bøndergods, heri var inkluderet lidt over 5 tdr. hartkorn skovskyld, og intet af det lå mere end 2 mil fra hovedgården.

Hovedgårdens knap 49 tdr. hartkorn ager og eng var fordelt på over 850 tdr. land, som lå samlet omkring gården. Mod øst dannede Kattegat den naturlige grænse for hovedgårdens udbredelse, og mod de tre andre verdenshjørner var det et stort stendige, som anviste skellet mod Højbjergs og Aalsrodes jorder.

Samtlige gårde og huse i de to nævnte landsbyer Højbjerg og Aalsrode, der begge hørte til Aalsø sogn, var fæstegods under Katholm. I Højbjerg drejede det sig om 14 gårde samt 10 huse, og i Aalsrode var der foruden 17 gårde 19 huse. To af gårdene i Højbjerg var udflyttergårde, nemlig den endnu eksisterende Ramskovgård og den nu nedbrudte Sigfaldsgård. I Aalsrode var kun den nuværende Kejsegård flyttet ud før 1818. Endvidere havde Katholm fæstegods i Hoed sogn. Det drejede sig om ialt 6 gårde og 11 huse, som fordelte sig med 3 gårde og 4 huse i landsbyen Østerballe, 3 gårde og 5 huse i Glatved samt 2 huse i sognebyen Hoed.

Alle gårdene i Højbjerg var skyldsat for 6 tdr. og 6 skp. hartkorn ager og eng. Gårdene i Aalsrode var takseret lidt lavere, men også alle med ens hartkorn, til denne landsby hørte desuden det meste af de 5 tdr. hartkorn skovskyld, som bøndergodset var ansat for. Ang. gårdene i Østerballe så var de omtrent af samme størrelse som ovennævnte, men lidt forskellig takseret. De 3 gårde i Glatved var alle takseret for 4 tdr. og 4 skp. hartkorn ager og eng.

Udskiftningen

En stor hede ved Aalsrode lå »i fælleg«[6]) helt til 1833, men ellers var alt Katholms øvrige fæstegods blevet udskiftet[6]) omkring 1790, og på Branners kort over Aalsø sogn fra 1836 ses det, at i hvert fald Aalsrode og Højbjerg er stjerneudskiftede.

Denne form for udskiftning ansås af datidens foregangsmænd inden for landbruget for den mest uheldige, men

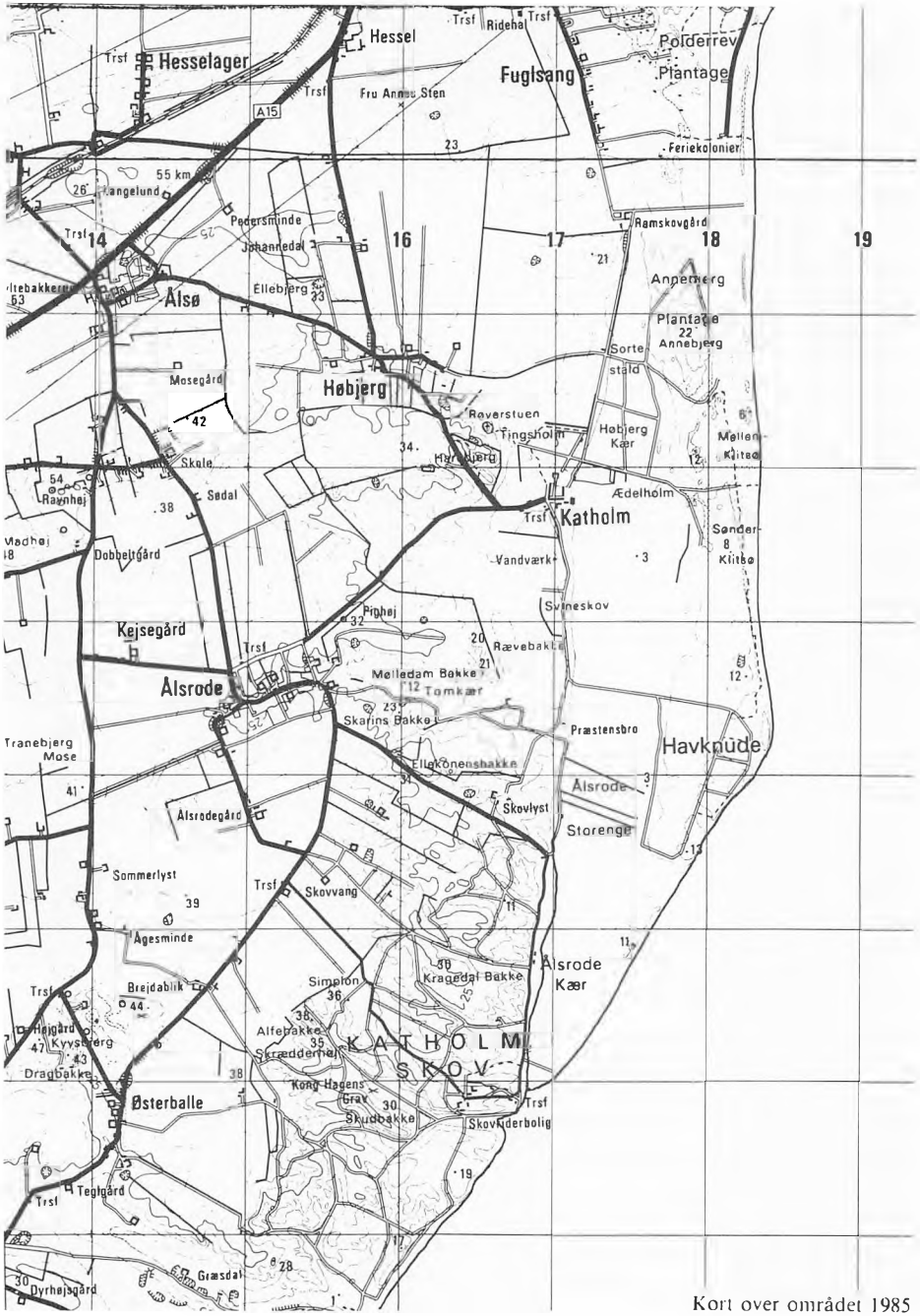

Kort over området 1985

var ikke desto mindre den oftest anvendte. Fra sagkyndig side havde man hellere set den såkaldte blokudskiftning taget i brug, da denne metode gav bedre mulighed for at udforme fæstegårdens marker i hensigtsmæssige kvadratiske lodder og for at samle gårdens jord på nogle få steder.

Imidlertid var det, hvis blokudskiftningen anvendtes, nødvendigt at gårdene flyttede ud fra landsbyen, og her sagde de fleste gårdmænd nej! De havde gennem århundreder vænnet sig til fællesskabets tryghed inde i landsbyen, hvor gårdene lå og trykkede sig tæt op ad hinanden, og her ville de blive. De ville ikke ud i ødemarken, hvor der ingen veje fandtes, og hvor en hård vinter let kunne medføre lang tids total isolation. De foretrak stjerneudskiftningen. Så kunne gårdene blive liggende hvor de havde ligget »fra Arrilds tid«[7]), og man ville stadig kunne føle sig som en del af landsbyens trygge fællesskab. At agrene ved stjerneudskiftningen blev smalle og langstrakte, og at gårdenes smålodder kom til at ligge meget spredte, kunne man leve med, men ikke med udflyttergårdens ensomhed.

For Højbergs og Aalsrodes vedkommende ser det dog ud til, at problemerne med udskiftningen er klaret på en nogenlunde rimelig måde. Ganske vist er agrene langstrakte, men de er ikke udpræget kileformede, som det ellers ses ved mange stjerneudskiftede landsbyer, og antallet af den enkelte gårds lodder forekommer heller ikke urimeligt stort. På Branners kort ses det tydeligt, at Aalsrode er bedre udskiftet end Højberg. Dette skyldes, at førstnævnte landsby lå langt nok væk fra hovedgårdens jorder, til at dens marker kunne sprede sig i en vifte rundt om hele landsbyen. Højberg derimod havde ingen albuerum mod syd, for her stødte hovedgårdens marker helt op til

fæstegårdenes tofter, hvilket bevirkede at agrene mod nord blev ekstra lange og brede. Til Højbjerg hørte der en over 200 tdr. land stor sandflugt, og helt nede vest for Havknuden havde landsbyen en meget uheldigt beliggende eng.

Skovene

Hovedgårdens 4 1/2 tdr. hartkorn skovskyld var fordelt på over en snes mere eller mindre sammenhængende skovarealer.

Af bøndergodsets ca. 5 tdr. hartkorn skovskyld hørte ca. 4 1/2 tdr. til Aalsrode og resten til Østerballe. Det må være denne skov, som I. C. Hald omtaler i beskrivelsen af Randers Amt fra 1827, og som han kalder Katholm Skov. På side 161 i nævnte bog står der følgende: *»Katholm Skov paa over 700 Tønder Land skal for øjeblikket neppe indeholde 500 Favne Brænde!«* Skoven var altså nærmest forhugget, hvilket iflg. Hald må tilskrives skovens beliggenhed tæt ved kysten og den deraf følgende gode udskibningsmulighed. Under krigene i århundredets begyndelse havde der nemlig været stor efterspørgsel på træ, og dette havde skovejeren vidst at drage sig til nytte.

Da den her omtalte skov tydeligvis består af et stort sammenhængende areal, hentydes der uden tvivl til skoven, som ganske vist i dag kaldes Katholm Storskov, men som på Branners kort benævnes Aalsrode Skov.

Iflg. Katholms jordebog fra 1818 brugte Aalsrodes og Østerballes gårdmænd græsningen i skoven, herfor betalte de skatterne og skovskylden.

Tømmer til eget forbrug hentedes selvfølgelig også i skoven, og til opførsel samt vedligeholdelse af hegn og faskingrøfter anvendtes store mængder ris og grene. Kvas til brændsel leverede skoven selvsagt også.

Hovedgårdens største varmekilde var dog tørv, og uagtet der ikke langt fra Katholm fandtes moser, så hentede og skar hovbønderne dog disse tørv helt ved Mejlgårds Mose, som lå ca. 3 mil borte. Dette skyldtes at en af Katholms tidligere ejere ved arv, var kommet i besiddelse af en part i nævnte mose, og ved ejerskifte var den så fulgt med i købet.

Markerne og hoveriet

Hvis krigsassessor Jacob Berg Secher i dag stod op af graven, ville han sikkert med det samme kunne genkende Katholms hovedbygning, det er nemlig yderst få forandringer, der er sket med den siden Sechers ejertid. Derimod er det tvivlsomt, om han ville kunne genkende landskabet omkring sig, for med det er der sket store ændringer. Hvor der i dag er vidtstrakte, frugtbare marker, fandtes der for 165 år siden mange steder kun sumpet kær eller gold, uopdyrket hede, og de forskellige slags jord lå meget blandet mellem hinanden. Således fandtes der på hovedgårdens jorder ager 32 steder, eng 15 steder, hede o.lign. 28 forskellige steder.

Hovedgårdens indmark var delt i 8 vange og bestod af 323 tdr. land muldsandig jord, mens udmarken »Havknuden« var delt i 10 vange, bestående af ialt 177 tdr. land sten og sandgrundede jorder. Desuden hørte der til hovedgården 187 tdr. land middelbærende enge og 180 tdr. land hede, skovgrund, have og damme m.m.

Det var på disse stenede marker, hovbonden sled sine redskaber, udmarvede sine arbejdsdyr, og værst af alt, nedbrød sig selv.

Hoveriet på Katholm omtales bl.a. af J. C. Hald i den beskrivelse af Randers Amt, der som tidligere nævnt med ham som forfatter, blev udgivet af landhusholdningsselskabet i 1827. På side 45 står der således: *»I Særdeleshed paa Katholm Gods er Hoveriet saare trykkende, og desuagtet indgik mange af Godsets Bønder for nogle Aar siden den Forpligtelse at kjøre 150 Læs Mergel hver for den daværende Eier istedetfor at svare Landgilden. Men de vare endog længe før den Tid forarmede, og, henfaldne til Modløshed, formaae de neppe at hæve sig af den Afmagt, hvori de ere nedsjunkne, med mindre de, nu da Godset er overtaget af Regjeringen, bleve ved dennes Hjelp bragte paa Fode.«*

Hvis denne beskrivelse af hoveriet på Katholm er sand, og der er næppe grund til at tro andet, så må Secher have været en mand, hos hvem der var meget langt mellem teori og praksis. Han var nemlig modstander af hoveriet. Dette giver han selv udtryk for i den tidligere omtalte bog »Noget om Aarsagerne . . .«. På en af de første sider i bogen betegner han hoveriet som yderst skadeligt, det er et tydeligt spor af trældomsåg, det unddrager hoverieieren en brugelig kapital o.s.v.

Men Katholms fæstere hovede videre. De slæbte sten væk fra markerne, de pløjede og såede, de reparerede veje og broer, de huggede is af dammene og bragte det til hovedgårdens iskælder, og de lavede meget mere.

Samtlige fæstere under Katholm ydede hoveri på hovedgården, og dette forrettedes efter en hoveriforening fra 1792. En hoveriforening var en slags arbejdskontrakt mellem godsejeren og fæsterne og det var heri nøje fastlagt, hvor meget hoveri godsejeren kunne kræve af sine fæstere.

Hoveriet var delt op i tre kategorier nemlig: Pløje og harvedage, spanddage og gangdage.

En pløjedag var ansat til dobbelt så meget som en spanddag, og fire gange så meget som en gangdag. Iflg. den nævnte hoveriforening fra 1792 kunne Katholms ejer forlange 24 pløje og har-

vedage, 87 1/2 spanddag og 211 gangdage af sine fæstere om året.

Til en pløjedag skulle der mødes med en plov, som var forspændt 4 eller 6 heste, hertil krævedes både kørebud og plovmand, og i løbet af en dag skulle de oppløje 6 skp. (3/4 td.) land. Man skal her betænke, at det var den meget tunge og uhåndterlige hjulplov, datidens bønder anvendte.

Spanddagen skulle der forrettes kørsel med 13 bespændte vogne med kørebud, og til en gangdag skulle der møde en karl eller et forsvarligt hovbud medbringendende redskaber, som skulle bruges til dagens arbejde.

Jordforbedring

Secher, der efter sigende var en aktiv og dygtig landmand med megen økonomisk indsigt, prøvede at forbedre godsets hårdt trængte økonomi ved at intensivere hovedgårdens drift. Nyt land blev taget under plov, der blev drænet, og der blev gødet, men først og fremmest så blev der merglet.

Der havde ikke tidligere været merglet på Katholm gods, og det er egentlig underligt, for mergel havde været brugt i mange år andre steder i Randers amt.

Havde der imidlertid ikke været merglet på godsets jorder før, så blev der det til gengæld nu. Og det i den helt store målestok.

Secher omtaler selv denne mergling flere steder, bl.a. i en låneansøgning stilet til kongen (dat. 22/5 1822). Heri oplyser han, at der mens han har været medejer af Katholm, ialt er blevet udkørt 63000 læs mergel på hovedgårdens jord. Secher havde med Katholms landbrug at gøre i endnu ca. 2 år, så tallet er sikkert nået op i nærheden af 100000 læs, inden han forlod godset.

I. C. Hald nævner også merglingen på Katholm flere steder i beskrivelsen af Randers amt, og hvor store mængder kalkholdig ler det i virkeligheden har drejet sig om, får man et udmærket indtryk af, når man på side 73 i nævnte bog læser følgende:

» *Endeel af Gaarden Katholms sandede Jorder ere bragte til en mærkelig Grad af Kraftfylde ved Merglingen. Paa hver Tønde Land er her kjørt 500 Læs Leermergel.*«

Til mergelkørsel anvendtes en speciel vogn, nærmest en kasse på to hjul. Vognen, der kunne vippes, var ikke ret stor og blev kun trukket af en hest.

Trods vognens lidenhed og den sikkert yderst besværlige opkørsel fra mergelgravens bund, har der vel nok i hvert læs været mindst 300 kg. Ganger man dette tal med 500 læs, får man, at der på hver tønde land er udkørt 150 tons mergel. Så meget ler pr. td. land må have betydet en næsten total jordudskiftning.

Endnu i dag minder nogle store mergelgrave på Katholms marker, om den kæmpeindsats hovbønderne dengang ydede for at forøge kornproduktionen på hovedgården.

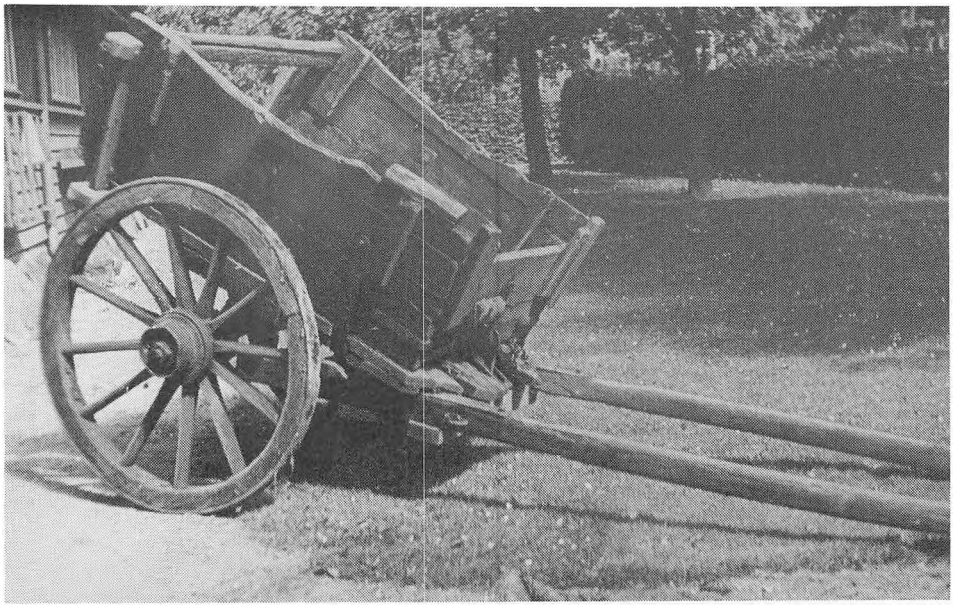

På billedet ses en såkaldt mergelkasse. Den her viste, som nu er opmaganiseret på Gl. Estrup landbrugsmuseum, stammer ganske vist fra Sjælland, men det gør næppe nogen større forskel. Vognen på billedet er dog lidt utypisk som mergelkasse, da siderne er blevet forhøjet med løst påsatte sætfjæle, formentlig fordi vognen har været brugt til at køre roer eller lignende. Derved er siderne blevet ca. 50 cm høje, mens den normale højde kun er ca. 30 cm. Vognens længde er ca. 120 cm og bredden 85 cm. Kassen, der var monteret fast på akslen, kunne vippes bagover, mens hjulene og stjærterne, som var løst fæstnede til akslen, forblev ubevægelige. Herved undgik man, at hesten skulle spændes fra, hver gang der blev læsset af. Under pålæsning og kørsel var vognen sikret mod at tippe bagover ved en sikringsanordning, som var fæstnet til en bjælke på undersiden af stjærterne, og herfra gik op igennem et hul i den del af kassens midterste bundplanke, der på billedet ses rage ud foran selve kassen.

Billedet venligst stillet til rådighed af museumsinspektør Svend Nielsen, Landbrugsmuseet, Gl. Estrup, som også har meddelt oplysningerne om vognen.

Som tidligere nævnt blev der også både gødet og drænet. Den gødningsmængde som kreaturerne leverede slog ikke til, så derfor anvendtes også tang til dette formål. Tangen spredtes enten direkte ud på marken, eller blandedes først med gødningen på møddingen for at fremme gæringsprocessen. Oprenset slam fra gravene anvendtes ligeledes som gødning.

Ang. dræning så nævner Secher selv i en anden sammenhæng, at han ved »bedækkede Grøfter«[8]) har afledt meget skadeligt vand.

Secher ville også gerne have sine fæstebønder til at forbedre deres fæstegårds jord, hvilket bl.a. skulle ske ved mergling. Af fæstekontrakter, som er indgået i hans tid, ses det, at gårdmanden årligt skulle bemergle mindst 1 td. land med mindst 150 læs mergel.

Det er iøvrigt ikke høje tanker krigsassessoren har om fæsternes landbrug, dette giver han klart udtryk for i en anbefaling, som er vedlagt en ansøgning til landhusholdningsselskabet, hvori skolelærer Brøgger i Aalsrode anmoder om at få tildelt en nordamerikansk svingplov og evt. nogle penge. I nævnte anbefaling skriver Secher om egnens agerdyrkere, at de *»foruden at være trykkede med uheldige Tider, og en for Handel og Vandel uheldig Beliggenhed, også række Elendigheden en hjælpsom Haand, med et Agerbrug som staar langt tilbage for ethvert simpelt, men godt Agerbrug.«* Han mener, at skolelæreren ved at få forbedret sit landbrug, evt. kan virke som et godt eksempel på sine naboer. Ja, han fornemmer ligefrem at det vil virke *»Kraftigen«*.

Pastor Biltring i Aalsø medsendte også ansøgningen en anbefaling, men han er dog mere forbeholden i sin tiltro til eksemplets virkekraft og han udtrykker kun at det *»muligvis vil virke veldædigen på hans (Brøggers) Nabo.«*

Måske havde Biltring en bedre forståelse end Secher for, at fæstebønderne virkelig havde ret, når de med Sechers egne ord (i hans ovennævnte anbefaling) mente *»Vi kunne ikke overkomme saadant Arbejde«*.

Godsets øvrige landbrug

På hovedgården var vekseldriften begyndt at vinde indpas, mens driftsformen på landsbyernes jorder endnu var kobbeldriften.

I Aalsrode såedes der på den bedste del af markerne 1. år byg, 2. år rug, 3. år byg og 4. år havre, hvorefter jorden hvilede i 4 eller 5 år. Undertiden tilsåedes en halv vang med ærter, som synes at have været en meget yndet afgrøde i Sdr. Herred, skønt den dårlige jord ikke egnede sig for denne sæd. Boghvede og hør dyrkedes også af fæsterne, men derimod vist nok ikke hvede.

Sidstnævnte kornsort fandtes til gengæld på hovedmarkens marker, i hvert fald vinterhvede, desuden dyrkedes her sommerstaldfodringsurter, og som noget nyt på Katholm var Secher begyndt at avle kartofler, hvilken afgrøde han øgede år for år. Herudover dyrkedes det samme som på fæstegårdene.

Som nævnt skulle fæstebønderne selv lægge redskaber til hoveriet, og derfor måtte de være godt forsynet med alle slags.

Ploven var landmandens vigtigste redskab, uden den kunne han simpelt hen ikke dyrke sin jord.

Omkring vikingetidens slutning indførtes hjulploven i Danmark, og det er den, Aalsrodebonden går og tumler med endnu i 1820. Det var en tung plov, og der skulle mange heste eller stude til at trække den. Det var en træplov, men skæret var af jern, og jern var dyrt så for at mindske sliddet på dette, bankede bonden sten ind i den nederste flade af løbet.

Af andre redskaber kan nævnes harver og selvfølgelig vogne. De vogne som fæsterne benyttede var meget små, men når der skulle køres korn eller hø hjem, plejede bønderne på det østlige Djursland at lægge en skrav (træramme) hen over vognen. Denne skrav var bredere end vognen, og man kunne nu have et større læs med.

Antallet af redskaber på hovedgården var, størrelsen taget i betragtning, ikke stort, dette skyldtes selvfølgeligt også, at fæsterne selv skulle lægge redskaber til hoveriet. I Reininghauses opbudsbo nævnes der dog både plove, harver og vogne.

I slutningen af 1700tallet var fedestudene på Katholm blevet afløst af malkekøer, og mejeridriften »Hollænderi« havde holdt sit indtog. Dette mejeri havde en besætning på ca. 150 køer og var forpagtet ud til en hollænderiforpagter. Af andre dyr fandtes der på hovedgården et betydeligt antal får og ca. en snes heste. Svin var der også, men antageligt kun til eget forbrug.

På fæstegårdene var forholdet mellem de udgiftskrævende heste og de øvrige indtægtsgivende dyr noget anderledes end på hovedgården, hvilket igen må tilskrives hoveriet. Hertil krævedes der nemlig temmelig mange arbejdsdyr, som hovbonden selv skulle stille med, og da fæstegårdens fodermængde var begrænset, måtte den øvrige dyrebestand holdes på et meget lavt niveau.

Da Ane Nielsdatter, enke efter gårdfæster Peder Rasmussen Møller i Højbjerg, døde i begyndelsen af 1824, var der således på hendes fæstegård hele 7 heste, men kun 4 køer og 2 kalve samt 13 får og en griseso. Desuden var der nogle få stykker fjerkræ, og i haven avledes der bier. Altså temmelig mange

heste og kun nogle få kreaturer.

Peder Rasmussen Møllers fæstegård I Højbjerg

Da Secher og Jørgensen overtog Katholm i 1818 levede Ane Nielsdatters ægtefælle Peder Rasmussen Møller endnu, han var født i 1749, og hustruen var 16 år yngre. Udover disse to var der tre tjenestekarle på gården, hvoraf den ene var Peder Rasmussen Møllers og Ane Nielsdatters 33 årige søn Nicolai Pedersen, samt to tjenestepiger.

Peder Rasmussen Møllers fæstegård var som de fleste andre gårde i Højbjerg og Aalsrode firlænget og stråtækt. Sandsynligvis er det den gård, som på Branners kort har nr. 1 i Højbjerg, for i Katholms jordebog fra 1818 er Peder Rasmussen Møller beboer af gård nr. 1 i Højbjerg, og der synes at være sammenfald mellem numrene i jordebogen og numrene på nævnte kort. Som det ses på kortet, lå gården et stykke syd for landsbyens gade og var omgivet af en toft. Alle længerne var lave, lerklinede bindingsværksbygninger, som omgav en ca. 400 kvm. stor, aflang gårdsplads. Indkørselsporten fandtes i den søndre længe, og mod nord nærmest landsbygaden lå stuehuset. Her regerede Ane Nielsdatter, når hun da ikke hjalp til i marken. Hendes domæne indskrænkede sig til to små stuer, dagligstuen og »den ydre stue«, samt et bryggers og et køkken. Loft fandtes der kun over de seks af stuehusets fag.

Møblementet var sparsomt og meget af det beskadiget. Kun en amagerhylde samt en klok og et hængeskab var der til at live lidt op på væggene i dagligstuen, hvis øvrige møblement bestod af et bord og to stole samt to bænke af ubestemmelig alder, desuden fandtes der her en bilæggerkakkelovn, men den var beskadiget.

I »den ydre stue« var der kun nogle få ramponerede møbler og en kiste, hvori der opbevaredes en hel del tøj, samt et sengested med omhæng.

Bryggersets indhold var hurtigt overset, men alligevel vigtigt. Her fandtes nemlig øltønden, samt de remedier der brugtes til ølbrygning, og øl var uundværligt for datidens bønder.

I køkkenet fandtes der ingen møbler udover en brygstol. Inventaret bestod af diverse køkkenredskaber, og i det ene hjørne var der en indmuret grukedel. I et andet hjørne stod en kærne med tilbehør. Af køkkenets øvrige indhold kan nævnes 2 rokker, 1 garnvinde, et hakkebræt og 2 par karter. Det var her der arbejdedes. Det var her, der blev lavet mad og kartet og spundet. Kort sagt, det var her, Ane Nielsdatter og hendes to tjenestepiger tilbragte det meste af deres lange arbejdsdag. Og med kun en brygstol at sidde på!

Udenfor på gårdspladsen stod en lænkehund og gøede, og fra møddingen bredte der sig en liflig duft. I det ene hjørne stod nogle mere eller mindre faldefærdige vogne og bag dem en hakkelseskiste med kurv. Rundt omkring på gårdspladsen stod en del andre redskaber, som næsten alle trængte til at blive repareret.

Gårdens vestre længe var indrettet med karlekammer og ageværelse samt kostald og hughus. I den østre længe var der indrettet lo og lade, og i længen mod syd med indkørselsporten var der fårehus samt også her en lade.

Hovedgårdens bygninger er nøje beskrevet i de mange håndbøger om danske slotte og herregårde, som er udkommet i tidens løb, så nærmere omtale her ville bare blive en gentagelse af hvad der i forvejen er skrevet meget om og interesserede henvises til disse håndbøger.

Lidt om de økonomiske sammenhænge

Økonomisk var hovedgården og fæstegårdene tættere knyttet til hinanden, end man umiddelbart får indtrykket af i de fleste godshistorier.

Når en godsejer bortfæstede en gård, kunne han forlange indfæstning. Denne indfæstning var en eengangsafgift, hvis størrelse afhang af udbud og efterspørgsel, og under den store landbrugskrise var efterspørgslen på fæstegårde ikke stor. Af fæstebreve fra Secher og Jørgensens tid ses det således, at nye fæstere ikke afkrævedes denne afgift.

Landgilde var en årlig tilbagevendende afgift, en slags husleje, som fæsteren hvert års 11. november skulle erlægge på Katholm. Den betaltes både i form af penge, korn og småredsel d.v.s. fjerkræ og æg. Hvad og hvor meget, de enkelte fæstegårde skulle betale, varierede en smule.

Som tidligere nævnt hørte der også en hel del tiender til Katholm.

Tienden var opdelt i 3, nemlig kongetiende, kirketiende og præstetiende, og heraf fremgår det altså hvem de forskellige tiender oprindelig betaltes til. Penge- kvæg- og korntiende var derimod den form, som tienden betaltes i.

Til Katholm hørte Aalsø sogns Konge- og Kirketiende, Hoed sogns Kirketiende og Veilby sogne, Kirketiende. Ialt ydedes der til Katholm tiende af ca. 885 tdr. hartkorn.

De skatter og afgifter som påhvilede fæsterne, var disse selvfølgelig selv forpligtede til at udrede, men godsejeren skulle opkræve dem og var ansvarlig for, at de blev betalte. Og på den konto måtte Secher og Jørgensen udlægge et endog meget stort beløb for fæsterne.

Fallit

Som nævnt i indledningen, var det et forgældet gods, de to svogre overtog i

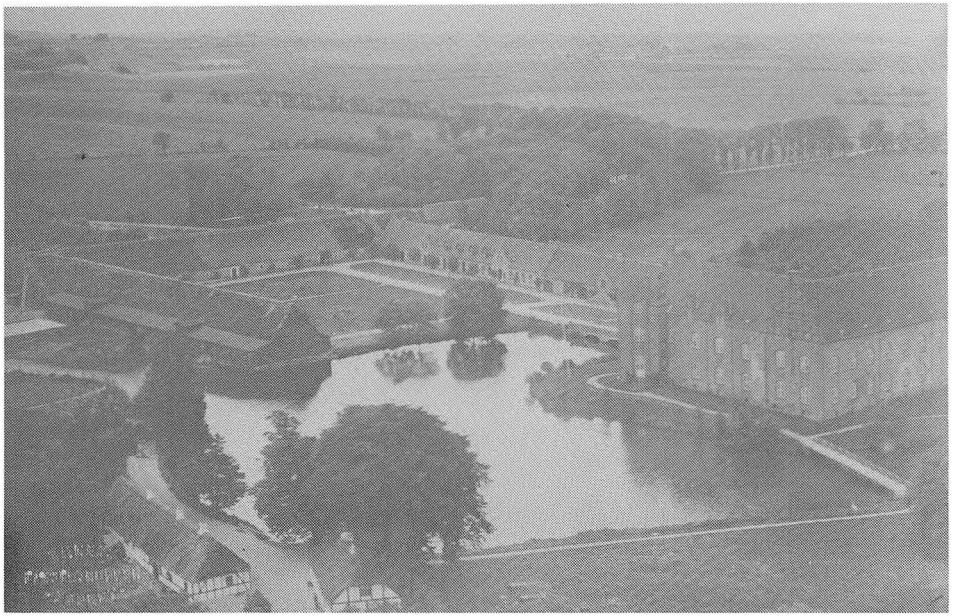

Luftfoto Katholm fra 1930erne.

1818, og allerede et halvt år inden de den 30. august 1819 fik skøde på gården, havde de måttet anmode statsgældsdirektionen om et lån på 46000 rdl. sølv. Lånet bevilgedes, men det var kun en stakket frist. Gælden voksede år for år, og i juni 1823 overtog statsgældsdirektionen godset.

Efter egen anmodning fik Secher lov til at blive på Katholm som bestyrer endnu næsten et år, men fra den 1. maj 1824 ansatte regeringen en anden til denne post, og hermed var de to svogres tid på Katholm definitivt forbi.

Året efter forpagtede Secher gården Vedø ved Kolind, og ti år senere købte han samme gård til ejendom. Her henlevede han resten af sit liv, indtil han døde af et apoplektisk anfald i 1861.

Niels Jørgensen købte i 1827 gården Ingvorstrup i Vejlby sogn, som han ejede til sin død i 1856.

Fæstebønderne på Katholm hovede videre i endnu 25 år. Ganske vist blev deres hoveri lettet noget i 1838, da en ny hoveriforening, som var affattet i 1833, trådte i kraft, men først i 1847 blev hoveriet afløst.

På titelbladet i Sechers flere gange nævnte bog »Noget om Aarsagerne« er der citeret et ordsprog af Peder Syv, som lyder således:

»Snyder man Lyset for nær, gaar det ud«.

At snyde lyset vil sige at klippe vægen, og Secher har uden tvivl, med anvendelsen af ordsproget, villet hentyde til den stramme økonomiske politik, som regeringen førte overfor landbruget. Imidlertid er det nærliggende, med hoveriet på Katholm i tankerne, at vende ordsprogets brod mod krigsassessoren selv. Fæstebøndernes elendighed, som han i skolelærer Brøggers tidligere nævnte anbefaling, siger at de selv rakte en hjælpende hånd, skyldes vel i høj grad det hoveri som Secher pålagde dem.

Kort over Aalsø sogn.

På kortet er hovedgården Katholms jorder mrkt. nr. 1, landsbyerne Højberg og Aalsrode mrkt. nr. 2. Nr. 3 markerer de jordlodder, som hørte til Peder Rasmussen Møllers fæstegård, matr. nr. 1 i Højberg.

Ved udskiftningen blev der udfærdiget et kort over landsbyernes opmålte jorder. Kortet skulle opbevares af ejerlavets største lodsejer, og en kopi skulle indsendes til Rentekammeret. Desværre har det ikke været muligt at opspore et af disse udskiftningskort hverken over Højbjergs eller Aalsrodes jorder, men af kortet her, der sikkert er tegnet med et matrikelkort over Aalsø som forlæg, får man et udmærket indtryk af hvorledes de to landsbyer er udskiftede. Med lidt (eller meget) god vilje kan man godt forestille sig landsbyernes agre som »stjernestråler«. Gårdene matr. nr. 13 og matr. nr. 14 i Højberg, som ses aftegnet lidt nordøst for Katholm, er de to udflyttergårde »Ramskov« og »Sigfald«. Gård matr. nr. 7 i Aalsrodes nordvestlige hjørne er den ligeledes udflyttede »Kejsegård«. Som det ses lå Peder Rasmussen Møllers fæstegård ikke i direkte forbindelse med sin ager, og for at komme til sin eng måtte han, ligesom Højbjergs øvrige gårdmænd, helt om på sydsiden af hovedgårdens jorder. Hele Højbjergs østlige del ud imod Kattegat var dæk-

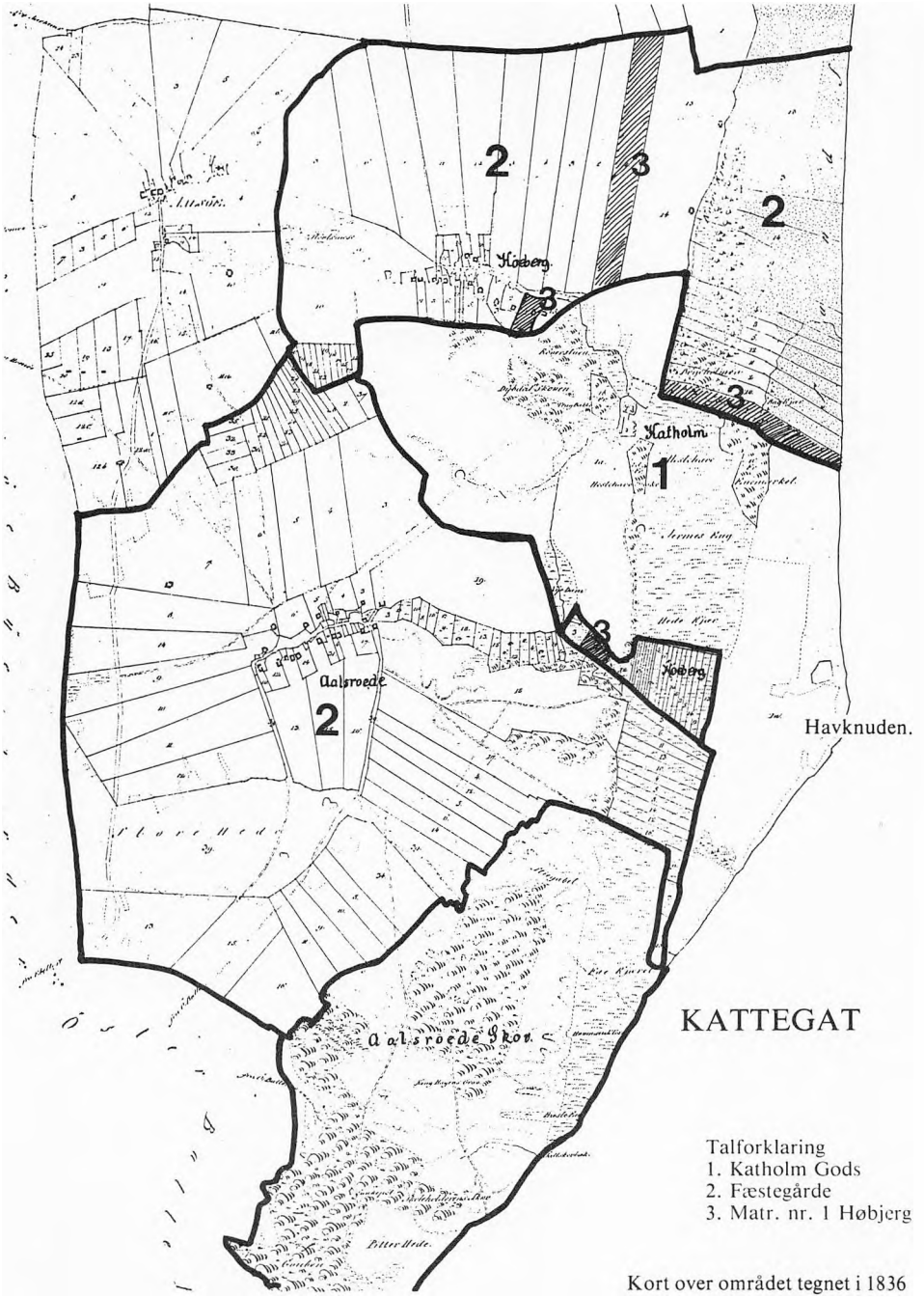

Kort over området tegnet i 1836

ket af den 200 tdr. land store sandflugt. Om sandflugten har J. A. Nielsen iøvrigt skrevet en udmærket artikel her i» Grenaa og Omegn før og nu« årgang 1983. De små lodder helt nede i det sydvestlige hjørne af Højbjergs jorder er husmandslodder, og lige syd for disse på den anden side af ejerlavsskellet ses Aalsrodes husmandslodder, den bredeste af disse (nr. 2 fra øst) hørte til Aalsrode skole. Den store hede, som strækker sig tværs over den sydlige del af Aalsrodes jorder, har haft en uheldig indvirkning på udskiftningen, og delt nogle af fæstegårdenes agre i to. Kæret, som udgår fra landsbyens østlige ende, hed Tomkjær, og navnet findes endnu i »Tomkærshuset«. Mod øst ses Aalsrodes Fælleskær, hvis vestlige grænse i dag fortsætter i en lige linie mod syd og næsten følger den punkterede linie, som på kortet afgrænser Ege Kjæret fra Aalsrode Skov. Der er ikke sket væsentlige ændringer med ejerlagsgrænserne, siden Branner i 1836 tegnede sit kort, men meget af både Højbjergs og Aalsrodes østlige jorder tilhører nu Katholms ejer bl.a. matr. nr. 13 i Højbjerg »Ramskov« og matr. nr. 14 samme sted den nu nedlagte »Sigfald«. I Aalsrode drejer det sig især om matr. nr. 18 og matr. nr. 17 »Skovlyst«, men også en del lodder i Aalsrode Fælleskær hører til godset, og sluttelig må det da ikke glemmes, at hele Aalsrode Skov, nu Katholm Storskov, ligeledes hører til Katholm.

Noter

1. Opbud.

En lovordning som gav skyldneren ret til at overlade alt sit gods til sine kreditorer, som så delte det imellem sig. Herved var skyldnerens pengeforpligtelser afgjorte, og han undgik at komme i gældsfængsel. Ordningen blev ophævet i 1858.

2. Hartkorn.

Ordet hentyder til de to hårde kornsorter rug og byg. For at få et overblik over skattegrundlaget, blev al Danmarks landbrugsjord opmålt og takseret omkring 1688. For Jyllands vedkommende opdeltes jorden i 6 klasser. I den 6. klasse, hvor jorden kaldtes »Allerværst« gik der fra 16 til 20 tdr. land på 1 td. hartkorn. For Katholm hovedgårds vedkommende gik der gennemsnitlig over 17 tdr. land til 1 td. hartkorn, hvilket vil sige at meget af jorden har været nærmest værdiløst.

3. Skovene.

Disse takseredes efter, hvor mange svin der kunne fedes på deres olden. For Jyllands vedkommende ansattes overalt 24 svins olden til 1 td. hartkorn.

4. Mølleskylden.

Denne fastsattes først 1690. Ved denne fastsættelse blev mange forhold taget i betragtning. I den sidste ende var det dog det beregnede årlige overskud møllen takseredes efter.

5. Tiende.

En form for kirkeskat hvis oprindelse og form det vil føre for vidt at komme nærmere ind på. Navnet hentyder til at tienden oprindelig betaltes med en tiendedel af avlen. Se endvidere fortællingens næstsidste afsnit om økonomiske forhold.

6. Fællesskab og udskiftning.

Indtil de store landboreformer i slutningen af 1700tallet havde de fleste landsbyers jorder været drevet i fællesskab af landsbyernes gårdmænd. Hver gård havde dog haft sin bestemte andel af avlen, hvis størrelse var afhængig af arealet på gårdens toft (d.v.s. det stykke jord som gården lå på). Ved udskiftningen omfordeltes jordene, og hver fæstegård fik nu sit bestemte areal.

7. »Fra Arrilds Tid«.

D.v.s. længere tilbage end nogen kan huske, eller nogen har hørt om.

8. »Bedækkede grøfter«.

På det tidspunkt som fortællingen her omhandler, drænedes der her i landet ved hjælp af faskingrøfter. D.v.s. der gravedes en rende med et passende fald ned mod et afløb, i det areal man ønskede afvandet. I bunden af renden lagdes evt. først et lag sten eller grus og derpå et lag sammenbundne ris eller grene (faskiner). Til sidst dækkedes renden til igen.

9. Kongetienden

Denne hed oprindelig bispetiende, og var før reformationen tillagt biskoppen. Med de tre forskellige tiender, som kunne købes af alle, fulgte der ikke alene rettigheder, men også pligter.

Kilder

Af pladshensyn lader det sig desværre ikke gøre her at bringe kildeoplysninger, men interesserede kan ved henvendelse til Grenaa Egnsarkiv, hvor det meste kildemateriale findes i kopi, få nærmere oplysninger herom.

Katholm 1858

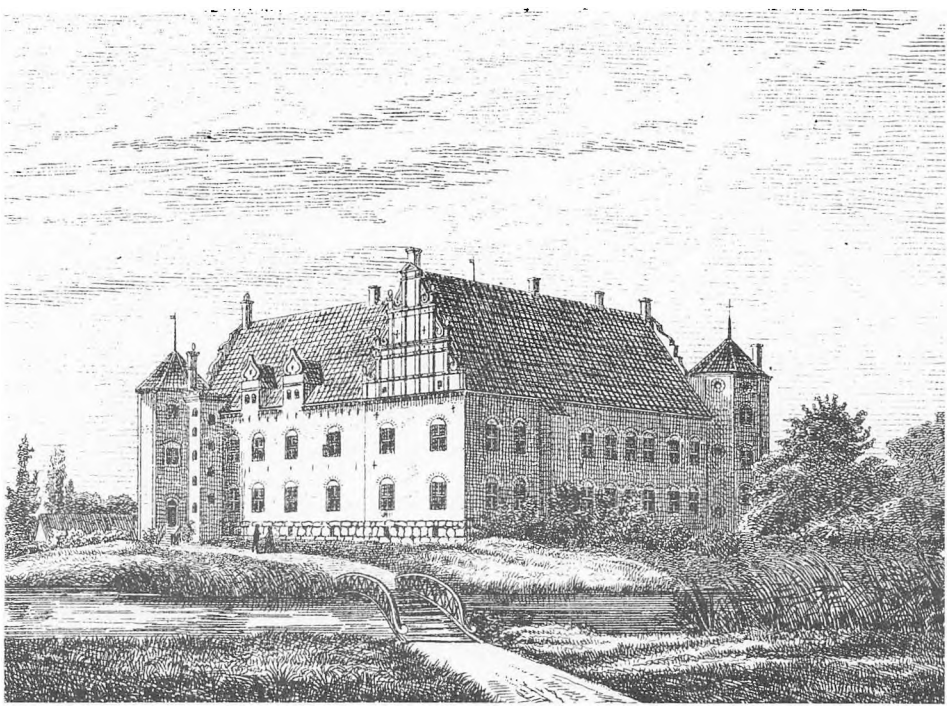

Gangpige på epidemisygehuset i 1920erne

Af Jenny Bloch

Grenaa Egnsarkiv har efterhånden en del erindringer fra Grenaa-egnen. I mange tilfælde er det en opfordring fra J. A. Nielsen, der har sat fart i skriveriet. Og er man først kommet i gang, så griber det som regel om sig. – Sådan er det i hvert fald gået *Jenny Bloch*, der døde i 1983, men som i løbet af 1970erne nedskrev sin livshistorie afsnit for afsnit. Det blev til et omfattende værk, og det er kun et enkelt afsnit, vi bringer i det følgende, nemlig fra Jenny Blochs tid som tjenestepige på epidemisygehuset i Grenaa fra 1923-26.

Egnsarkivet er meget interesseret i sådanne beretninger om dagliglivet før i tiden, og vi vil gerne i kontakt med personer, som evt. føler sig inspireret til at følge Jenny Blochs eksempel.

Børge Kjær

En bondepige flytter til byen

1. november 1923 havde jeg efter to års tjeneste på gården »Sølyst« fået plads som gangpige på epidemisygehuset i Grenaa. Det var en stor forskel fra det, jeg var vant til, og der lå da heller ikke småpenge rundt i vindueskarmene, som der gjorde, da jeg kom til »Sølyst«. Det er ikke så morsomt at møde i en ny plads og så blive mødt med mistro om ens ærlighed.

Jeg var klar over, jeg skulle være lidt anderledes i min påklædning, så i stedet for de hjemmestrikkede uldne strømper havde jeg købt nogle sorte, maskinstrikkede strømper. I stedet for mine uldklokker, som vi kunne købe hos de omvandrende kludekræmmere, som der fandtes en del af dengang, havde min søster syet mig hvide underkjoler af et svært stof, der hed Bommesi, og de var med blonder forneden. Dertil brugte jeg livstykker, færdigkøbte. Der blev syet en knap i hver side, hvorpå jeg knappede strømpeelastik, hvori var knaphuller, der så igen blev knappet på tilsvarende knap på strømperne. Jeg havde også de gammeldags særke med slids foran i halsen og et lille ærme i. Benklæderne var med flæser i buksebenene, der nåede til knæene, og så var der slids i begge sider med fire lange bændler, sådan at forreste del blev bændlerne bundet på ryggen og bageste tilsvarende bundet foran. Min søster, der var en del år ældre end jeg, fik mig talt fra at tage mine særke med på sygehuset. I stedet syede hun linned til mig uden ærme og til at knappe på skulderen. De blev syet af ubleget tvistlærred, der, indtil det var vasket nogle gange, kradsede en hel del; men vi var ikke så sarte dengang.

Da vi året rundt dér skulle gå i bomuldskjoler og kulørte forklæder til formiddagsbrug samt hvide om eftermiddagen, var det en næsten ny garderobe, jeg måtte anskaffe mig, og så skulle jeg hele dagen gå med sko, hvad der næsten var det værste for mig, der var vant til træsko og næsten aldrig havde haft sko på. Det varede heller ikke længe, før jeg fik ligtorne på fødderne, men så kunne vi heldigvis få nogle bløde sko, Spartasko kaldet, det hjalp.

På sygehuset var der dengang en diakonisse, der hed Søster Margrethe, to sygeplejersker, en kokkepige, Ragnhild, en portør, Thyrhauge, og vi to gangpiger. Bertha var fra Lyngby. Bertha skulle være på underste gang, hvor der var patienter med difteritis og hvis der var nogle med strubehoste. Den øverste var min arbejdsplads. Dér var patienterne med Skarlagensfeber. De lå i syv uger dengang. Da jeg kom, lå der også en enkelt tyfuspatient. Uden for hver dør hang en kittel, vi havde ordre til at tage på, når vi gjorde rent på stuerne. Det overholdt vi også i begyndelsen, men det varede ikke længe, før kitlen fik lov at hænge, så gik vi bare og krøllede den lidt sammen en gang imellem.

Der var stor forskel på rengøringen dér og det, jeg var vant til. Her var varmt vand i badeværelset, og både karklude og gulvklude var vævede klude, lavet til det samme. Jeg var vant til enten et par aflagte underbukser eller en stump sækkelærred til gulvvask, og så gik vi her og vaskede gulve med en gulvskruppe, ikke noget med at ligge på knæ.

Der var også køkken ovenpå med det porcellæn og bestik, der skulle bruges dér. Det skulle altsammen vaskes op i det køkken. Der var en lille elevator ned i køkkenet, der lå lige nedenunder. Den skulle jeg sætte tallerkener i og sende ned i køkkenet, hvor maden blev øst op, så jeg kunne hejse det op igen og dele det rundt.

Manden, der havde tyfus, fik i den første tid tre gange daglig en kop havresuppe med amerikansk olie og et glas vin at skylle det ned med, ja, de sidste to dele fik han nu kun een gang dagligt.

Arbejdet var fordelt på den måde, at foruden rengøring og opvask fra

patienterne skiftedes vi til hveranden uge enten at tage den private opvask og gøre rent og vaske gulv i køkkenet eller aflaste eleven, der havde dagvagt, i hendes fritimer, så jeg fik lært at løbe med bækkener også. Den, der havde køkkenarbejdet, havde så fri, til der skulle serveres aftensmad, og da jeg ikke havde langt hjem, kom jeg tit cyklende hjem midt om eftermiddagen. Den første gang, jeg kom uventet hjem, spurgte min moder forbavset, om jeg da sådan kunne få fri midt om eftermiddagen. Det var jo uhørt på landet.

Hvad der også var en stor forandring, var kosten. Dem, der ville, kunne få havregrød eller kaffe og det smørrebrød, vi ville have, og midt på formiddagen igen kaffe og smørrebrød med pålæg, som jeg aldrig før havde set, og så hver et helt rundstykke. Efter den kost, jeg var vant til, var det næsten, ja, jeg behøver ikke sige næsten, at komme i den anden grøft, og som jeg spiste! Jeg skulle gerne have et par ekstra stykker både til frokost og til aften, så kokkepigen sagde, at mig var det da en fornøjelse at smøre mad til. Jeg trængte også til at få lidt sul på kroppen, da jeg som 17-årig kun vejede 72 pund. Thyrhauge sagde somme tider til mig, at jeg lignede to brædder, der var slået sammen.

Sygeplejeeleverne har jeg ikke navne på, for der kom flere i årenes løb, da de kun skulle være der i to måneder, hvad der såmænd også var længe nok for de arme elever, for af en eller anden grund kunne Søster Margrethe ikke tåle eleverne. Hun var på nakken af dem ved hver en lejlighed, og de vidste det i forvejen, da de kom fra Amtssygehuset og ned på Epidemien, så det var ikke med glæde, de så hen til de to måneder. Det var næsten bedst for de få, der begyndte på Epidemien først; de vidste jo intet i forvejen.

Efter nogle dages forløb fik jeg en dårlig finger, som Søster Margrethe bad reservelægen se på, da han kom på stuegang. Han spurgte mig om, hvad jeg havde gjort ved den, hvortil jeg svarede, at fingeren havde været revnet og så var groet sammen over noget skidt. Jeg vidste jo ikke, at det, vi på landet kaldte skidt, hed snavs i byen. Jeg var ikke klar over, hvorfor de begge lo af mig. Søster Margrethe ville have lægen til at skære hul, så betændelsen kunne komme ud, men han sagde, det var for tidligt, hvad jeg var glad for. Jeg foretrak det gamle husråd, vi altid havde brugt hjemme, og da vi kunne få fri hver aften, bare vi spurgte om det, cyklede jeg hjem om aftenen og viste min mor fingeren. Hun fandt nogle linnedklude frem og jeg et stykke rugbrød og en lille klat smør, som jeg tyggede godt sammen og spyttede ud på kluden, som så blev lagt om fingeren. Hvem der ikke har prøvet, kan ikke forestille sig, som tygget rugbrød kan trække en bulden finger til. Jeg fik så et stykke brød og en klat smør samt klude med mig; men det var jeg da klog nok til at holde for mig selv. Det var jo kun om natten, jeg havde det omslag på, men næste nat var der gået hul på fingeren, og det meste betændelse var trukket ud. Reservelægen kunne ikke forstå, det var gået så hurtigt med den finger!

Da vi nåede den 1. december, kom inspektør Kaysen på Amtssygehuset ned med vores løn, som vi skulle kvittere for. Jeg husker så tydeligt, hvor stolt jeg var, da jeg stod med 50 kr. i hånden. På »Sølyst« fik jeg kun 35 om måneden, og de blev kun udbetalt halvårlig dengang. Om eftermiddagen cyklede jeg hjem og viste mine forældre pengene med en bemærkning om, at jeg syntes ikke, jeg havde bestilt noget for dem. Jeg måtte så have lidt mere fornyelse til min garderobe. Mine livstykker blev kasseret. I stedet fik jeg en hofteholder, og mine uldstrømper blev ombyttet med grå bomuldsstrømper. Jeg så jo, hvad Bertha brugte; hun havde først tjent ved præsten i Lyngby, så hun var vant til lidt anderledes påklædning end jeg. Da jeg var ung, var der stor forskel i påklædningen mellem land og by.

Da vi nærmede os julen, blev den ene elev syg og indlagt på Amtssygehuset. Der kunne ikke med det samme skaffes en nattevagt. Så spurgte Søster Margrethe mig, om jeg kunne våge et par nætter, hvortil jeg nok så rask svarede: »Det kan jeg sagtens; jeg har før vaget ved en griseso!« Den måtte jeg tit høre for.

Juleaften fik vi en spiseske med navn på fra sygehuset, og så fik vi hver en dyb tallerken fyldt med forskellige julegodter. Så meget slik var jeg ikke vant til på en gang. Det endte da også med, jeg fik en ordentlig tandpine inden nytår, og da jeg aldrig før havde fået en tand trukket ud, gik jeg ind til læge Ilsøe, som var min sygekasselæge, og bad ham trække to tænder ud. Jeg skulle ikke bedøves, så da han havde fået fat i den første tand, trak jeg hovedet til mig, så tangen smuttede; men så lagde Ilsøe, der var stor og stærk, sin ene arm om mit hoved, så jeg ikke kunne røre det, og så kom de to tænder ellers ud. Da jeg næste gang skulle have et par tænder trukket ud, gik jeg op til en tandlæge. Jeg skulle ikke have flere trukket ud af Ilsøe.

Bertha og jeg delte værelse øverst oppe på loftet, så det var med skrå vægge og vindue i taget. Vi havde hver sit vaskestel og servante, men fælles

toiletspand, og så var der kakkelovn på værelset, hvortil portøren bar brændsel op ligesom til de øvrige; der var kakkelovne over det hele dengang. En dag foreslog Bertha, om vi ikke skulle se at få vores toiletspand, der var så grim `indvendig, kasseret. Vi blev enige om at lave hul i bunden, så den blev utæt. Jeg ved ikke, hvem af os der fik fat i et stort søm, vi så sad og borede i spanden med. Vi kunne ikke slå på det; det kunne let blive hørt, så vi skiftedes til at bore, så snart vi havde en ledig stund. Da vi langt om længe fik lavet hul i spanden, turde vi ikke vise Søster Margrethe den, så der gik et stykke tid, da tog Bertha mod til sig og gik til Søster Margrethe og sagde, vores spand var utæt. Den blev derefter sat til side, så inspektøren kunne se på den. Den dag, han kom, var vi godt nervøse begge to. Vi var bange, han kunne se, hullet var selvlavet; men han sagde ikke noget, og det eneste, vi fik ud af vore anstrengelser, var, at Thyrhauge blev sendt til blikkenslageren og fik den loddet, så vi fik den igen. Ja, dengang gik der ikke noget til spilde!

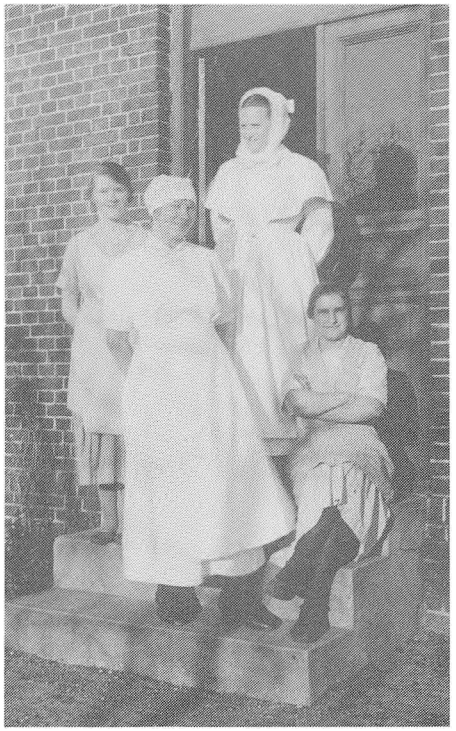

Epidemisygehuset 1923-24.
Personerne set f.v. er:
1. Ukendt
2. Sygeplejerske frk. Møller fra Tirstrup
3. Søster Margrethe
4. Jenny Bloch.

Da det var Epidemien, måtte besøgende til patienterne stå ude i haven og råbe op. Til patienterne ovenpå skulle der råbes ret højt, så vi, der sad i dagligstuen, kunne tydeligt følge samtalerne. Der blev først spurgt, hvordan de havde det, og da det mest var børnepatienter, blev der også gerne spurgt om, hvad de havde fået at spise til middag. Da var der engang en dreng, der svarede: Vi har fået øllebrød både til formad og eftermad, og eftermaden fik vi endda brunede kartofler til! Moderen kunne jo ikke regne ud, hvad det var, drengen havde fået. Det var godt nok øllebrød til formad, men eftermaden var Hachis med brunede kartofler. Det var også en ret, jeg aldrig havde fået før. Der var mange ting, jeg aldrig havde smagt. På landet, hvor vi slagtede selv, blev det hele saltet ned og skulle så vandes ud, når det skulle bruges. På sygehuset var det frisk kød daglig fra slagteren, og Ragnhild var en dygtig kokkepige; men at hun også kunne lave dårlig mad, skulle jeg senere hen erfare.

Men som pige på et sygehus var det ikke leg altsammen. Vi så også livets alvor. Der kom mange med difteritis dengang, og nogle havde ligget for længe hjemme, så der var flere, der ikke klarede den. Da der blev skiftet elever tit, var det gerne en af os piger, der hjalp med at give serum. Vi blev i det hele taget sat til at hjælpe med mange ting, der tilkom eleverne. Det var også på grund af Søster Margrethes indstilling til eleverne. Vi så mange forskellige sygdomme, såsom tuberkuløs meningitis og en med rigtig meningitis. Der var heller ikke mange, der klarede det. Der kom flere børn med strubehoste, »Crup«, både falsk og rigtig. Der skulle opereres hurtigt. Jeg har da også prøvet at sidde for enden af operationsbordet og holde et barnehovede fast, mens overlæge Klindt opererede. Han var en bestemt herre, så jeg fik besked om, at selv om han skar hovedet af barnet, skulle jeg bare holde fast. Havde det kommet dertil, tror jeg nu nok, jeg havde sluppet!

Søster Margrethe var heller ikke lige flink ved patienterne. Hun var slem til at øse for store portioner havregrød op og så stå og tvinge dem til at spise. Jeg har mange gange, mens Søster Margrethe spiste morgenmad, listet op til mine patienter og taget havregrøden ud og tværet det gennem vasken.

Om sommeren gik vi tit aftentur ned forbi gasværket og langs åen. Dér måtte vi gå uden at klæde os om. Der var også dengang enge og nogle få haver helt nede ved åen, men slet ingen bebyggelse mellem banen og åen. Nede i engene havde slagter Hansen en del heste gående, og da jeg var glad for heste, gik jeg ofte derned. En dag var karlen, der passede hestene, dernede samtidig. Han spurgte mig, om jeg ville have en ridetur. Det ville jeg gerne, så han hjalp mig op, hvorpå jeg tog en rask galop rundt i engen; men

sikke tilskuere, jeg fik! Alle arbejderne på kalkværket stod og ventede, jeg skulle falde af; men dér blev de skuffet. De kunne jo heller ikke vide, jeg fra barn var vant til at sidde på hesteryg. Børnene på sygehuset havde også set mig, og de bad mig flere gange om at tage en ridetur, så de havde lidt at se på. Jeg havde fået lov at tage en hest, når jeg ville. Jeg vinkede gerne op til børnene, når jeg red. En dag var der et par ekstra tilskuere, idet jeg opdagede både overlægen og Søster Margrethe ved vinduet. Der var en, der havde have nede ved åen, og som også havde en lille robåd. Da jeg sagde, jeg godt kunne ro, fik Bertha og jeg lov at låne båden. Vi roede altid op ad åen, somme tider helt op til broen ved Pavillonen, så var det nemt at glide med strømmen tilbage. Det var jo dejligt med en sejltur en stille sommeraften.

Overlægen var ellers ikke særlig glad for Epidemien. Han skulle altid hjælpes af og på med kitlen, og dørhåndtagene rørte han aldrig ved. Var der ikke en, der lukkede op hurtigt nok, trykkede han håndtaget ned med albuen og sparkede så døren op. Selv om han ikke havde rørt ved noget, skulle han alligevel vaske hænder i så varmt vand som muligt. Han kunne heller ikke lide, når vi bonede de lange gange, så slæbte han fødderne. Engang, han kom ind ad bagdøren, og Søster Margrethe var nede i den anden ende af gangen, ville hun skynde sig at løbe op og hjælpe Klindt af med overfrakken, men havde da for megen fart på, så hun faldt og kom på enden glidende hen foran overlægen. Da talte han ellers med store bogstaver.

Portør Thyrhauge, der havde været portør i mange år, var en pertentlig herre. Der var i haven nogle græskanter, der skulle klippes; men han ville ikke gå på Amtssygehuset og hente græsslåmaskinen, så han sad på enden og klippede græs med en almindelig saks; men det var et stykke arbejde, der skred godt for ham. Thyrhauge havde sin stue i udhuset og soveværelse på loftet; men holdt det selv i orden. Det ville han ikke have andre til. Havde han ikke andet at lave, hæklede han, og det var af det fineste garn. Han hæklede både lyseduge og sengetæpper, og han holdt også selv sit tøj i orden, ja, undertøj fik han lige som vi andre vasket på vaskeri en gang om ugen.

Søster Margrethe var også påholdende med, hvad vi skulle, når vi var ude, komme tidligt hjem, helst kl. 10, hvad vi nu aldrig gjorde; men selv om vi kun ringede sagte på dørklokken, var det ikke sjældent Søster Margrethe, der lukkede op. Hun kom gerne springende i bar natkjole, så kunne vi jo få omgang med det samme og blive kaldt for rendemaske og hvad ellers hun kunne finde på. Jeg havde engang fået gulsot og var indlagt på stuen nærmest lejligheden. En dag, min moder kom og besøgte mig, stod Søster Margrethe og talte med hende lige uden for min dør og fortalte, at jeg kom for sent hjem om aftenen, og kaldte mig også igen for rendemaske, hvorpå min moder ganske roligt sagde: »Sig mig engang, Søster Margrethe, har De aldrig været ung?« så det fik hun ikke noget ud af. Vi var vel hverken værre eller bedre end andre unge på den tid.

Om foråret, da der skulle gøres hovedrent, kom der et par koner fra byen og hjalp til. Et forår midt i rengøringen blev der en større opstandelse. Overlægen kom ned til os, og vi blev alle, på nær rengøringskonerne, kaldt sammen med besked om, at der kom en patient med sorte kopper, og vi skulle holde vores mund lukket med syv segl. Det måtte ikke komme ud i byen. Han tænkte ikke på, han råbte selv så højt, at alle patienterne kunne høre det og fortalte det selvfølgelig videre til deres pårørende. Nå, men vi skulle tømme de to nederste stuer for patienter og sætte en dør, der ellers lå på loftet i, så der kunne lukkes af for den ene ende af gangen. Klindt ville endda have, rengøringskonerne skulle blive, hvortil Søster Margrethe svarede, at når patienten endnu ikke var kommet, kunne de vel nok tage hjem, hvad de også gjorde. Vi fik jo travlt. Thyrhauge og jeg måtte på loftet og hente døren, mens de andre ryddede stuerne. Vi fik døren sat i og låst, og selv nøglehullet blev stoppet med papir. Der var blevet kaldt en elev ned fra Amtssygehuset, men hun havde ikke fået at vide, hvad hun skulle, så hun gav sig til at græde, da hun fik det at vide.

Endelig kom så patienten. Det var tandlæge Clausen fra byen. Han og fruen kom nok så pænt spadserende med hinanden under armen, hvad vi undrede os over, hvis det var så alvorligt. Vi skulle også alle, både patienter og vi andre, vaccineres mod kopper. Det kom en af reservelægerne og gjorde. Der var nogle, der fik nogle ømme arme, men ikke jeg. Vacciner har aldrig rigtig slået an på mig, men senere blev jeg smittet direkte fra en ko, og da skal jeg love for, jeg blev vaccineret; men det var først længe efter, jeg var rejst fra Epidemien. Jeg kan da takke Klindt for, jeg ingen kopper fik af det.

Maden til patienten og eleven blev stukket ud af et køkkenvindue og ind af et vindue i skyllerummet, hvor eleven så tog imod det. Efter nogle dages forløb kom patienten op, og han og fruen gik hver dag og spadserede i haven ved sygehuset; men vi andre måtte ingen steder gå, og så viste det sig at

være en storm i et glas vand, idet det såmænd bare var skoldkopper, patienten havde. Han var blevet smittet af nogle børn, der havde været til behandling hos ham.

Der kom også en del med stivkrampe dengang. Jeg husker en ældre mand, der havde stukket sig på et eller andet. Han var meget medtaget og døde da også. Den dag, hans pårørende blev kaldt derud, var det eneste, han sagde til dem, at nu måtte de godt sælge den sortbrogede tyr. Jeg var ellers ikke glad for at våge ved patienter med stivkrampe. Det kunne ikke andet end gøre indtryk at se, hvor de led, når krampen tog dem. En jordemoder fra oplandet var uheldig, idet der kom tre nyfødte, hun havde taget imod. De døde alle tre af stivkrampe. Nogle dage efter det sidste dødsfald kom jeg en dag i møde med Thyrhauge på gangen. Han holdt da en håndtaske op for mig, idet han sagde: »Ved De, hvad det her er for en taske?« hvortil jeg svarede nej. Så skulle De såmænd heller aldrig ønske at få det at vide, for det er en jordemodertaske med indhold. Det var så jordemoderens taske, der skulle i ovnen og desinficeres.

Thyrhauge havde også en del ekstra arbejde om sommeren, da der kom træ, der var savet, men ikke kløvet, hvad Thyrhauge selv gjorde. Derefter stablede han det i runde stakke til tørring. Sidst på sommeren blev det pr. trækvogn kørt i brændehuset. Når vi to piger havde fri, hjalp vi ham gerne. Der var jo meget træ, da det skulle bruges til optænding i kakkelovnene sammen med nogle ildtændere, der blev leveret i sække. Jeg tror nok, de bestod af høvlspåner dyppet i harpiks, gode at tænde med var de i hvert fald.

Søster Margrethe drev det da omsider så vidt med en af eleverne, at hun gik til overlægen og fortalte, hvordan Søster Margrethe var overfor både patienter og elever. Der var også kommet flere klager fra nogle forældre. Om det var årsagen, ved jeg ikke, men en dag fortalte Søster Margrethe, at nu rejste hun. Hun skulle over i nærheden af København på et hjem for ældre mennesker. Vi tænkte vores, da vi vidste, hvor ondskabsfuld hun kunne være. Hun var ellers en flittig kirkegænger og flittig til at gå til møde i missionshuset. Jeg synes bare, hun så skulle have vist det i sin gerning også; men det er måske min fejl, jeg altid har set med skepsis på dem, der var flinke til at folde hænder og hælde lidt med hovedet.

Efter Søster Margrethe kom en fuldt uddannet sygeplejerske, der hed frk. Therkildsen; så blev der et godt forhold både for patienter og elever. Hun var lige så god, som den anden var slem.

Det sidste år, jeg var der, blev der lavet om på lønnen, så vi fik 5 kr. mindre om måneden; men til gengæld blev vi forsynet med kjoler og forklæder. Det blev syet til os, men skulle også passe dem, der kom efter, så det var lidt rigeligt til os, og på kjolerne var der tre læg forneden, så de kunne lægges enten op eller ned, som det nu passede.

Da vi nåede maj, rejste Ragnhild, fordi hun skulle giftes, så vi fik ny kokkepige. Hun blev nu ikke mere end et par måneder, så havde hun fået nok. Så blev Bertha kokkepige i stedet; men frk. Therkildsen spurgte mig først, om jeg havde noget imod det. Bertha skulle så have mere i løn; men jeg var da ligeglad. Madlavning var ikke min interesse. Jeg havde bestemt, at når vi nåede november, ville jeg på landet igen.

Jeg blev først på sommeren smittet med skarlagensfeber, så i stedet for at tage på sommerferie måtte jeg indlægges; men det var den rene fornøjelse i frk. Therkildsens tid. Hun kom hver aften og gav hånd til godnat. Vi var to på stuen. En elev oppe fra Amtssygehuset var også kommet derned; men vi lå kun til observation. Overlægen ville ikke tro, jeg havde skarlagensfeber, da jeg i 2 1/2 år havde gået mellem patienterne; men det var nu rigtigt nok.

Midt på sommeren fik jeg endelig mine otte dages ferie, og efter tre år på Epidemien, som er den eneste plads jeg har haft i byen, tog jeg til november igen på landet som tjenestekarl.

Bylivet var ikke noget for mig, jeg var født bonde.

Gamle buksepiger i Grenaa

Af Otto Rasmussen

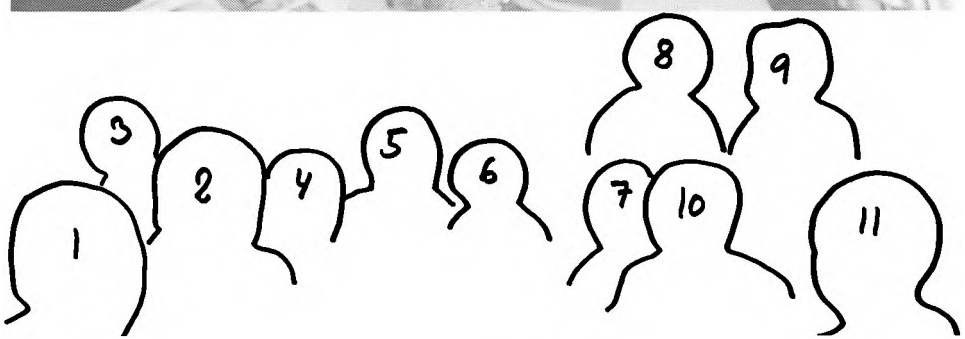

Pionerer samlet ved receptionen i spejderhuset på Høgevej 9 den 10. februar 1985. Fra venstre ses:

1. Karen Skov Hansen (f. Skov)
2. Inger Lindsnæs (f. Ric-Hansen)
3. Jens Skovmand
4. Mona Mence (f. Hansen)
5. Olga Andersen (f. Ric-Hansen)
6. Jenny Jacobsen
7. Kate Cederberg (f. Jacobsen, datter af no. 6)
8. Eva Bregnballe
9. Astrid Markus (f. Ric-Hansen)
10. Lena Christensen
11. Ellen Mikkelsen (f. Skov, søster til no 1)

No. 2, 5 og 9 er søstre.

(Udl. og tekst af Rita Lundbøll)

For 50-60 år siden var det ikke sædvane at se bukseklædte piger på gaderne i Grenaa – forøvrigt heller ikke andre steder.

Da nogle piger i Grenaa omkring 1934, inspireret af drengenes spejderbevægelse, der på det tidspunkt rigtig trængte frem, gerne ville have deres eget korps, dannede de en lille trop, der ikke var tilknyttet noget større korps. De havde ikke egentlig uniform, men de iførte sig plusfours, strikket trøje og et gult tørklæde. Da det ikke var vanlig påklædning for piger på det tidspunkt, måtte de døje en del stikpiller – og de blev kaldt buksepigerne!

Tanken var, at pigerne ville optages som en patrulje hos drengespejderne, men det lod sig ikke gøre dengang. Der skulle gå et halvt århundrede, før piger og drenge kunne være i samme korps. Resultatet blev så, at pigerne den 10. februar 1935 dannede en trop i Grenaa under De blå Pigespejdere. Den kom til at hedde 1. Grenaa Pigespejdertrop, i dag kendt som Klokker Link Trop. Dette litterært-historiske navn har den båret med ære gennem mange år, og der blev en vældig fest, da troppen holdt sit 50 års jubilæum i sit hus »Kløverbo« på Høgevej. En halv snes af de efterhånden ret gamle buksepiger kunne deltage i jubilæet.

Buksepigernes første ledere var Karen Skov Hansen og Jenny Jacobsen.

Det har været piger med mod på livet, der startede pigespejderbevægelsen på en lidt utraditionel måde i Grenaa. Flere af dem er i dag spredt over den halve jordklode. Der er piger fra holdet bosat i Australien, USA, Spanien, Sverige og England. Mange af dem lykkedes det at opspore i forbindelse med jubilæet.

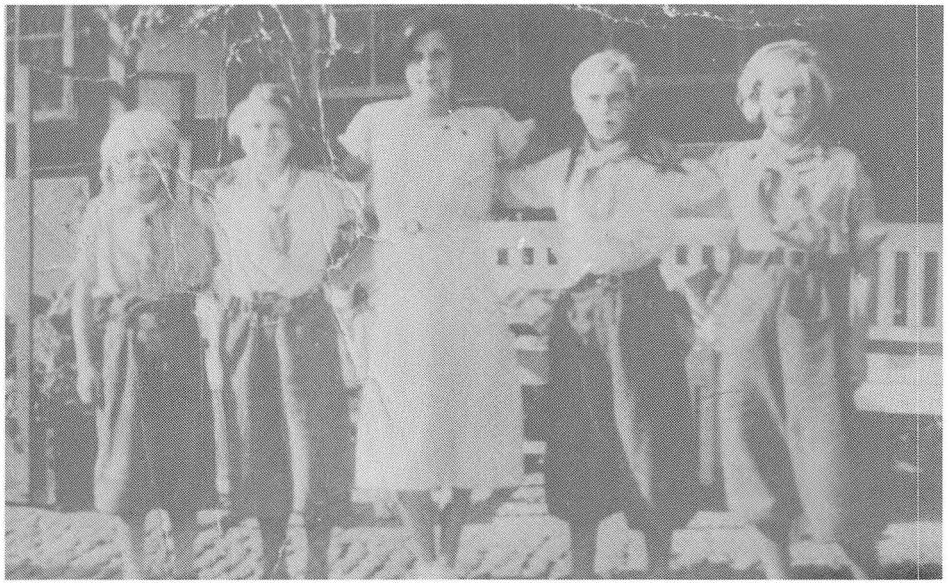

»Buksepiger« fotograferet kort efter starten.

Fra venstre ses:

Ellen Skov (gift Mikkelsen)
Mona Hansen, England (gift Mence)
Minna Nielsen
Karen Skov (gift Hansen)
Birgit Mors (gift Kragsnæs)

(Udl. og tekst af Rita Lundbøll)

Den nuværende styrelse 1985 samlet foran troppens hus »Kløverbo« på Høgevej

1. Aksel Kondrup
2. Ellen Tøttrup
3. Børge Sørensen
4. Kis Strøyberg
5. Annebirthe Hansen
6. Torben Svendsen
7. Dorte Sørensen
8. Inger Buch
9. Rita Lundbøll
10. Lena Hansen
11. Gudde Pedersen
12. Karen Lis Ørkild
13. Bodil Jensen
14. Lene Mikkelsen
15. Ulla Hansen
16. Ib Lundbøll
17. Annette Lundbøll

(Udl. og tekst af Rita Lundbøll)

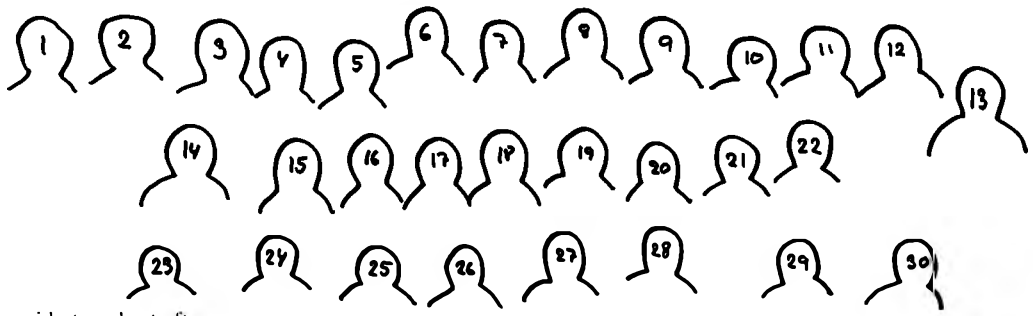

Her ses 1. Grenaa Pigespejdertrop kort efter starten

1. Jenny Jacobsen
2. Mary Holtum
3. Inga Øvlesen
4. Mona Hansen
5. Karen Skov
6. Else Schmidt
7. Tove Madsen
8. Ebba Secher
9. Inger Ric-Hansen
10. Birgit Mors
11. Ellen Riis
12. Olga Ric-Hansen
13. Kate (Tut) Jacobsen
14. Anne-Lise Hanrath
15. Ellen Kirk
16. Inge Ekstrand
17. Bente Neergaard
18. Helle Lauridsen
19. Gerda Hansen
20. Ellen Skov
21. Agnete Klindt
22. Tove Andersen
23. Mona Kirk
24. Ellen (Trine) Jacobseb
25. Anne-Helene Jacobsen
26. Gunvor Nørregård
27. Jytte Dyekjær
28. Else Holtum
29. Birgit Riis
30. Else Mouritsen

(Udl. og tekst af Rita Lundbøll)

Fra Grenaa Egnsarkiv

Ved J. A. Nielsen

Grenaa Egnsarkiv har i 1985 modtaget en meget værdifuld indlevering fra handelsskoleforstander Volmer Svenstrup, søn af Grenaas byhistoriker, Carl Svenstrup. Det drejer sig hovedsagelig om Carl Svenstrups afskrifter fra Rigsarkivet, Landsarkivet i Viborg, kirkebøger og mange andre steder, altsammen kildematerialer til »Grenaa Bys Historie«. Det er kendt af alle, at Carl Svenstrups arbejde med byhistorien var stort og tidkrævende, og det indleverede arbejde bekræfter dette. Det omfatter 28 store bind, allesammen skrevet med Carl Svenstrups gode og letlæselige håndskrift, og det må siges at være imponerende. De omfattende afskrifter har krævet et utal af timer, og når det betænkes, at det er fritimer fra det daglige arbejde i skole og bibliotek, må det vække respekt for afskriverens interesse, flid og omhu.

Helt specielt må det erindres, at det, der er skrevet af, i næsten alle tilfælde er med de gamle, gotiske håndskrifter, der ganske afgjort ofte har været vanskelige at tyde.

Carl Svenstrup har gjort det lettere for eftertiden, og indleveringen her har bevirket, at interesserede nu kan gennemgå afskrifterne i Grenaa Egnsarkiv og derved spare tid, undgå en mængde rejser til fremmede arkiver o.s.v. Det er givet, at der i afskrifterne kan findes mange andre ting end det, Carl Svenstrup har anvendt, og der er ingen tvivl om, at der stadig vil være interesserede, der vil studere Grenaa bys historie. Carl Svenstrup har med denne indlevering og med alle hans øvrige arbejder skabt en uvurderlig skat af oplysninger om Grenaa.

En ganske speciel ting er et bind på små 400 sider i kvartformat: »Dauws Annotationer om Grenaa«. I byhistorien nævner Carl Svenstrup ofte dette værk, der er udarbejdet af pastor Dauw fra Anholt i 1736-46. Pastoren havde store historiske interesser og afskrev en mængde aktstykker om Grenaa og specielt om den latinske skole, der dengang fandtes i det, der nu er Lillegade 12, og som var et ganske specielt foretagende, set med nutidsøjne. Pastor Dauw har afskrevet f.eks. instrukser om undervisningen og om de pligter, der påhvilede disciplene, som eleverne benævntes. Rektor Schmidt havde åbenbart stort besvær med at få de afgifter ind, der påhvilede f.eks. ejendomme i Åstrup og Hammelev. Det medførte en række retssager, og pastor Dauw afskriver pertentligt retsbøgerne og afdækker derved interessante ting fra de gamle dage.

Carl Svenstrup benyttede ofte Dauws oplysninger, men det var besværligt, idet de lå i Rigsarkivet i København. For at undgå rejserne skrev Carl Svenstrup hele værket af, så han altid havde oplysningerne ved hånden hjemme i Grenaa. »Dauws Annotationer om Grenaa« har siden Carl Svenstrups død befundet sig i Volmer Svenstrups reoler, men er nu kommet hjem til Grenaa og kan studeres her, let og bekvemt.

Ved siden af de meget omfattende skriverier rummer indleveringen en række billedalbum med fortræffelige fotografier fra det gamle Grenaa. De fleste er Carl Svenstrups egne optagelser, men et stort album, et af disse med hængsel, som man i gamle dage ofte havde liggende fremme på bordet i den pæne stue, menes at være af en anden fotograf. Der findes nemlig slet ikke billeder af Carl Svenstrups familie i dette album, og sådanne er ellers meget hyppige i Carl Svenstrups fotograferinger. Billederne er af samme format, 9x11 cm, som Svenstrup brugte gennem mange år, og fotografen har fået mange gode ting foreviget fra årene omkring århundredskiftet. Årbogen bringer et uddrag af de mange billeder og forsøger at fortælle lidt om dem. Eventuelle rettelser til det skrevne modtages gerne.

I årene 1890-1910 havde Grenaa en by- og herredsfuldmægtig Fr. Ulrich boende. Han var en meget populær embedsmand, og hans navn levede længe her efter hans bortrejse. Ovennævnte fotoalbum skyldes sikkert Ulrich. I »Grenaa Bys Historie«, bind C, side 575 og 576, findes hans portræt og hans data, og på side 498 fortælles, at »Østergade 11 udlejedes til herredsfuldmægtig, cand. jur. Fr. Ulrich«. Årbogen viser en række billeder fra det store album, og det må nok være ganske sikkert, at hyggekrogen på nogle af dem er i Østergade 11. Kan nogen fortælle noget om billederne, er det velkomment.

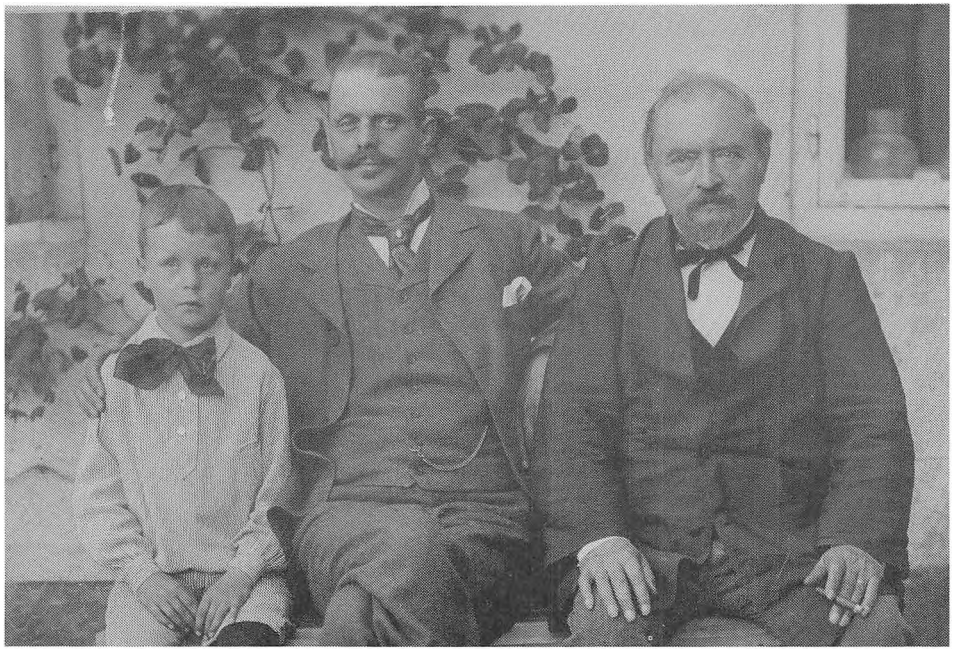

Herren i midten er by- og herredsfuldmægtig Fr. Ulrich, som var i Grenaa 1890-1910.

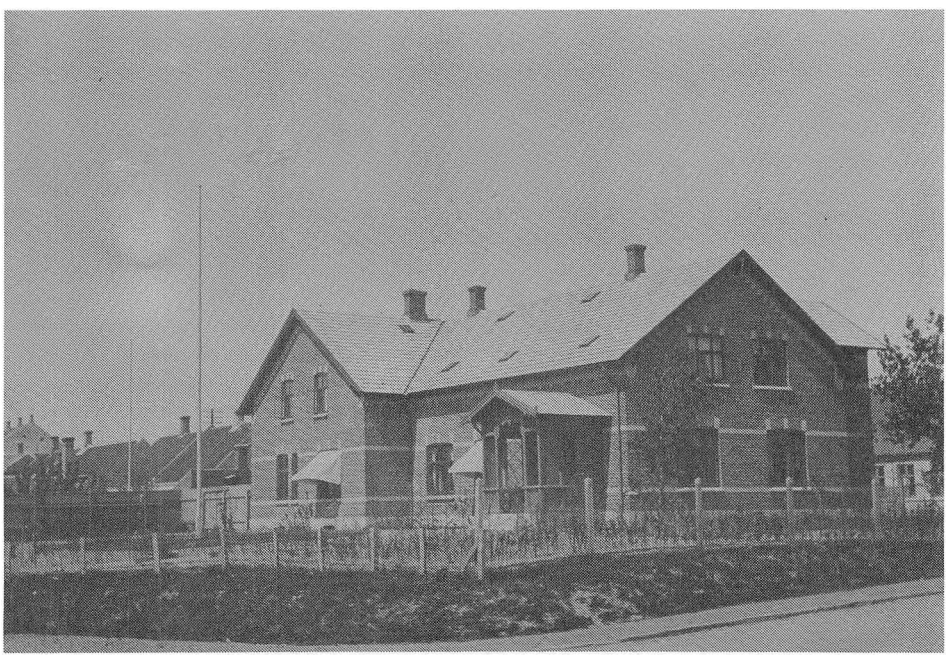

Dommerkontoret i Østergade, hvor fuldmægtig Ulrich havde sit virke. Politiet havde kontor her, idet der ikke var nogen »rigtig« politistation. Huset opført 1898. Det ses, at haven er nyanlagt, så billedet er sikkert taget i et af de første år. I 1985 har arbejdsformidlingen til huse her.

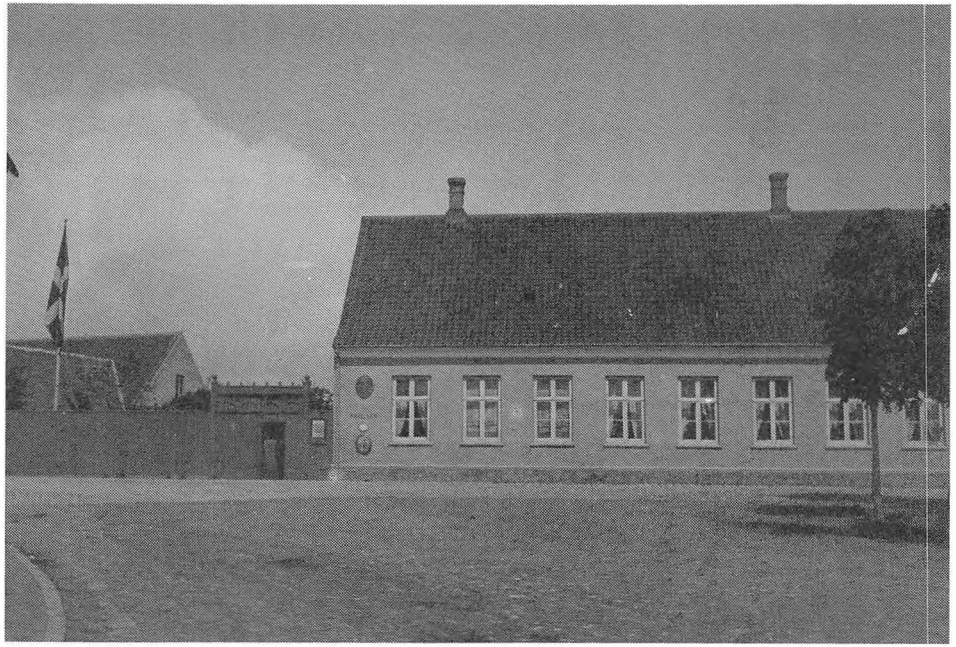

Fuldmægtig Ulrich boede i dette hus, nu Østergade 11 (Handelsbanken). Huset er opført 1856 af postmester Skjerbek. Dengang måtte postmestrene selv sørge for kontor og bolig. Haven med flaget hørte til ejendommen. Gården til venstre er nr. 7, den nuværende Kino-bygning. Det ses, at der ikke er dør til gaden her. Skiltene er mægler P. Nielsens. Hans navn står mellem skiltene.

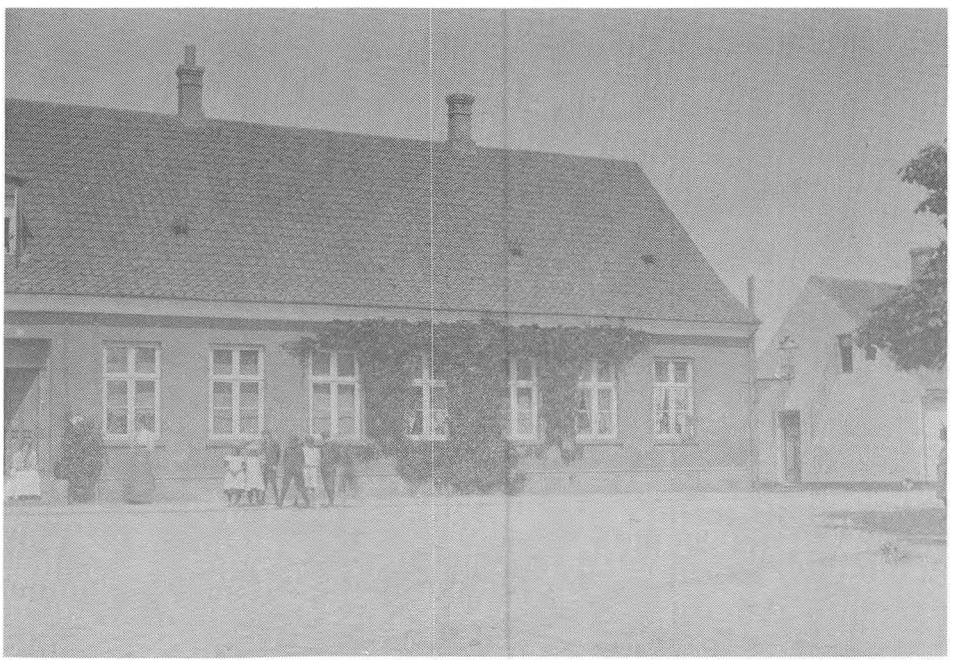

Her er sat dør i på facaden og kvist på taget. Rosengade og vognmand Jens Nielsens gård til højre.

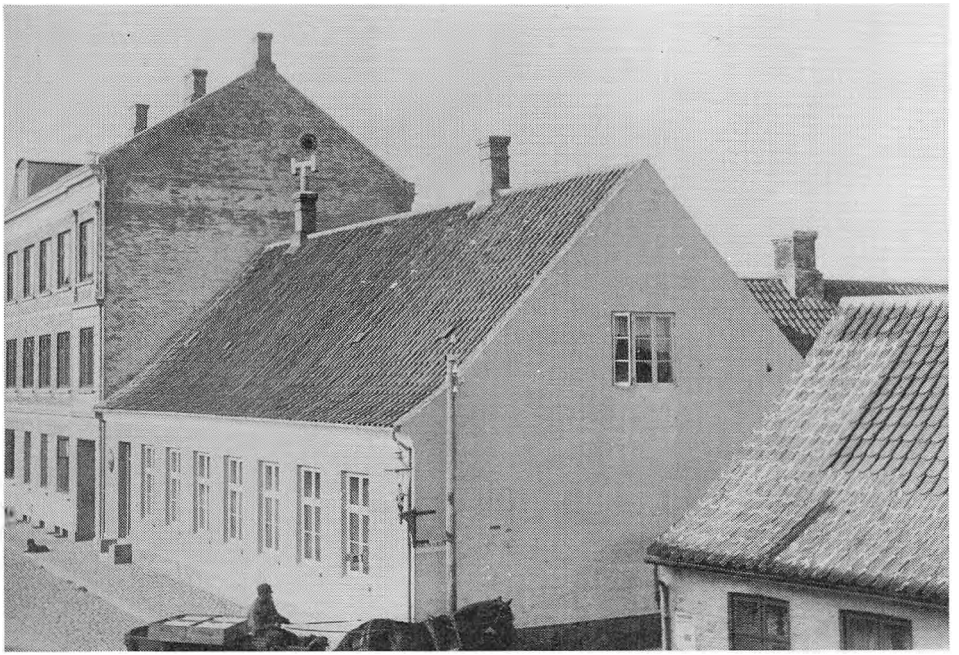

Havegrunden til nr. 11 solgtes fra, og her byggede murermester J. P. Sørensen det store hus, der 1985 er »Djurslands Korn«s. I en lang række år var der lægebolig i nr. 11 (dr. Ilsøe først), og hans kompagnon, dr. Herfelt, boede i nr. 9 i mange år. Læg mærke til slagteren med trug . . .

Rosengade, fotograferet før 1905, da der byggedes det første hus i Bredgade (der ikke eksisterede dengang). Til venstre hjørnet og sidebygningen til nr. 11, og til højre vognmand Jens Nielsens gård. Til venstre for hestekøretøjet lå konsul Bachs kulhandel, og denne havde flere indehavere, efter at Bach havde forladt stedet. Han ejede også Østergade 11. Fra 1934 var indehaveren Grenaa Kul-kompagni ved direktør Henry Carlsen. Læg mærke til sidefløjen til nr. 11.

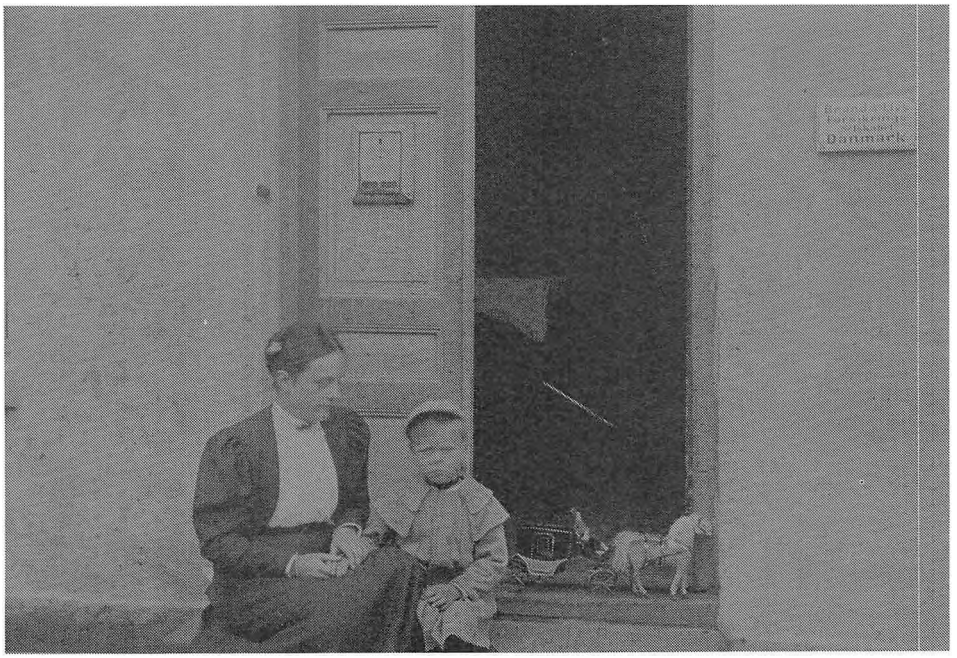

Østergade 11 havde (og har) en sidefløj hen i Rosengade. Indgangen til huset var i hjørnet her, og der var køkken m.m. i Rosengade. Læg mærke til skiltet – der står på det: »Brand og Livs Forsikrings Selskabet Danmark – Drengens flotte køretøj viser gode kår – Bemærk udløbsrøret fra køkkenvasken og lemmen til kælderen.

Elegant stue, sikkert i Østergade 11. Palmerne var faste ting i bedre stuer på den tid. Bemærk det store album på bordet og fotorammerne på klaveret.

Vinterbillede fra Østergade. Gården til venstre er borte i 1985, og her er der parkeringsplads. Ellers er gaden genkendelig. I gamle dage skulle grundejerne sørge for at holde både fortove og gader ryddelige for sne. Her har der været noget at pusle med. – Se mælkemanden i slæde . . .

Havnevej ved jernbaneoverskæringen med »mølle«, der skulle advare fodgængere mod toget, med bred gangsti og store vejtræer, der næsten lukker vejen. Trafikken skabes åbenbart af fodgængere. – Huset til højre kaldtes »Langmodigheden« på grund af længden med en række små lejligheder, og huset, der skimtes derefter, er gartnerhuset. Den sidste gartner på stedet hed Walfrid Olsen, og hans jord blev til gaden Engdalen med butikker og parcelhuse.

Et meget sigende fotografi af Havnevejen, som den så ud omkring 1895-1905Gangsti til højre, marker til venstre. Ikke spor bebyggelse på sydlige side af vejen, bortset fra det hvide hus »Fokkenborg« nær ved åen, oprindelig bygget som lager for korn, der skulle lastes i skibe på reden ved Grenaa Havn. Vejen var en grusvej, og skærvebunkerne langs vejen anvendtes til forbedringer. Trafikken var minimal, og, som det ses, kunne fodgængere gå i fred og ro under de store vejtræer. Grenaa Kirke og høje skorstene skimtes i baggrunden.

Øvrighedspersoner i tjeneste. Kusken er sandsynligvis politibetjent. Fuldmægtig Ulrich i midten. Bemærk vognen med kalesche.

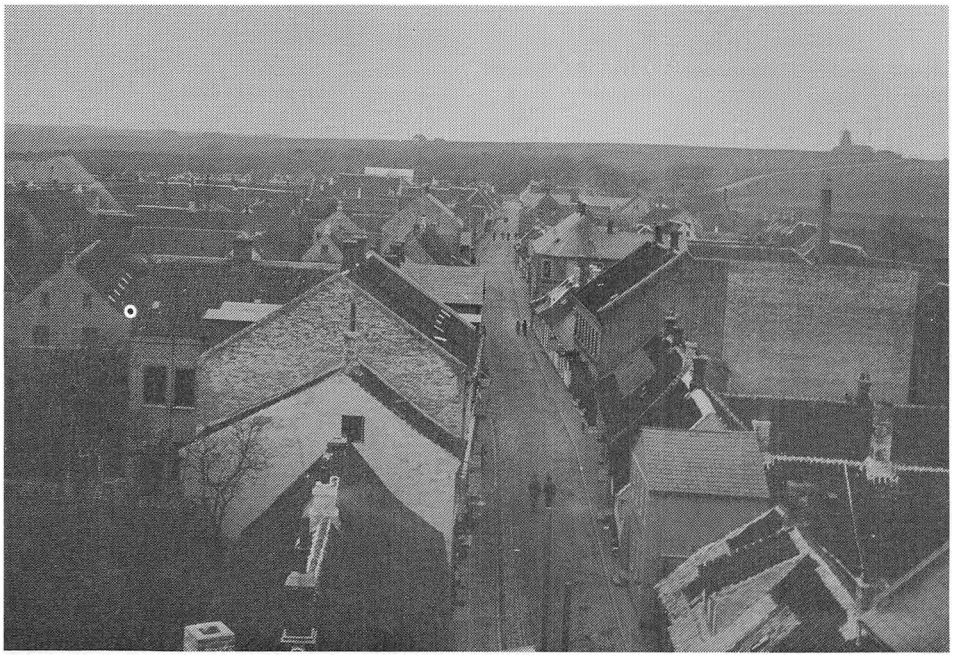

Foto fra kirketårnet ned over Lillegade og det vestlige Grenaa. Til venstre ses et stort pakhus. Det må være købmandsgården Lillegade 19 (nu Strøiet). Helt til venstre ses en skorsten med vejrvimpel. Det er Maltgøreriets i Storegade 43. Vimplen faldt ned i storm engang. - Det hvide i baggrunden er en af bryggeriets bygninger, og over denne ses langt ude to huse: Sandsynligvis »Tvillinggårdene« på Enslev Mark. Helt til højre kan man se lidt af de to-etages huse i Lillegade, opført omkring 1880. Bager Hartmanns hus stikker frem helt ud over fortorvet (nr. 10), og lidt længere nede i gaden ses nr. 16 (dengang snedkermester Søren Bilde, nu AJ-Huset), opført i 1890erne. Lillegade 24 midt i billedet på hjørnet ved Smedestræde opførtes 1884. Den højeste skorsten er savværkets, og de to mindre bagude er Det gamle Mejeri og Det gamle Bryggeri (Markedsgade 31 og Lillegade 42). Bemærk Baunhøj Mølle og det helt ubebyggede Baunhøjareal.

Udsigt fra kirketårnet over Torvet med Søndergade og Søndermøllekvarteret ved Århusvej. Fra højre Vilhelm Hansens Boghandel der startede her, derpå Jernstøberiet med skorsten. Ejendommen ved siden af er nr. 8, i 1985 Vilhelm Hansens Boghandel, nedenfor daværende hotel Dagmar, og på samme side af gaden A/S Otto Secher. Det tværliggende hus på modsat side er den tidligere Farvergård, hvor senere Djurslands Museum fik til huse i en årrække, i dag læge C. B. Løw.
- Over dette ses noget af det senere Venezuelakvarter, dengang landbrug. I den lille lund lå engang Villa »Pax« (nu Tage Jacobsens Auto) og lige overfor Søndermøllegården. Dengang var der kun ganske enkelte huse her. - Til venstre ses over husene skoven ved Hessel og til højre Birkeskoven. Langt ude i horisonten Katholmskovene. Til højre for møllen skimtes baneskinnerne.

Indbyggerantal i Grenaa gennem tiderne

År		Indbygger-antal	+	÷		
1769		704				
1801		760	56			
1834		965	205			
1860		1636	671			
1880		2423	787			
1900		3257	834			
1911		4466	1209			
1921		4537	71			
1926		4606	69			
1930		4651	45			
1931		4662	11			
1932		4685	23			
1933		4783	98			
1934		4818	35			
1935		4880	62			
1936		4903	23			
1937		4863		40		
1938		4837		26		
1939		4821		16	Tilgang for tiåret:	+ 215
1940		4786		35		
1941	1)	6925	2139			
1943		6813		112		
1945		7251	438			
1947		7625	374		Tilgang for tiåret:	+ 3179
1948		7810	185		heraf 2056 ved sammenlægning	
1949		8000	190		den faktiske tilgang er:	+ 1123
1950		8194	194			
1951		8329	135			
1952		8514	185			
1953		8535	21			
1954		8641	106			
1955		8643	2			
1956		8687	44			
1957		8719	32			
1958		8823	104			
1959		8924	101		Tilgang for tiåret:	+ 924
1960		9142	218			
1961		9605	463			
1962		10279	674			

1963		10797	518			
1964		11394	597			
1965		11791	397			
1966	2)	13418	1627			
1967		13306		112	Tilgang for tiåret:	
1968		13348	42		heraf 1126 ved sammenlægning	+ 4386
1969		13310		38	den faktiske bytilgang er:	+ 3260
1970	3)	17800	4490			
1971		17855	55			
1974		18145	290			
1975		18083		62		
1976		18177	94			
1977		18126		51	Tilgang for tiåret:	+ 4957
1978		18214	88		heraf 4426 ved sammenlægning	
1979		18267	53		den faktiske tilgang er:	+ 531
1980		18429	162			
1981	4)	18420		9		
1982		18477	57			
1983		18536	59			
1984		18501		35	Tilgang perioden 1980-86:	
1985		18473		28	(hele Grenaa kommune)	+ 206

1) Ved sammenlægning af Havnevej, Bredstrup og Sdr. Mølle med Grenaa den 19.02.1941, øgedes indbyggerantallet med 2056.

2) Ved sammenlægning af Hammelev-Enslev (755 indbyggere) og Gammelsogn (Dolmer og Åstrup), (371 indbyggere) den 01.06.1966, øgedes indbyggerantallet med 1126.

3) Ved sammenlægning af Anholt (196 indbyggere), Lyngby-Albøge (2110 indbyggere) og Ålsø-Vejlby (2120 indbyggere) med Grenaa den 01.04.1970, øgedes indbyggerantallet med 4426.

4) Indbyggerantallet i den gamle sogneinddeling 1981:

Albøge	388
Anholt	147
Enslev	323
Grenaa	12.505
Hammelev	352
Hoed	237
Homå	328
Lyngby	1804
Vejlby	281
Ålsø	2055

De store indbyggerantal i Lyngby skyldes Trustrup, og i Ålsø er Fuglsangkvarteret medregnet.

Ovenstående oplysninger er indhentet fra Grenaa Folkeregister, Statistiske Efterretninger, Hvem Hvad Hvor, Grenaa Folketidende, Dagbladet Djursland og Grenaa Bys Historie. Bearbejdning P. S. Johnsen.

Emneregister	År	Side
Afholdsbevægelsens dilettantforestillinger	77	90
Albøge, den kloge kone	81	62
Albøge Kirke	80	84
Albøge, om urmager Jens Havmøller	85	50
Allelev, Hans Hansen Bondes erindringer	81	80
Alsang i de første besættelsesår	80	33
Andersen, Vagn, erindringer Folketidende	84	105
Anholt, elektricitetsværket	80	37
Anholt, elektrisk lys	80	37
Anholt, en opdyrkningskoloni	82	40
Anholt får el og vand	80	38
Anholt i 1742	78	80
»Anøs« forlis	80	34
Arbejde adler i Grenaa	80	62
Arbejde adler i Grenaa	85	38
Arrestprotokoller fra Grenaa	85	31
Atletik i Grenaa i gamle dage	80	82
Aviser i Grenaa	84	77
Avlsbrugere, koholdere og vognmænd	82	43
Baunhøj Mølle	79	119
Bebyggelse i skoven	81	38
Begravelsesselskabet Foreningen	80	35
Bendixen, Marie, erindringer, Østergade 21	76	77
Biblioteket	79	91
Bloch, Jenny, erindringer epidemisygehuset	85	122
Bombenatten 1945	80	64
Brandvæsenet	78	36
Byfester	85	104
Børnehaven på H. P. Rosenvinges Plads	79	41
Børnehjælpsdage	82	78
Danske Kvinders Beredskab	80	41
De gamles hjem i Lillegade	84	119
Det varme, våde år 1982/83	83	88
Diakonisseforeningen i Grenaa	83	78
Djurslands Museum	76	45
Djurslands Museum	77	29
Dolmer, en gammel drabssag	76	37
Enslev, erindringer Robert Nielsen	84	65
Enslev, erindringer Bodil Rasmussen	78	69
Emmelev, »Mett' Buch«	81	143
Emmelev, om Marius Mogensen	81	68
Emmelev, om tørveskæring	81	78
En kendt Grenaa-borger - Carlo Andersen	76	65
En tragedie under nazi-regimet	78	164
Et kul- og koksopmålingsapparat	80	134
Falck i Grenaa	79	62

Emneregister	År	Side
Faldskærmsulykken ved Hessel	79	130
Fjellerup, en smuglerhistorie	81	172
Fodboldens »guldaldertid « i Grenaa	77	94
Fornæs, en havn ved	80	109
Fornæs Fyr	80	107
Fornæs Fyr - det østligste punkt	80	101
Fornæs Fyr, landet omkring	81	147
Friis, Achton, forfatteren	80	128
Fuglereservatet	81	36
Fælleskæret blev til Anlæg 1870	84	57
Færgefarten mellem Grenaa og Sjælland	84	26
Fævejle, om laden på Fævejle	81	125
Gjerrild-banen gennem Anlægget	77	101
Gjerrild-banens lukning	81	169
Garageanlæg og beskyttelsesrum	82	25
Gasværksbroen spærres	78	89
Gigtplejehjemmet	77	27
Gjerrild, om Kristian Lassen	81	75
Gjerrild, fra iskælder til dybfryser	81	101
Gjertrud Marie Hansdatter, en drabssag	82	93
Gjertrud Marie Hansdatter, skillingsvise	85	34
Glesborg, Andelsmejeriet	81	152
Glesborg, den gamle lægebolig	81	66
Grenaa Amatørteater	77	33
Grenaa Andels-Svineslagteri	85	79
Grenaa Apotek	80	54
Grenaa Arresthus 100 år	79	53
Grenaabanens historie	76	41
Grenaa Dampvæveri	80	114
Grenaa Egnsarkiv	84	70
Grenaa Egnsarkiv	85	130
Grenaa Erhvervskontor	77	23
Grenaa Folketidende, »annoncer«	80	112
Grenaa Fugleskydningsselskab 75 år	82	48
Grenaa får elektrisk gadebelysning	80	33
»Grenaa gamle Stad«	77	91
Grenaa Gasværk	81	144
Grenaa gymnaster og folkedansere	81	61
Grenaa Gymnasium	79	69
Grenaa-hallen	79	42
Grenaa Havn	79	125
Grenaa Håndværkerforening 125 år	79	44
Grenaa Papfabrik	84	83
Grenaa Postkontor	82	29
Grenaa Sejlklub 25 år	83	57
Grenaa strand og badehotellet	78	34

Emneregister	År	Side
Grenaa Sygehus	77	73
Grenaa Søndre skole	77	34
Grindstedværket	79	113
Guldsmed Møllers sølvsmykker	82	69
Hammelev er mindst 2000 år gammel	83	40
Hammelev, om Peter Skaaning	84	69
Hammelev præstegård under krigen 1	80	118
Hammelev præstegård under krigen 2	81	162
Hammelev, stenbrud ved Hammelev strand	80	99
Hammeløw, faawal	80	94
Handels- og Kontoristforeningen i Grenaa	82	61
Hansen Edv.. Købmandsgården brænder	79	39
Hansen, Vilhelm, 100 års jubilæum	79	45
Hartkornsansættelser Grenaa- Nr.Djurs	81	139
Havnevejens skole	81	120
Havn ved Rugaard eller Glatved	80	83
Heden - ja man tror det næppe	83	63
Heden ved Grenaa	81	38
Hemmed, om hoveri og pligtarbejde	81	73
Heimann, Magnus - den første bogtrykker	84	113
Hjembæk, om fiskeri	78	112
»Hirams« forlis ved Fornæs 1876	81	63
Hoffmeyer, Niels W., Apoteker i Grenaa	85	66
Homå, bystævnet	78	96
Homå brugsforening 1888-1982	83	46
Homå Kirke	78	33
Homå, Børge Mostgaard, erindringer	79	132
Homå, en storartet stensætning	82	71
Hvad mangler Grenaa	80	63
Indbyggerantal i Grenaa	85	138
Indkvarteringer under besættelsen	83	100
Jensen, Johannes Otto, erindringer	76	80
Jernbanerne i Grenaa	83	31
Kantonnementsøvelser år 1900	80	92
Kapellet i Grenaa	80	52
Kapervognen Grenaa-Havnen	79	137
Kastanierne ved Jernbanestationen	82	57
Kastanietræerne på Torvet	79	40
Katholms fallit 1818-1823	85	112
Katholm-Fru Hille Trolles kirkesølv	83	51
Katholm-A. W. Dinesen	83	89
Katholm-sagn og spøgeri!	79	122
»Kejsegaarden«	77	103
Kirial, om bondestenalderen	83	42
Kirial, om kalkgraven	81	140
Klædefabrikken i Grenaa	81	70

Emneregister	År	Side
Kolindsund, oversvømmelserne 1981	81	124
Koefoed, Peter, overlæge, erindringer	83	92
Kolonnemarch	79	43
Kroghs damme	81	35
Kulgården i Rosengade	82	37
Kunstmuseum i Grenaa	82	26
Kærby Skole	81	126
Kørebro over åen ved Grenaa Havn	82	25
Langholm, Anna, erindringer fra Katholm	79	110
Liglauget i Grenaa 1787	82	75
Lyngby Kirke	80	84
Lyngby-Albøge sogne 1743	84	75
Lyngby Seminarium	79	144
Lynggården	81	37
Lønskov, Karen, erindringer fra Lillegade	80	132
Maltgøreriet på Storegade 43	85	74
Marmeladekogning til børnerige familier	82	24
Meier, Axel, installatør, 60 års jubilæum	79	60
Meiers Maskinfabrik 75 års jubilæum	79	56
Markedsgades forlængelse	77	85
Meilgaard, om herskabskusken	79	87
Mogensgades sydside	80	50
Momme & Sechers Eftf. 125 års jubilæum	80	122
Mælkesalg fra stalddør	81	37
Nielsen, Niels, overportør, Grenaa Sygehus	76	83
Nielsen, Robert, erindringer fra Storegade	78	82
Pavillonen i Grenaa Lystanlæg	84	59
Pedersen, Knud, skoleerindringer	78	90
Pigespejderne, de første i Grenaa	85	127
Plankeværket, der blev turistattraktion	83	55
Plantninger på Djursland	80	81
Ramten, St. Annas kapel	81	151
Regentbesøg	79	139
Renovationsvognene	80	38
Revyer i Grenaa	76	69
Rimsø skole	79	117
Rosenvinges legat til værdige trængende	83	56
Rosenvinge, W. M. erindringer besættelsen	76	87
Russiske krigsfanger i Grenaa	78	106
Rækkehusbyggeri i Grenaa	82	24
Rådhuse i Grenaa	79	81
Rådhuse i Grenaa	80	45
Rådhuset, interiør nye rådhus	80	48
Sandflugt ved Grenaa	83	63
Sangstrup, da bytrommen gik	81	103
Secher Otto A/S, 125 års jubilæum	80	122

Emneregister	År	Side
Skolegang i 1950'erne på Østre Skole	84	110
Skovstien	81	35
Skytteforeningen	85	40
Smedien på Nytorv	80	71
Småbørnsskoler og private skoler i Grenaa	81	156
Socialismen i Grenaa i 1885	84	95
Sommerrevyer i Grenaa	80	32
Sommerteater i Grenaa	81	34
Sostrup skovdistrikts gamle stednavne	81	165
Sparekassen Bikuben 125 års jubilæum	81	154
Spejderkorps	77	46
Stadion, Klubhuset	82	26
Stenvad, Knud Pot, en humoristisk tyv	81	43
Storegade 11	83	73
Svømninger over Kattegat 1937 og 1938	78	98
Sygebil, den første	81	33
Sølvregistrering på Øst-Djursland	81	45
Søren Kanne	78	102
Sørensen, Carl, fisker, erindringer	76	91
Thorfisk	81	57
Treaa, post til og fra Randers	81	42
Trofaste tjenestefolk på Øst-Djursland	83	68
Thykier, Frederik, om trælasthandelen	83	84
Trustrup Realskole	82	107
Trustrup, Diverhøj - en bronzealderhøj	85	43
Tyske flygtninge	84	129
Vagtværnet	79	105
»Venezuela«, boligkvarter i Grenaa	80	70
Vogels elektricitetsværk	82	26
Vogel, Chr., 100 års jubilæum	79	45
Voldby, om Andelskassen	81	50
Waldoza, tankelæser	81	33
Ørum, degnen der blev præst	81	139
Ørum, Nina og Vilh. Bech	79	96
Ørum Søndagsskole	81	55
Aalsrode, en brandkatastrofe	82	59
Ålsø fattiggård	79	84
Ålsø, om fattiggården »Birkehøj«	85	55
Ålsø, en mordhistorie	84	102

Forfatterregister 1976-1985

Navn	Årgang
Andersen, Knud E.	1983-84
Andersen, Benny L. M.	1983
Andersen, Vagn	1984
Andersen, Villy	1976-77
Asmussen, Anna	1984
Blicher, St. St.	1980
Boas, Niels A.	1985
Bostrup, Anni	1980
Breitenbauch, Børge	1979
Christensen, Tonny	1984
Christiansen, Rud	1979-80
Christophersen, Erik	1984-85
Dinesen, A. W.	1983
Dreyer, Elin	1985
Eldrup, Nanna Mostgaard	1979-82
Ellermann, Ove	1977
Flou, Bjarne	1977
Førgaard, Niels	1980-81
Hansen, K. K.	1977
Hauge, Peder	1977
Helbo, Willy	1984-85
Hoffmeyer, Johs.	1979-85
Hovesen, E.	1976
Jahnsen, Frederik	1981
Jensen, Peder	1981
Johnsen, Inge	1984
Johnsen, P. S.	1982
Katholm, Carl	1978
Kivsmose, Elin	1984
Kjær, Børge	1984
Koefoed, Peter	1983
Krarup, Vilhelm	1980-81
Larsen, Vagn	1981
Laustsen, A.	1981
Laursen, Per	1977-78
Lembo, Erik	1979
Lykke Nielsen, H.	1981
Lønskov, Ingeborg	1980
Madsen, Ingrid Marie	1979-80-81
Madsen Møller, M.	1981
Meier, Axel	1979
Mogensen, Aage	1978
Mogensen, Hans	1979
Mortensen, Tom	1981-82-83-84-85
Mortensen, Karen	1985
Mosegaard, Inge	1984
Mostgaard, Børge	1979
Mygind, Frantz	1979
Nielsen, Christian	1981
Nielsen, Dagmar	1978
Nielsen, J. A.	1976-77-78-79-80-81-82-83-84-85
Nielsen, Robert	1978-84
Nygaard, Hansen, H. V.	1981-82
Nyskov, Bent	1984
Pedersen, Finn Rasch	1985
Pedersen, Knud	1977-78
Pedersen Holme, Erik	1977
Poulsen, P. K.	1978
Rasmussen, Bodil	1978-79-80-81
Rasmussen, H. E.	1980
Rasmussen, Knud	1985
Rasmussen, Otto	1981-83-85
Secher, Ove	1980
Svenstrup, Carl	1976
Thomasen, C. E.	1979
Thordrup, Hans	1979
Weaver, J. H.	1979
Wulff, Jens	1983
Aabenhuus, Johs.	1981

Forfatterregister 1985

Jenny Bloch,
f. 1907 †1983, husmoder,
8500 Grenaa.

Elin Dreyer,
f. 1939, fotograf,
8500 Grenaa.

Erik Christophersen,
f. 1952, cand. mag.,
8400 Ebeltoft.

Willy Helbo,
f. 1929, revisorassistent,
8570 Trustrup.

Johs. Hoffmeyer,
f. 1909, rektor,
8500 Grenaa.

Karen Mortensen,
f. 1944, cand. mag.,
8500 Grenaa.

Tom Mortensen,
f. 1944, cand. mag.,
8500 Grenaa.

J. A. Nielsen,
f. 1903, faktor,
Grenaa Egnsarkivs første leder,
8500 Grenaa.

Finn Rasch Pedersen,
f. 1943, Ebeltoft byhistoriske Arkiv,
8420 Knebel.

Knud Rasmussen,
f. 1937, overlærer,
8500 Grenaa.

Otto Rasmussen,
f. 1918, journalist
Djeld, 7830 Vinderup.

